

OPPFØLGING AV FOSTERHJEM OG FOSTERBARN

Forord

I prosjektet «Best egnede tiltak når barn skal bo utenfor foreldrehjemmet», ønsker Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) ny kunnskap på institusjons- og fosterhjemsområdet. Informasjonen skal bidra i direktoratets plan for oppfølging av tiltak i fosterhjemsmeldingen og andre tiltak som er gitt i tildelingsbrev. Prosjektet består av tre delprosjekter, med tre rapporter. Denne rapporten omhandler oppfølging av fosterbarn og fosterhjem, i Ellingsen m.fl. (2019) omhandles uønsket oppsplitting av søskenflokker, mens vi i en senere studie skal vurdere modeller for å finne best egnede barnevernstiltak.

Dette delprosjektet er utført av Menon Economics, sammen med Dag Ellingsen ved Arbeidsforskningsinstituttet (AFI) og Elisabeth Backe-Hansen ved NOVA, og professor Ingrid Höjer ved Göteborgs Universitet. Rapporten er skrevet av Elisabeth Backe-Hansen, Iselin Kjelsaas, Annegrete Bruvoll, Dag Ellingsen, Nina Bruvik Westberg og Maria Kjøber Guldvik. Arbeidet er kvalitetssikret av Leo Grünfeld i Menon. Som del av prosjektet er det gjennomført en omfattende studie av internasjonal litteratur av Backe-Hansen, Ellingsen og Höjer, som er gjengitt i denne rapportens Vedlegg 2.

Vi takker Bufdir og våre kontaktpersoner Hedvig Torvik Nilsen og Tone Nordby for et spennende oppdrag og godt samarbeid med nyttige innspill underveis i prosjektet. Takk også til seksjonssjef Tordis Korvald og spesialbibliotekar Camilla Thorvik ved OsloMet som har regissert våre to litteratursøk. Vi takker også alle informanter for gode innspill underveis i prosessen. Forfatterne står ansvarlig for alt innhold i rapporten.

Desember 2019

Annegrete Bruvoll
Prosjekteier
Menon Economics

Forsidebilde: iStock

Innhold

SAMMENDRAG	3
1 INNLEDNING	10
2 METODE	11
2.1 Informasjonsgrunnlag	11
2.1.1 Spørreundersøkelse	11
2.1.2 Dybdeintervjuer og casestudier	11
2.1.3 Litteraturgjennomgang	12
2.1.4 Gjennomgang av tilsynsrapporter	12
2.1.5 Statistiske data	12
2.2 Avgrensninger	12
3 BAKGRUNN: OPPFØLGING AV FOSTERBARN OG FOSTERHJEM	14
3.1 Fosterhjem som plasseringstiltak	14
3.2 Krav om oppfølging av fosterbarn og fosterhjem	16
3.3 Områder som dekkes i denne rapporten	19
4 FORUTSETNINGER FOR Å SIKRE GOD OPPFØLGING	20
5 FUNN OM OPPFØLGING AV FOSTERBARN OG FOSTERHJEM	24
5.1 Overordnede rammer for oppfølging	24
5.2 Omfanget av oppfølgingen	26
5.3 Slekts- og nettverksfosterhjem	28
5.4 Gjennomføring av oppfølgingsbesøk i fosterhjem	31
5.5 Samtaler med barn	42
5.6 Samtaler med fosterforeldre	49
5.7 Dokumentasjon av samtaler, observasjoner og barnefaglige vurderinger	50
5.8 Øvrige utfordringer knyttet til oppfølgingen	52
6 VURDERINGER OG ANBEFALINGER	54
6.1 Sentrale punkter for oppfølging av fosterhjem	54
6.2 Innhenting og bruk av informasjon	57
6.3 Grad av standardisering	58
6.4 Avslutning	59
7 REFERANSER	60
VEDLEGG 1. REPRESENTATIVITET I SPØRREUNDERSØKELSEN	63
VEDLEGG 2. LITTERATURSTUDIE	67
VEDLEGG 3. SPØRREUNDERSØKELSE	146

Sammendrag

Denne rapporten er en del av prosjektet «Best egnede tiltak når barn skal bo utenfor foreldrehjemmet», på oppdrag for Bufdir. I Ellingsen m.fl. (2019) omhandles uønsket oppsplitting av søskenflokker og ulike utfordringer og muligheter ved å plassere søsken sammen, mens vi i en senere studie skal vurdere modeller for å finne best egnede barnevernstiltak. Denne rapporten omhandler oppfølging av fosterbarn og fosterhjem, med særlig vekt på besøk i fosterhjemmet. Med utgangspunkt i intervjuer med barnevernsansatte og andre sentrale kompetansepersoner, en spørreundersøkelse rettet mot alle kommunene og en omfattende internasjonal litteraturgjennomgang, har vi kartlagt dagens praksis og punkter som er nødvendige å oppfylle for god oppfølging av fosterhjem og fosterbarn.

Dagens oppfølging av fosterhjem og fosterbarn

I våre undersøkelser finner vi betydelig *variasjon i praksis* mellom kommunene når det kommer til oppfølgingen av fosterbarn og fosterhjem, i hvor stor grad kommunene bygger på faglige føringer fra sentralt hold og hva slags faglige føringer som anses som viktigst. Det foreligger ikke oppdaterte nasjonale, faglige retningslinjer eller anbefalinger for hvordan barneverntjenesten skal utføre oppfølgingsbesøkene og hva som skal inngå i oppfølgingen av fosterbarn og fosterhjem. De fleste av de som har besvart vår spørreundersøkelse oppgir at de bruker rutinehåndboka (BLD, 2006), og enda flere bruker *egenutviklede/ kommunale rutiner*, prosedyrer eller retningslinjer i forbindelse med oppfølgingen av fosterbarn og fosterhjem. Samlet gir dette lett stor variasjon både innad og mellom barneverntjenestene for hva slags oppfølging fosterbarn og fosterhjem får, og hvordan oppfølgingsbesøk gjennomføres. Sju av ti mener at det er behov for nasjonale retningslinjer eller faglige anbefalinger for hvordan barneverntjenesten skal utføre oppfølgingsbesøk i fosterhjem.

Over tid har det vært en kjent problemstilling at *barn ikke er godt nok utredet* før det iverksettes barnevernstiltak. Denne problemstillingen blir særlig aktualisert i forbindelse med plassering utenfor hjemmet. . Vi finner også at barna er mangelfullt utredet i forkant av fosterhjems plasseringer, blant annet innenfor områder som psykisk helse. Dette reiser blant annet spørsmål om det bør fastsettes tidsfrister for når nødvendige utredninger skal være gjennomført, slik det er i undersøkelsessaker. Samtidig er det viktig at utredningene er helhetlige, at de dekker barnets livssituasjon, og at de også dekker barnas ressurser og ikke ensidig vektlegger barnas problemer. Skjevt fokus på problemer kan føre til ytterligere stigmatisering av barna, og i verste fall til en form for selvoppfylgende profetier blant dem som får med dem å gjøre. Parallelt med at man samler inn informasjon om barna til bruk for en vellykket plassering, er det nødvendig å reflektere over hva slags informasjon som er nødvendig å samle inn, og hvem som skal ha tilgang til denne kunnskapen.

En annen forutsetning for at barn skal få god omsorg og dekket sine behov gjennom en fosterhjems plassering, er at *fosterhjemmet er godt nok kartlagt* og at fosterfamilien er i stand til å gi barn som plasseres hos dem tilstrekkelig omsorg. Dette er også et viktig grunnlag for at fosterforeldrene får god nok opplæring og veiledning.

Omfang av oppfølging

Omsorgskommunen er i henhold til fosterhjemsforskriften § 7 pålagt å gjennomføre minimum fire årlige besøk i fosterhjemmet. Dersom forholdene i fosterhjemmet vurderes som gode og barnet har vært plassert der i mer enn to år, kan antall årlige besøk reduseres til to. 12 prosent av barn i fosterhjem får ikke *oppfølging i tråd med lovkravet*, ifølge statistikk fra Bufdir i 2018.

Ni av ti av de som har besvart vår spørreundersøkelse, oppgir at de gjennomfører ekstra hjembesøk i tilfeller der fosterbarn og/eller fosterhjem trenger *mer oppfølging enn det lov og forskrift krever*. I NOU 2018: 18 trekkes det frem at barn, foreldre og fosterfamilie skal få hjelp og støtte når de trenger det, uavhengig av kontortid. Vi finner eksempler på at barneverntjenester har opprettet fleksible ordninger. Tilnærmet alle som har besvart spørreundersøkelsen rapporterer at de tilbyr ekstra veiledning og involverer andre tjenester (for eksempel PPT og BUP) dersom fosterbarnet og/eller fosterhjemmet trenger mer oppfølging enn lov og forskrift krever. Videre oppgir ni av ti at de iverksetter ekstra forsterkningstiltak, avlegger et ekstra oppfølgingsbesøk eller tar kontakt per telefon eller e-post dersom de mener det er behov for det.

I Fosterhjemsmeldingen foreslås det at det skal utvikles tilpassede oppfølgingstiltak for fosterhjem i barnets *slekt og nettverk*. Blant annet kan fosterforeldre ha behov for en annen type oppfølging, veiledning og opplæring. Flesteparten av respondentene som har besvart vår spørreundersøkelse oppgir at oppfølging av henholdsvis slektsfosterhjem og nettverksfosterhjem ikke skiller seg fra oppfølging av andre fosterhjem. Flere av respondentene svarer likevel at det er større fokus på relasjonen til biologiske foreldre og storfamilien generelt, og at det er et større behov for mer veiledning. Ut fra svarene er det grunn til å tro at flere kommuner/bydeler gir en mer tilpasset veiledning enn i ordinære fosterhjem. Fosterbarn har også rett til å få ivaretatt eventuelle hensyn til religion, etnisitet, språk og kultur. Dette vil i så fall komme i tillegg til de generelle kravene.

Gjennomføring av oppfølgingsbesøk

Tilnærmet alle som har besvart spørreundersøkelsen, oppgir at de i stor eller veldig stor grad vurderer om det enkelte barn får *nødvendig omsorg* gjennom oppfølgingsbesøkene i fosterhjem. Det er noe mer variasjon i hvorvidt respondentene oppgir at det ved oppfølgingsbesøkene vurderes om fosterforeldrene følger opp barnets individuelle behov. Bare 6 prosent oppgir at de i noen grad vurderer om fosterforeldrene følger opp barnets individuelle behov.

For at oppfølgingsbesøk skal kunne gjennomføres basert på et best mulig grunnlag, bør personen som gjennomfører besøk bl.a. ha *kjennskap til barnets tidligere kartlagte behov* og hva som er hensikten med plasseringen. Ni av ti av de som har besvart undersøkelsen svarer at de forbereder oppfølgingsbesøk ved at den som skal besøke fosterhjemmet på forhånd setter seg inn i tilsynsrapport(er), i tillegg til barnets tiltaksplan, omsorgsplan og/eller individuelle plan. Nyttan av dette er imidlertid betinget av at den foreliggende informasjonen er korrekt og relevant, noe som ikke alltid vil være tilfelle hvis for eksempel barnets behov er utilstrekkelig utredet, hvis informasjon utelates eller blir feil fordi den går gjennom mange ledd, eller hvis eksisterende planer for barnet er generelle og gir et lite dekkende bilde av hva som skal skje.

I oppfølgingsbesøk er det naturlig at barneverntjenesten gjennomfører samtaler *med fosterbarn og fosterforeldre*, også som del av å sikre barnets rett til medvirkning. Nesten alle som har besvart spørreundersøkelsen oppgir at de i stor eller veldig stor grad gjennomfører samtaler med fosterbarnet og fosterforeldrene i forbindelse med oppfølgingsbesøk.

Over 70 prosent av respondentene som har besvart spørreundersøkelsen oppgir at de vanligvis gjennomfører observasjon av *generelle forhold i fosterhjemmet og samspillet mellom fosterbarn og fosterforeldre* i stor eller veldig stor grad. Samtidig er det flere som svarer at de i noen eller liten grad gjennomfører observasjon av disse forholdene i forbindelse med oppfølgingsbesøket.

Samvær og det biologiske prinsipp står sterkt i barnevernloven og er en viktig del av menneskerettskonvensjonen. Ingen av barneverntjenestene oppgir at de ikke vurderer eller at de i liten grad vurderer barnets forhold til, og eventuelt samvær med, henholdsvis søsken og foreldre. Generelt ser det imidlertid ut til å være et

større fokus på å vurdere forholdet til foreldre enn til søsken. Generelt reiser også de nyeste dommene mot Norge i Den europeiske menneskerettighetsdomstolen spørsmål om omfanget av samvær mellom fosterbarn og deres foreldre er for lite, i hvert fall i startfasen av en plassering. Dette peker på behovet for å se samvær i et tidsperspektiv, der spørsmålet om tilbakeføring bør påvirke omfanget av samvær den første perioden med mindre det er godt begrunnede argumenter for det motsatte.

Ni av ti oppgir at *skole- og opplærings*tilbud i stor eller veldig stor grad vurderes som del av oppfølgingsbesøket. Tilsvarende andel oppgir at det vurderes om barnet får nødvendig helsehjelp. Nær alle respondentene oppgir at de vurderer barnets sosiale utvikling.

På spørsmål om hvor ofte oppfølgingsbesøkene avdekker *behov for ytterligere tiltak* i fosterhjemmet, oppgir tilnærmet alle som har besvart spørreundersøkelsen at dette skjer av og til. I underkant av 60 prosent av de som har svart mener at deres verktøy og rutiner i stor eller veldig stor grad gir tilstrekkelig hjelp til å avdekke problemer i fosterhjemmet. Flere uttrykker at det viktigste verktøyet den besøkende har er personen selv, både i spørreundersøkelsen og i intervjuer. Dette går blant annet på evnen til å skape en god relasjon med barnet og det rommet det igjen gir for å ta opp ulike temaer. At de ansatte har relevant utdanning og lang erfaring i å snakke med barn trekkes også frem som viktige momenter.

Samtaler med barn

I mangel på standardiserte maler eller verktøy som barneverntjenestene skal bruke i samtale med barn, er det i utgangspunktet opp til hver enkelt barneverntjeneste å vurdere hvilke temaer som bør berøres og hvordan samtaler skal gjennomføres. En rekke samtaleverktøy kan imidlertid benyttes. Rundt halvparten av respondentene oppgir for eksempel at de bruker spill, tegning og/eller nettverkskart/relasjonskart. Andre viser til at de har utviklet egne verktøy eller maler. I underkant av en tredjedel svarer så at de vanligvis ikke benytter samtaleverktøy i samtaler med fosterbarn. Selv om kommunene oppgir å bruke ulike samtaleverktøy, virker det i stor grad å være opp til den enkelte saksbehandler/barnevernkonsulenten hvorvidt verktøyene faktisk brukes. Samtaleverktøyene brukes ikke nødvendigvis i alle samtaler med barn. Flere framhever at hvilke temaer som tas opp er tilpasset det barnet selv har behov for å snakke om.

På spørsmål om samtalen blir tilpasset barnets situasjon, oppgir nesten alle at samtalen blir tilpasset i stor eller veldig stor grad. Mange fremhever i både spørreundersøkelsen og intervjuer at de tilpasser samtalen etter alder og barnets behov, blant annet ved valg av sted for samtalen. Enkelte temaer, som hvordan barnet har det i det daglige og i barnehagen eller på skolen, tas opp i samtale med barn for nær sagt alle som har besvart undersøkelsen. Vel halvparten oppgir at det innhentes synspunkter på barnets ønsker for fremtiden og hvordan barnet opplever kontakten med hjelpeapparatet.

De aller fleste oppgir å gjennomføre samtaler med barn i fosterhjemmet alene, og samtaler med fosterforeldrene i forbindelse med oppfølgingsbesøk i fosterhjem. Den besøkende får imidlertid ikke alltid mulighet til å gjennomføre enesamtaler. Dette kan være noe av grunnen til at enkelte temaer ikke alltid blir belyst. Det kan også være tilfeller der barnet føler seg tryggere hvis det er en person til stede de har tillit til, slik at det ikke alltid er gitt at en samtale bør være med barnet alene. Dessuten kan det hende at barn ikke har lyst til å snakke med saksbehandler, og at det blir respektert. Fire av fem oppgir imidlertid at de bare i noen eller liten grad gjennomfører *samtaler med øvrige barn i fosterhjemmet* i forbindelse med besøket, noe som bekreftes av intervjuene. Når vi samtidig vet at hensynet til fosterforeldrenes egne barn ofte er en årsak til brudd i fosterhjemmet, synes det her å være et forbedringspotensial knyttet til hvordan øvrige barn i fosterhjemmet inkluderes i oppfølgingen av fosterbarn og fosterhjem.

Dokumentasjon av samtaler, observasjoner og barnevernfaglige vurderinger

For at det skal være mulig å gjøre rede for hva som er gjort i en sak, og kontrollere og eventuelt avdekke svikt, er det viktig at barneverntjenestens saksbehandling *dokumenteres skriftlig*. God dokumentasjon og arkivering er viktig i forbindelse med ivaretagelse av barns og andre parters rettigheter og rettssikkerhet. Nesten alle som har besvart spørreundersøkelsen oppgir at de i stor eller veldig stor grad dokumenterer barneverntjenestens arbeid, hva barnet har uttrykt, og andre relevante opplysninger. Dette er vesentlig mer enn det som ble rapportert i Helsetilsynets landsomfattende tilsyn i 2013 og 2014, som fant at det i 17 av 19 saker ikke hadde dokumentert samtaler med barna det siste året. Rundt tre av fire har som praksis å dokumentere barnevernfaglige vurderinger i stor eller veldig stor grad.

Innspill til modell for oppfølging fra spørreundersøkelsen og intervjuene

Analysene av spørreundersøkelsen og casestudien viser noen klare tendenser som er viktig å ta med seg i det videre arbeidet med en modell som kan danne grunnlaget for nasjonale retningslinjer for oppfølging av fosterhjem og fosterbarn. Resultatene samsvarer i stor grad med andre utredninger som har vært gjennomført de senere årene.

- Det er rom for høy grad av variasjon og individuelt skjønn i valg av tilnæringsmåter for oppfølging av fosterhjem, innenfor rammen av de kravene retningslinjene stiller. Uansett tilnærming virker det imidlertid som om våre respondenter synes det de bruker fungerer rimelig bra. Samtidig er det stor grad av enighet om at det er behov for nasjonale retningslinjer.
- Det er rom for både kortsiktige og mer langsiktige individuelle tilpasninger av hensyn til både barnas og fosterfamiliens behov når det for eksempel gjelder forsterkninger, ekstra veiledning, kontakt i krisesituasjoner, eller kontakt med ulike hjelpetjenester. Flere viste til at plasseringer hos slekt og nettverk kunne gi opphav til sine spesielle oppfølgingsbehov. Det anses som fordelaktig at det er rom for individuelle tilpasninger, som også påpekes i NOU 2018: 18 (Fosterhjemsutvalgets innstilling).
- Respondentene ga mer varierende svar når det gjaldt dokumentasjon av oppfølgingsvirksomheten, særlig når det gjaldt løpende, barnevernfaglige vurderinger. Hvis det skal utformes nasjonale retningslinjer, virker det fornuftig å formulere en mal for dokumentasjon, som både sikrer at nødvendig informasjon og vurderinger blir nedfelt og gir rom for dokumentasjon av det som skjer utover det vanlige. Her bør også eksisterende systemer ses nærmere på og eventuelt erstattes. Et spørsmål som kan reises, er om det er behov for en egen «barnejournal» om fosterbarna som gjør det enkelt å finne fram kunnskap om fosterbarnet. Det går an å samle all informasjon på ett sted i form av kopier, og det går an å lage en interaktiv journal der også barn og unge deltar aktivt med å skrive sine inntrykk, mene noe om hva som skal stå der osv.
- Vår datainnsamling har gitt god informasjon om at mange snakker med fosterbarna, også alene, og grovt sett hva man snakker om. Her ville det vært interessant med mer informasjon og dokumentasjon om prosessene knyttet til disse samtalene, om det er forhold barn og unge synes det er vanskelig å snakke om eller ikke vil snakke om, om barna sier noe om hva de synes om samtalene, om barna luffer egne behov, om det skjer utvikling over tid osv. Her kan det kanskje hjelpe hvis en plan i større grad brukes som et aktivt verktøy i arbeidet med fosterbarna, også når det gjelder utformingen av den, og hvis oppfølgingsbesøk også brukes til å snakke om hva som skal skje slik at barna trygges på hele situasjonen sin så langt det er mulig.
- Samtidig viser også vår datainnsamling at barneverntjenesten trenger å snakke mer med egne barn i fosterhjemmet, som en naturlig del av oppfølgingen.

Innspill til modell for oppfølging fra litteraturgjennomgangen

I vårt litteratursøk lyktes vi ikke i å finne egnede, helhetlige modeller som brukes i oppfølging av fosterhjem og fosterbarn og de tilhørende barnevernfaglige vurderingene som gjøres. Vi fant i alt tre modeller, som diskuteres i litteraturgjennomgangen, uten at noen av dem vurderes som egnet for formålet. Samtidig finnes flere tilløp til, og utforminger av, modeller som dekker enkeltområder. Etter en grundig gjennomgang av i alt 92 utvalgte publikasjoner, kom vi i litteraturstudien fram til *åtte områder* som vil være viktige å konkretisere og inkorporere i en eventuell helhetlig, nasjonal mal for oppfølging av fosterbarn og fosterhjem. Valget av områder er begrunnet med at disse på ulike måter påvirker fosterbarns opplevelse av stabilitet og kontinuitet i fosterhjem, og kan være utslagsgivende når det gjelder utilsiktede flyttinger og sammenbrudd i fosterhjem. For grundigere beskrivelser viser vi til litteraturgjennomgangen i Vedlegg 2.

Et generelt funn er at det er viktig å se fosterhjemstiltaket i sammenheng med andre omsorgstiltak i barnevernet. Det er for tiden en generell bekymring i vestlige land for at fosterbarnspopulasjonen er mer krevende enn tidligere, ikke minst på grunn av den styrte nedleggingen av institusjoner som også har skjedd de siste par-tre tiårene. Generelt vil flere systemiske forhold, blant annet knyttet til ressurser, kvaliteten på oppfølging, konfliktnivået rundt en del plasseringer og manglende rolleavklaring for fosterforeldre bidra til at det er en generell ustabilitet i omsorgssystemet som gjør at det ikke er mulig å unngå alle uønskede flyttinger fra fosterhjem. Det ligger også en iboende ustabilitet i at en flytting fra hjemmet ofte innebærer en mer eller mindre total omveltning når det gjelder skole, venner og fritidsaktiviteter. I tillegg kommer mer individrettede forhold som vi diskuterer nærmere nedenfor. Det er derfor viktig å gjøre det man kan for å redusere antallet uønskede flyttinger og brudd til et minimum.

- *Barn og unge må være tilstrekkelig utredet* i forkant av en plassering og/eller snarest mulig etterpå. Begrunnelsen er å skaffe et godt nok informasjonsgrunnlag til å finne riktig plasseringsalternativ, ettersom manglende kunnskap kan bidra til ekstra flyttinger. Samtidig er det viktig å være sensitiv og reflektert i innhenting av informasjon, og fokusere både på ressurser, historie og problemer, ikke bare på dagens problematikk for barnets del. Det er også viktig å være åpen for at skifte av omsorgssituasjon i seg selv kan føre til endringer i barn og unges atferd.
- *Barn og unges rett til medvirkning* må være ivaretatt i henhold til lov og forskrift, inklusive prosessen fram mot valg av fosterhjem og flytting og deres synspunkter på hele situasjonen her og nå. Dette dreier seg om viktige prosesser der relasjonen mellom fosterbarn og saksbehandler eller kontaktperson har stor betydning for utfallet. God medvirkning innebærer løpende prosesser som også ivaretar barnets behov for kontinuitet.
- *Egne barn i fosterhjemmet må involveres*. Her er forskningen ganske entydig i den forstand at egne barn ønsker å bli involvert av barneverntjenesten, og at det er større sannsynlighet for at plasseringen lykkes hvis dette skjer. Hvis forholdene legges til rette for det, blir egne barn en viktig ressurs for fosterbarnet og for sine egne foreldre. I motsatt fall kan det at egne barn synes situasjonen blir for vanskelig bidra til at en plassering bryter sammen. Det ses imidlertid som fordelaktig at det er en viss aldersforskjell mellom egne barn og fosterbarn, og noen har funnet at jo flere år eldre egne barn er, jo bedre er det. Man bør være forbeholden med å plassere barn på samme alder med egne barn. Det kan også påpekes at egne barn i fosterhjemmet har de samme generelle rettighetene som fosterbarna.
- *Fosterforeldrenes synspunkter må høres og respekteres*. En ting som kan få fosterforeldre til å tenke at de ikke orker å fortsette, eller ikke kan tenke seg å bli fosterforeldre igjen, er hvis de opplever at de ikke høres, at barneverntjenesten ikke setter pris på det de gjør, eller hvis det oppstår konflikter mellom dem og barneverntjenesten. Fosterforeldre kan bli utbrent og få egne problemer, og da skal det lite til før utfallet blir en (ny) utilsiktet flytting for barnet, særlig hvis de opplever at deres innflytelse ikke står i

forhold til det ansvaret de har. Det er derfor viktig å få til en økt formell status for fosterforeldre, som gjør dem tryggere i rollen sin som en blanding av en tradisjonell og profesjonell familie. Her inngår også jevnlig diskusjoner av eventuelle forsterkningsbehov, deres omfang og varighet.

- *Barnas behov for fysiske og psykiske helsetjenester må ivaretas.* Fosterbarn har krav på samme helsemessige oppfølging som andre barn når det gjelder kontroller hos lege og tannlege. Det er også viktig å innhente helseopplysninger fra tiden før et barn er plassert, ikke minst med hensyn til barnesykdommer, vaksiner, andre helsemessige forhold osv. Vi vet også at en ganske stor andel fosterbarn har psykiske utfordringer av ulik art, og vil trenge hjelp med dem. Noen må også ha innsatser fra habiliteringstjenesten. Her blir samarbeidet mellom fosterhjemmet og barneverntjenesten, og deres samarbeid med andre tjenester, svært viktig og må inngå som en del av oppfølgingen av barnet.
- *Barnas behov for oppfølging i skole og barnehage må ivaretas.* De siste par tiårene er det forsket mye på mulige intervensjoner som kan hjelpe fosterbarn til å oppnå bedre resultater når det gjelder utdanning. Som det framgår av kapittel 8 i litteraturgjennomgangen, finnes det også en god del intervensjoner som virker lovende både på barnetrinnet og senere. Her understrekes viktigheten av at fosterforeldrene prioriterer utdanning, følger opp fosterbarnet og har tro på ham eller henne, at lærerne har tro på ham eller henne, individuell oppfølging, mentorvirksomhet osv. Her finnes flere alternativer i regi av utdanningssystemet, og det er viktig at barneverntjenesten har kjennskap til disse og utnytter de mulighetene som er.
- *Det må foreligge en samværsplan.* Det vil foreligge vedtak om samvær enten i regi av Fylkesnemnda eller som en avtale man er enig om. Samtidig er samvær mer enn noe annet en dynamisk prosess der både barn, fosterforeldre og ikke minst egne foreldre og søsken kan ha ulike behov over tid. Det vil derfor være viktig å ha tenkt gjennom hva de ulike aktørene ønsker samværene skal brukes til og hvordan de kan organiseres for at barn og unge har glede og utbytte av dem.
- *Omsorgsplanen må formuleres slik at den kan fungere som et aktivt verktøy i løpet av en plasseringsprosess.* Riktig formulert og brukt er en omsorgsplan et middel til å arbeide med barn og unges opplevelse av kontinuitet og stabilitet. Dette forutsetter blant annet at den formuleres i et språk barn og unge forstår, og konkretiseres på måter de kan forholde seg til. Barn og unge bør trekkes med i utformingen av planen i den grad de ønsker det, og planen bør diskuteres jevnlig med alle parter med sikte på å forandre hele eller deler av den.

Overordnet disse punktene er selvsagt betydningen av at alle parter rettigheter ivaretas, og for at barneverntjenesten kan anlegge et kultursensitivt perspektiv ovenfor de fosterbarna som har innvandringsbakgrunn.

Oppsummering: En forenklet modell for oppfølging

Basert på våre egne funn i intervjuer, spørreundersøkelse og litteraturstudien, har vi utarbeidet en forenklet modell med tolv oppfølgingspunkter for fosterbarn og fosterhjem, og fire overordnede deler:

- At man har nødvendig kunnskap om barnet og barnets ønsker og behov
- At barnets rettigheter ivaretas
- At fosterhjemmets behov ivaretas
- At det finnes en plan for oppfølging, «verktøyet», som også følger formelle krav til systematisk og jevnlig dokumentasjon.

Alle fire deler kan konkretiseres i form av områder som bør være med i en modell for helhetlig oppfølging (markert med blått i figuren under). Innholdet i disse punktene er en spissing av det som ble presentert over som

oppsummeringer av henholdsvis datainnsamlingen og litteraturgjennomgangen, og kan fungere som en overordnet «sjekklister» for barneverntjenesten. Av dette følger at det også er viktig at de barnevernfaglige vurderingene som skjer i forbindelse med hvert enkelt punkt dokumenteres slik at de også kan vurderes i etterkant.

Nødvendig kunnskap om barnet og barnets ønsker og behov	BARNET	Barnet er utredet i forkant av / tidlig etter innflytting	Barnets fysiske og psykiske helse er kjent og behov avklart	Barnets skolesituasjon er kjent og behov avklart	Tilbud om nødvendig hjelp fra aktuelle tjenester
Ivaretagelse av barnets rettigheter	BARNETS RETTIGHETER	Ivaretagelse av etnisitet, språk, religion og kultur	Rett til medvirkning	Rett til samvær	
Respekt for fosterforeldrenes synspunkter og ivaretagelse av fosterhjemmets behov	FOSTERHJEMMET	Fosterforeldrenes synspunkter har kommet fram	Øvrige barn i fosterhjemmet er involvert		
Formelle krav til oppfølging og systematisk og jevnlig dokumentasjon	VERKTØYET	God internkontroll	Det foreligger og benyttes planer for oppfølgingen	Dokumentasjon av relevante forhold og vurderinger	

Modellen innebærer en systematisering av oppfølgingen i definerte områder med underpunkter. Tilnæringsmåten kan også fungere i et elektronisk system der man for eksempel kan klikke seg suksessivt videre i malen, og der sluttresultatet blir en rimelig helhetlig oppdatering av situasjonen i et fosterhjem både hva angår fosterbarnet, fosterforeldrene og egne barn i fosterhjemmet. Hvis dokumentasjonen også vektlegger de barnevernfaglige vurderingene som er gjort, kan dette i neste hånd danne grunnlaget for en risikovurdering i tilknytning til det enkelte oppfølgingsbesøket.

Det vil alltid være hendelser som ikke fanges opp i løpet av det som tross alt ikke er veldig hyppige besøk i et fosterhjem. God dokumentasjon kan ikke erstatte det som er av kontakt underveis, relasjonen som bygges mellom saksbehandler eller kontaktperson og fosterhjemmet og i samarbeidsrelasjoner. Men god og systematisk dokumentasjon etter en mal man er omforent om, kan gi et godt kunnskapsmessig grunnlag for den individuelle tilpasningen som må skje. Slik dokumentasjon, som bygger på en systematisk tilnærming til selve oppfølgingen, kan også bidra til større likhet innen og mellom barneverntjenestene samtidig som årsaker til variasjon lettere kan identifiseres.

1 Innledning

FNs barnekonvensjon gir barn og unge under 18 år et særskilt menneskerettighetsvern, og barns rettigheter, inkludert rett til medvirkning, er nedfelt i Norges Grunnlov. Formålet med barnevernloven jf. § 1-1 (1993) er at alle barn skal ha trygge og gode oppvekstvilkår, og at barn og unge som lever under forhold som kan skade helsen og utviklingen deres skal få nødvendig hjelp og omsorg til rett tid. Dette vil i noen tilfeller bety at barnet plasseres utenfor hjemmet. Fosterhjem er det vanligste, og som regel det mest foretrukne, tiltaket ved plassering utenfor hjemmet av barneverntjenesten.

NOU 2018: 18 påpeker at barnevernlovens krav om forsvarlige tjenester (§ 1-4) innebærer at barneverntjenesten må snakke med de som skal få oppfølgingen, slik at oppfølgingen møter barnets, fosterfamiliens og foreldrenes behov. Barneverntjenestens oppfølgingsbesøk i hjemmet skal være et sentralt møtepunkt mellom fosterbarnet, fosterfamilien og barneverntjenesten. Besøkene skal sikre at fosterbarnet og fosterfamilien får tilpasset oppfølging og støtte.

Det er identifisert flere utfordringer knyttet til manglende eller utilstrekkelig oppfølging av fosterbarn, foreldre eller fosterforeldre. Dette inkluderer for få besøk fra barneverntjenesten, at barnets stemme ikke kommer godt nok frem, manglende barnevernfaglige vurderinger og dokumentasjon, manglende råd og veiledning til fosterforeldre og manglende ledelse og kontroll i kommunen. Dette ble trukket frem blant annet i St. Meld. 17 (2015-2016) og Statens Helsetilsyn sin rapport (Helsetilsynet, 2015), som pekte på et behov for å tydeliggjøre kommunens oppfølgingsansvar og faglige anbefalinger for hvordan oppfølgingen kan skje.

Denne rapporten belyser norsk praksis og utfordringer i oppfølgingen av fosterbarn og fosterhjem. Den skal legge et grunnlag for anbefalinger om hvordan oppfølgingen av fosterhjem kan skje på måter som ivaretar barnas beste, og omfatter drøftinger av besøk i fosterhjem, framgangsmåter for samtaler med barn i fosterhjem, dokumentasjon av arbeidet og barnevernfaglige vurderinger. En viktig begrensning i arbeidet har vært at litteratursøket ikke har gitt noen helhetlige modeller/maler/verktøy for kvalitet i oppfølgingen, slik vi hadde forventet. Vi har imidlertid funnet mye informasjon om enkeltelementer som bør omfattes. På bakgrunn av dette og øvrig innsamlet materiale har vi utarbeidet en skisse til elementer som bør inngå i en eventuell modell egnet for norske forhold. Dette er gjort ut fra foreliggende litteraturgjennomgang og kunnskap om norsk barnevern på dette feltet supplert med intervjuer og spørreundersøkelse.

Det er også et generelt problem at litteraturen på feltet oppfølging ikke i nevneverdig grad omhandler barn og unge med innvandrerbakgrunn i fosterhjem. Det finnes analyser av feltet innvandrerbarn i barnevernet mer generelt (Aarset & Bredal, 2018; Proba, 2017), men den direkte relevansen for oppfølgingen i fosterhjem synes ikke tydelig. I de tilfeller der barna med minoritetsbakgrunn er plassert i fosterhjem med tilsvarende bakgrunn er imidlertid Aarsets og Bredals påpekning av behovet for kulturkompetanse i forhold til familiesamspillet svært relevant.

2 Metode

2.1 Informasjonsgrunnlag

For å sikre en solid bredde i informasjonsgrunnlaget har vi benyttet metodetriangulering, som er å hente inn informasjon fra kilder som belyser problemstillingene fra ulike perspektiver, se Tabell 2.1. Vi har hentet informasjon fra intervjuer med barnevernsansatte i kommuner og bydeler og andre sentrale personer som arbeider med fosterhjem og fosterbarn, gjennomført en spørreundersøkelse rettet mot alle kommunene, og gjennomført en norsk og internasjonal litteraturgjennomgang, i tillegg til at vi har gått gjennom tilsynsrapporter og statistiske data.

Tabell 2.1 Metoder og sentrale tema i analysen

	Praksis	Utfordringer	Løsninger
Spørreundersøkelse	Informasjon om dagens praksis i kommuner og bydeler.	Informasjon om utfordringer knyttet til oppfølging.	Kommuner og bydeler sitt syn på mulige løsninger.
Dybdeintervjuer og casestudier med sentrale personer som arbeider med problemstillingene	Utdypende informasjon om dagens praksis i utvalgte kommuner og bydeler.	Utdypende informasjon om utfordringer knyttet til oppfølging .	Utdypende informasjon om mulige forbedringer.
Litteraturgjennomgang	Vekt på internasjonal praksis.	Utfordringer relatert til oppfølging i internasjonale studier.	Positive læringspunkter fra andre land.
Tilsynsrapporter	Erfaringer fra tilsynsrapporter.		
Statistiske data	Beskrivelser av utvikling over tid og i dag.		

2.1.1 Spørreundersøkelse

Det ble sendt ut en spørreundersøkelse til alle landets kommuner, med spørsmål om barneverntjenestens oppfølging av fosterhjem og fosterbarn og om plassering av søsken utenfor hjemmet og uønsket deling av søskenflokker. Vi brukte Menons elektroniske surveyverktøy, med forhåndsdefinerte svarkategorier og muligheter for kvalitative utdypninger på noen utvalgte punkter. I tilfeller med interkommunalt samarbeid om barnevernstjenesten var det lagt opp til at én kommune kunne svare på vegne av flere. Samlet dekker svarene 47 prosent av alle landets kommuner med ansvar for 46 prosent av landets fosterbarn. Representativiteten i svarene drøftes i Vedlegg 1.

2.1.2 Dybdeintervjuer og casestudier

Det er gjennomført casestudier av utvalgte kommuner og samarbeid. Informasjonen ble i hovedsak innhentet gjennom dybdeintervjuer med ressurspersoner fra barneverntjenesten, tilgjengelig skriftlig dokumentasjon og mottatte maler, rutinebeskrivelser med videre. Utgangspunktet for valg av case var ulike innretninger eller modeller som kunne belyse god praksis på henholdsvis oppfølging av fosterbarn og fosterhjem og plassering av

søsken og vurdering av dette. Vi så også hen til geografiske forhold og samarbeid mellom kommuner. I forbindelse med valg av case fikk vi innspill blant annet fra KS. Basert på dette ble det gjennomført intervjuer med representanter fra Færder, som er en forsøkskommune for endret ansvarsdeling på barnevernområdet, barneverntjenesten i Drammen, Fosterhjem Helgeland samt representanter fra kommunene Lurøy, Rana, Vefsn og Leirfjord, SOS-barnebyer og Oslo kommune ved Barne- og familieetaten og Stovner og Østensjø bydeler. Hovedtemaene i dybdeintervjuene har vært hvordan oppfølging av fosterbarn og fosterhjem forberedes og gjennomføres, hvordan en sikrer at barna blir hørt, praksis og vurderinger ved eventuell deling av søskenflokker og behov og anbefalinger om hvordan oppfølging og ivaretagelse av søskenforhold kan forbedres. Vi har også gjennomført intervjuer og fått innspill fra Norsk Fosterhjemsforening og Forandringsfabrikken. Hvert intervju tok utgangspunkt i forhåndsutarbeidede spørsmål.

2.1.3 Litteraturgjennomgang

Biblioteket ved Senter for Velferds- og arbeidslivsforskning (SVA) ved NOVA har gjennomført et systematisk litteratursøk. Litteratursøket gikk bredt ut med hensyn til søkeord og antall, og omfang på baser. Utgangspunktet for de videre analysene var 4240 treff. I tillegg er det gjennomført håndsøk i spesielt aktuelle tidsskrifter, og forskerne har søkt etter rapporter og annen litteratur som ikke finnes i databasene, og er supplert med litteratur som har blitt publisert etter at søkene var gjennomført våren 2019. Søkene dekker andre sammenliknbare land. I alt ble 92 publikasjoner gjennomgått i detalj. Prosjektet har bistand av en internasjonal ekspertgruppe for å sikre vurderinger av kunnskapsstatus basert på både norsk og internasjonal litteratur.

2.1.4 Gjennomgang av tilsynsrapporter

Vi har fått tilsendt 40 anonymiserte tilsynsrapporter fra to kommuner som gjelder barn og unge, lang- og korttidsplasserte fosterbarn, og fosterbarn med minoritetsbakgrunn. Tilsynsrapportene supplerer informasjonsgrunnlaget om oppfølging av fosterbarn og fosterhjem. Rapportene er hentet fra kommuner som etter vår vurdering driver godt oppfølgingsarbeid. Innhenting av tilsynsrapporter er krevende, siden disse må anonymiseres.

Vi har gjennomgått rapportene og finner at de er nokså skjematisk og preget av malen for denne typen rapportering, dette altså til tross for kommunenes antatt gode arbeid ellers. For eksempel er det i liten grad lagt opp til systematisk innhenting av kunnskap om fosterbarnets psykiske helse eller progresjon i skolegangen. Det betyr ikke at ikke disse temaene kan være berørt og fulgt opp under tilsynet, men en har altså ingen systematisk sjekklister som sikrer bredde og kvalitet i rapporteringen. Disse rapportene kan dermed ikke bidra vesentlig inn i arbeidet med å bygge gode modeller for oppfølging, og vi har ikke funnet det kostnadseffektivt å arbeide videre med innhenting av ytterligere tilsynsrapporter.

2.1.5 Statistiske data

I beskrivelser av utviklingen over tid og status i dag har vi benyttet data fra Bufdir og SSBs databaser.

2.2 Avgrensninger

De lovpålagte oppgavene som kan sies å knytte seg til oppfølging av fosterbarn og fosterhjem spenner forholdsvis bredt, fra lovpålagte antall oppfølgingsbesøk i fosterhjem til opplæring av fosterforeldre og tilrettelegging for samvær med foreldre og søsken. Oppdraget omfatter oppfølging som omsorgskommunen er ansvarlig for og konsentrerer seg om omsorgskommunens oppfølgingsbesøk i fosterhjem inklusive fosterhjem i slekt og nettverk, herunder system for oppfølging og kvalitetssikring av dette, verktøy for oppfølging av fosterbarn og fosterhjem,

samtaleverktøy med barn og dokumentasjonsrutiner. Tilsyn med barn i fosterhjem omfattes ikke, med unntak av hvordan funn fra tilsynet inngår i oppfølgingen av fosterbarn og fosterhjem.

Oppdraget er avgrenset til de kommunale fosterhjemmene, og omfatter ikke statlige familie- og beredskapshjem. Oppdraget omfatter ordinære plasseringer, plasseringer hos slekt eller nettverk og plasseringer i forsterkede fosterhjem.

Plassering av barn og unge med annen bakgrunn enn norsk kan stille ekstra krav til fosterhjemmet fordi barna og ungdommene har en grunnlovsfestet rettighet til å få ivareta sin etnisitet, religion, kultur og språk. Mange av dem vil bo i norske fosterhjem. Det er vanskelig å rekruttere fosterhjem fra etniske minoriteter, dessuten hender det at særlig ungdom ønsker å bo i et norsk fosterhjem. I tillegg til at disse barna og ungdommene har krav på samme oppfølging som andre fosterhjem, er det derfor spørsmål om å utvikle god kulturkunnskap som del av oppfølgingen. Hvordan slik kunnskap skal tilpasses i en fosterhjemsetting er det foreløpig skrevet relativt lite om, selv om spørsmålet om kulturkunnskap og det som også kalles et kultursensitivt barnevern har vært belyst i flere rapporter (Berg m.fl., 2017). Her er det derfor behov for videre utviklingsarbeid. Vi har imidlertid ikke data som kan gi systematisk kunnskap om disse forholdene på grunnlag av spørreundersøkelsen og casestudien som ble gjennomført.

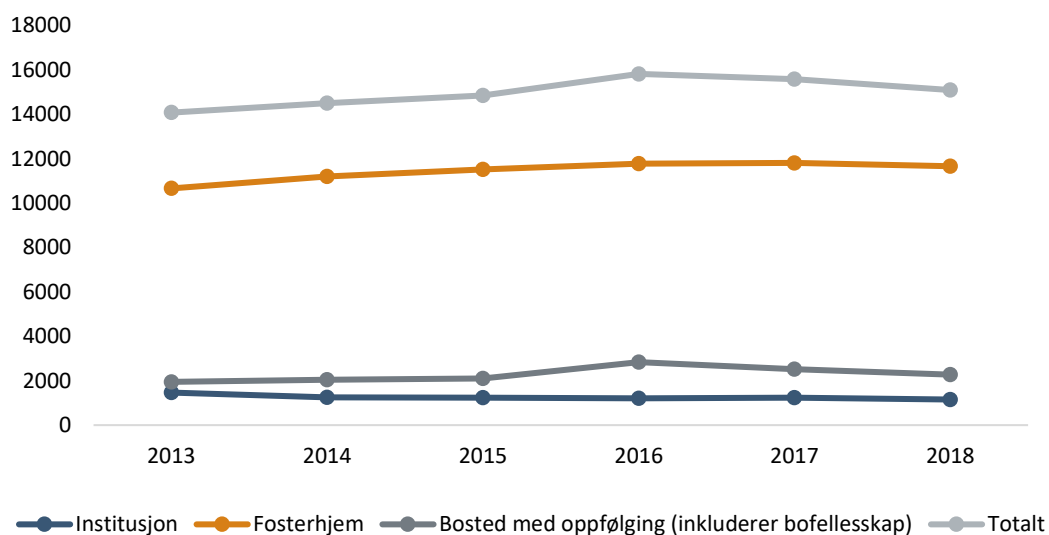
3 Bakgrunn: oppfølging av fosterbarn og fosterhjem

3.1 Fosterhjem som plasseringstiltak

Fosterhjem er ett av plasseringsalternativene dersom barnevernstjenesten finner at det ikke er forsvarlig for et barn å bli boende i hjemmet, jf. barnevernloven § 4-14 (1993). Plassering utenfor hjemmet kan skje frivillig eller ved tvang. Dersom plasseringen skjer frivillig, er dette som et hjelpetiltak etter barnevernloven § 4-4 sjette ledd (1993), hvor barneverntjenesten formidler plasseringsalternativer dersom behovet for hjelp ikke kan løses med andre hjelpetiltak. Dersom plasseringen skjer med tvang, vil dette være i form av vedtak om omsorgsovertakelse etter barnevernloven § 4-12 eller § 4-8, annet og tredje ledd (1993). Tre av fire barn i fosterhjem er plassert på mer langvarig sikt som del av et omsorgstiltak (SSB, 2019).

Et fosterhjem defineres i barnevernlovens § 4-22 (1993) som et privat hjem som tar imot barn til oppfostring på grunnlag av vedtatte hjelpe- eller omsorgstiltak. Fosterhjem har stått for majoriteten av plasseringer utenfor hjemmet i flere tiår. Dette er også i tråd med den uttalte politikken på barnevernsområdet etter barnevernsreformen i 2004, om at barn som utgangspunkt skal plasseres i fosterhjem heller enn institusjon (Backe-Hansen, Bakketeig, Gautun, & Grønningsæter, 2011). Fosterhjem som foretrukket tiltak ved plassering utenfor hjemmet har vært tilfelle i Norge siden barnevernloven av 1953, og er også tilfelle i land vi vanligvis sammenlikner oss med. Ved utgangen av 2018 var 11 666 barn og unge plassert i fosterhjem, tilsvarende 77 prosent av barna som blir plassert utenfor hjemmet (SSB, 2019).

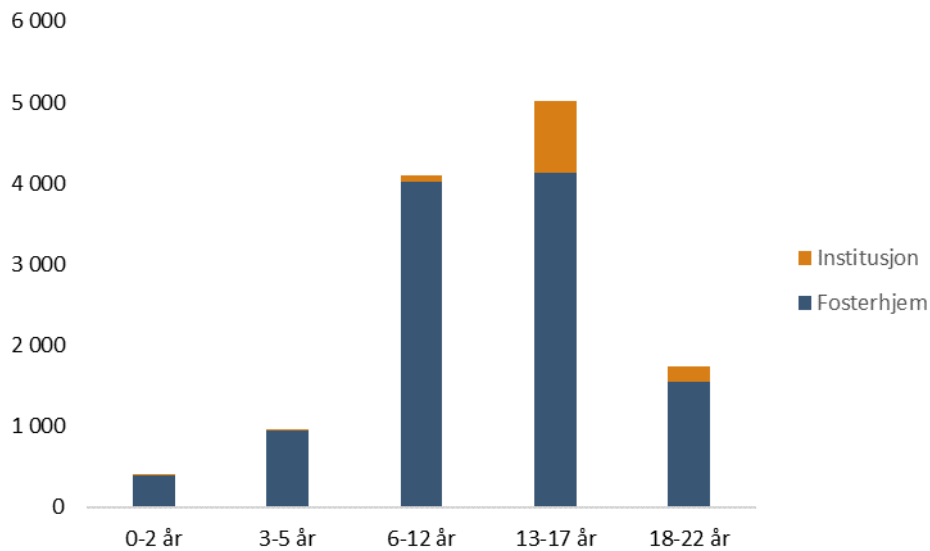
Figur 3.1: Antall barn og unge plassert utenfor hjemmet av barnevernstjenesten. Etter plasseringskategori ved utgangen av året.

Kilde: (SSB, 2019)

Barn under 12 år er i all hovedsak plassert i fosterhjem, mens de fleste på institusjon er i tenårene, se Figur 3.2. Institusjonsplassering er en residualkategori for mindre enn 10 prosent av de som er plassert utenfor hjemmet. Av disse er de fleste mellom 13 og 17 år, færrest er 12 år og yngre og noe flere er i ettervernsalder. Uansett alder er de fleste i fosterhjem. Antallet unge i bolig med oppfølging utgjør for øvrig noe flere enn antallet i institusjon.

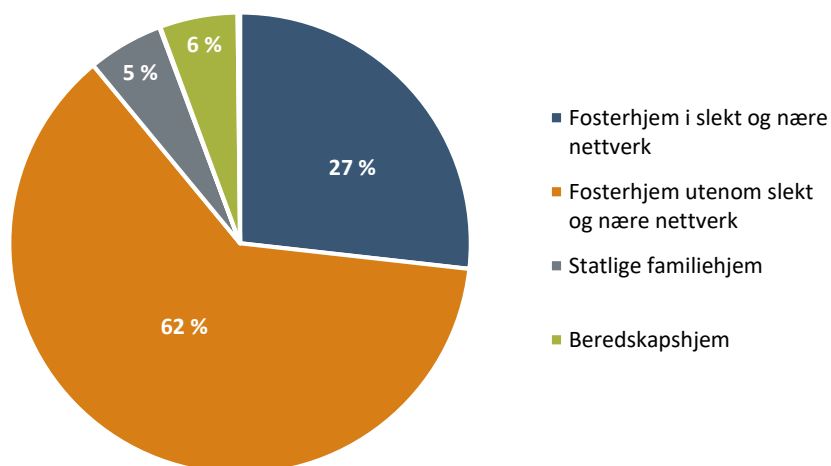
Figur 3.2: Antall barn plassert i fosterhjem og institusjon fordelt på alderstrinn ved utgangen av 2018

Kilde: (SSB, 2019)

Bufdir definerer fem typer fosterhjem, hvor kommunene har ansvar for tre og staten for to (Bufdir, 2019). De kommunale fosterhjemmene omfatter ordinære fosterhjem, slekts- og nettverksfosterhjem og fosterhjem for enslige mindreårige asylsøkere. Ordinære fosterhjem så vel som slekts- og nettverksfosterhjem kan ha ulike typer forsterkninger avhengig av barnas behov. Kommunale fosterhjem utgjorde 89 prosent av plasseringene i fosterhjem ved utgangen av 2018, se Figur 3.3. De statlige fosterhjemmene omfatter familie- og beredskapshjem, som tar imot barn med særlige behov eller ved akutte plasseringer for kortere perioder. Besøkshjem og andre typer avlastningshjem omfattes ikke av definisjonen av fosterhjem.

Figur 3.3: Fordelingen av barn plassert i fosterhjem, etter type fosterhjem ved utgangen av 2018

Kilde: (SSB, 2019), bearbejdet av Menon

Antall barn plassert hos slekt og nettverk har steget fra 2 444 (23 prosent av totalen) i 2013 til 3 123 (27 prosent av totalen) i 2018. Dette uttrykker en videreføring av en tilsiktet politikk på området (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2015, s. 31). Ved plassering skal kommunen alltid vurdere hvorvidt noen i barnets slekt eller nettverk kan velges som fosterhjem jf. Fosterhjemsforskriften § 4. Flere studier tyder på at slekts- og nettverksplasseringer gir mer stabile plasseringer, færre flyttinger og mindre atferdsvansker (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2016, s. 31).

Fosterforeldrene er ansvarlige for å utøve den daglige omsorgen for fosterbarnet på vegne av barneverntjenesten ved en omsorgsovertakelse, eller på vegne av foreldrene ved hjelpetiltak. Fosterforeldrene skal kunne gi barnet et trygt og godt hjem, jf. barnevernloven § 4-22 annet ledd. Rollen som fosterforeldre innebærer både å være foreldre og å være en profesjonell omsorgsgiver. Fosterforeldre anses som selvstendige oppdragstakere for barneverntjenesten, og ikke arbeidstakere. De mottar godtgjøring for utgifter og gjennom arbeidsgodtgjøring (skattlegges som lønn). Fosterhjem kan motta forsterkningstiltak. Dette kan for eksempel omfatte kompensasjon for tapt arbeidsinntekt dersom en av fosterforeldrene må være hjemme på heltid med fosterbarnet og dermed taper inntekt.

3.2 Krav om oppfølging av fosterbarn og fosterhjem

For å sikre og kontrollere at barn får god omsorg gjennom en fosterhjemsplassering, er det behov for oppfølging både av fosterbarnet og fosterhjemmet. Barnevernloven, med tilhørende forskrift om fosterhjem, legger sentrale rettslige rammer for oppfølging av fosterbarn og fosterhjem. I tillegg stiller blant annet Forvaltningsloven krav til saksbehandling og alminnelig veiledningsplikt, jf. § 11. Blant annet rundskriv om retningslinjer for fosterhjem (Barne- og familiedepartementet, 2004) og saksbehandlingsrundskrivet¹ er med på å legge til rette for at barneverntjenesten skal fatte riktige beslutninger til riktig tid og at oppgavene løses på en forsvarlig måte.

Oppfølging av vedtak om plassering i fosterhjem, gjennom enten hjelpetiltak eller vedtak om omsorgsovertakelse, spesifiseres i barnevernloven §§ 4-5 og 4-16 (se bokser under) og er nærmere presisert i fosterhjemsforskriften og retningslinjer. I henhold til barnevernloven §§ 4-5 og 4-16 har barneverntjenesten ved hjelpetiltak og omsorgsovertakelse et ansvar for å følge med på hvordan det går med barnet og foreldrene til barnet, og om det er behov for endringer eller nye tiltak.

Barnevernloven § 4-5. Oppfølging av hjelpetiltak.

Når hjelpetiltak vedtas, skal barneverntjenesten utarbeide en tidsavgrenset tiltaksplan. Barneverntjenesten skal følge nøye med på hvordan det går med barnet og foreldrene og vurdere om hjelpen er tjenlig, eventuelt om det er nødvendig med nye tiltak, eller om det er grunnlag for omsorgsovertakelse. Tiltaksplanen skal evalueres regelmessig.

---

¹ <https://www.bufdir.no/barnevern/Fagstotte/saksbehandlingsrundskrivet/>

Barnevernloven § 4-16. Oppfølging av vedtak om omsorgsovertakelse

Barneverntjenesten har etter omsorgsovertakelsen et løpende og helhetlig ansvar for oppfølgingen av barnet, herunder et ansvar for å følge utviklingen til barnet og foreldrene. Barneverntjenesten skal vurdere om det er nødvendig med endringer eller ytterligere tiltak for barnet. Barneverntjenesten skal, der hensynet til barnet ikke taler imot det, legge til rette for samvær med søsken. Barneverntjenesten skal kort tid etter omsorgsovertakelsen kontakte foreldrene med tilbud om veiledning og oppfølging. Dersom foreldrene ønsker det, skal barneverntjenesten som en del av oppfølgingen formidle kontakt med øvrige hjelpeinstanser. Der hensynet til barnet ikke taler mot det, skal barneverntjenesten legge til rette for at foreldrene kan få tilbake omsorgen for barnet, jf. § 4-21.

Det skal inngås en skriftlig avtale mellom fosterforeldrene og barneverntjenesten i omsorgskommunen om hva deres respektive forpliktelser er, jf. fosterhjemsforskriften § 6. Barneverntjenesten skal utarbeide en tiltaksplan ved hjelpetiltak, jf. barnevernloven § 4-5, eller plan for barnets omsorgssituasjon ved omsorgsovertakelse, jf. barnevernloven § 4-15 tredje ledd. I planene skal det blant annet fremkomme hvordan barnet skal følges opp under plasseringen, og det skal sees hen til planene i oppfølgingen, jf. retningslinjer for fosterhjem. Omsorgsplanen er mer overordnet og langsiktig enn tiltaksplanen. Det kan derfor også utarbeides arbeidsplaner for å konkretisere og styre oppfølgingen som barnevernet skal gi. I tillegg skal barneverntjenesten utarbeide en individuell plan dersom barnet har behov for langvarige og koordinerte tiltak eller tjenester, dersom det anses nødvendig, jf. barnevernloven § 3-2 a.

Barneverntjenesten i omsorgskommunen (den kommunen som har reist saken, jf. barnevernloven § 8-4 tredje ledd og fosterhjemsforskriften § 1 andre ledd) har ansvar for oppfølging og kontroll med hvert enkelt barn sin situasjon i fosterhjemmet. Barne-, ungdoms- og familieetaten (Bufetat) har ansvar for å bistå barneverntjenesten med plassering av barn utenfor hjemmet dersom kommunen anmoder om bistand, for rekruttering og formidling av fosterhjem og for at fosterhjemmene får nødvendig opplæring og generell veiledning, jf. barnevernloven § 2-3 annet ledd og fosterhjemsforskriften § 2. Det er særskilte bestemmelser for Oslo kommune, som selv ivaretar oppgavene som Bufetat ellers har overfor kommunene, jf. barnevernloven § 2-3 a. I tillegg er det enkelte kommuner som gjennom forskrifter har fått tildelt økt kommunalt oppgave- og finansieringsansvar for barnevernet. Kommunene Alta, Røyken og Færder har gjennom dette også ansvar for oppgaver som ellers ville ligget til Bufetat iht. barnevernloven § 2-3 annet ledd. I tillegg har staten oppgaver knyttet til tilsyn, lover og overordnede føringer. Blant annet har Statens helsetilsyn overordnet faglig tilsyn med barnevernvirksomheten i kommunene og Fylkesmannen fører tilsyn knyttet til kommunenes oppfyllelse av plikter etter barnevernloven.

Utover den helhetlige oppfølgingen og kontrollen med hvert enkelt barns situasjon i fosterhjemmet, har fosterhjemskommunen (den kommunen der fosterhjemmet ligger, jf. fosterhjemsforskriften § 1 tredje ledd) plikt til å føre tilsyn med barn i fosterhjem og for godkjenning av fosterhjem. Tilsynet supplerer omsorgskommunens oppfølging og kontroll. Plikt til å føre tilsyn er presisert i fosterhjemsforskriften § 8.

Barneverntjenestens oppfølging og kontroll av barnets situasjon i fosterhjemmet defineres i fosterhjemsforskriften § 7, gjengitt i boksen under. Barneverntjenesten skal ut fra sitt oppfølgingsansvar drive en løpende og helhetlig vurdering av om det er nødvendig med endringer eller ytterligere tiltak for barnet. Vurderinger av endringer eller ytterligere tiltak kan gjelde blant annet boforhold, gjennomføring av samvær, oppfølgingen av barnet i det daglige og kontakt med andre tjenester. Det skal vurderes om barnets individuelle behov blir fulgt opp, eksempelvis lege-/psykologbesøk eller leksehjelp. Vurderingsplikten innebærer også å følge

med på barnets situasjon i andre arenaer enn i fosterhjemmet, for eksempel opplæringsinstitusjon, støttekontakt eller besøkshjem (Helsetilsynet, 2015).

Barneverntjenesten skal følge med på utviklingen både til barn og foreldre, og tilrettelegge for samvær med søsken dersom hensynet til barnet ikke taler mot dette. Samvær med søsken og/eller foreldre ved en omsorgsovertakelse følges opp iht. vedtak fra fylkesnemnda. Barneverntjenestens plikt til å følge opp foreldrene til barnet etter en omsorgsovertakelse omfatter også å vurdere om omsorgen for barnet kan og bør tilbakeføres til foreldrene.

Fosterhjemsforskriften § 7. Barneverntjenestens oppfølging og kontroll av barnets situasjon i fosterhjemmet

Barneverntjenesten i omsorgskommunen skal følge opp og føre kontroll med hvert enkelt barns situasjon i fosterhjemmet. Det skal blant annet sees hen til barnets tiltaksplan, jf. barnevernloven § 4-5 eller plan for barnets omsorgssituasjon, jf. barnevernloven § 4-15.

Barneverntjenesten skal gi fosterforeldrene nødvendig råd og veiledning i forbindelse med plasseringen av det enkelte barn så lenge plasseringen varer.

Barneverntjenesten skal besøke fosterhjemmet så ofte som nødvendig for å kunne oppfylle ansvaret etter første og annet ledd, men minimum 4 ganger i året. Dersom barneverntjenesten vurderer forholdene i fosterhjemmet som gode kan barneverntjenesten vedta at antall besøk skal reduseres til minimum 2 ganger i året for barn som har vært plassert i fosterhjem i mer enn 2 år.

Som presisert i fosterhjemsforskriften, skal barneverntjenesten gi fosterforeldrene nødvendig råd og veiledning. Opplæring og veiledning av fosterhjem er delt mellom statlig og kommunalt nivå. Statlig nivå, ved Bufetat, er ansvarlig for generell opplæring og veiledning knyttet til å være fosterforeldre. Den kommunale barneverntjenesten er ansvarlig for konkret opplæring, råd og veiledning opp mot det enkelte barns fosterhjems plassering. Behovet for opplæring og veiledning vil variere ut fra den enkeltes plassering og situasjon. I henhold til retningslinjer for fosterhjem (Barne- og familiedepartementet, 2004) må barneverntjenesten og fosterforeldrene sammen kartlegge behovene og finne ut hvordan de best kan dekkes. Fosterforeldrene skal også kunne få rask kontakt med, og bistand fra, barneverntjenesten ved behov. Veiledning kan gis av barneverntjenesten selv eller av eksterne. Det skal iht. retningslinjene også vurderes om det er behov for oppfølging av fosterforeldrenes egne barn, og eventuelt egne samtaler med dem ved fosterhjemsbesøk.

Fosterhjemsforskriften § 7 tredje ledd tilsier at barneverntjenesten har plikt til å besøke fosterhjemmet så ofte som nødvendig, men minimum fire ganger i året. For barn som har vært plassert i fosterhjemmet i mer enn to år, kan barneverntjenesten vedta at antall besøk skal reduseres til minimum to ganger i året. Det er et krav om at forholdene i fosterhjemmet må anses som gode, og det må kunne dokumenteres at forholdene ligger tilstrekkelig til rette for reduksjon av oppfølgingsbesøk. Hyppigheten av oppfølgingsbesøk i fosterhjemmet vil variere ut fra den enkelte plassering og barnets og fosterforeldrenes behov, og ut fra ulike faser ved plasseringen. For eksempel kan det være behov for ekstra oppfølging ved starten av plasseringen eller ved perioder med spesielle problemer (Barne- og familiedepartementet, 2004).

Det foreligger en særlig vurderingsplikt om at både fosterforeldre og barnet blir hørt. Dette fremgår blant annet av barnevernloven § 1-6, som sier at «Alle barn som er i stand til å danne seg egne synspunkter, har rett til å medvirke i alle forhold som vedrører barnet etter denne lov (...)».

3.3 Områder som dekkes i denne rapporten

Som presisert under avgrensninger i delkapittel 2.2, er oppdraget avgrenset til omsorgskommunens oppfølgingsansvar. Med andre ord vil vi her ikke gå direkte inn på fosterhjems kommunens ansvar for tilsyn med barn i fosterhjem eller Bufetat sitt ansvar for generell veiledning og opplæring av fosterforeldre. Videre rettes fokuset mot oppfølgingsbesøk i fosterhjem og oppgaver relatert til dette. Vi vil i det følgende gå nærmere inn på

- Retningslinjer og systemer for å sikre helhetlig oppfølging av fosterbarn og fosterhjem
- Gjennomføring av oppfølgingsbesøk i fosterhjem
- Verktøy i forbindelse med oppfølging
- Samtaler med barn i fosterhjem og verktøy knyttet til dette
- Dokumentasjon av oppfølgingsbesøk og barnevernfaglige vurderinger
- Generell oppfølging og kontroll med hvert enkelt barns situasjon, herunder vurdering av behov for tiltak, og eventuelt gjennomføring av tiltak
- Oppfølging og veiledning av fosterfamilier

Vi går i mindre grad inn på utarbeidelse og evaluering av planer (tiltaksplaner, omsorgsplaner, individuelle planer og arbeidsplaner), tilrettelegging for samvær med søsken og/eller familie eller opplæring og kompetanse blant de som gjennomfører oppfølgingen. Vi går ikke inn på metoder for veiledning og oppfølging av fosterbarnets familie, da dette faller utenfor prosjektets rammer.

4 Forutsetninger for å sikre god oppfølging

I henhold til fosterhjemsforskriften § 7 har barneverntjenesten ansvar for å følge opp og føre kontroll med hvert enkelt barn sin situasjon i fosterhjemmet. Oppfølging av barnets situasjon i fosterhjemmet skal hjelpe og støtte fosterbarnet og fosterforeldrene, og bidra til at fosterhjems plasseringen fungerer slik den er tiltenkt. Oppfølgingsbesøk i fosterhjem er en viktig arena for å sikre at fosterbarnet og fosterfamilien får den oppfølgingen de har behov for og trenger og at både barnet og fosterfamilien får tilpasset oppfølging og tilstrekkelig hjelp. Som det presiseres i saksbehandlingsrundskrivet², er veiledning, oppfølging og kontroll av det enkelte barns situasjon i fosterhjemmet «(...) kanskje den delen av fosterhjemsarbeidet som er aller viktigst for å få fosterhjems plasseringene til å fungere etter sitt formål». Oppfølging og tiltak som er basert på feil analyse av situasjonen kan samtidig virke mot sin hensikt, eller i verste fall bidra til å øke problemene (NOU 2018: 18). God kvalitet i oppfølging og tiltak er derfor svært viktig.

Det er ingen klart avgrenset definisjon av hva som utgjør god oppfølging av fosterbarn og fosterhjem. Som et minimum må barneverntjenesten tilfredsstille de kravene til oppfølging som stilles i gjeldende lover og regelverk, for eksempel å gi fosterforeldrene nødvendig råd og veiledning. Eventuelt kan også Fylkesnemndas vedtak om plassering inneholde anvisninger som skal følges opp. Det stilles gjennom barnevernloven § 1-4 også krav til forsvarlige tjenester og tiltak. Forsvarlighetskravet tilsier at tjenester og tiltak skal være av en viss kvalitet. Hva som anses som forsvarlig vurderes ut fra anerkjent fagkunnskap, gjeldende faglige anbefalinger, retningslinjer og etiske normer. Lovligheten av det barneverntjenesten gjør avhenger av om innsatsen kan sies å være innenfor spennet mellom beste praksis og nedre grense for forsvarlighetskravet. I forsvarlighetskravet inngår også barnevernets nasjonale kvalitetsmål³:

- Barn og familier skal få hjelp som virker
- Barn og familier skal møte sikre og trygge tjenester
- Barn og familier skal bli involvert og ha innflytelse
- Barn og familier skal møte tjenester som er samordnet og preget av kontinuitet
- Barnevernets ressurser skal utnyttes godt
- Barnevernet skal sørge for likeverdige tjenester

Tilleggs momenter ved kvalitet i oppfølgingen av fosterbarn og fosterhjem er (fravær av) negative hendelser. God oppfølging kan for eksempel være en medvirkende faktor for å hindre uønskede brudd i fosterhjem eller for å fange opp og ta tak i eventuelle problemer og omsorgssvikt i fosterhjemmet.

God oppfølging omfatter både at oppfølgingen må ha en viss kvalitet, skje i tide, og i tilstrekkelig og riktig omfang. Barneverntjenesten bør ha en systematisk og tilrettelagt tilnærming til oppfølgingen, basert på barnets og fosterhjemmets behov. Oppfølgingsbesøkene i fosterhjemmet er en sentral del av oppfølgingen, og et viktig møtepunkt mellom barn, fosterfamilien og barneverntjenesten. Kvaliteten i denne oppfølgingen avhenger særlig av omfanget og antall besøk i fosterhjemmet, kompetansen og egnetheten til de som følger opp fosterbarn og fosterhjem og hvilke forutsetninger de har for å kunne gi god oppfølging tilpasset behovene til fosterbarn og fosterhjem, eventuelt gjennom samarbeid med andre tjenester.

---

² <https://www.bufdir.no/barnevern/Fagstotte/saksbehandlingsrundskrivet/>

³ Jf. Prop. 106 L (2012–2013) Endringer i barnevernloven og Innst. 395 L (2012–2013)

Barneverntjenesten må iht. fosterhjemsforskriften § 7 besøke fosterhjemmet så ofte som nødvendig. Hva som er «så ofte som nødvendig» er igjen gjenstand for en subjektiv vurdering av hva barnet har behov for, hva fosterforeldrene har behov for og hva situasjonen ellers tilsier. Det er derimot definert et minimumsnivå på fire årlige besøk, eventuelt to. Dersom det er behov for flere oppfølgingsbesøk enn fire for å sikre at barnet får forsvarlig omsorg, vil fire årlige besøk likevel ikke være i henhold til lovkravet. Samtidig bør det ikke gjennomføres flere besøk enn hva som anses å være nødvendig eller til hjelp, ut fra mildeste effektive inngreps prinsipp.

Flere forhold kan påvirke forutsetningene for å kunne gi god oppfølging. Blant annet er ledelse og styring, samarbeid med tilgrensende tjenester og hvilken informasjon fosterbarn og fosterforeldre ønsker å få og klarer å formidle om sin situasjon viktig. Generelt sett kan en også si at kommunenes internkontroll påvirker kvalitet og effektivitet i oppfølgingen av fosterbarn og fosterhjem. Internkontroll skal sikre at en overholder krav i henhold til lov og regelverk, at en forebygger svikt og mangler, og bidrar til forbedringer. Mens styring skal gi en retning for hva en ønsker å oppnå, skal internkontroll understøtte styringen og legge til rette for god styring og måloppnåelse på alle nivåer i en virksomhet. Det handler blant annet om at det er klart definert hvem som har ansvar for hva og hvordan oppgavene skal gjennomføres på en effektiv måte for å oppnå det en ønsker, samtidig som en tilfredsstillende lover, regler og krav. Internkontroll skal slik kunne gi rimelig sikkerhet for at en har en målrettet og effektiv drift, pålitelig rapportering og at en overholder lover og regler, og gjennom det bidrar til kvalitet og effektivitet i leveranser (Direktoratet for økonomistyring, 2013). I henhold til barnevernloven § 2-1 skal kommunen ha internkontroll for å sikre at oppgavene utføres i samsvar med krav som er fastsatt i lov eller i medhold av lov. I forskrift om internkontroll for kommunenes oppgaver etter lov om barneverntjenester defineres internkontroll som «*systematiske tiltak som skal sikre at barneverntjenestens aktiviteter planlegges, organiseres, utføres og vedlikeholdes i samsvar med krav fastsatt i eller i medhold av lov om barneverntjenester*». Internkontrollen skal tilpasses størrelsesorden og egenarten på barneverntjenesten, men skal være et kontinuerlig arbeid for å forbedre barneverntjenesten og unngå svikt. God internkontroll kan således bidra til at oppfølging av fosterbarn og fosterhjem foregår på en effektiv og kvalitativt god måte.

På et mer overordnet nivå kan kvalitet i oppfølgingen variere mellom blant annet kommuner, og fra sak til sak. Felles bestemmelser og rammebetingelser, rutiner og retningslinjer kan legge til rette for at like saker behandles likt og at hvilken oppfølging som gis for eksempel ikke er helt avhengig av hvem som gjennomfører oppfølgingsbesøk i fosterhjem. For å bidra til at oppfølging ivaretas på en helhetlig og systematisk måte for alle fosterhjem og fosterbarn, kan rutiner og verktøy derfor være til hjelp. Rutiner, verktøy og øvrige faktorer som kompetanse, styring, ledelse og internkontroll er samtidig nødvendige, men ikke tilstrekkelige, betingelser for god oppfølging.

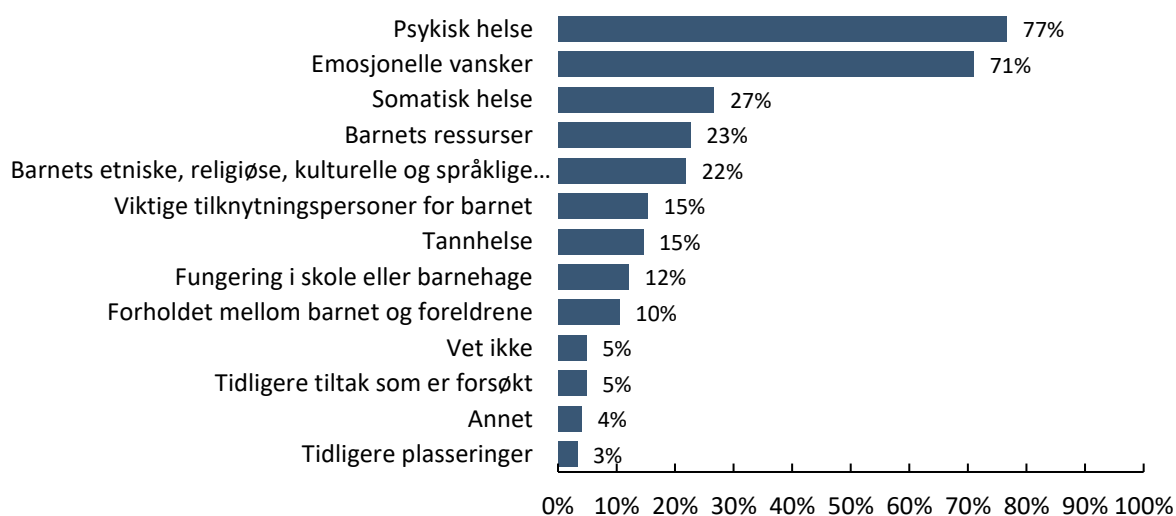
Over tid er det identifisert flere viktige risikofaktorer å være klar over i oppfølgingsarbeidet med fosterhjemmene (Backe-Hansen, Havik & Christiansen, 2013; Oosterman m.fl., 2007). Ved siden av forhold knyttet til barnet, som alder, problembelastning og antall flyttinger på forhånd, er det viktig å være opptatt av ressurser og belastninger i fosterhjemmet over tid, som ordninger for økonomi og oppfølging, situasjonen til andre barn i fosterhjemmet, endringer som skjer i fosterhjemmet over tid, samarbeidet mellom fosterhjem, barnevern og barnets foreldre og tilgang på riktig hjelp, barnets oppfatning av plasseringen og foreldrenes rolle. Det er også viktig å involvere egne barn i fosterhjemmet, da dette har vist seg å redusere senere konflikter (Backe-Hansen, 2018; Nordenfors, 2016) som igjen kan være medvirkende til utilsiktet flytting og ustabilitet.

For å kunne ta innover seg slike risikofaktorer og for å kunne avgjøre behovet for oppfølging, må barneverntjenesten ha tilstrekkelig informasjon om barnet og om fosterhjemmets ressurser og risikoområder. Det fordrer igjen blant annet at barnet er godt nok utredet og at også fosterhjemmets/fosterforeldrenes ressurser og eventuelle problemer er kartlagt. De senere årene har en blitt spesielt opptatt av at barn og unge

ofte er for dårlig utredet før de plasseres i fosterhjem, slik at fosterhjem utilsiktet utsettes for større belastninger enn de er forberedt på. I neste hånd kan dette føre til at barnet må flytte. Blant annet påpekes det at forekomsten av psykiske vansker blant fosterbarn, så vel som barn og unge i institusjon, er langt større enn tidligere antatt (Lehmann & Kayed, 2018). Backe-Hansen m.fl. (2013) fant også at det manglet utredninger på en rekke livsområder i et utvalg saker som ble kartlagt av saksbehandlere. Spesielt var tannhelse og ekstra behov knyttet til skolegang dårlig kartlagt. Samme bekymring gjenfinnes i internasjonal forskning (for eksempel Backe-Hansen og Patras, 2013). Dessuten er det viktig med informasjon om barnas ressurser og interesser, og hva slags relasjoner som er viktige å ivareta for å sikre barnet så god kontinuitet som mulig (Backe-Hansen m.fl., 2013; Unrau, 2008). Jo flere flyttinger et barn eller en ungdom har opplevd, jo viktigere blir det å sikre at kunnskap om disse forholdene bevarer og oppdateres, ikke bare kunnskap om barnets problemer.

Utilstrekkelig informasjon om barnet og dets situasjon gjør det vanskeligere å gi god oppfølging. I vår spørreundersøkelse oppgir 37 prosent av respondentene at de ikke vurderer barna som godt nok utredet i forkant av plassering i fosterhjem. 12 prosent oppgir at de ikke vet, mens halvparten oppgir at de opplever barna som godt nok utredet. Figur 4-1 viser hvilke forhold som oppleves som mangelfulle. Her ser vi at barneverntjenestenes oppfatning sammenfaller med det forskningen tidligere har funnet, at barnets psykiske helse og emosjonelle vansker oppleves som mangelfullt utredet i forkant av plassering i fosterhjem. Flere har svart at slik problematikk ofte er vanskelig å avdekke før barnet har vært plassert en periode.

Figur 4.1: Kommunenes svar på "Dersom barna ikke er godt nok utredet/kartlagt, hvilke forhold opplever du som mangelfullt utredet» (flere valg mulig). N=124

Hvilke forhold og temaer som tas opp på et oppfølgingsbesøk, og hvor dypt en går inn i de ulike delene, vil avhenge av hva slags informasjon en har på forhånd, hva slags behov barnet og fosterforeldrene har, bakgrunnen for plasseringen, om det er spesielle ting som har oppstått med mer. Likevel er det enkelte områder som barneverntjenesten bør ha informasjon om. Det omfatter blant annet hva som har skjedd i fosterhjemmet siden forrige oppfølgingsbesøk, skole- og opplæringstilbud eller barnehage, hvordan fosterforeldrene og barnet opplever situasjonen og om det er behov for å gjøre endringer eller iverksette tiltak.

Oppfølgingsansvaret til barneverntjenester tilsier at barneverntjenesten må snakke med både barn og fosterforeldrene som del av oppfølgingsbesøkene (NOU 2018: 18, 2018), samt andre barn i fosterhjemmet. I henhold til barnevernloven § 1-6 har barnet rett til medvirkning i alle forhold som vedrører barnet etter

barnevernloven, også i forbindelse med oppfølging. Det innebærer blant annet at det bør tilrettelegges for at alle barn som er i stand til å kunne danne seg egne synspunkter snakkes med, og får tilpasset og relevant informasjon. God oppfølging fordrer med andre ord at barnet har blitt gitt reell mulighet til å medvirke, og uttrykke sine meninger. Det er imidlertid ingen medvirkningsplikt, så barn og unge kan også velge å la være å snakke med barneverntjenesten og kanskje foretrekke at andre formidler hans eller hennes synspunkter.

Relevant tilgjengelig informasjon om barnet, og å kunne gi riktig oppfølging, fordrer også samarbeid med tilgrensende tjenester, som skole og barnehage. Barneverntjenesten har et lovpålagt ansvar for samarbeid med andre deler av forvaltningen gjennom barnevernloven § 3-2. Barneverntjenesten skal iht. første ledd medvirke til at barns interesser ivaretas også av andre offentlige organer, og iht. andre ledd samarbeide med andre sektorer og forvaltningsnivåer når det kan bidra til å løse oppgaver pålagt etter barnevernloven. Barneverntjenesten har også en plikt til å utarbeide en individuell plan for barn som har behov for langvarig og koordinert hjelp, jf. barnevernloven § 3-2 a. Planen skal sikre at det alltid er en bestemt tjeneste med hovedansvar for oppfølgingen av barnet og for å koordinere tiltak barnet mottar. Avhengig av barnets situasjon og behov, vil for eksempel god oppfølging kunne forde samarbeid mellom barneverntjenesten og helse- og omsorgstjenesten, slik at barna får et helhetlig tjenestetilbud. Det bør (på individuelt plan) være barnets og familiens behov som danner utgangspunkt for hva slags samarbeid og koordinasjon mellom barneverntjenesten og tilgrensende tjenester som er nødvendig.

For å kunne ivareta god oppfølging av fosterbarn og fosterhjem, og tilfredsstillende de kravene som stilles gjennom lov og forskrift, er det også viktig at barneverntjenesten dokumenterer oppfølgingsbesøkene, inklusive barnevernfaglige vurderinger. Blant annet er god dokumentasjon viktig for å sikre etterprøvnbarhet, at ikke relevant informasjon går til spille for eksempel ved bytte av saksbehandler, som dokumentasjon i en eventuell senere behandling hos fylkesnemnda og for barnets rett til innsyn i saksmappe. Vurderinger rundt oppfølgingen, og innholdet i disse, må dokumenteres slik at de blant annet kan etterprøves gjennom tilsyn. Tiltak som iverksettes må også evalueres for å sikre at de møter de behovene som barnet og fosterfamilien har.

I påfølgende kapitler går vi nærmere inn på overordnede rammer for oppfølgingen og hvordan oppfølgingen gjennomføres og dokumenteres.

5 Funn om oppfølging av fosterbarn og fosterhjem

5.1 Overordnede rammer for oppfølging

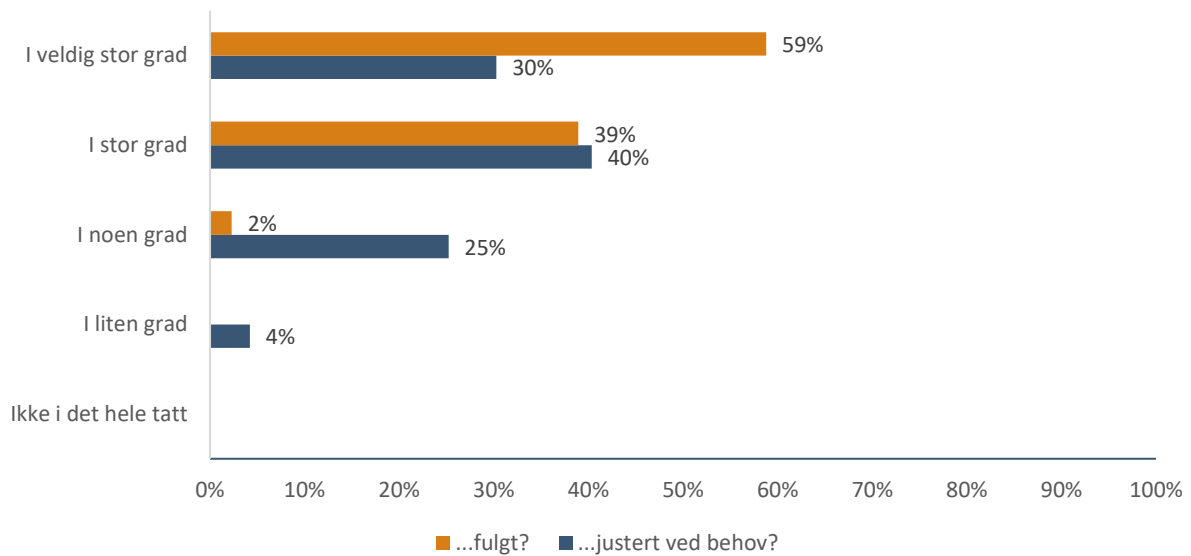
Internkontroll er, som diskutert i kapittel 4, med på å definere de overordnede rammene for barneverntjenestens utføring av oppgaver, herunder oppfølging av fosterbarn og fosterhjem. Internkontroll innebærer blant annet å sørge for at de som utfører arbeid på vegne av barneverntjenesten har tilstrekkelig kunnskap og kompetanse og skaffer oversikt over områder hvor det er fare for at det skjer svikt eller mangler. 96 prosent av landets kommuner oppga at barneverntjenesten hadde innført internkontroll per 2018 (SSB, 2019). Iht. forskrift om internkontroll etter barnevernloven § 4 g, innebærer internkontroll at kommunen blant annet skal «utvikle, iverksette, kontrollere, evaluere og forbedre nødvendige prosedyrer, instruksjoner, rutiner eller andre tiltak for å avdekke, rette opp og forebygge overtredelse av barnevernlovgivningen». Felles retningslinjer, rutiner og prosedyrebeskrivelser for barneverntjenesten, og gjennomgang og oppfølging rundt dette, kan bidra til at barneverntjenestens aktiviteter er i henhold til lov- og forskriftskrav gjennom blant annet konkretisering av minimumskrav til hva som skal gjennomføres. Det fremheves også i saksbehandlingsrundskrivet at barneverntjenesten må jobbe systematisk og ha rutiner for hvordan de skal følge opp barn og foreldre. Med ett unntak oppgir samtlige kommuner som har besvart vår spørreundersøkelse at de har rutiner, retningslinjer eller lignende for oppfølging av fosterbarn og fosterhjem.

For å bidra til kvalitet i oppfølgingen, må imidlertid rutiner, retningslinjer eller liknende bidra til at lov og regelverk følges og at de holder en slik kvalitet at de fungerer som en støtte for medarbeidere. Det ble i 2013 og 2014 gjennomført et landsomfattende tilsyn med kommunenes arbeid med oppfølging av barn i fosterhjem. Helsetilsynet fant gjennom dette tilsynet at de kommunene som følger opp i henhold til lovkravet, har gjennomgående god internkontroll. Det forekommer variasjon i gjennomføringen av oppfølgingen, men disse kommunene har til felles at de har tydelig ledelse og styringssystemer (Helsetilsynet, 2015). I tillegg til å følges opp, må rutiner og retningslinjer følges og eventuelt justeres dersom det er behov for dette. I vår spørreundersøkelse oppgir 98 prosent at rutiner og/eller retningslinjer for oppfølging av fosterbarn og fosterhjem blir fulgt i veldig stor eller stor grad. De resterende få svarer at rutinene og retningslinjene blir fulgt i noen grad.

Det er større variasjon i hvorvidt rutinene og retningslinjene blir justert ved behov, som vist i Figur 5.1. Rundt 70 prosent av kommunene svarer at de justerer rutinene og retningslinjene ved behov i veldig stor eller stor grad, mens 25 prosent svarer at disse blir justert i noen grad. Videre svarer fire prosent at de kun blir justert i liten grad. Det er viktig å være klar over at vårt utvalg av informanter kan være skjevt. Spesielt er det en fare for overrepresentasjon av barnevernskontorer med god praksis.

Utover kommunenes egne rutiner og retningslinjer, finnes det felles veiledere, rundskriv m.m. som i større eller mindre grad kan påvirke og støtte oppfølgingen som gjøres av barneverntjenesten. Blant annet finnes det faglige retningslinjer, anbefalinger, rutiner og skjema og kompetansetiltak på Bufdir sine nettsider, for eksempel faglige anbefalinger for fosterhjemsplassing i slekt og nettverk og for opplæring av fosterforeldre. Det finnes en veileder for internkontroll i barneverntjenesten i kommunene (Barne- og likestillingsdepartementet, 2006), en veileder for oppfølging av foreldre med barn i fosterhjem og barnevernsinstitusjon og en veileder for tiltaksplaner og omsorgsplaner i barneverntjenesten, for å nevne noen. Dokumentasjonen kan være til støtte i barneverntjenestens arbeid med oppfølging av fosterbarn og fosterhjem, men det kan samtidig diskuteres om mengden av informasjon kan gjøre at føringer for arbeidet oppleves som noe uoversiktlig.

Figur 5.1 Kommunenes svar på spørsmål om i hvilken grad deres rutiner og/eller retningslinjer for oppfølging av fosterbarn og fosterhjem blir fulgt og justert ved behov. N=131 og 119

Kilde: Menon Economics

Det er imidlertid ingen veiledere direkte knyttet til oppfølging av fosterbarn og fosterhjem, tilsvarende hva det er for tilsyn med barn i fosterhjem. Flertallet av respondentene (72 prosent) som har besvart vår spørreundersøkelse mener at det er behov for nasjonale retningslinjer og/eller faglige anbefalinger for hvordan barneverntjenesten skal utføre oppfølgingsbesøk i fosterhjem. Det er heller ikke gitt føringer for hvordan øvrig veiledning skal gis, hvor ofte eller i hvilket omfang eller hvem som bør utføre det.

På spørsmål om *hvilke* rutiner som vanligvis blir benyttet i forbindelse med oppfølging av fosterbarn og fosterhjem, oppgir 84 prosent av respondentene at de bruker egenutviklede/ kommunale rutiner, prosedyrer og/eller retningslinjer. En høy andel benytter også offentlig tilgjengelig materiale. Blant annet oppgir 78 prosent å benytte Barne- og likestillingsdepartementet (2006) sin rutinehåndbok for kommunenes arbeid med fosterhjem. I intervju oppgis det blant annet at også MITT LIV Barnevern benyttes.

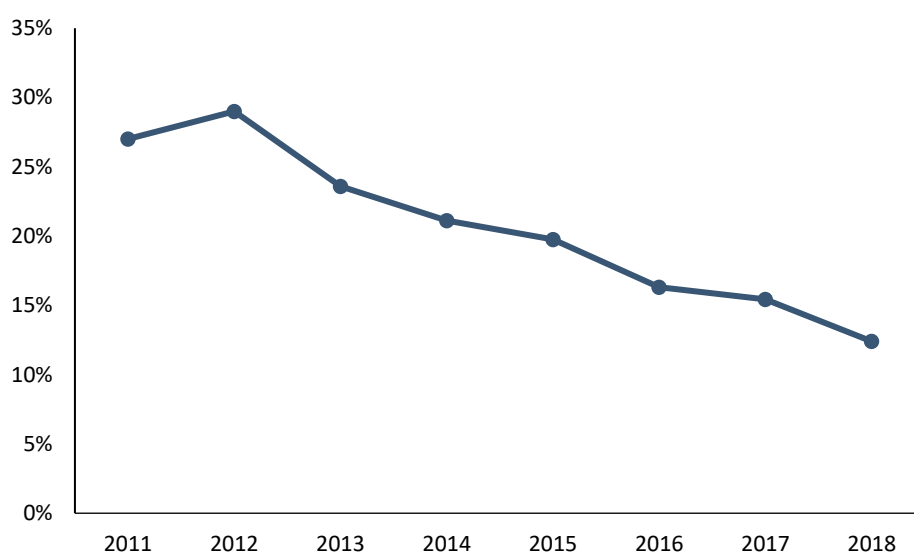
Én informant oppgir at de har rutiner for internkontroll og -revisjon, hvor de flere ganger i året trekker ut et tilfeldig utvalg saker og gjennomgår dem for å se om de er utført i henhold til retningslinjer og rutiner. Noen gjennomganger er tematiske med særlig fokus på enkeltvise temaer, for eksempel barnets stemme. En annen informant trekker frem at lederen gjennomfører oppfølging med alle saksbehandlere én gang i måneden. Det gjennomføres teammøter én gang i uken hvor spesielle saker løftes frem og diskuteres. Det er også en som følger med på statistikk og antall besøk og det gjennomføres stikkprøver. Barneverntjenestene vi har intervjuet har følgelig organisert og tilrettelagt oppfølgingen på noe ulike måter. Flere har dedikerte saksbehandlere i barneverntjenesten som følger opp et visst antall fosterhjem og fosterbarn. Noen har satt ut deler av veiledningen av fosterfamilier. Noen av respondentene har etablert et samarbeid rundt rekruttering og veiledning av fosterhjem, hvor det er de samme personene som rekrutterer en fosterfamilie som også følger opp den samme fosterfamilien i tre måneder. De oppfatter dette som hensiktsmessig for å ivareta kontinuitet og relasjon mot fosterfamilien.

5.2 Omfanget av oppfølgingen

Omsorgskommunen er i henhold til fosterhjemsforskriften § 7 pålagt å gjennomføre minimum fire årlige besøk i fosterhjemmet. Dersom forholdene i fosterhjemmet vurderes som gode og barnet har vært plassert der i mer enn to år, kan antall årlige besøk reduseres til to. I Helsetilsynets oppsummering (Helsetilsynet, 2015) var ett hovedfunn at kravet om fire besøk per år ikke ble oppfylt. I over halvparten av barneverntjenestene hvor det ble oppdaget svikt, ble minimumsantallet besøk ikke gjennomført. De fant også tilfeller av at antallet besøk var blitt redusert til to, og at de ikke ble økt igjen på tross av at fosterbarn eller fosterforeldre etterspurte mer oppfølging. Barneverntjenestene kunne dermed heller ikke følge nøye med på barnets situasjon i fosterhjemmene, ifølge rapporten.⁴

Figur 5.2 viser andelen barn som ikke har fått lovpålagte oppfølgingsbesøk fra den kommunale barneverntjenesten de senere årene, med utgangspunkt i minimumskravene. Tallene representerer barn som har vært plassert i fosterhjem i over ett år (Bufdir, 2019). Tallene gir ikke innsikt i hvor mange besøk i fosterhjem som er blitt gjennomført, men i hvilken grad minimumsantallet besøk (ikke) er gjennomført. Innrapporterte tall viser at det har vært en positiv utvikling de siste seks årene. I 2012 var andelen barn i fosterhjem som ikke får oppfølging i tråd med lovkravet på nærmere 30 prosent. Tallene viser at i 2018 hadde 12 prosent av barn i fosterhjem ikke fått de lovpålagte besøkene for oppfølging og kontroll.

Figur 5.2: Andelen barn i fosterhjem som ikke har fått oppfølging i tråd med lovkravet. Kilde: Bufdir (2019)

Fosterhjemsutvalget problematiserer antall oppfølgingsbesøk i NOU 2018: 18, hvor det blant annet trekkes frem at en konkretisering kun av antall besøk kan føre til at minimumskravet blir en standard og at det i mindre grad gjøres vurderinger av oppfølgingsbehovet til hvert fosterhjem og fosterbarn. Som nevnt er det et krav om at barneverntjenesten skal besøke fosterhjemmet så ofte som nødvendig for å oppfylle sitt ansvar. Et forsvarlig antall oppfølgingsbesøk vil derfor avhenge av hva som i det enkelte tilfellet anses å være nødvendig, i tillegg til at minimumskravet til antallet oppfølgingsbesøk tilfredsstilles. En informant påpeker for eksempel at det ikke er noen regel for hvor mange besøk som gjennomføres, utover minimumskravet, og at dersom et fosterbarn for

⁴ Rapporten baserer seg på et utvalg av barneverntjenester som var valgt ut basert på kunnskap om svikt og mangler. Funnene er derfor ikke representative/generaliserbare.

eksempel har det utfordrende i en periode, vil de følge opp tettere. En annen informant påpeker også at flere får oppfølging utover hva som er lovpålagt. Informanten anslår at om lag en tredjedel av fosterhjemmene har behov for mer oppfølging enn hva som er lovpålagt og opplever at fosterhjemmene trenger mer oppfølging i dag enn for ti år siden. Samtidig er det kanskje en tredjedel som anslås å ikke ha så stort behov for oppfølging som det lovkravet tilsier. Det gjelder for eksempel barn som har vært i fosterhjem fra de var små. 91 prosent av de som har besvart vår spørreundersøkelse, oppgir at de gjennomfører ekstra hjembesøk i tilfeller der fosterbarn og/eller fosterhjem trenger mer oppfølging enn det lov og forskrift krever. Antall besøk i fosterhjem er imidlertid kun ett aspekt ved oppfølgingen av fosterbarn og fosterhjem.

Utover antall besøk i fosterhjem i seg selv, er også tidspunktet for gjennomføring av oppfølgingsbesøk av betydning. Dersom det ikke er annet som tilsier det, bør besøkene spres utover året. Ellers vil enda et oppfølgingsbesøk i liten grad gi verdi, og kan heller bidra til unødvendig ressursbruk eller andre kostnader for både barnevernet, fosterfamilien og barnet. Fosterhjemsutvalget påpeker i NOU 2018: 18 at de har fått informasjon som tyder på at besøkene i fosterhjem ikke alltid spres utover året, men isteden gjennomføres innenfor en kort periode for å oppfylle minimumskravene til antall besøk. Dette fremkommer også av Helsetilsynets landsomfattende tilsyn (Helsetilsynet, 2015). Behovet for oppfølgingsbesøk er til dels forutsigbart, og fra intervjuer og litteratur vet vi at flere barneverntjenester legger planer for oppfølgingsbesøkene og gjennomfører besøk ut fra når fosterbarn og fosterhjem forventes å ha et økt behov for oppfølging. For eksempel kan det gjelde ved starten av plasseringen eller ved overganger som skifte av skole. Samtidig kan det være mer utfordrende for kommuner med lange reiseavstander og/eller begrenset kapasitet å ivareta både antall besøk og å kunne tilpasse tidspunkt løpende etter behov. Dette ble trukket frem blant flere vi intervjuet.

Andre oppfølgingsbehov kan være mer akutte og forekomme for eksempel på kveldstid eller i helger. Det kan være utfordrende å finne gode løsninger og tidspunkter for oppfølging som passer ut fra barnevernets arbeidstid, fosterbarnas forpliktelser til skole, barnehage og annet, og fosterforeldrenes eventuelle jobb. Det er variasjon i hvorvidt barneverntjenestene har kapasitet til, eller tilrettelagt for, å imøtekomme slike behov. I NOU 2018: 18 trekkes det frem at barn, foreldre og fosterfamilie skal få hjelp og støtte når de trenger det, uavhengig av kontortid, og at det er behov for at kommunene utvikler lokale løsninger for tilgjengelighet utenfor kontortid. De foreslår også at barneverntjenesten i samarbeid med barn og fosterforeldre skal utarbeide en plan for eventuelle kritiske situasjoner utenfor kontortid. En av barneverntjenestene vi har intervjuet har opprettet en ordning hvor enkelte ansatte jobber kveldstid én gang i uka, for dermed å være tilgjengelig på telefon. I tillegg påpeker informanten at de øvrige ansatte har et mål om å være fleksible på å ta telefon på kveldstid, dersom det er behov for det.

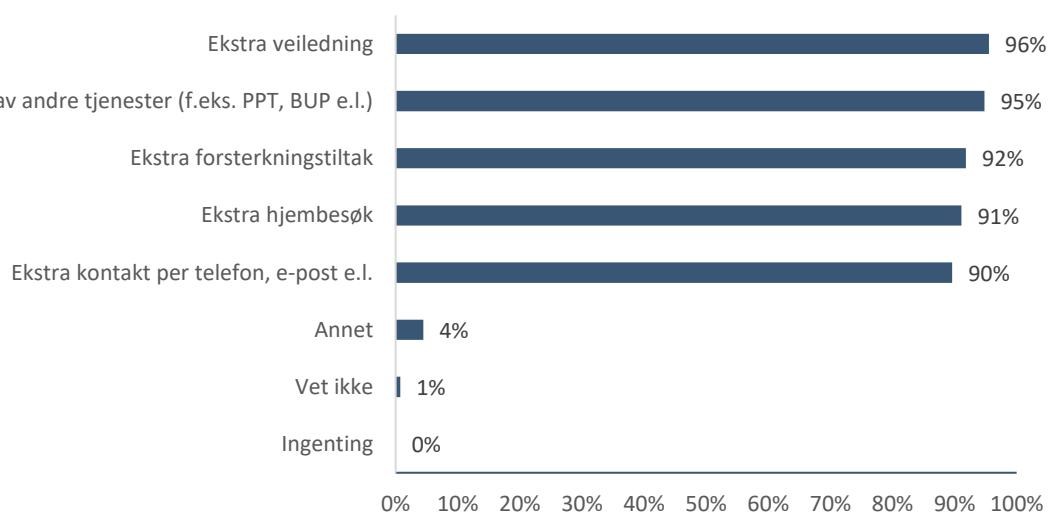
Oppfølgingen av fosterbarn og fosterhjem omfatter veiledning og kontakt, både gjennom besøk i fosterhjem, men også utover selve besøkene. Det kan også settes inn øvrige hjelpe-/støttetiltak for å hjelpe fosterhjemmet og barnet, for eksempel ulike former for avlastning. I tillegg til de lovpålagte besøkene i fosterhjemmet, skal barneverntjenesten gi veiledning til fosterhjemmet (utover den generelle veiledningen som Bufetat i dag er ansvarlig for). Veiledning knyttet til det enkelte barnet er gjerne omtalt som individuell veiledning. Enkelte respondenter skiller tydelig mellom oppfølging fra kontaktperson i barnevernet og oppfølging/veiledning fra veiledere. Det varierer om veiledning settes inn når fosterhjemmet opplever problemer eller om det er satt inn som standard (NOU 2018: 18). Vista Analyse (2018) fant i sin undersøkelse at 89 prosent av barneverntjenestene som ble spurt oppga å tilby individuell veiledning og 18 prosent at de tilbyr ekstra gruppeveiledning. 5 prosent oppga å ikke tilby veiledning til fosterhjem. Mye av oppfølgingen fra barnevernet skjedde via telefon. I intervju med barneverntjenester oppgir også flere at de som en standard gjennomfører individuell veiledning til fosterhjemmet de første månedene av et fosterhjemsopphold. Det trekkes frem at perioden kan utvides etter behov, og at fosterhjemmene etter hvert får tilbud om gruppeveiledning. Samtidig nevnes det at det kan oppstå

vanskelige situasjoner i løpet av et fosterhjemsopphold, så individuell veiledning kan settes inn igjen. En annen informant påpeker også viktigheten av individuell tilpasning rundt det enkelte hjem. Oppfølging og veiledning tilpasses i henhold til behovet, gitt kapasitet og ressurser i barnevernet, og det tilbys også gruppeveiledning basert på hva flere kan ha behov for. Én informant trekker frem at oppfølgingen av fosterhjem er noe ulikt avhengig av om barneverntjenesten benytter seg av offentlige eller private fosterhjem. Det nevnes at mangel på fosterhjem kan gjøre at en kjøper fosterhjem fra en privat leverandør, som da også står for oppfølgingen av fosterhjemmet en viss tid.

Ulike situasjoner kan kreve ulik type oppfølging. Slekts- og nettverks plasseringer kan for eksempel kreve en annen type oppfølging enn øvrige ordinære fosterhjems plasseringer. Som det diskuteres nærmere i Ellingsen m.fl. (2019), oppfattes det å ta imot søsken, eller generelt flere barn, også som mer krevende for fosterhjemmet enn å ta imot ett barn. I ett intervju nevnes det at det kan kreve andre typer støttetiltak og oppfølging å ta imot søsken.

Som vist i Figur 5.3, svarer tilnærmet alle respondentene at de tilbyr ekstra veiledning (96 prosent) og involverer andre tjenester (for eksempel PPT og BUP) dersom fosterbarnet og/eller fosterhjemmet trenger mer oppfølging enn lov og forskrift krever (95 prosent). Videre er det en stor andel (90-92 prosent) som oppgir at de iverksetter ekstra forsterkningstiltak, avlegger et ekstra oppfølgingsbesøk eller tar kontakt per telefon, e-post eller liknende, dersom de mener det er behov for det. Blant de som har svart er det ingen som oppgir at de ikke iverksetter noen tiltak, mens et fåtall oppgir å iverksette andre tiltak, som kurs, nettverksmøter eller egne samtaler med barn.

Figur 5.3 Svar på «Hva gjør dere i tilfeller der fosterbarn og/eller fosterhjem trenger mer oppfølging enn det lov og forskrift krever?». N=135

Kilde: Menon Economics

5.3 Slekts- og nettverksfosterhjem

Kravene til barneverntjenestens oppfølging og kontroll er de samme uavhengig av om barnet er plassert i et slektsfosterhjem, nettverksfosterhjem eller et annet ordinært fosterhjem. Det samme gjelder tilsyn med barn i fosterhjem. Samtidig kan blant annet fosterforeldre fra barnets familie eller nettverk ha behov for en annen type oppfølging, veiledning og/eller opplæring. Plassering i slekt og nettverk kan for eksempel være gjort i forbindelse

med en akutt situasjon hvor fosterforeldrene ikke har hatt tid til å sette seg inn i og vurdere alle aspekter ved det å bli fosterforeldre, jf. retningslinjer for fosterhjem. I tillegg står slektsfosterhjem gjerne i en rolle- og lojalitetskonflikt mellom barnet, barneverntjenesten og foreldrene til barnet.

Buudir har kommet med faglige anbefalinger for fosterhjems plassering i slekt og nettverk⁵. Blant annet anbefales det at når et barn skal bo utenfor foreldrehjemmet, at det alltid skal vurderes om barnet kan flytte i fosterhjem i slekt eller nettverk. Dette er i tråd med departementets forskrift fra 2004. Fosterhjem i slekt og nettverk foretrekkes dersom det er til barnets beste. Årsaken til dette er blant annet at barna gjerne opplever en større grad av normalitet og tilhørighet ved slike plasseringer, sammenliknet med andre fosterhjems plasseringer, og at det gir mindre risiko for utilsiktede brudd. Det presiseres imidlertid at gevinsten avhenger av at familiene gis tilpasset støtte og oppfølging. Det vises også til at barn som er plassert i slektsfosterhjem som utgangspunkt har lavere forekomst av psykiske lidelser og atferdsvansker enn barn i ordinære fosterhjem. Videre anbefales det at opplæring, veiledning og valg av støttetiltak bør ta utgangspunkt i kunnskapsbaserte modeller og verktøy utviklet for fosterhjems plassering i slekt og nettverk. Dette er begrunnet i at barn og fosterforeldre rekruttert i barnas slekt har spesielle utfordringer som at

- «fosterforeldrene har oftere hatt dårligere helse, utdanning og økonomi
- det er større aldersforskjell mellom fosterforeldre og barnet
- slektsfosterforeldre er oftere i en annen livsfase enn andre fosterforeldre
- de har fått dårligere oppfølging, færre støttetiltak og mindre økonomisk godtgjøring
- kontakten med barnets foreldre og annen slekt kan være mer komplisert
- plasseringen kan innebære store rolle- og lojalitetsutfordringer»

Selv om generell opplæring og veiledning ligger til statlig nivå sitt ansvar, kan ovennevnte forhold også ha implikasjoner for kommunenes ansvar for oppfølging av fosterbarn og fosterhjem i slekt og nettverk. Det kan for øvrig bemerkes at fosterhjem i slekt og nettverk over tid har blitt mer like andre fosterhjem, ettersom det har blitt færre besteforeldre og flere tanter og onkler som påtar seg rollen som fosterforeldre (Backe-Hansen m.fl., 2013, se også figur 5.4 nedenfor).

En barneverntjeneste påpeker i intervju at en i flere tilfeller ser at slekts- og nettverksfosterhjem krever mer oppfølging enn andre plasseringer. Videre poengterer de at et brudd i en slekts- eller nettverks plassering ikke oppleves som det samme som et brudd i en øvrig fosterhjems plassering. De trekker frem at familien i større grad kan tenkes å akseptere et fosterhjem dersom en først har forsøkt å plassere barnet i et slekts- eller nettverksfosterhjem. Det kan også gjelde barnet, som kan ståsette seg mot å få omsorg fra andre. I et annet intervju trekkes det frem at det er mange fordeler ved å plassere barn i slekt eller nettverk dersom plasseringen fungerer, men at et brudd ofte kan oppleves som verre fordi en kan ødelegge relasjonene/nettverket. En informant uttrykker at slekts- og nettverksfosterhjem trenger tettere oppfølging enn øvrige fosterhjem, men at det er store variasjoner (også der). Det blir nevnt at en kanskje må være tettere på fosterhjems plasseringer i slekt og nettverk og at de eksempelvis kan ha behov for hjelp til å sette grenser i kontakt med foreldrene. Noen ganger kan det være behov for tettere støtte grunnet vanskelige familieforhold.

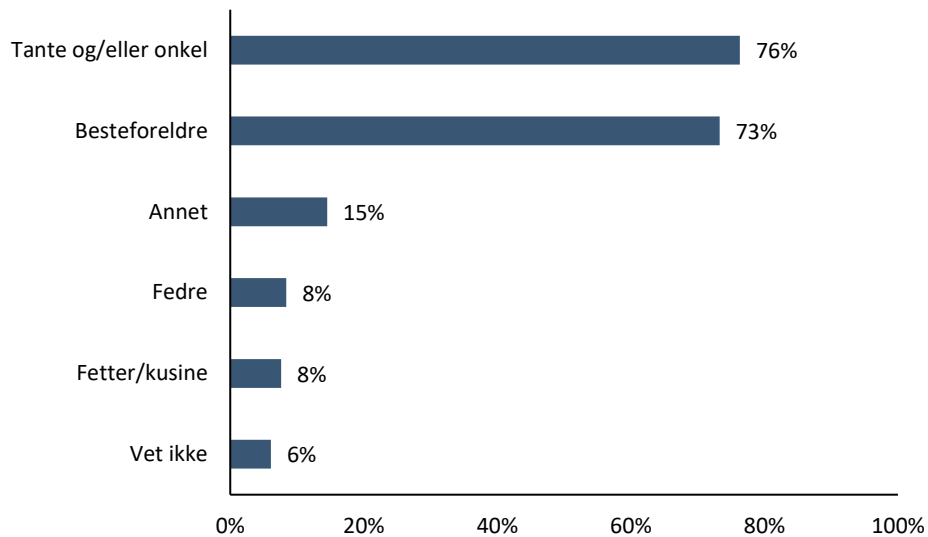
Kommunene som er representert gjennom spørreundersøkelsen oppgir at de per september 2019 har ansvar for 1 327 barn som er plassert hos slekt og nettverk. Av disse er 1 021 plassert hos slekt, mens 306 er plassert hos nettverk. Slekts- og nettverks plasseringer utgjør 28 prosent av det totale antallet barn respondentene oppgir å

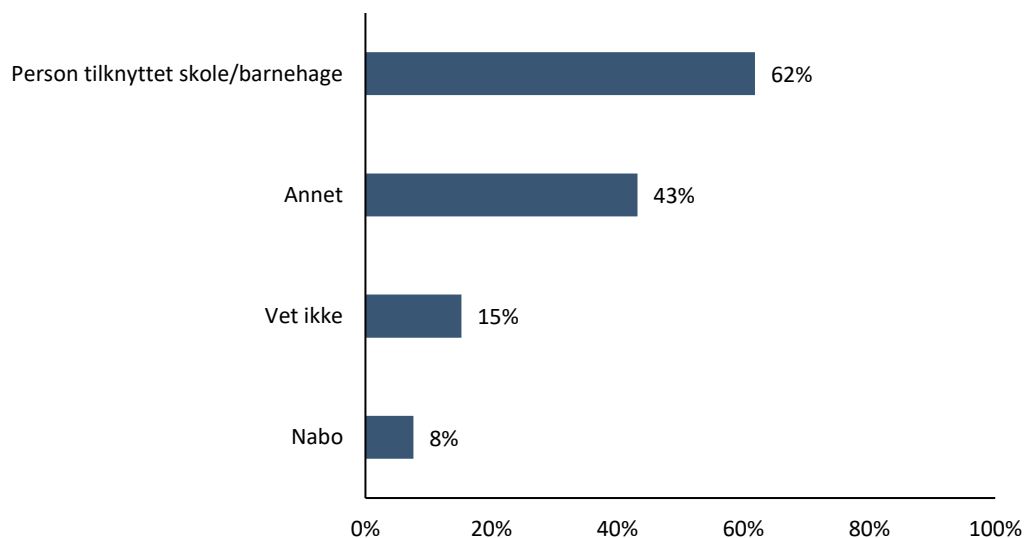
⁵ https://www.buudir.no/Barnevern/Fagstotte/Fosterhjem/fosterhjemsplassing_slekt_nettnetk/

ha ansvar for. For slektsfosterhjem oppgir respondentene at barna stort sett er plassert hos besteforeldre eller onkler og/eller tanter, se Figur 5.4. De som har svart «annet» representerer for slektplasseringer i stor grad søsken. For respondentene som har svart på spørsmål om hvem barna i nettverksfosterhjem vanligvis blir plassert hos, oppgir hoveddelen personer tilknyttet barnehage/skole. De som har svart «annet» oppgir i hovedsak venner av familien, foreldre av venner av barnet, eller besøkshjem, se Figur 5.5.

Figur 5.4: Respondentenes svar på "Hvem blir barna i slektsfosterhjem vanligvis plassert hos?"(Flere valg mulig). N=131

Figur 5.5: Respondentenes svar på "Hvem blir barna i nettverksfosterhjem vanligvis plassert hos?"(Flere valg mulig). N=118

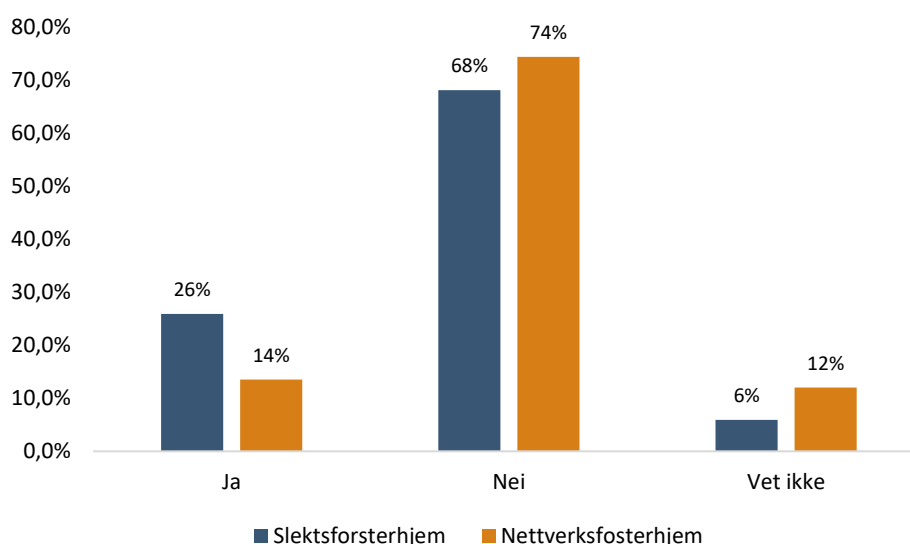

Kilde: Menon Economics

I Fosterhjemsmeldingen foreslås det at det skal utvikles tilpassede oppfølgingstiltak for fosterhjem i barnets slekt og nettverk. Flesteparten av respondentene (hhv. 68 og 74 prosent) oppgir at oppfølging av henholdsvis slekts- og nettverksfosterhjem ikke skiller seg fra oppfølging av andre fosterhjem. Blant de som har svart at oppfølgingen

av slekts- og nettverksfosterhjem skiller seg fra øvrig oppfølging (hhv. 26 og 14 prosent), peker flere på at det er større fokus på relasjonen til biologiske foreldre og storfamilien generelt, samt at det er et større behov for veiledning. Ut fra svarene er det grunn til å tro at flere kommuner/bydeler gir en mer tilpasset veiledning. Dette kan være i form av flere besøk og at barneverntjenesten opptrer annerledes, for eksempel ved å i mindre grad bruke faguttrykk, eller at de jobber mer med enkelte temaer. Flere av respondentene våre oppgir blant annet at de har mer fokus på taushetsplikt samt at slekts- og nettverksfosterhjemmet og barneverntjenesten skal få en omforent forståelse av årsaken til at barnet er i den situasjonen det er i. Samtidig er det flere respondenter som erkjenner at slekts- og nettverksfosterhjem ikke har fått god nok oppfølging, og at de ofte blir mer overlatt til seg selv. Én påpeker også at slektsfosterhjem er mindre «lydhøre» for veiledning, da de ofte har sin egen oppfatning av situasjonen. Andre igjen påpeker at de opplever at det er større fare for underrapportering av problemer. Gjennom ett intervju påpeker informanten at slekts- og nettverksfosterhjem får det samme tilbudet som andre fosterhjem, men at det gjøres individuelle vurderinger for hvert hjem. Det trekkes blant annet frem at det ofte blir en skvis mellom å beskytte og ivareta barnet og de biologiske foreldrene.

Figur 5.6: Svar på «Skiller oppfølging av slekt/nettverk seg fra oppfølging av andre fosterhjem?» N=135, N=133

Kilde: Menon Economics

5.4 Gjennomføring av oppfølgingsbesøk i fosterhjem

I dette avsnittet ser vi nærmere på hvilke forberedelser barneverntjenesten gjør før et oppfølgingsbesøk, hvilke forhold de vurderer som del av besøket og hvordan selve oppfølgingsbesøket gjennomføres.

5.4.1 Forberedelser før oppfølgingsbesøk

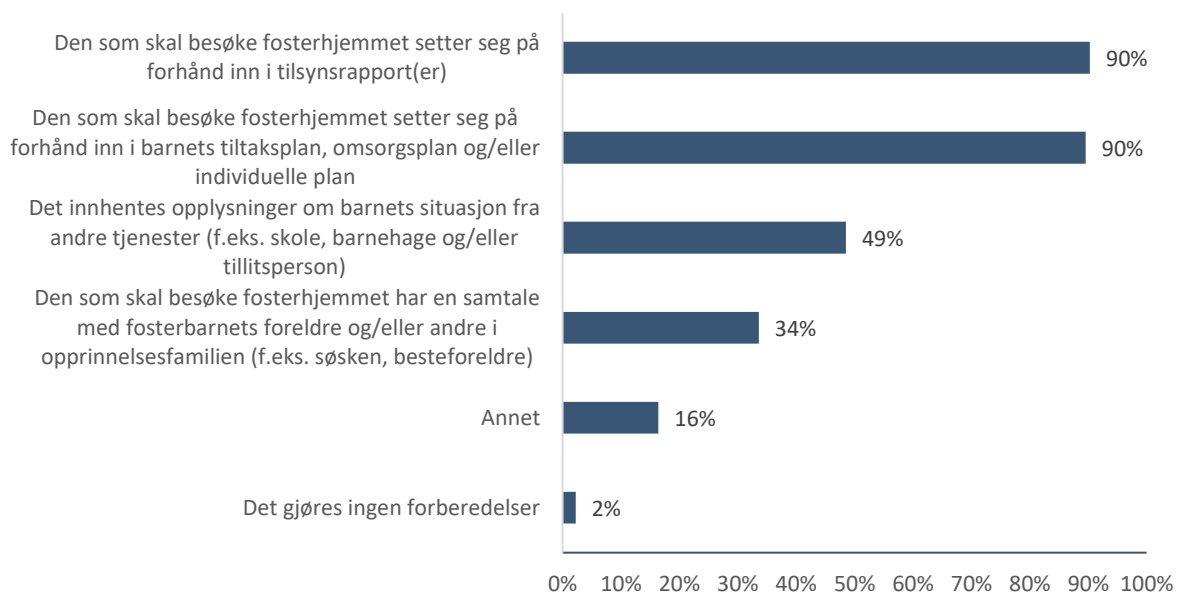
Gjennom oppfølging av fosterbarn og fosterhjem skal barneverntjenesten blant annet bidra til at barn blir ivaretatt etter intensjonen. Iht. fosterhjemsforskriften § 7, skal det blant annet sees hen til tiltaksplanen til barnet, jf. barnevernloven § 4-5, eller plan for omsorgssituasjon, jf. barnevernloven § 4-15. Dersom det er etablert arbeidsplaner eller individuell plan for barnet vil det også være relevant å se hen til gjennom oppfølgingen. For at oppfølgingsbesøk skal kunne gjennomføres basert på et best mulig grunnlag, bør personen som gjennomfører besøk ha kjennskap til barnets tidligere kartlagte behov og hva som er hensikten med

plasseringen. Det vil derfor være relevant for personen som skal gjennomføre oppfølgingsbesøk å ha tilstrekkelig kjennskap til dette før oppfølgingsbesøket.

Et av funnene i Helsetilsynets oppsummering var at i flere av kommunene hvor det ble avdekket svikt, var det mangelfull utarbeidelse og oppfølging av planer i tillegg til manglende tilsynsrapporter eller mangelfull dokumentasjon på bruk av dem (Helsetilsynet, 2015). I spørreundersøkelsen vår oppgir imidlertid flesteparten (90 prosent) at de forbereder oppfølgingsbesøk ved at den som skal besøke fosterhjemmet på forhånd setter seg inn i tilsynsrapport(er)⁶, i tillegg til barnets tiltaksplan, omsorgsplan og/eller individuelle plan, se Figur 5.7. Dette gjelder både de som har oppgitt at de gjennomfører flere ulike typer forberedelser og de som har oppgitt at de gjennomfører få eller bare én form for forberedelse. Samtidig påpeker enkelte barnverntjenester i kommentarer til spørsmålet og i intervjuer at de opplever omsorgsplanene som veldig generelle. Omsorgsplanen inkluderer overordnede mål for plasseringen i fosterhjemmet, i tråd med at planen skal gjelde for hele plasseringsperioden. En representant for en av barneverntjenestene påpeker at omsorgsplanene ikke blir oppdatert så ofte, og dermed er mindre nyttig å se hen til ved hvert besøk. Referater fra tidligere besøk trekkes i stedet frem som en mer nyttig kilde til informasjon. I et intervju påpeker en informant at tilsynsrapporter benyttes inn i oppfølgingen, men at de ofte oppdager det samme som tilsynspersonene. Spørsmålet blir da i hvor stor grad omsorgsplanen kan formuleres slik at barn og unge føler at de er «medeiere» av den gjennom at de bidrar til å formulere det som står der. Dermed blir det også mulig å bruke omsorgsplanen aktivt i samarbeidet med barn og unge.

Figur 5.7 Svar på hvordan de vanligvis forbereder oppfølgingsbesøk i fosterhjem. N=134. Flere svar mulig

Rundt halvparten av de som har svart på vår spørreundersøkelse oppgir at det vanligvis innhentes opplysninger om barnets situasjon fra andre tjenester, for eksempel skole, barnehage og/eller en tillitsperson, som forberedelse til oppfølgingsbesøk i fosterhjem. Flere respondenter oppgir i intervjuene og i kommentarer til spørsmål at dette gjøres ved at barneverntjenesten gjennomfører møter med tjenesten eller samtaler over telefon. Enkelte viser til at de gjennomfører samarbeidsmøter der flere tjenester er involvert.

⁶I henhold til lovverket skal tilsynsrapporter foreligge fire (to) ganger i året.

Videre oppgir en tredjedel av de som har besvart undersøkelsen at den som skal besøke fosterhjemmet har en samtale med fosterbarnets foreldre og/eller andre i opprinnelsesfamilien før oppfølgingsbesøket. Rundt 16 prosent av respondentene oppgir å gjøre andre forberedelser i tillegg, og kommenterer at dette i hovedsak omfatter å ta en telefon til fosterhjemmet i forkant av besøket. Tre av de som har besvart spørreundersøkelsen oppgir at det ikke gjøres forberedelser i forkant av oppfølgingsbesøk i fosterhjem.

Som en del av forberedelsene til oppfølgingsbesøkene vil barnevernstjenesten måtte planlegge besøkene og avtale tid og sted med fosterfamilie og/eller fosterbarn. Én informant trekker i intervju frem at de har god erfaring med å benytte lean-metodikk i planleggingen, hvor besøkene hos fosterbarna og fosterhjemmene de er ansvarlige for planlegges gjennom en såkalt «lean-tavle». I intervjuer påpekes det også at flere barneverntjenester benytter lean som metode for å skape struktur på oppfølgingen. Én respondent oppgir at de benytter seg av et skjema så fosterforeldrene har oversikt over når besøkene er tiltenkt. Noen sender ut tekstmeldinger før et besøk skal gjennomføres. Flere barneverntjenester oppgir i spørreundersøkelsen og i intervjuer at de vektlegger at besøket skal gjennomføres slik at fosterbarnet ikke må tas ut av skole eller barnehage. Noen barneverntjenester legger dermed oppfølgingsbesøk for eksempel til tidlig ettermiddag. Planlegging av oppfølgingsbesøkene bør også tilstrebes å koordineres med tilsynsbesøk. Det er satt et minimumskrav på fire, eller eventuelt to, besøk per år også for tilsynsbesøk. Enkelte uttrykker at fosterbarna kan oppleve det som utfordrende å måtte gjenta informasjon flere ganger til ulike personer, og at besøkene er en påminner om at de ikke er som alle andre barn. En informant oppgir at barneverntjenesten ber tilsynspersoner lage en plan for når besøkene er tiltenkt innen januar hvert år. De prøver å tilpasse oppfølgingsbesøkene så tilsyns- og oppfølgingsbesøk blir spredt utover året. Videre vet vi fra intervjuene at i hvert fall enkelte barneverntjenester legger vekt på å spre oppfølgingsbesøkene utover året, samt at de legges utenom tilsynsbesøkene. Her er det imidlertid trolig stor variasjon i hvor systematisk barneverntjenestene jobber.

5.4.2 Gjennomføring av oppfølgingsbesøket

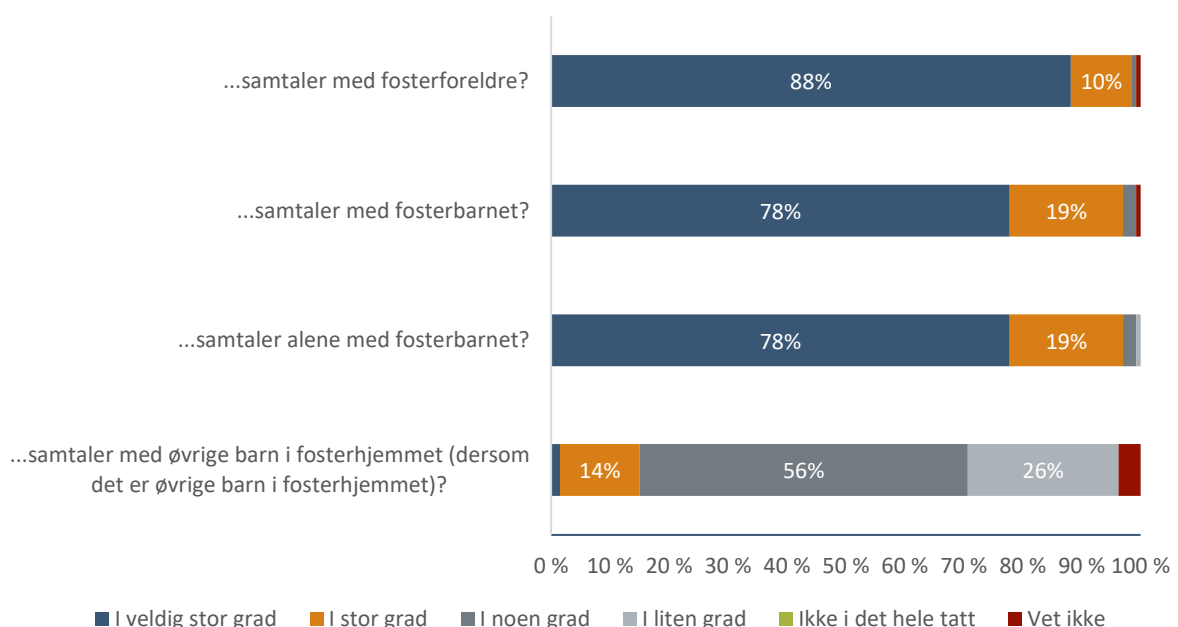
I gjennomføringen av oppfølgingsbesøk i fosterhjem, og for å vurdere ulike forhold relevant for oppfølging av fosterbarn og fosterhjem, nærmere omtalt i delkapittel 5.4.3, er det naturlig at barneverntjenesten gjennomfører samtaler med fosterbarn og fosterforeldre. Å snakke med barna vil i de fleste tilfeller også være en naturlig del av å sikre barnets rett til medvirkning. I tillegg vil det, avhengig av situasjonen, kunne være relevant å få informasjon fra personer eller tjenester som kan ha relevant informasjon om barnet eller forholdene ved fosterhjemmet, gjennom samtaler eller skriftlig informasjon. For eksempel vil det kunne gjelde skole- eller opplæringstilbud, barnehage eller helsevesen. Gjennom besøk i fosterhjem vil saksbehandler også kunne observere samspill mellom fosterbarn og fosterfamilie, og eventuelt deres relasjon seg imellom samt øvrige generelle forhold ved fosterhjemmet, som materielle boforhold.

Den som gjennomfører oppfølgingsbesøket i fosterhjemmet vil ha en rolle i å skape trygge rammer for at fosterbarn og fosterforeldre kan gi uttrykk for sine meninger, tanker og eventuelle bekymringer eller spørsmål i møte med barneverntjenesten. Det kan for eksempel innebære å gi tilstrekkelig og tilpasset informasjon, gjennomføre samtaler med fosterbarnet uten at fosterforeldrene er til stede eller å gjennomføre besøk og samtale på et tidspunkt og sted som de er komfortable med. I tillegg vil saksbehandler ut fra sin kunnskap og erfaring, personlige egnethet og kjemi med fosterbarnet, fosterforeldrene og eventuelle øvrige barn i familien, samt samtaleverktøy og -teknikker, ha ulike forutsetninger for å innhente relevant informasjon fra oppfølgingsbesøket. Samtaler med barnet bør i utgangspunktet tilstrebes gjennomført alene, slik at det kan uttrykke seg fritt og uten påvirkning fra fosterforeldre eller andre, eller hvis barnet ønsker å formidle spesielle ting. Noen barn vil imidlertid føle seg utrygge og ønske å ha en voksen de har tillit til med seg, særlig hvis de ikke har en relasjon til saksbehandler eller hvis det er stor usikkerhet knyttet til plasseringen.

Forandringsfabrikken har gitt innspill om at det må avtales med barnet hvordan, når, hva og til hvem informasjon skal deles videre, og at det bør være rutiner, helst skriftlige, mellom barneverntjenesten og barnet for hvordan informasjonsdeling skal skje. De mener at en skriftlig avtale vil være mer forpliktende. Det påpekes at mange av barna opplever at informasjonen de gir blir formidlet videre uten deres samtykke, og at de ikke har tilstrekkelig kontroll over hvilken informasjon som blir videreformidlet. Det trekkes frem at tilliten til de som fører tilsyn og gjennomfører oppfølging av fosterbarn og fosterhjem vil være større dersom barnet føler at de eier sin egen informasjon, og at hvordan og hvilken type informasjon som deles videre er regulert i en skriftlig avtale. Videre er det ifølge Forandringsfabrikken undersøkelser mange barn i fosterhjem som ikke får informasjon fra barnevernstjenesten om hvorfor de er flyttet til hjemmet. På bakgrunn av det foreslår Forandringsfabrikken at barnevernet oppretter rutiner som sikrer at barna får forklaringer om hvorfor de er flyttet.

Flere trekker i intervjuer frem at de legger vekt på at barnets stemme skal komme frem. Som vist i Figur 5.8, oppgir nesten alle respondentene at de i stor eller veldig stor grad gjennomfører samtaler med fosterbarnet i forbindelse med oppfølgingsbesøk. Nesten alle oppgir også at de gjennomfører samtaler med fosterbarnet alene. Selv om nær sagt alle oppgir å ha dette som praksis, er det ikke dermed sagt at dette gjøres hver gang. Dette er også noe kommunene selv kommenterer. Flere viser til at de tilbyr barnet å gjennomføre en samtale alene, men at hvorvidt dette lar seg gjøre ofte avhenger av hvorvidt fosterforeldrene selv tilrettelegger for det, eller hvorvidt barnet selv ønsker det. En informant oppfatter at det i mindre grad sikres medvirkning for barn med fysiske eller psykiske funksjonsnedsettelse og/eller særlige utfordringer. Nesten alle som har besvart spørreundersøkelsen oppgir også at de gjennomfører samtaler med fosterforeldre. Andelen som oppgir å gjøre dette i veldig stor grad er noe høyere enn tilsvarende for samtaler med fosterbarnet (88 prosent og 78 prosent).

Figur 5.8 Svar på spørsmålet «I forbindelse med oppfølgingsbesøk i fosterhjemmet: I hvor stor grad gjennomfører dere vanligvis ...». N=135 og N=133 (øvrige barn)

Involvering av fosterforeldrenes egne barn har som nevnt også vist seg å redusere senere konflikter. Selv om det ikke fremgår direkte av barnevernloven og fosterhjemsforskriften at oppfølgingsansvaret også omfatter øvrige barn i fosterhjemmet, bør det tilstrebes å også involvere øvrige barn i forbindelse med oppfølgingen. Dette er nærmere omtalt i kapittel 5.5.4. Det er i vår spørreundersøkelse større variasjon i svarene når det kommer til i

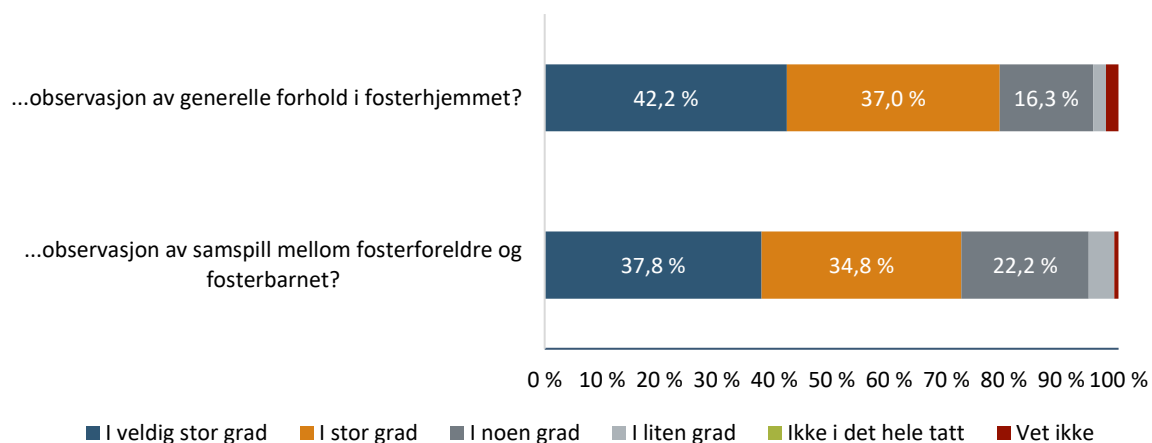
hvor stor grad respondentene vanligvis gjennomfører samtaler med øvrige barn i fosterhjemmet, dersom det er aktuelt. 80 prosent sier at de i noen eller liten grad gjennomfører dette.

I forbindelse med besøk i fosterhjem, vil observasjon av forhold og samspill i større eller mindre grad kunne inngå som en direkte del av oppfølgingen. Det kan blant annet være aktuelt å bevisst vurdere hvordan barnet uttrykker seg eller henvender seg til fosterforeldrene. Spesielt dersom det er snakk om unge fosterbarn, og/eller barnet ikke er i stand til å danne seg egne synspunkter, vil det være vanskelig å fange opp barnets synspunkter gjennom samtaler. Det kan også være tilfellet dersom barnet av andre grunner ikke er i stand eller ønsker å snakke med barneverntjenesten. Observasjon av samspill kan da være en alternativ måte å fange opp hva barnet uttrykker. I tillegg vil observasjon av øvrige forhold i fosterhjemmet, som boforhold, kunne inngå som en del av oppfølgingen.

En stor andel av respondentene som har besvart spørreundersøkelsen oppgir at de vanligvis gjennomfører observasjon av henholdsvis generelle forhold i fosterhjemmet (79 prosent) og observasjon av samspillet mellom fosterbarn og fosterforeldre (73 prosent) i stor eller veldig stor grad, se Figur 5.9. Like fullt er det flere som svarer at de i noen eller liten grad gjennomfører observasjon av disse forholdene i forbindelse med oppfølgingsbesøket. Én påpeker i intervju at det ikke er rutine å foreta observasjon, på samme måte som det er rutine å gjennomføre samtaler. En annen påpeker at viktigheten av observasjon er større når det er snakk om små barn. Manglende evne til å uttrykke seg gjennom språk betyr at den besøkende i større grad må vurdere samspillet mellom barn og fosterforeldre. Dette kan være hvordan barnet henvender seg til fosterforeldrene og responderer på kontakt fra dem, samt fosterforeldrenes reaksjoner, eventuelt mangelen på reaksjoner, i samspillet med barnet.

Som nevnt påpeker også flere respondenter i kommentarfelt til spørreundersøkelsen at det er vanskelig å avdekke den faktiske dynamikken i fosterhjemmet. Mange opplever at barna slites mellom lojalitet til fosterforeldre og/eller biologiske foreldre og at det derfor er vanskelig både ved observasjon og samtale å avdekke hvorvidt omsorgssituasjonen faktisk er god.

Figur 5.9 Svar på spørsmålet «I forbindelse med oppfølgingsbesøk i fosterhjemmet: I hvor stor grad gjennomfører dere vanligvis ...». N=135

Gjennomføring av samtaler med barn er nærmere utdypet i delkapittel 5.5.

5.4.3 Forhold som vurderes som del av oppfølgingsbesøk

Det foreligger ingen nasjonal mal eller klare retningslinjer for hva barneverntjenesten skal ta opp som del av oppfølgingsbesøk i fosterhjem. Halvparten av de som har besvart spørreundersøkelsen oppgir at de bruker

egenutviklede/kommunale maler eller spørsmålsguider i forbindelse med oppfølgingsbesøk i fosterhjem. Fra intervjuene bekreftes det at flere har utviklet maler for oppfølgingsbesøk og samtaler. Enkelte påpeker at man er flinke til å dele maler mellom kommuner. Når det ikke foreligger noen nasjonal, standardisert mal til bruk ved oppfølgingsbesøk er kommunene i stor grad overlatt til seg selv i å forme sine egne maler. Dette til forskjell for tilsynsfeltet, der det i større grad finnes veiledere og maler. Flere påpeker at dette er et problem, og etterspør en felles mal for oppfølgingsbesøk. Én respondent påpeker at grunnet mange saker over tid og få kontaktpersoner har de ikke hatt kapasitet til å vurdere alle forhold som del av oppfølgingsbesøk. Andre viser til at selv om et tema er inkludert i malen, tar de ikke nødvendigvis opp alle temaene ved hvert enkelt besøk, men ser heller an behovet. I praksis kan det altså variere hvordan enkeltpersoner benytter malene selv om den samme malen benyttes. To eksempler på forhold og temaer som omfattes av mal for oppfølgingsbesøk, er vist i boksene under. (Ikke alle punkter må besvares dersom de ikke anses som relevante.) De to eksemplene tar opp flere av de samme temaene, men illustrerer likevel ulikheter i hvordan maler er utformet.

Figur 5.10 Eksempel på forhold og temaer som en omsorgskommuner vurderer i sin mal for oppfølgingsbesøk

- *Har barnet/ungdommen fått tilbud om å snakke med kontaktperson alene?*
- *Barnets beskrivelse av situasjonen i fosterhjemmet:*
- *Hva er barnet/ungdommen opptatt av?*
- *Barnets beskrivelse av skole/barnehage og fritid/venner:*
- *Barnets opplevelse av kontakt med biologisk familie og samværsordning:*
- *Fosterforeldrenes beskrivelse av situasjonen i fosterhjemmet:*
- *Fosterforeldrenes beskrivelse av barnets fungering i barnehage/skole/SFO og samarbeid med barnehage/skole/SFO:*
- *Beskrivelse av barnets fysiske og psykiske helse, medisiner, behandling osv.:*
- *Fosterforeldrenes beskrivelse av barnets sosiale fungering og fritidsaktiviteter:*
- *Fosterforeldrenes behov for eventuell tettere oppfølging/veiledning eller andre tiltak rundt barnet:*
- *Hvordan opplever fosterforeldrene kontakt/samarbeid med barneverntjenesten:*
- *Eventuelle spesielle behov/utfordringer:*
- *Eventuell gjennomgang av tiltaksplan*
- *Saksbehandlers helhetsinntrykk:*

Figur 5.11 Eksempel på forhold og temaer som en omsorgskommune vurderer i sin mal for oppfølgingsbesøk

- *Planer og avtaler (type plan/avtale, gyldig (ja/nei), evaluert, ny plan)*
- *Barnets beskrivelse av situasjonen i fosterhjemmet*
  - *Hvordan opplever barnet å bo i fosterhjemmet?*
  - *Hvordan beskriver barnet hhv. fosterforeldrene og fosterhjemmet, samspillet med / relasjonen til fosterforeldrene, relasjonen til ev. andre barn i fosterhjemmet, barnehage/skole, fritid og sosiale liv, ev. kontakt med andre hjelpeinstanser?*
  - *Er barnet opptatt av spesielle temaer?*
  - *Beskriver barnet spesielle hendelser som har skjedd?*
  - *Ev. temaer barnet ikke ønsker å snakke med kontaktperson om.*
  - *Har kontaktpersonen snakket med barnet alene (ja/nei)? Dersom dette ikke er gjort, må dette begrunnes.*
  - *Barnets opplevelse av oppfølgingsbesøket (Har barnet blitt forberedt på besøket og ev. hvordan? Hva slags informasjon har barnet fått og av hvem? Har barnet blitt forberedt på spesielle tema som skal tas opp?)*
  - *Samtale med barnet om egen historie. Opprettholdelse av barnets historie skal utføres en gang per år.*
- *Barnets opplevelse av kontakt med biologisk familie, og samværsordning*
  - *Hvordan beskriver barnet sin kontakt med / relasjon til biologiske foreldre, søsken og ev. andre signifikante? (Kontakt utenom samvær? Hvordan foregår denne kontakten? Hvem tar initiativ til kontakten og hvordan? Uttrykker barnet ønsker om endringer i kontakten?)*
  - *Hvordan beskriver barnet samværsordningen? (Hyppighet, gjennomføring, uttrykker barnet ønsker om endringer i samværsordningen?)*
  - *Hvordan beskriver barnet samværet? (Hvordan foregår samværet? Hvem er til stede? Hvilke aktiviteter?)*
  - *Viser barnet noen reaksjoner ved snakk om biologisk familie og samvær med disse, ev. hvilke?*
- *Milepælsamtale (Gjennomføres ved overgangen 14/15 og 16/17 år, og ev. 6/7 og 11/12 år)*
  - *Har barnet fått informasjon om partsrettigheter (14/15)?*
  - *Er planlegging av ettervern påbegynt (16/17)?*
  - *Hvilke behov og ønsker har barnet?*
- *Fosterforeldrenes beskrivelse av barnet og situasjonen i fosterhjemmet*
  - *Hvordan beskriver fosterforeldre hhv. barnet, kontakten og samspillet med barnet (er samspillet preget av tilknytning og en god følelsesmessig kontakt?), barnets tilnæringsatferd, barnets relasjon til / samspill med ev. andre barn i fosterhjemmet, barnets behov og utvikling (får barnet omsorg tilpasset sine behov og utvikling?)*
  - *Hvordan vurderer fosterforeldrene barnets utvikling og fungering? Hhv. emosjonelt, sosialt, språklig, kognitivt, motorisk.*
  - *Opplever barnets atferd som aldersadekvat?*
  - *Oppfølging av barnets generelle helse (tannlege, øyelege osv.)*
  - *Beskriver fosterforeldre spesielle hendelser? (Hva skjedde? Hvem var involvert? Hvordan håndterte fosterforeldre det som skjedde?)*
  - *Beskriver fosterforeldre spesielle utfordringer?*
  - *Uttrykker fosterforeldre behov for avlastning eller andre støtteordninger?*

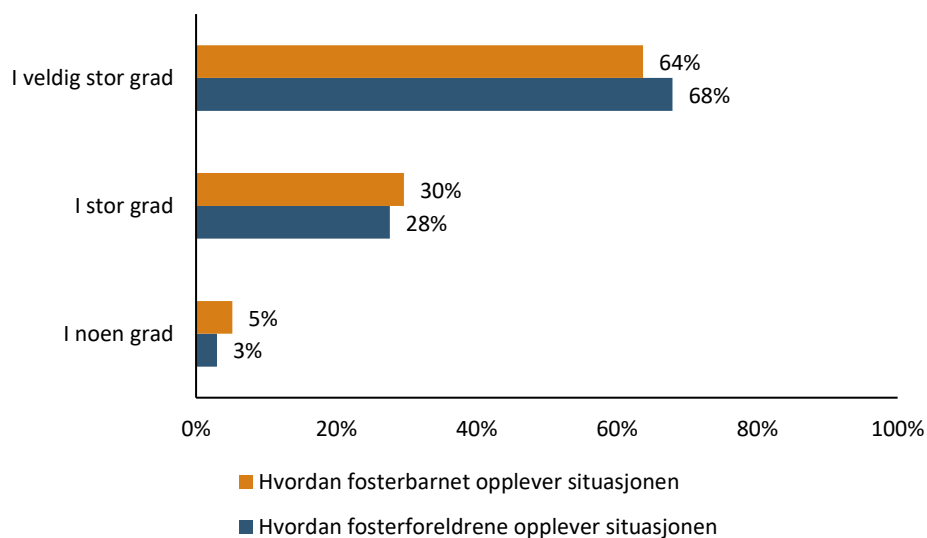
- *Hvordan beskriver fosterforeldre kontakten/samarbeidet med barnehage/skole?*
- *Er barnet henvist til PPT?*
- *Er det iverksatt tiltak for å styrke barnets utvikling og fungering?*
- *Hvordan beskriver fosterforeldre kontakten/samarbeidet med ev. andre hjelpeinstanser (eks. BUP, NAV, spesialisthelsetjeneste, avlastningshjem)?*
- *Er det iverksatt tiltak for å styrke barnets utvikling og fungering, og er ev. tiltak i tråd med innhold i omsorgsplan eller øvrige planer?*
- *Hvordan opplever fosterforeldre kontakten med barneverntjenesten?*
- *Hvordan opplever fosterforeldre oppfølgingen de får fra barneverntjenesten?*
- *Uttrykker fosterforeldre behov for annen type oppfølging, som f.eks. ekstern veiledning eller opplæring?*
- *Fosterforeldrenes opplevelse av kontakt med biologisk familie, og samværsordning*
  - *Hvordan beskriver fosterforeldre kontakten og samarbeidet med biologiske foreldre?*
  - *Hvordan beskriver fosterforeldre barnets ev. kontakt med biologisk familie utover samvær?*
  - *Opplever fosterforeldre samværet (og ev. annen kontakt) som utviklingsfremmende for barnet?*
  - *Hvordan beskriver fosterforeldre barnets reaksjoner i forbindelse med samvær (og ev. annen kontakt)?*
- *Tilsyn*
  - *Fungerer tilsynsordningen tilfredsstillende?*
  - *Hvordan beskriver barnet og fosterforeldre tilsynsordningen og tilsynsbesøkene?*
  - *Gir barnet og/eller fosterforeldre uttrykk for at det er behov for endringer?*
  - *Dersom det er ønskelig, kan det også vises til tilsynsrapporter her*
  - *Antall tilsynsbesøk hittil i år:*
- *Oppgaver/gjøre mål til neste oppfølgingsbesøk*
  - *Er det noe som trenger ekstra planlegging og/eller tilrettelegging i nær fremtid?*
  - *Hvem har ansvar for å gjøre hva?*
  - *Er det nødvendig med en tidsfrist for utføring?*
- *Barneverntjenestens vurdering*
  - *Utvikling siden forrige oppfølgingsbesøk*
  - *Tilknytning til fosterforeldre/-familie*
  - *Barnets tilnæringsatferd*
  - *Barnets signalatferd (trygg/utrygg)*
  - *Barnets opplevelse av egen situasjon*
  - *Opplever barnet som troverdig eller pleasende i sine uttalelser*
  - *Møtes barnets utfordringer og behov på en hensiktsmessig måte*
  - *Får barnet hjelp til å regulere følelser og atferd*
  - *Fosterforeldrenes emosjonelle tilgjengelighet (varme, aksept, empati, fremsnakking osv.)*
  - *Hvordan fungerer ev. tiltak for å styrke barnets utvikling, aldersadekvate kompetanse, tilknytning, er det behov for endringer?*
  - *Samvær og kontakt med biologisk familie, er det behov for endringer?*
  - *Tilsyn og veiledning, er det behov for endringer?*
  - *Ev. forhold som bør tas opp med veileder eller andre involverte*

Vi har i spørreundersøkelsen spurt om en rekke ulike forhold ved oppfølgingsbesøk i fosterhjem vurderes, som vi vurderer som relevante. De ulike forholdene omhandler barnets forhold til, og eventuelt samvær med, foreldre og søsken, skole- og opplæringstilbud, helsehjelp og sosial utvikling, hvordan fosterbarn og fosterforeldre opplever situasjonen, oppfølging av barnets individuelle behov og om oppfølgingen samsvarer med planer, endringer i fosterhjemmet og om det enkelte barn får nødvendig omsorg. Rekkefølgen vi har beskrevet temaene i sier ikke noe om i hvilken rekkefølge temaene er tatt opp og vurdert som del av oppfølgingsbesøk. Enkelte av temaene vil naturlig nok henge sammen, for eksempel hvordan fosterforeldre og fosterbarn opplever situasjonen, og hva som har skjedd i fosterhjemmet siden forrige oppfølgingsbesøk. Funnene sier ikke direkte om forholdene følges opp ved hvert eneste oppfølgingsbesøk. Flere respondenter presiserer gjennom kommentarer til spørsmålet at de justerer fokuset avhengig av hva fosterbarn og fosterfamilie ønsker å ta opp, etter lengden på plasseringen i fosterhjemmet, osv. Dette bekreftes også i flere av intervjuene.

For å kunne vurdere om det er behov for å justere, avslutte eller iverksette tiltak, vil det være relevant at det gjøres en vurdering av hva som eventuelt har skjedd i fosterhjemmet siden forrige oppfølgingsbesøk. Hvordan fosterforeldrene eller barnet oppfatter situasjonen kan for eksempel ha endret seg, det kan ha skjedd hendelser det er relevant å ta tak i eller liknende. De aller fleste som har besvart spørsmålet (90 prosent) oppgir at de i stor eller i veldig stor grad vurderer hva som har skjedd i fosterhjemmet siden forrige oppfølgingsbesøk. Det er ingen respondenter som oppgir at de ikke vurderer dette.

Hvordan fosterbarnet og fosterforeldrene opplever situasjonen vil være relevant å få grep om da dette vil kunne påvirke hvor vellykket plasseringen er, og kan ha innvirkning på hvor tett oppfølging som kreves og hvilke tiltak som eventuelt bør iverksettes. Dette vil imidlertid måtte baseres på barneverntjenestens faglige vurderinger. Over 90 prosent av de som har besvart spørsmålet, oppgir at hvordan fosterbarnet og fosterforeldrene opplever situasjonen vurderes ved oppfølgingsbesøk i fosterhjem. Samtidig oppgir enkelte at de gjør dette kun i noen grad, se Figur 5.12.

Figur 5.12 Svar på i hvilken grad fosterbarnet og fosterforeldrenes opplevelse av situasjonen vurderes i oppfølgingen. N=135 (fosterforeldre) og N=134 (fosterbarn)

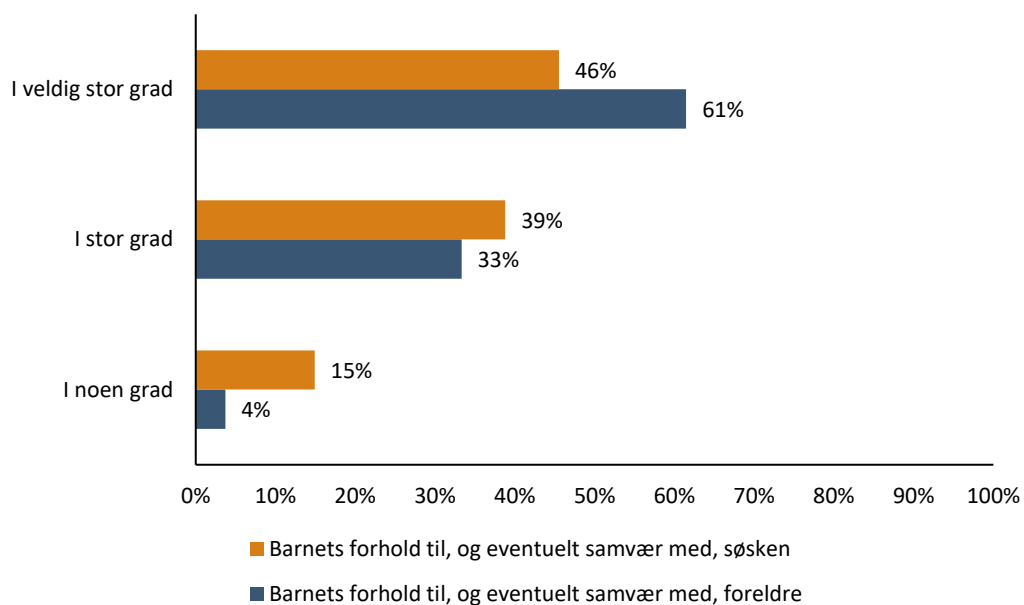

Samvær og det biologiske prinsipp er noe barnevernet retter stadig sterkere fokus på. Dette står også sterkt i barnevernloven og er en viktig del av menneskerettskonvensjonens gjennom dens artikkel 8 om retten til privatliv og familieliv. Det er ingen av barneverntjenestene som oppgir at de ikke vurderer eller at de i liten grad

vurderer barnets forhold til, og eventuelt samvær med, henholdsvis søsken og foreldre. Generelt ser det imidlertid ut til å være et større fokus på å vurdere forholdet til, og eventuelt samværet med, foreldre enn til søsken. Rundt 20 av 134 respondenter oppgir at barnets forhold til, og eventuelt samvær med, søsken vurderes i noen grad ved oppfølgingsbesøk i fosterhjem (se Ellingsen m.fl. 2019).

Figur 5.13: Svar på hvorvidt barnets forhold og eventuelt samvær med foreldre og søsken vurderes i oppfølgingsbesøk. N=135 (foreldre) og N=134 (søsken)

90 prosent av respondentene som har besvart vår spørreundersøkelse oppgir at skole- og opplæringstilbud vurderes som del av oppfølgingsbesøket i stor eller veldig stor grad. Tilsvarende andel oppgir at det vurderes om barnet får nødvendig helsehjelp. De resterende oppgir å gjøre dette i noen eller liten grad. Samtidig oppgir om lag tre fjerdedeler psykisk helse på spørsmål om «Dersom barna ikke er godt nok utredet/kartlagt, hvilke forhold opplever du som mangelfullt utredet?». Videre oppgir nær alle respondenter (98 prosent) at de vurderer barnets sosiale utvikling, mens seks oppgir å gjøre dette i noen grad og én oppgir å ikke vite.

Tilnærmet alle som har besvart spørreundersøkelsen vår, oppgir at de i stor eller veldig stor grad vurderer om det enkelte barn får nødvendig omsorg. Vurderinger rundt om barnet får nødvendig omsorg omfatter implisitt flere av de øvrige tematiske forholdene og kan ses på som en mer overordnet helhetlig vurdering av barnets situasjon i fosterhjemmet. Det er noe mer variasjon i hvorvidt respondentene oppgir at det ved oppfølgingsbesøkene vurderes om fosterforeldrene følger opp barnets individuelle behov. Åtte av 135 oppgir at de kun gjør dette i noen grad.

Det er også noe variasjon i hvorvidt respondentene ved oppfølgingsbesøk i fosterhjem vurderer om oppfølging av barnet er i samsvar med planer (tiltaksplan/omsorgsplan/individuell plan). I underkant av 30 av de som har besvart spørreundersøkelsen oppgir at de kun i noen grad vurderer dette ved oppfølgingsbesøk. Funn fra spørreundersøkelsen indikerer at det er et større fokus i oppfølgingsbesøk i fosterhjem på hvorvidt det bør gjøres endringer eller iverksette tiltak for å sikre at barnets behov ivaretas. Rundt 92 prosent oppgir at de i stor eller veldig stor grad vurderer om det er behov for å gjøre endringer eller iverksette tiltak. Samtidig er det flere som oppgir å kun gjøre dette i noen grad, mens én kun gjør det i liten grad.

Gjennomgående svarer respondentene at de i stor eller veldig stor grad vurderer de ulike forholdene oppgitt i spørreundersøkelsen. Det er 29 av respondentene som oppgir at alle forhold vurderes i veldig stor grad, mens det er kun fem respondenter som oppgir at noen forhold vurderes i liten grad, hvor bare en av disse oppgir dette for flere forhold. Flere av respondentene som har besvart spørreundersøkelsen oppgir i kommentarfelt at de også vurderer enkelte andre forhold enn de vi har beskrevet over, deriblant fosterbarnets utviklingsmuligheter.

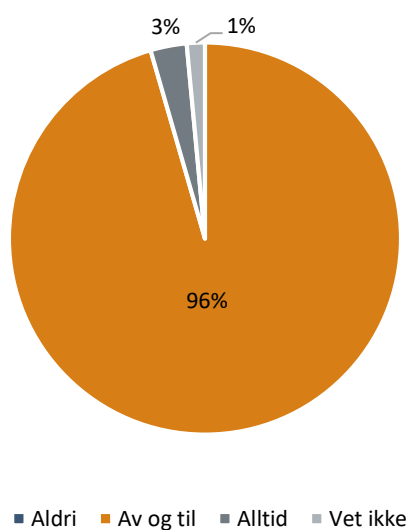
Vi har også kartlagt hvorvidt det er forhold respondentene synes er spesielt vanskelig å avdekke gjennom besøk i fosterhjemmet. Som nevnt oppgir nesten alle som har besvart vår spørreundersøkelse at de i stor eller veldig stor grad gjennomfører samtaler med fosterbarnet i forbindelse med oppfølgingsbesøk, og nesten alle oppgir også at de gjennomfører samtaler med fosterbarnet alene. Likevel er det generelt mange som påpeker i kommentarfelt i spørreundersøkelsen at det er vanskelig å avdekke barnets reelle synspunkter. Det kan for eksempel være fordi fosterbarnet synes det er vanskelig å fortelle hele sannheten av hensyn til fosterforeldrene. Dette ser ut til å være spesielt utfordrende i de tilfellene fosterforeldrene er i slekt med fosterbarnet. En annen årsak er at barnet ikke har mulighet til å formidle sin versjon fordi det er for lite, eller av andre grunner ikke får forklart eller vist hvordan de har det.

Flere påpeker også at det er vanskelig å avdekke utfordringer i fosterhjemmet og hva dette i så fall skyldes. Eksempelvis opplever én respondent at fosterforeldre er tilbakeholdne med å dele informasjon om konflikter mellom de voksne. Andre respondenter peker på at det er utfordrende å få oversikt over barnets forhold til biologiske foreldre, inkludert fosterforeldrenes holdning til dem. Samtidig svarer elleve respondenter at det ikke er noen forhold de synes er spesielt vanskelig å avdekke gjennom besøk. Én begrunner det med at de har såpass tett kontakt med fosterbarn og fosterhjem og dermed får god oversikt.

5.4.4 Videre oppfølging

Oppfølgingsbesøkene er blant annet ment å avdekke hvorvidt fosterbarnets behov ivaretas, og om fosterfamilien har behov for tettere oppfølging

Figur 5.14 Svar på hvor ofte oppfølgingsbesøk avdekker behov for ytterligere tiltak i fosterhjemmet. N=134

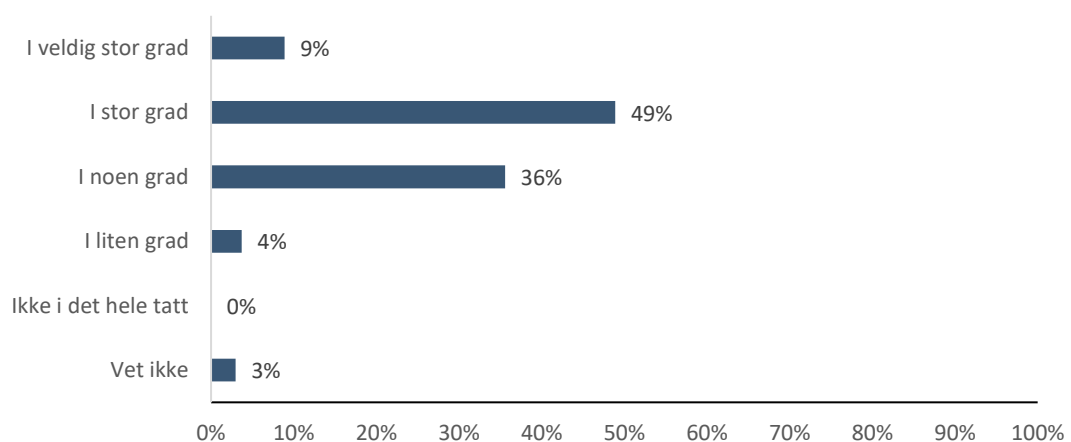

Hvorvidt oppfølgingsbesøkene bidrar til å belyse behov for ytterligere tiltak i fosterhjemmet kan gi en viss indikasjon på hvor vellykket eller effektivt oppfølgingsbesøkene kan sies å være. På spørsmål om hvor ofte

oppfølgingsbesøkene avdekker behov for ytterligere tiltak i fosterhjemmet, oppgir tilnærmet alle som har besvart spørreundersøkelsen (96 prosent) at dette skjer av og til. Et fåtall oppgir at dette alltid skjer, mens ingen svarer at det aldri skjer.

Gode verktøy og rutiner kan bidra til å avdekke eventuelle utfordringer i fosterhjemmet, som legger grunnlag for å ta videre tak i forholdene. Som vist i Figur 5.15, oppgir i underkant av 60 prosent av respondentene at de opplever at verktøy og rutiner som de bruker i oppfølgingsarbeidet i stor eller veldig stor grad gir tilstrekkelig hjelp i å avdekke problemer i fosterhjemmet. Rundt en tredjedel mener at verktøy og rutiner kun i noen grad gir tilstrekkelig hjelp.

Figur 5.15 Svar på «I hvilken grad opplever du at verktøy og rutiner (som dere benytter i oppfølgingen) gir tilstrekkelig hjelp i å avdekke problemer i fosterhjemmet?» N=135.

Uansett hvor gode verktøy og rutiner som er etablert, vil vedkommende som gjennomfører besøkene sin kompetanse, erfaring og egnethet spille en viktig rolle. Generelt er det flere som trekker frem i spørreundersøkelsen og i intervjuer at det viktigste verktøyet den besøkende har er personen selv. Dette går blant annet på evnen til å skape en god relasjon med barnet og de rommene det igjen gir for å ta opp ulike temaer. At de ansatte har relevant utdanning og lang erfaring i å snakke med barn trekkes også frem som viktige momenter.

5.5 Samtaler med barn

I dette avsnittet ser vi nærmere på hvilke retningslinjer som foreligger for samtaler med barn, hvordan samtalen gjennomføres i praksis, hvilke temaer som berøres og hvilke eventuelle verktøy barneverntjenestene benytter seg av.

Det har de senere årene blitt rettet større oppmerksomhet til at barnets stemme skal komme frem. Det har blant annet blitt utviklet ulike former for e-læringer som retter seg inn mot hvordan en kan gjennomføre samtaler med barn som kan ha vært utsatt for omsorgssvikt. Det foreligger samtidig ingen standardisert mal eller et verktøy som barneverntjenestene skal benytte i samtale med barn. I utgangspunktet er det opp til hver enkelt barneverntjeneste å vurdere hvilke temaer som bør berøres og hvordan samtaler skal gjennomføres.

Barnets rett til å bli hørt reguleres både gjennom barnekonvensjonen artikkel 12, barnevernloven § 1-6 om barnets rett til medvirkning og Grunnlovens §104 første ledd om barnets rett til å bli hørt i spørsmål som omhandler dem selv. Uavhengig av partsstatus skal barnet etter barnevernloven § 4-1 annet ledd første punktum

gis mulighet til medvirkning, og det skal tilrettelegges for samtaler med barnet. Barn som er under barneverntjenestens omsorg kan gis anledning til å ta med seg en person de har særlig tillit til i samtaler med barneverntjenesten, jf. barnevernloven § 4-1 annet ledd annet punktum (FOR-2014-06-01-697, BFD 2014).

5.5.1 Tilpasning av samtalen

Det er den voksnes ansvar å legge til rette for at barnet får rom til å uttale seg. Det vil være viktig å spørre barnet om det er noen steder eller måter han eller hun kan tenke seg å gjennomføre samtalen, og det vil være viktig å tilrettelegge på en måte som er tilpasset barnets alder og modenhet. Det trekkes også frem i intervjuer, hvor en barneverntjeneste for eksempel påpeker at de gjerne møter barnet på en arena som barnet opplever som trygt og at det ofte benyttes en person som barnet har tillit til i samtale med barnet, for eksempel en lærer. En påpeker at de tilpasser tid, sted og aktivitet etter barnet. For eksempel gjennomfører de samtalen på et tidspunkt hvor barnet er hjemme, for eksempel etter skoletid, og kan ta med en ungdom på tur utenfor hjemmet dersom personen ønsker, hvorav en typisk ikke ville gjort det med et lite barn. Det er også viktig å tilrettelegge en samtale ut fra barnets psykologiske situasjon, og forsikre seg om at en samtale vil være i orden for barnet. Kanskje bør en heller utsette en samtale til en annen gang hvis barnet nettopp har vært gjennom slitsomme dager og hendelser og trenger litt ro?

Samtaler med barn går to veier. Den voksne ønsker å få informasjon fra barnet, for eksempel med sikte på om oppfølgingen er som den skal, om barnet trives i fosterhjemmet, om det er noe som gjør at han eller hun føler seg utrygg osv. Barn og unge har gjerne sine ønsker om hvordan samtalen skal forløpe. Han eller hun kan ønske å si noe som ikke skal bringes videre, det kan være snakk om noe de ønsker seg og lurte på om barnevernet kan gjøre noe med, eller noen bekymringer de kanskje ikke vet hvordan de skal ta opp, eller de kan ønske å fortelle om noe morsomt som skjer i livet deres. Dette må også gis rom, slik at det blir en reell dialog mellom kontaktpersonen og barnet.

Det er dessuten viktig å tilpasse samtalen i den forstand at en respekterer det hvis barnet ikke vil snakke – ikke der og da, eller kanskje ikke om temaer kontaktpersonen ønsker å ta opp. Det å ikke ville snakke, eller å gjemme seg eller tøyse og tulle, er også en form for medvirkning som den voksne bør forsøke å forstå og respektere, og så heller satse på å bygge opp en relasjon til barnet eller ungdommen slik at neste samtale blir greiere å få til. Det samme gjelder hvis et barn eller en ungdom ikke vil snakke alene med kontaktpersonen, men ha med seg en som kan støtte seg.

Voksne kan si ulike ting til ulike personer og i ulike kontekster, og de kan ombestemme seg når det gjelder hva de synes om viktige spørsmål. Det er ingen grunn til å tro at barn og unge vil være annerledes enn voksne på dette punktet. Er noe viktig å få avklart, vil det sannsynligvis være fornuftig å snakke med barnet flere ganger, kanskje i ulike kontekster eller med ulike personer til stede, for å få innblikk i prosessen rundt det han eller hun er opptatt av.

Sist, men ikke minst er det viktig å ha i mente at mange barn og unge snakker med flere fagpersoner når det skal skje noe i livet deres. Derfor er det også nødvendig å spørre dem om de husker hvor mange de allerede har snakket med, hva de snakket med dem om, og hva som ble sagt. Dette er en måte å skape kontinuitet på, dessuten kan det spare dem for å bli spurt om det samme om igjen og om igjen.

På spørsmål om samtalen blir tilpasset barnets situasjon, oppgir 95 prosent av de som har besvart vår spørreundersøkelse, at samtalen blir tilpasset i stor eller veldig stor grad. Mange fremhever i både spørreundersøkelsen og intervjuer at de tilpasser samtalen etter alder og barnets behov, blant annet ved valg av sted for samtalen. For yngre barn oppgis det eksempelvis som mer aktuelt å snakke på rommet hjemme og

kanskje med en tillitsperson til stede, mens samtalen med eldre barn kan gjennomføres i forbindelse med en annen aktivitet, for eksempel på fotballbanen, som del av (kjøre-)tur eller et kafebesøk. Flere viser til at de velger sted i samråd med barnet. Tilsvarende vil lengden på samtalen også delvis variere med alder og avhengig av hvilke temaer som tas opp, og om det er behov for å gå dypere inn på enkelte aspekter. Én av respondentene oppgir at de forbereder seg til samtalen på forhånd ved bruk av rollespill på kontoret.

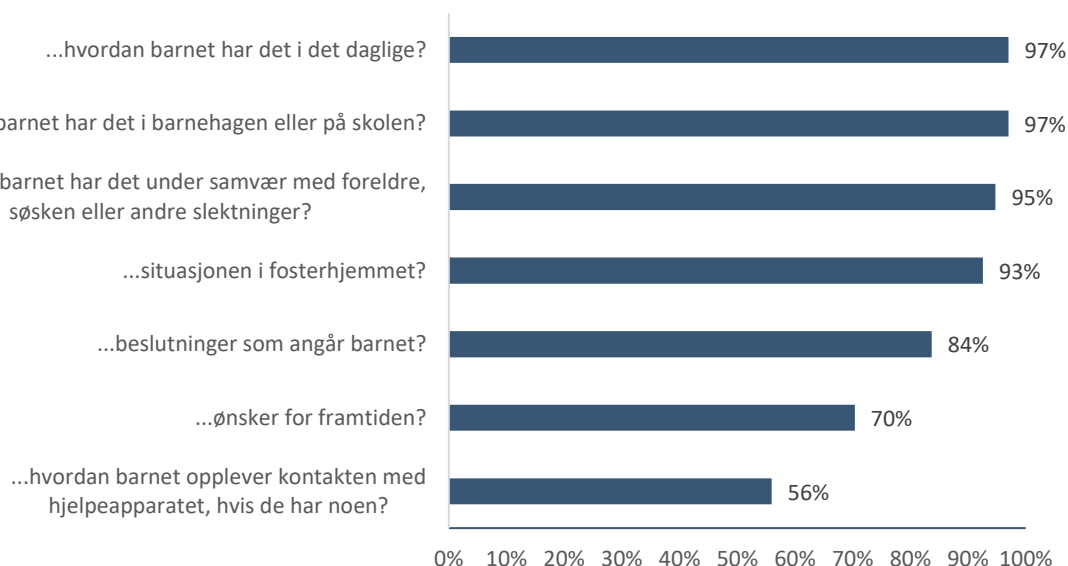
Noen informanter vektlegger at de gjennomfører samtalen med barnet før samtalen med fosterforeldrene, snarere enn etter. Her synes det imidlertid å være noe variasjon i praksis. Rådene fra barn sier at det er viktig at barneverntjenesten snakker med fosterbarnet først ved besøk i fosterhjem, og Forandringsfabrikken foreslår derfor at dette innføres som rutine. Det presiseres at ved at en snakker med barnet først, viser en at barneverntjenesten først og fremst er der for barnet. Videre kan det ha betydning for hvorvidt det barnet uttrykker er førende, blant annet gjennom hvilke spørsmål som tas opp med fosterforeldrene. Det påpekes videre at barn kan være mer åpne og fortelle mer om situasjonen til barneverntjenesten når de blir snakket med først.

5.5.2 Temaer i samtaler med barn

Temaene som tas opp i samtaler med barn vil variere og blant annet avhenge av hva barnevernet mener det er behov for å ta opp, hva som har skjedd i fosterbarnets liv og hva barnet selv ønsker å snakke om.

Vi har bedt respondentene om en vurdering av i hvilken grad barnets synspunkter etterspørres om ulike temaer. Enkelte temaer, som hvordan barnet har det i det daglige og i barnehagen eller på skolen, tas opp i samtale med barn for nær sagt alle som har besvart undersøkelsen, se Figur 5.16.

Figur 5.16 Andelen kommuner/bydeler som har svart at barnets synspunkter i stor eller veldig stor grad etterspørres om...forhold. N=135.

Det er større variasjon knyttet til hvorvidt kommunene/bydelene innhenter synspunkter på barnets ønsker for fremtiden og hvordan barnet opplever kontakten med hjelpeapparatet, dersom det er aktuelt. Rundt 70 prosent av respondentene oppgir at de innhenter synspunkter på barnets ønsker for fremtiden i stor eller veldig stor grad, mens 56 prosent oppgir at de innhenter synspunkter på hvordan barnet opplever kontakten med hjelpeapparatet i samme grad. Henholdsvis 27 og 40 prosent oppgir å i noen eller liten grad ta opp barnets ønsker

om fremtiden og hvordan barnet opplever hjelpeapparatet. De resterende oppgir at de ikke vet. Mange påpeker i kommentarfelt til spørreundersøkelsen at de i større grad tar opp barnets fremtidsønsker dersom barnet er eldre eller modent for alderen, mens enkelte også viser til at det er mer relevant å innhente barnets synspunkter på hjelpeapparatet når barnet er eldre.

Samtidig påpeker flere av respondentene i kommentarfelt at selv om de har fokus på de enkelte temaene, tar de ikke nødvendigvis opp temaene som del av hvert eneste oppfølgingsbesøk. Som vi så i avsnitt 5.4.2, får ikke den besøkende alltid mulighet til å gjennomføre enesamtaler, noe som kan være noe av grunnen til at enkelte temaer ikke alltid blir belyst. Videre fremhever flere at hvilke temaer som tas opp er tilpasset det barnet selv har behov for å snakke om. Dette vil trolig variere fra gang til gang. Samtidig er det flere av respondentene i spørreundersøkelsen som påpeker at de tar opp temaer som barneverntjenesten vurderer som aktuelle. For eksempel basert på informasjon fra skole, helsevesen, BUP, tilsynsfører, biologisk familie, osv. Dette kan være temaer som barnet i utgangspunktet i mindre grad har lyst til å snakke om, men som likevel er viktig å berøre. Vi har ikke grunnlag for å vurdere hvor systematisk barneverntjenestene jobber i å følge opp andre problemstillinger enn det barnet selv tar opp.

5.5.3 Samtaleverktøy

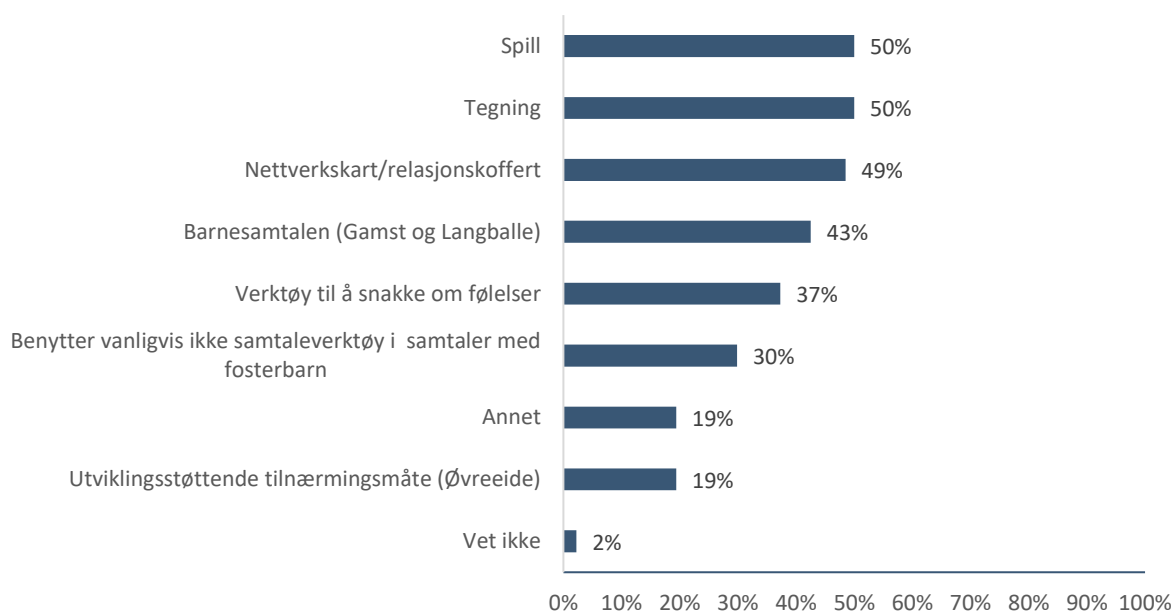
I en relativt ny kunnskapsoversikt som omfattet fire litteratursøk, påpeker Folkehelseinstituttet (2015) at systematisk kunnskap om samtaler med barn er et uoversiktlig fagområde med mange ulike tilnærminger. Flere protokoller og teknikker til bruk i samtaler med barn er blitt utviklet. De fleste som snakker med barn som en del av sitt yrke gjør dette for å nå et bestemt mål. Det kan for eksempel være for å hjelpe og støtte barnet i en vanskelig situasjon (terapeutisk), eller fordi en trenger å få informasjon fra barnet, for eksempel i rettslig barnevernssaker eller i kvalitativ forskning (undersøkende). Resultater fra de fire litteratursøkene viste at det finnes en mengde litteratur som i større eller mindre grad omhandler retningslinjer for samtale med barn i de ulike profesjonelle sammenhengene. De forskjellige metodene er i liten grad evaluert eller testet og en kan ikke på enkle måter rangere dem.

Denne kunnskapsoversikten gjelder familierapi og mekling, men det er ingen grunn til å tro at situasjonen er annerledes for barnevernsfeltet. Her foreligger Gamst og Langballes (2010) tilnæringsmåte, som er en metode for å hjelpe barn som er utsatt for omsorgssvikt og mishandling til å fortelle sin historie. Det foreligger en manual for bruken, og metoden er relativt utbredt i Norge. Denne metoden er imidlertid primært innrettet mot å hjelpe barn med å snakke om vanskelige ting, og vil være mindre egnet for generell oppfølging av barn i fosterhjem. Samtidig framstår det som u hensiktsmessig å bare sette sammen en rekke ulike metoder fra de ulike formålene, ettersom hver enkelt metode er relativt omfattende. Det virker derfor mest fornuftig å kombinere mer generelle spørsmål, som også kan få preg av å være sjekklister for barneverntjenesten, med mer spesifiserte og systematiske tilnærminger der det er behov for det. Det kan også være fornuftig å ha for eksempel et ettårsperspektiv på oppfølgingssamtalene, slik at en kan variere temaene ut fra en mer helhetlig plan. Coman m.fl. (2016) utviklet en narrativ tilnærming til samtaler med barn, også denne med utgangspunkt i mistanker om overgrep og omsorgssvikt. Systematikken i denne tilnæringsmåten kan også være verdt å se nærmere på i forbindelse med oppfølging av fosterhjem (se litteraturoversikten kapittel 2.3).

Det er en rekke samtaleverktøy som kan benyttes til bruk i samtale med barn. I Figur 5.17 ser vi hvilke verktøy respondentene oppgir at de bruker i samtale med fosterbarn. Rundt halvparten oppgir at de bruker spill, tegning

og/eller nettverkskart/relasjonskart. En større andel bruker (også) Barnesamtalen⁷ (Gamst og Langballe) (43 prosent) eller andre verktøy til å snakke om følelser (37 prosent). Blant de som har oppgitt «annet» er det flere som viser til traumekofferten eller Traumebevisst omsorg (TBO) fra RVTS (Regionalt ressurscenter om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging), mens enkelte viser til andre verktøy (TBO Verktøykassen, De tre hus, FIT, spillet HEI, Tuning in to kids, Marius Mus). Andre igjen viser til at de har utviklet egne verktøy eller maler for samtaler med barn, hvorav en viser til at malen er vurdert av en «barnevernsproff». I underkant av en tredjedel svarer at de vanligvis ikke benytter samtaleverktøy i samtaler med fosterbarn.

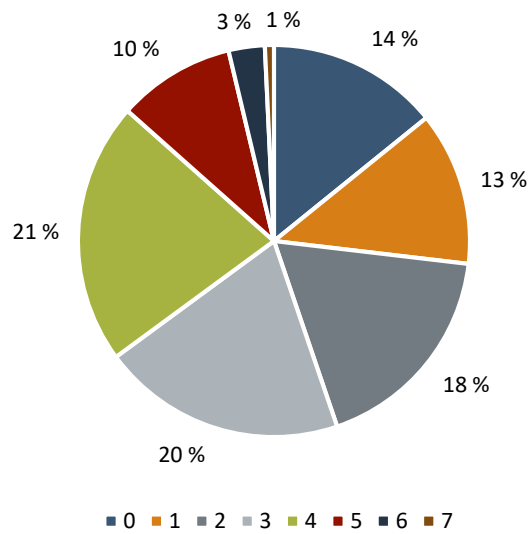
Figur 5.17 Svar på hvilke verktøy som benyttes i samtale med fosterbarn. Flere svar er mulig. N=134.

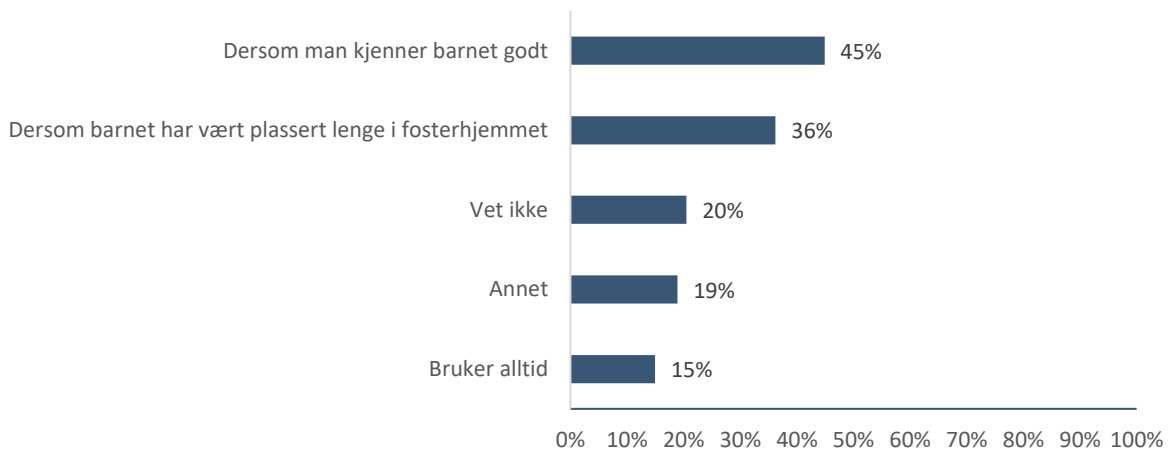
Enkelte påpeker at de bruker flere verktøy, som Barnesamtalen og TBO. Figur 5-16 viser en oversikt over antallet verktøy respondentene oppgir at de bruker. Dette inkluderer også kategorien «Annet», da denne i hovedsak representerer andre kategorier for verktøy enn det som er eksplisitt oppgitt i spørreundersøkelsen. 59 prosent av respondentene oppgir å ha to til fire verktøy de benytter. 14 prosent tar i bruk flere enn det, mens det også er 14 prosent som ikke oppgir at de bruker noen verktøy, hverken kategoriene fra spørreundersøkelsen eller oppgitt selv via «Annet».

⁷ Den Dialogiske Samtalemotoden (DCM)

Figur 5.18: Andelen av respondenter som oppgir at de bruker 0-7 antall av de forskjellige verktøyene oppgitt i spørreundersøkelsen i samtale med barn. N=134

Figur 5.19 Svar på «I hvilke situasjoner bruker dere vanligvis ikke samtaleverktøy?». Flere svar er mulig. N=127

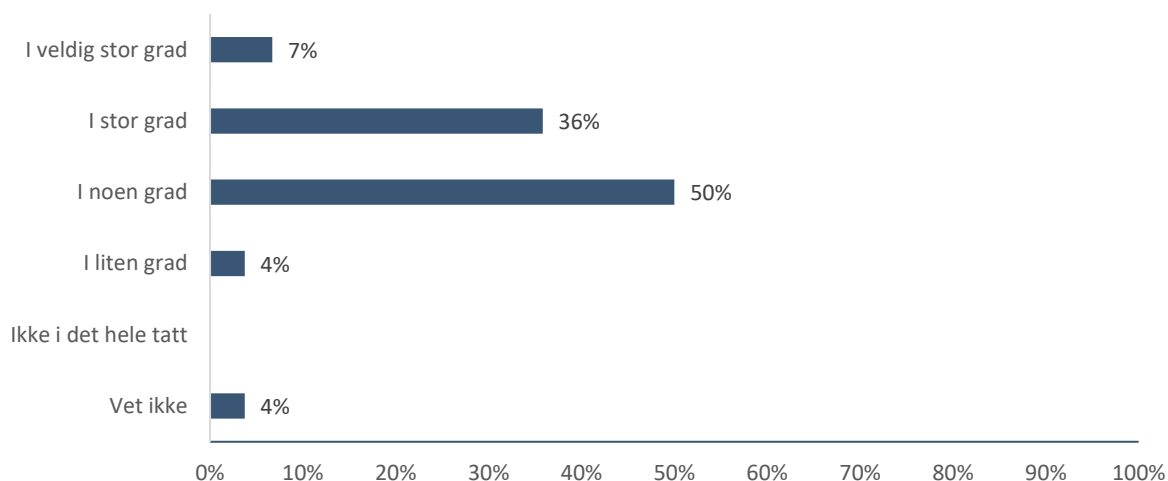

Samtaleverktøyene brukes ikke nødvendigvis i alle samtaler med barn. Kun 15 prosent av de som har besvart spørreundersøkelsen oppgir at de alltid bruker samtaleverktøy i samtale med fosterbarn. Samtaleverktøyene brukes i hovedsak *ikke* dersom den besøkende kjenner barnet godt (45 prosent) eller barnet har vært plassert i fosterhjemmet over en lengre periode (36 prosent), se Figur 5.19. Videre, selv om respondentene oppgir å bruke ulike samtaleverktøy, virker det i stor grad å være opp til den enkelte saksbehandler/barnevernkonsulenten hvorvidt verktøyene faktisk brukes. Som representanten for en av barneverntjenestene uttrykker det, har de ikke rutiner på hvordan samtaler med barn skal gjøres, utover at alle skal snakkes med. At det delvis er opp til den enkelte saksbehandler/barnevernksulent å vurdere når det er hensiktsmessig å ta verktøyene i bruk, kan være med på å forklare den høye andelen som oppgir at de ikke vet når verktøyene brukes (20 prosent).

Det er varierende hvorvidt respondentene opplever at verktøyene gir tilstrekkelig hjelp i å avdekke barnets egen vurdering av å være i fosterhjem.⁸ Som vist i Figur 5.20, svarer halvparten at verktøyene i noen grad gir tilstrekkelig hjelp å avdekke barnets egen vurdering av å være i fosterhjem. Kun syv prosent opplever at verktøyene bidrar i veldig stor grad, mens 36 prosent oppgir at verktøyene bidrar i stor grad. Her synes det med andre ord å være et klart forbedringspotensial.

Figur 5.20 Svar på «I hvilken grad opplever du at verktøy og rutiner (som dere benytter i oppfølgingen) gir tilstrekkelig hjelp i å avdekke barnets egen vurdering av å være i fosterhjem?». N=134.

Funnene indikerer at verktøyene for samtaler med barn benyttes uten at det er gjennomført en systematisk vurdering av dem. Et unntak er Helsetilsynets (2015) oversikt som ikke gjelder barnevernet spesifikt. Verktøyene ser ut til å bli benyttet noe tilfeldig, og kan være hentet fra andre land, uten at en vet hvordan de passer inn i den norske konteksten. Et unntak kan være Gamst og Langballe som er evaluert og utviklet i Norge. Det må imidlertid presiseres at det ikke er kontaktpersonen i barnevernet sin oppgave å være en terapeut for barnet. Dersom barnet er traumatisert og ikke ønsker å uttale seg, må andre ha ansvar for å jobbe med barnet mens kontaktpersonen kan tilnærme seg barnet gjennom besøket ut fra kunnskap og erfaringer.

5.5.4 Involvering av øvrige barn i fosterhjemmet

Øvrige barn i fosterhjemmet, og hvordan disse oppfatter og påvirkes av det å ha et fosterbarn i familien, kan ha mye å si for stabiliteten ved plasseringen. En plassering kan bli sårbar hvis egne barn blir for belastet. Funn fra litteraturen tilsier at det er viktig at fosterforeldrenes egne barn er involvert når familien bestemmer seg for å bli fosterfamilie, og at de kjenner eierskap til avgjørelsen. Forskningen er nokså entydig på at egne barn føler seg tilsidesatt i prosessen rundt fosterbarn, og at dette i neste omgang kan påvirke situasjonen i fosterhjemmet negativt. Rådene er at følgende temaer sikres gjennom involvering av egne barn:

- Egne barn i fosterhjemmet trenger å medvirke i beslutninger som tas.
- Fosterforeldres egne barn trenger å få god informasjon om hva det innebærer å være en fosterfamilie, og de trenger å få informasjon som angår barn som flytter inn i familien.

⁸Vi vet ikke om de som ikke bruker verktøy i dag har erfaring med verktøy fra tidligere.

- Fosterforeldre og sosialarbeidere bør passe på å lytte til egne barn i fosterhjemmet. Ved besøkene i fosterhjemmet er det viktig at de egne barna også får oppmerksomhet.

Som diskutert over, oppgir imidlertid 80 prosent av de som har besvart vår spørreundersøkelse at de i noen eller liten grad vanligvis gjennomfører samtaler med øvrige barn i fosterhjemmet. Svarene er i tråd med funn fra intervjuene, der vi finner at barneverntjenestene i varierende, men mindre grad vektlegger at andre barn i fosterhjemmet skal være til stede ved besøk og delta i fellessamtaler. Én respondent viser til at de kjenner og prøver å møte andre barn i hjemmet, men at de ikke gjennomfører faste samtaler. De tilpasser heller etter behov, og viser til at de har gitt psykologtimer til ett barn som hadde behov for det. En informant poengterer at de også har et ansvar for å påse at andre barn i fosterhjemmet blir ivaretatt gjennom fosterhjems plasseringen. De prater, dersom barna vil, med øvrige barn i fosterhjemmet samt med fosterforeldrene om hvordan plasseringen påvirker deres egne barn. Støtte settes inn etter behov.

Til tross for at det i liten grad synes å være helhetlig praksis for å involvere øvrige barn i fosterhjemmet i forbindelse med oppfølgingen, trekker flere frem viktigheten av å involvere øvrige barn i fosterhjemmet. Eksempelvis trekkes det i ett intervju frem at det er et stort forbedringspotensial i involvering av fosterhjemmenes egne barn. En representant for fosterhjem oppgir at det er ønskelig fra fosterforeldrene sin side at også de andre barna i hjemmet er under fokus i oppfølgingen. Disse barna har også sin egen stemme og sitt eget perspektiv. Øvrige barn er viktige med tanke på å få plasseringen til å fungere og vare, og de kan komme med nyttige perspektiver og innspill. For eksempel kan øvrige barn bli spurt om hvordan de synes ting fungerer i fosterhjemmet. Forandringsfabrikken fremhever også viktigheten av å inkludere og snakke med også de andre barna i fosterfamilien ved oppfølgingsbesøk. Det påpekes at øvrige barn i fosterhjemmet bør få informasjon om hva som er hensikten med oppfølgingen, uten at barneverntjenesten forteller for mye om fosterbarnets situasjon. Fosterbarnet bør involveres i hvordan barneverntjenesten skal snakke med øvrige barn i fosterhjemmet, for eksempel ved å bli spurt om det er noe fosterbarnet ønsker at barneverntjenesten skal forklare øvrige barn.

5.6 Samtaler med fosterforeldre

Som påpekt er det viktig at fosterforeldrenes behov og synspunkter ivaretas på en god måte gjennom oppfølgingen. Vi har i denne rapporten lagt vekt på samtaler med barn i fosterhjem, i tråd med oppdragsbeskrivelsen, og går ikke dypt inn på selve gjennomføringen av samtaler med fosterforeldrene. Involvering av, og samtaler med, fosterforeldre er ikke desto mindre viktig for å sikre en vellykket fosterhjems plassering og at fosterforeldrene evner å gi barnet god nok omsorg. Én informant uttrykker at dersom fosterfamiliene ikke får god nok oppfølging, får ikke barna det heller. En annen trekker frem at oppfølgingen av fosterbarnet i all hovedsak skjer gjennom fosterforeldrene som har den daglige omsorgen for barnet, og at barneverntjenesten går inn dersom det er behov.

Etter hvert som det blir mer vanlig med fosterhjem har det blitt et sterkere fokus på fosterforeldres rettigheter. Dette kan være vanskelig for barnas foreldre samtidig som fosterforeldre må ha en klar status. Fosterforeldreskapet er per definisjon tvetydig, og følgelig er det viktig å akseptere dette og søke å finne måter å støtte samarbeid mellom alle parter på. Studier av fosterforeldre viser også at fosterforeldre selv ønsker å bli sett som et fullverdig medlem av teamet rundt fosterbarnet deres, og som del av planleggingen som skal skje. Andre fosterforeldre har argumentert for at de representerer barnet som et familiemedlem heller enn som en omsorgsgiver.

Rock m.fl. (2015) fant blant annet at hyppigere kontakt mellom sosialarbeider og fosterhjem, og å ha god kontakt med fosterforeldrene, hadde en sammenheng med minsket sannsynlighet for sammenbrudd i fosterhjemmet. Samtidig var kvaliteten på kontakten viktig, for fosterforeldre kunne tenkes å avslutte en plassering hvis de opplevde manglende støtte, særlig i krisesituasjoner, uærlighet, at sosialarbeideren blandet seg for mye, ikke inkluderte dem i beslutninger om barnet eller konfliktene med vedkommende ble for store. Dette understreker den store betydningen sosialarbeideren har, og hvor viktig det følgelig er å investere i at denne relasjonen blir robust og god.

En barneverntjeneste trekker i intervju frem at de har utviklet en mal for intervjuer med fosterhjemmene. De opplever at mange fosterforeldre ikke forstår helt hva det innebærer å være et fosterhjem og at mange føler seg for dårlig fulgt opp. I et annet intervju trekkes det også frem at fosterforeldrene opplever å få for lite informasjon, selv om de har vært gjennom PRIDE-opplæringen. Ipsos (2017) fant i en undersøkelse fra 2017 at i overkant av halvparten av fosterforeldrene er enige i påstanden om at fosterforeldre får god nok oppfølging fra det offentlige støtteapparatet. Dette kan være knyttet både til mengde oppfølging og kvalitet i selve oppfølgingen. I NOU 2018:18 trekkes det frem at det ikke nødvendigvis er mer opplæring og veiledning som ønskes, men vel så mye riktig type veiledning og oppfølging til riktig tid og støtte til praktiske utfordringer. 63 prosent i Ipsos' undersøkelse oppga å være fornøyd med oppfølgingen de fikk etter at barnet ble plassert, og 59 prosent var fornøyd med veiledningen de fikk. Kun 48 prosent oppga å være fornøyd med tilgangen på informasjon. I NOU 2018:18 trekkes det også frem at fosterforeldre i flere undersøkelser oppgir at de får for lite informasjon om barnet før det flytter inn.

5.7 Dokumentasjon av samtaler, observasjoner og barnefaglige vurderinger

For at det skal være mulig å gjøre rede for hva som er gjort i en sak, og for at det skal være mulig å kontrollere og eventuelt avdekke svikt, er det viktig at saksbehandlingen til barneverntjenesten bygger på dokumentasjon og skriftlighet⁹. God dokumentasjon og arkivering er viktig i forbindelse med ivaretagelse av barns og andre parters rettigheter og rettsikkerhet. Som diskutert i kapittel 4 er dokumentasjon viktig blant annet for å sikre etterprøvnbarhet og kontinuitet, noe som kan være avgjørende også i oppfølgingsøyemed. Dette trekkes også frem i intervjuer. Barneverntjenesten behandler dessuten svært sensitiv informasjon, og det hører til god forvaltningsskikk og forsvarlighet å sikre tilstrekkelig og forsvarlig dokumentasjon og arkivering. Barnevernet skal også i saksbehandlingen dokumentere barnets medvirkning, jf. forskrift om medvirkning og tillitsperson § 7. Det er viktig å skille mellom deler av dokumenter som omhandler fakta, og hva som gir uttrykk for vurderinger på bakgrunn av opplysningene, jf. saksbehandlingsrundskrivet. I forbindelse med oppfølgingen er det for eksempel relevant ved beslutninger knyttet til tiltak i fosterhjemmet.

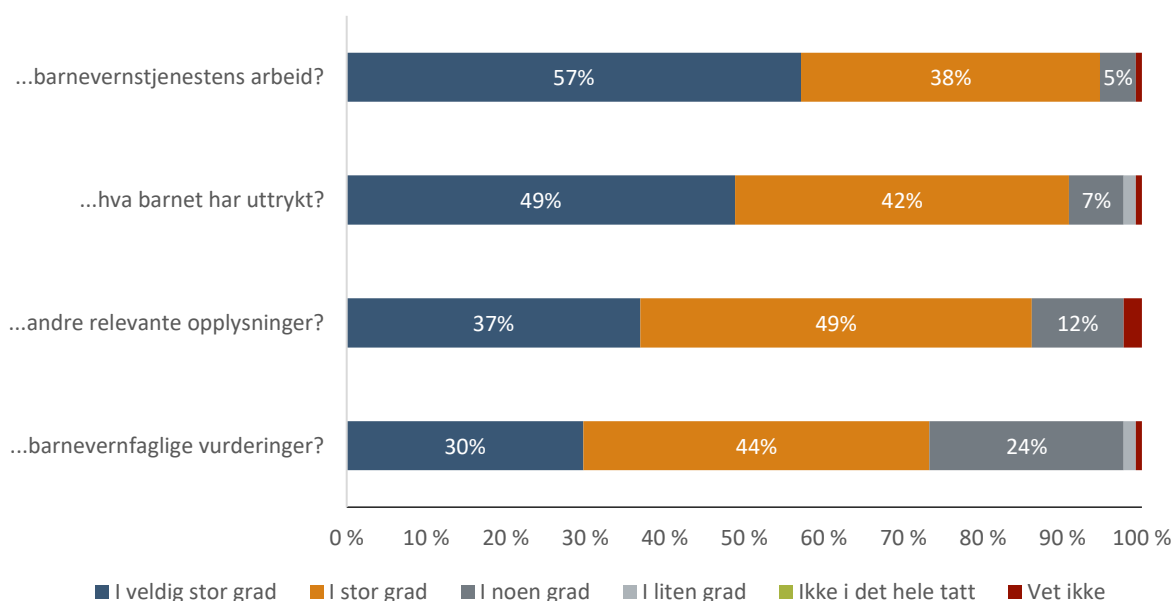
I tilsyn fra Helsetilsynet (Fylkesmannen i Nordland, 2019; Helsetilsynet, 2015; Fylkesmannen i Oppland, 2017; Fylkesmannen i Sogn og Fjordane, 2017) avdekkes det manglende dokumentasjon på hvorvidt samtale med barnet er gjennomført eller ikke. Dette gjaldt både ved selve besøket, men også barnets oppfatning av endringer i omsorgen, eksempelvis utvidet samvær med biologiske foreldre. En senere rapport finner at barn ikke ble snakket med i forbindelse med undersøkelser og at barnevernfaglige vurderinger ikke var dokumentert (Christiansen, Havnen, Iversen, & Fylkesnes, 2019).

---

⁹ Et dokument er i forvaltningsloven § 2 bokstav f definert som «en logisk avgrenset informasjonsmengde som er lagret på et medium for senere lesing, lytting, framføring, overføring eller lignende». Arkivloven, personopplysningsloven og offentlighetsloven samt forskrifter definerer videre håndtering av dokumentasjon og arkivering.

Vi har i spørreundersøkelsen vår bedt respondentene om en vurdering av i hvilken grad de dokumenterer ulike forhold i forbindelse med oppfølging av fosterbarn og fosterhjem. Flertallet av de som har besvart spørreundersøkelsen (95 prosent) oppgir at de i stor eller veldig stor grad dokumenterer barnevernstjenestens arbeid. I Helsetilsynets landsomfattende tilsyn i 2013 og 2014 fant de imidlertid at det i 17 av 19 saker ikke var dokumentert samtaler med barna det siste året. De som har besvart spørreundersøkelsen oppgir også å legge vekt på å dokumentere hva barnet har uttrykt (91 prosent) og andre relevante opplysninger (86 prosent). Det er større variasjon i hvorvidt respondentene har som praksis å dokumentere barnevernfaglige vurderinger. Rundt 73 prosent oppgir å gjøre dette i stor eller veldig stor grad, mens henholdsvis 24 og 2 prosent kun gjør dette i noen eller liten grad.

Figur 5.21: Respondentenes svar på «I forbindelse med oppfølging av fosterbarn og fosterhjem: i hvilken grad dokumenteres ...». N=133

På spørsmål om hvordan barnevernfaglige vurderinger dokumenteres oppgir en i intervju at de for eksempel beskriver fosterforeldrenes bekymringer om manglende fungering og ønske om ekstra støtte av en instans, for deretter å beskrive barnevernstjenestens vurderinger og begrunnelse for å iverksette eller ikke iverksette nye tiltak. Flere utdyper i kommentarfelt til spørreundersøkelsen at de vurderer flere forhold som del av oppfølgingen enn det de faktisk får tid til å dokumentere. Én viser til at de foretar en del faglige vurderinger som ikke blir beskrevet skriftlig, mens en annen viser til at de går gjennom punktene i kommunens oppfølgingsmal, men at de ikke alltid har tid til å dokumentere dette eller de barnevernfaglige vurderingene som gjøres. En tredje respondent viser til at gitt de tilgjengelige ressursene, velger de å prioritere tilgjengelighet og tilstedeværelse overfor fosterfamilien fremfor å bruke tid på å dokumentere ulike forhold. Gjennom ett intervju presiseres det at det gjennom oppfølgingsbesøk alltid skal dokumenteres at barnet har blitt snakket med og hva de har snakket med barnet om. En annen nevner at det er utarbeidet en mal for oppfølgingsbesøk, som også finnes i fagsystemet. Alle punkter skal dokumenteres etter hvert besøk.

Vi har også kartlagt hvordan kommunene/bydelene dokumenterer oppfølgingen. Et utvalg (63 respondenter) har utdypet i et eget kommentarfelt hvordan de dokumenterer oppfølgingen av fosterbarn og fosterhjem. Mange viser til Visma Familia, som rundt halvparten av respondentene som har besvart spørreundersøkelsen (53 prosent) oppgir at de bruker som verktøy i oppfølgingsarbeidet, én nevner fagsystemet Acos, mens de resterende

ikke har navngitt fagsystemene de bruker. Flere understreker at de har to journaler eller mapper, en for barnet og en for fosterforeldrene. Videre understreker enkelte av respondentene at de journalfører all kontakt (e-post, telefoner, SMS, samtaler), samt referat fra møter og oppfølgingsbesøk. Én respondent viser til at de i noen tilfeller dokumenterer i et narrativt referat til barnet, mens enkelte andre viser til at de sender over et referat av fellessamtalen og enesamtalen med fosterforeldrene til fosterforeldrene. En annen påpeker at de bruker mobilt barnevern på medbrakt iPad ved oppfølgingsbesøk.

Flere trekker også i intervjuer frem at de benytter seg av digitale kvalitetssystem/fagsystem. I ett intervju beskrives det at barneverntjenesten benytter et kvalitetssystem hvor ulike rutiner er lagt inn for ulike steg i prosessen. Det er etablert rutiner for blant annet hvordan en skal jobbe med bekymringsmeldinger, undersøkelser, tiltak, fosterhjem, ettervern med mer. Det er en egen del for oppfølgingsbesøk i fosterhjem, som blant annet går inn på temaer som skal tas opp. Det påpekes videre at det bør være felles malverk på prosesssteg innenfor barnevernet, som blant annet bør være lettere å holde oppdatert i henhold til (endringer i) lovverket. Flere påpeker imidlertid også at det er svakheter ved systemene de benytter, og at det generelt er mangler på IT-teknisk side i barnevernet. Det virker blant annet som det er forbedringspotensial for hvordan informasjon som ikke skal være tilgjengelig for både fosterbarn og fosterforeldrene skal registreres. En representant fra en kommune påpeker i intervju at det er vanskelig å generere statistikk, og at de i praksis ender opp med å ha et sidesystem i tillegg. Det vises til at det er en ulempe at fagsystemet ikke er tilrettelagt slik at kommunene kan kommunisere gjennom systemet.

5.8 Øvrige utfordringer knyttet til oppfølgingen

I tillegg til aspektene ved oppfølging av fosterbarn og fosterhjem som er diskutert i dette kapittelet, er det identifisert noen øvrige utfordringer og avveininger knyttet til oppfølgingen. Én informant påpeker for eksempel at fosterforeldrenes behov for oppfølging ikke nødvendigvis samsvarer med behovet til barna. Det kan for eksempel være at barnet har behov for å være mer med fosterforeldrene, mens fosterforeldrene har behov for avlastning. Forandningsfabrikken har gjennomført undersøkelser om fosterhjem hvor mange barn svarer at det kjennes ut som om barnevernet er der mest fosterforeldrene, og ikke barnet. Dette gjelder både når det gjelder tilsyn og oppfølging i fosterhjemmet. Andre fremhever at flere fosterforeldre føler de får for lite oppfølging, men at det er stor variasjon i hvordan fosterforeldrene opplever oppfølgingen.

Ulike oppfatninger og erfaringer rundt oppfølgingen av fosterbarn og fosterhjem underbygger funnene om at det er variasjon i hvordan barneverntjenestene gjennomfører og tenker rundt oppfølging av fosterbarn og fosterhjem. I NOU 2018:18 påpekes det også at innspill utvalget har mottatt tyder på at det er variasjon i hvordan oppfølgingsbesøkene gjennomføres. Oppfølgingen kan variere både mellom kommuner/barneverntjenester, og mellom ulike saksbehandlere. Det påpekes blant annet i ett intervju at det kan være ulik kvalitet og praksis fra bydel til bydel i Oslo. Forskjellene kan for eksempel være grad av informasjon som gis til fosterforeldre, grad av tilgjengelighet og av oppfølging. Forskjeller kan også knytte seg til hvor mye fosterfamilier frikjøpes for, om bydelen har egne veiledere eller benytter tilbud fra Barne- og familieetaten osv. En annen fremhever også at kvaliteten i oppfølgingen er personavhengig. Noen fosterforeldre opplever for eksempel at kontaktpersonen er lett tilgjengelig, hvorav andre uttrykker at de opplever lite kontinuitet og tilgjengelighet.

Skifte av saksbehandlere kan bidra til at fosterforeldre og fosterbarn opplever en lavere grad av kontinuitet, og det kan være vanskeligere å etablere kontakt med personer som skal følge opp fosterbarn og fosterhjem. Det trekkes i intervju frem at det er et problem med stor utskiftning av saksbehandlere. Rock m.fl. (2015) fant at flere skifter av saksbehandler hadde sammenheng med økt ustabilitet.

Det trekkes også frem i et intervju at fosterhjem er avhengig av hjelp fra barneverntjenesten, samtidig som de ikke ønsker å oppleves som for krevende da dette kan gjøre samarbeidet vanskelig. Det påpekes at barnevernet har makten fordi de kan flytte barnet på dagen uten at fosterforeldrene egentlig har så mye de skulle ha sagt. Mange uttrykker at de er redde for å være ansett å ha for store behov og at en eventuell klage på barneverntjenesten kan gjøre situasjonen verre. Det oppleves at fosterhjem har en utydelig og usikker adgang for å klage, begrenset rettssikkerhet på området og liten beskyttelse mot vilkårlighet.

6 Vurderinger og anbefalinger

Et viktig formål med denne delen av prosjektet har vært å finne fram til en helhetlig modell for oppfølging av fosterhjem, basert på litteraturstudier og innsamling av empiri om norske forhold. Fosterhjemsutvalgets innstilling, som kom i desember 2018, påpeker at det per i dag ikke foreligger nasjonale retningslinjer eller en faglig anbefaling for hvordan barneverntjenesten skal utføre oppfølgingsbesøkene (NOU 2018: 18, s. 95). Det finnes heller ikke nasjonale retningslinjer for veiledning eller øvrig oppfølging. Det er ikke alle barneverntjenester som har utarbeidet egne retningslinjer for oppfølgingen (op. cit: 92).

Dette legger et grunnlag for at det i stor grad er opp til kommunene å definere hva som inngår i oppfølgingen, herunder hva som inngår i oppfølgingsbesøkene i fosterhjemmet og hvordan disse gjennomføres. Dermed kan variasjonen bli stor både innad i og mellom barneverntjenestene. Våre funn tilsier også at det er ulik praksis for hvordan oppfølging av fosterbarn og fosterhjem gjennomføres. Riksrevisjonen framhever på sin side at tilbudet er avhengig av bostedet til fosterforeldrene (Riksrevisjonen, 2016). Dette tilsier at det er behov for nasjonale retningslinjer for oppfølging av fosterhjem, som sikrer tilstrekkelig grad av likebehandling samtidig som det er rom for individuelle tilpasninger. Flertallet av respondentene (72 prosent) som har besvart vår spørreundersøkelse mener at det er behov for nasjonale retningslinjer og/eller faglige anbefalinger for hvordan barneverntjenesten skal gjennomføre oppfølgingen i fosterhjem. Fosterhjemsutvalget påpeker imidlertid også at ikke all oppfølging kan planlegges, og at oppfølgingen må tilpasses behovene samtidig som planlegging er viktig (NOU 2018: 18, s. 92).

Vi har gjennomført et omfattende søk i nasjonal og internasjonal litteratur for å undersøke om det finnes helhetlige modeller i andre land og i hvilken grad disse modeller kan overføres til norsk planlegging, med hensyn til tilpasningsbehov, kostnader og risiko (se litteraturgjennomgangen i Vedlegg 2). Vi valgte å gå bredt ut med hensyn til søkeord og antall og omfang på baser. På tross av dette fant vi ingen litteratur som tilfredsstillende vi lette etter: helhetlige modeller som brukes i oppfølging av fosterhjem og fosterbarn og de tilhørende barnevernfaglige vurderingene som gjøres. Vi fant imidlertid bidrag som kan kalles innledende forsøk på å bygge en modell, inklusive et bidrag med en meget strukturert oppfølgingsmodell, bidrag som omfatter oversikter over elementer som bør være til stede for god omsorg i fosterhjem og bidrag som systematiserer enkelte deler av fosterhjemsarbeidet. Søket ga også et betydelig omfang av litteratur som etter vårt syn kan bidra til en eventuell framtidig helhetlig modell. I de følgende avsnittene diskuterer vi disse innfallsvinklene nærmere.

Generelt kan vi si at oppfølgingen må ta utgangspunkt i en helhetlig og systematisk tilnærming til hva fosterbarnet og fosterfamilien har behov for, for at barnet skal få forsvarlig omsorg og fosterhjemsoppholdet kan fungere slik det er tiltenkt. Behovene for oppfølging, og hva som i ethvert tilfelle kan sies å være forsvarlig og god oppfølging, vil variere og kreve en differensiert tilnærming til oppfølgingen. Samtidig kan en da stå i fare for at det er tilfeldig hvilken oppfølging fosterbarn og fosterhjem får og at det ikke kan sies å være likebehandling mellom og innad i ulike barneverntjenester. For å bidra til at oppfølgingen blir enhetlig og basert på til enhver tid gjeldende god praksis, samtidig som det tilrettelegges for differensiering, må en modell eller rammeverk for oppfølgingen fange opp sentrale aspekter som bidrar til å sikre god oppfølging av fosterbarn og fosterhjem, samtidig som det er rom for individuell tilpasning.

6.1 Sentrale punkter for oppfølging av fosterhjem

Standardisering i oppfølgingen av fosterhjemmene kan bidra til stabilitet og kontinuitet for fosterbarn og fosterhjem fordi en for det første vil vite hvilke rammer lov og forskrifter setter, og fordi det blir klarere hva barneverntjenesten er opptatt av når oppfølgingen ses langs lange linjer. Bli omsorgs- eller tiltaksrapporten,

eller tilhørende arbeidsplaner, virkemidler i aktiv bruk, kan dette også bygge opp under prosessen for å skape best mulig stabilitet. Punktene vi beskriver nedenfor inneholder de elementene vi vil anbefale skal inngå i en eventuell standardisert modell. Det er viktig å diskutere om det finnes flere elementer. En slik oversikt over vesentlige punkter kan bygge på elementer en vet er sentrale for oppfølging av både fosterbarn og fosterhjem fra lovgivning, forskning og praksis.

Etter vårt syn er det særlig tolv ulike temaer fordelt på fire hovedområder som kommer opp uansett om utgangspunktet er lovgivning, forskning eller praksis, og som bør dekkes i oppfølgingen og følges over tid. Det tilsier ikke at alle temaer nødvendigvis må dekkes på hvert eneste oppfølgingsbesøk eller samtale, men at en bør ha en forståelse for de enkelte elementene, og gå dypere inn i temaer som det er grunn til å ta tak i. Det kan være en idé å se ett års oppfølging som en helhet slik at en får planlagt mer enn fra besøk til besøk. Samtidig vil det skje forandringer i et fosterhjem som også må ivaretas, slik at det som er bra den ene gangen kan være vanskelig den neste. Det må samtidig være rom for individuelle tilpasninger: barn er forskjellige, formålet med plasseringen er individuelt, fosterhjem kan forandre seg, det er vanligvis viktig med tettere oppfølging i starten, og behovene kan variere over tid. I Figur 6.1 oppsummeres noen av de viktigste elementene som bør inngå som en del av oppfølgingen. I kapittel 12 i litteraturgjennomgangen (Vedlegg 2) utdyper vi innholdet i de ulike elementene ytterligere.

Figur 6.1: Sentrale punkter for oppfølging av fosterbarn og fosterhjem

For at barneverntjenesten skal kunne gi fosterbarnet og fosterfamilien god oppfølging, må de ha *nødvendig kunnskap om barnet og barnets ønsker og behov*. Dersom ikke barnet er tilstrekkelig utredet ved plassering, kan det gi økt risiko for feilplasseringer og senere utilsiktede flyttinger. I forbindelse med oppfølgingen er tilstrekkelig kunnskap om barnet nødvendig blant annet for å avdekke eventuelle ekstra oppfølgingsbehov og å kunne tilpasse oppfølgingen iht. ønsker og behov. Det er sentralt at utredningen er helhetlig og at man får god kjennskap til barnet, blant annet om barnets ressurser, ønsker, interesser og eventuelle fritidsaktiviteter, barnets relasjoner til foreldre, søsken og andre, og barnets omsorgshistorie. Fysisk og psykisk helse og skolesituasjon er fremhevet i figuren, for å understreke viktigheten. For å kunne gi barnet god nok helsemessig oppfølging, må barnets fysiske og psykiske helse være kjent og følges opp løpende. Fosterbarn har krav på samme helsemessige oppfølging som andre barn når det gjelder kontroller hos lege og tannlege. Det er også viktig å innhente

helseopplysninger fra tiden før et barn er plassert, ikke minst med hensyn til barnesykdommer, vaksiner, andre helsemessige forhold osv.

Vi vet at en ganske stor andel fosterbarn har psykiske utfordringer av ulik art, og vil trenge hjelp med dem. Noen må også ha innsatser fra habiliteringstjenesten. Her blir samarbeidet mellom fosterhjemmet og barneverntjenesten, og deres samarbeid med andre tjenester, svært viktig og må inngå som en del av oppfølgingen av barnet. Barnets behov for oppfølging i skole og barnehage må også ivaretas. Skolegang er viktig både faglig og sosialt, og fosterbarn har rett til like godt skole- og opplæringstilbud og oppfølging som andre barn. Det er i oppfølgingen viktig at barnets skolesituasjon er kjent, og behov avklart, at dette følges opp og at eventuelle ekstra behov dekkes i henhold til barnets situasjon og behov. Det er viktig at fosterforeldrene prioriterer utdanning, følger opp fosterbarnet og har tro på ham eller henne, at lærerne har tro på ham eller henne, individuell oppfølging, mentorvirksomhet osv. Her finnes flere alternativer i regi av utdanningssystemet, og det er viktig at barneverntjenesten har kjennskap til disse og utnytter de mulighetene som er.

Barnets rettigheter må naturligvis ivaretas gjennom alle deler av oppfølgingen, bl.a. i henhold til FNs barnekonvensjon som også er inntatt i norsk lov. Dette omfatter blant annet retten til medvirkning. Barn og unge skal høres, og man skal ta hensyn til det de uttrykker ut fra deres alder og modenhet. Samtidig er det ingen medvirkningsplikt. Barnet har rett til samvær, hvor hovedregelen er at barn og foreldre har rett til samvær med hverandre hvis ikke annet er bestemt, jf. barnevernloven § 4-19. Barneverntjenesten skal også legge til rette for samvær med søsken, og/eller andre barnet har sterke relasjoner til, med mindre det strider mot barnets beste. Det vil foreligge vedtak om samvær enten i regi av Fylkesnemnda eller som en avtale man er enig om. Samtidig er samvær mer enn noe annet en dynamisk prosess der både barn, fosterforeldre og ikke minst egne foreldre og søsken kan ha ulike behov over tid. Det vil derfor være viktig å ha tenkt gjennom hva de ulike aktørene ønsker at samværene skal brukes til og hvordan de kan organiseres for at barn og unge har glede og utbytte av dem.

Respekt for fosterhjemmets synspunkter og ivaretagelse av fosterhjemmets behov er helt sentralt for å kunne støtte fosterforeldrene i det ansvaret de har påtatt seg, og hjelpe dem i å gi god støtte til fosterbarnet. Fosterforeldrene må høres og respekteres. Det er viktig å få til en økt formell status for fosterforeldre, som gjør dem tryggere i rollen sin som en blanding av en tradisjonell og profesjonell familie. Her inngår også jevnlig diskusjoner av eventuelle forsterkningsbehov, deres omfang og varighet. Fosterforeldrenes synspunkter er viktig blant annet for å kunne innrette oppfølgingen på best mulig måte gitt tilgjengelige ressurser og for å få informasjon om barnet og dets situasjon. Grad av, og kvalitet på, oppfølging av fosterforeldre kan ha innvirkning på hvor vellykket plasseringen er. Det vil også være viktig å forstå fosterfamiliens helhetlige situasjon, ressurser med videre for å kunne gi best mulig tilpasset oppfølging. Øvrige barn i fosterhjemmet, og hvordan de påvirkes av situasjonen, kan ha mye å si for hvor vellykket og varig plasseringen blir. Eventuelle andre barn i fosterhjemmet bør derfor også involveres og inkluderes i oppfølgingen, gjennom blant annet informasjon og medvirkning i beslutninger.

Formelle krav til oppfølging og systematisk og jevnlig dokumentasjon innebærer blant annet en internkontroll som tilrettelegger for at oppfølgingen av fosterbarn og fosterhjem skjer i henhold til gjeldende regelverk. Planer, rutiner med mer er en del av internkontrollsystemet. Det bør jobbes helhetlig og systematisk og oppfølgingen av fosterbarn og fosterhjem må planlegges. Det bør være en konkret plan for oppfølgingen, for eksempel spesifisert gjennom arbeidsplan som supplement til omsorgsplanen. I NOU 2018:18 foreslås det at fosterhjemsavtalen skal inneholde en konkret plan for oppfølging som brukes aktivt og evalueres jevnlig. Riktig formulert og brukt er planer et middel til å arbeide med barn og unges opplevelse av kontinuitet og stabilitet. Barn og unge bør trekkes med i utformingen av planen i den grad de ønsker det. Fosterforeldrene bør delta og ha muligheter for å komme med innspill til planen.

Viktig informasjon om barnet og barnets situasjon, hva barn og fosterforeldre uttrykker, barnevernfaglige vurderinger med mer må dokumenteres på en forsvarlig måte. For å kunne ivareta god oppfølging av fosterbarn og fosterhjem, og tilfredsstille de kravene som stilles gjennom lov og forskrift, er det også viktig at barneverntjenesten dokumenterer oppfølgingsbesøkene, inklusive barnevernfaglige vurderinger. Blant annet er god dokumentasjon viktig for å sikre etterprøvbarehet. Det kan ellers lett skje at relevant informasjon går tapt, for eksempel ved bytte av saksbehandler. Dette kan også bli et problem i en eventuell senere behandling hos fylkesnemnda og for barnets rett til innsyn i sin saksmappe.

Sett isolert blir disse elementene stillbilder. Men hvis de samme temaer tas opp jevnlig med sikte på å få fram forandringer som skjer over tid, eventuelt hva som ikke forandres, kan en få fram en utviklingslinje. Har det vært kontakt mellom barneverntjenesten og fosterforeldrene mellom hvert oppfølgingsbesøk, kan en summere opp hva resultatene av disse samtale har vært. Har det skjedd forventede eller ikke forventede endringer, kan disse registreres.

Dette er områder for en fokusert og helhetlig oppfølging av fosterhjem som følger av litteraturstudien og de empiriske studiene som er gjennomført. Vi har også formulert punkter som er motivert ut fra tenkning om hva som kan gjøre en fosterhjems plassering mer forutsigbar og stabil for barnet, samt hva som eventuelt kan lette eller løse problemer barnet måtte ha. Barnets synspunkter, trivsel og følelse av trygghet, og fokus på relasjoner mellom fosterbarnet og andre i fosterhjemmet er viktig samtidig som en kan få fram risikofaktorer for utilsiktet flytting både på individ- og systemnivå. Våre forslag har preg av å være sjekklister, noe vi tror er nødvendig for lett å kunne få oversikt over hva som er gjort, hva som mangler, og hvem som eventuelt må ta tak i det som mangler. Det er ingenting i veien for å strukturere eller bruke verktøy innenfor disse rammene.

Ettersom det foreligger så lite litteratur om helhetlige oppfølgingsmodeller, er det dessuten vårt klare råd at Bufdir initierer et arbeid for å utvikle en slik modell på grunnlag av konklusjonene fra denne rapporten. Her vil det også være viktig å diskutere hva slags former for kvantifisering av vurderingene som kan være nyttige.

6.2 Innhenting og bruk av informasjon

Enhver modell for oppfølging vil være avhengig av innhenting og håndtering av informasjon. Derfor er det også viktig å ha et reflektert forhold til hva som er nødvendig å hente inn, hvem som skal ha råderett over informasjonen når det gjelder deling, og hvem som med rette kan forvente å få ta del i hele eller deler av informasjonsmengden som er samlet inn. Formelt reguleres ulike informasjonsstrømmer av bestemmelser om taushetsplikt, men innenfor disse rammene er det spørsmål om hva ulike aktører trenger å vite for å kunne utføre de oppgavene og ha den rollen som er tiltenkt.

Når en etterlyser bedre utredninger av fosterbarn i forkant av en plassering, er det ofte snakk om utredninger av diagnostiserbare tilstander (som psykiske vansker, atferdsvansker eller lærevansker). Naturlig nok kan dette oppleves som stigmatiserende av barn og unge. De kan føle at de får en merkelapp som forutinntar fosterforeldrene og som kan føre til selvoppfyllende profetier. De kan også føle at det blir et overdrevent fokus på hva som er galt med dem, mens den underliggende årsaken til at de blir plassert er knyttet til erfaringer fra oppveksten. Dette er forhold for eksempel Forandringsfabrikkens barnevernsproffer er opptatt av, og som det er viktig å ha et reflektert forhold til. Samtidig må en vite nok om et barn eller en ungdom og hans eller hennes helhetlige situasjon til at beslutningsgrunnlaget for valg av fosterhjem blir godt nok. Så vil det være opp til barneverntjenesten å balansere hvor mye informasjon potensielle fosterforeldre trenger i forkant av og i den første tiden etter en plassering, for at de skal ha et realistisk grunnlag å vurdere sitt engasjement.

Barneverntjenesten kan involvere barn og unge som skal fosterhjemsplasseres i slike vurderinger hvis de ønsker det, foruten deres foreldre og eventuelt søsken. Avveiningen av hva slags informasjon som skal deles, må dessuten gå begge veier. Barneverntjenesten må også vurdere hvor mye som skal formidles videre til barnet og foreldrene om fosterforeldrenes situasjon, motivasjon, mulige utfordringer osv.

Til disse prosessene hører også refleksjon over mulige konsekvenser av å la være å dele informasjon. Hvis fosterforeldre føler at de har blitt «lurt» i den forstand at det dukker opp reaksjoner fra fosterbarnets side som de ikke har vært forberedt på, og heller ikke vet hvordan de skal hankses med, kan dette øke risikoen for at plasseringen bryter sammen. Hvor stor risikoen er, vil avhenge av omfanget av diskrepansen mellom hva en fikk vite, hvordan situasjonen faktisk viser seg å bli, hvor alvorlige konsekvenser dette får for fosterfamilien og sist, men ikke minst om fosterbarn og fosterforeldre har funnet noe seg imellom som kan utvikle seg til en god relasjon.

Informasjon og informasjonsdeling handler imidlertid om mye mer enn problemer og diagnoser, som vi også diskuterer nærmere i litteraturgjennomgangen i Vedlegg 2 i denne rapporten. Det handler om god kjennskap til helheten i barnets oppvekst, dagligliv, utvikling og situasjon, inklusive hva som har vært gjort for å hjelpe barnet tidligere, og hvordan dette ser ut til å ha virket. En helhetlig tilnærming der en legger vekt på få fram både ressurser og problemer, bør bidra til at individualiseringen og den mulige stigmatiseringen blir mindre fordi kunnskap om barn og unges problemer bare utgjør en del av en større og mer innholdsrik helhet.

6.3 Grad av standardisering

For å kunne ivareta en helhetlig og systematisk oppfølging som ivaretar de behovene som fosterhjemmet og fosterbarnet har, må oppfølgingen planlegges, vurderes og målrettes. Det må gjøres konkrete vurderinger, i samråd med fosterbarnet og fosterfamilien, om hva det er behov for av oppfølging også utenom den oppfølgingen barneverntjenesten har ansvaret for, og den helhetlige situasjonen rundt barnet skal tilrettelegges. Oppfølging og tiltak må dokumenteres fortløpende, evalueres jevnlig og eventuelt justeres i henhold til erfaringer og endrede behov. Fosterhjemsutvalget (NOU 2018: 18) anbefaler at tiltak og oppfølging må være differensierte for å kunne imøtekomme de ulike behovene som barn, foreldre og fosterfamilie har. De foreslår blant annet at fosterhjemsavtalen skal inneholde en konkret plan for oppfølgingen, og at planen brukes aktivt og evalueres jevnlig.

Å lykkes med god oppfølging avhenger av i hvor stor grad barneverntjenesten, i samarbeid med øvrig tjenesteapparat, evner å gi god nok støtte og hjelp til fosterbarn og fosterhjem gjennom fosterhjemsoffordet. Oppfølgingen kan imidlertid ikke sees i et vakuum. For å tilrettelegge for god oppfølging er det blant annet en forutsetning at både fosterbarnet og fosterfamilien sine ressurser og behov er tilstrekkelig kartlagt. Dette har sammenheng med det som skjer før plasseringen finner sted, blant annet hvordan barnet utredes og hvordan fosterhjem er rekruttert, bakgrunn for plassering og matching av fosterbarn og fosterhjem med mer, ved siden av prosesser som finner sted underveis og etter plasseringen. For eksempel vil samvær med foreldre og søsken, og vurdering av mulighetene for en eventuell tilbakeføring til foreldre være aktuelle momenter. God oppfølging kan også gjøre overgangen til voksenlivet enklere å mestre for fosterbarn. God oppfølging henger dessuten sammen med kompetansen til de som er med i tilrettelegging av, beslutninger for og gjennomføring av oppfølgingen. Det er av flere poengter at oppfølgingen med nødvendighet også må bli personavhengig.

Selv om litteraturgjennomgangen har vist at det ikke ser ut til å finnes noen helhetlig modell for oppfølging av fosterhjem, viser vår spørreundersøkelse og litteraturgjennomgangen at det nesten finnes en overflod av tilnærminger på enkeltområder. Disse er imidlertid ofte utviklet lokalt og med noen unntak sjelden evaluert

systematisk. De kan i og for seg fungere bra, men det er vanskelig å vurdere hvor overførbare de er uten systematisk utprøving i en norsk kontekst. Slik utprøving tar tid. Dette betyr imidlertid ikke at en ikke kan bygge på eksisterende kunnskap, men at det ikke foreligger nok kunnskap til å konstruere en modell så langt. Følgelig blir vår anbefaling todelt: Både å utvikle nasjonale retningslinjer på grunnlag av det vi allerede vet, og sette av midler til videreutvikling av en modell framover.

Det må samtidig være rom for individuell oppfølging og bruk av skjønn innenfor rammen av standardiserte retningslinjer. Fosterhjemsomsorgen er foranderlig på mange ulike måter. Det er mange aktører rundt et fosterbarn, det kan være konflikter i enkeltsaker, saksbehandlere skiftes ut, fosterhjem forandrer seg, og det kan rett og slett skje ting fordi tiden går og barns behov endres av den grunn. En kan derfor ikke konstruere en mal som er så standardisert at det individuelle mer eller mindre forsvinner, særlig ikke tatt i betraktning at fosterbarn vil være mellom 0 og 18 år (eller eldre), ha vært i fosterhjemmet fra kort tid til hele oppveksten og være alt fra ganske vanlig fungerende til sterkt traumatiserte, og/eller ha mer eller mindre ressurskrevende læringsutfordringer. Dessuten vil en viss andel ha minoritetsbakgrunn. Anbefalingen på dette området er derfor at en må bygge på kjennskap til barnet eller ungdommen og deres behov og ønsker, situasjonen til familie og fosterfamilie, til hva slags samarbeid som er mulig og nødvendig med barnehage, skole og viktige hjelpetjenester for å ivareta det individuelle innenfor den generelle ramme. Rammen kan samtidig fungere som beslutningsstøtte for barneverntjenesten i enkeltsaker.

6.4 Avslutning

I denne rapporten har vi påpekt behovet for nasjonale, standardiserte retningslinjer for oppfølging av fosterbarn og fosterhjem. Dette er et behov som også kommer fram i spørreundersøkelsen. Samtidig er det helt nødvendig å ivareta behovet for individuell tilpasning av oppfølgingen, som også Fosterhjemsutvalget poengterer. Der heter det blant annet at « ... det er viktig at oppfølging, støtte og tilrettelegging differensieres etter behov, slik at målet med det enkelte fosterhjemsoppholdet kan nås» (NOU 2018: 18, s. 92). Utfordringen er derfor å finne en rimelig balanse mellom de to hensynene, der en også tar hensyn til behovet for en nennsom og reflektert bruk av informasjon om de ulike aktørene.

Skal det utformes nasjonale retningslinjer, blir det viktig å samtidig være tydelig på hvilke offentlige dokumenter som ikke lenger skal brukes. Dette vil bidra til å gjøre situasjonen mer oversiktlig for barneverntjenesten. Dessuten vil det være viktig å konkretisere best mulig hva retningslinjene innebærer i praksis, gjerne ved hjelp av gode og varierte eksempler, som formidles på en lett tilgjengelig og brukervennlig måte. Det går for eksempel an å tenke seg en nettbasert løsning med underområder en kan klikke seg inn på.

7 Referanser

- Aarset, M. F., & Bredal, A. (2018). *Omsorgsovertakelser og etniske minoriteter. En gjennomgang av saker i fylkesnemnda. NOVA Rapport 5/18*. Oslo: NOVA.
- Backe-Hansen, E. (2018). *Formal and Everyday Participation in Foster Families: A Challenge?* I A. Falch -Eriksen & E. Backe-Hansen (red). *Human rights in child protection. Implications for professional practice and policy*. London: Palgrave Macmillan, s. 227-244.
- Backe-Hansen, E., & Patras, J. (2013). *Utredning av fosterbarn*. I E. Backe-Hansen, T. Havik & A. Backer Grønningsæter (red). *Fosterhjem for barns behov. Rapport fra et fireårig forskningsprogram*. Oslo:NOVA, rapport 16/2013, s. 71-84.
- Backe-Hansen, E., Bakketeig, E., Gautun, H., & Grønningsæter, A. B. (2011). *Institusjonsplassering – siste utvei? Betydningen av barnevernsreformen fra 2004 for institusjonstilbudet*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Backe-Hansen, E., Christiansen, Ø., & Havik, T. (2013). *Utilsiktet flytting fra fosterhjem. En litteratursammenstilling*.
- Barne- og familiedepartementet. (2004). *Retningslinjer for fosterhjem. Rundskriv Q-1072 B*.
- Barne- og likestillingsdepartementet. (2006). *Internkontroll i barneverntjenesten i kommunene - en veileder*. https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/bld/bro/2006/0007/ddd/pdfv/284443-q-1105_ny.pdf
- Barne-, Likestillings og Inkluderingsdepartementet. (2016). *Trygghet og omsorg - Fosterhjem til barns beste (Meld St. 17 (2015-2016))*. Oslo: Departementet.
- Barnevernloven. (1993). *Lov om barneverntjenester (LOV-1992-07-17-100)*. Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1992-07-17-100>
- Berg, B., Paulsen, V., Midjo, T., G.M. Haugen, & J.Tøssebro, M. G. (2017). *Myter og realiteter: Innvandreres møter med barnevernet*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning AS, NTNU SAMFORSK.
- Bufdir. (2019, November 12). *Fosterhjem, familiehjem, beredskapshjem, besøkshjem - hva er forskjellen?* Hentet fra Bufetat: https://www.bufdir.no/Fosterhjem/Ulike_typer_fosterhjem/
- Bufdir. (u.d.). *Saksbehandlingsrundskrivet*. Hentet fra www.bufdir.no.
- Christiansen, Ø., Havnen, K. J., Iversen, A. C., & Fylkesnes, M. K. (2019). *Barnevernets undersøkelsesarbeid - fra bekymring til beslutning. Delrapport 4 - Når barnevernet Undersøker*.
- Coman, W. D. (2016). Why am I in care? A model for communicating with children about entry to care that promotes psychological safety and adjustment. *Adoption & Fostering* 40, 49-59.
- Direktoratet for økonomistyring . (2013). *Veileder i internkontroll*. Hentet fra <https://dfo.no/filer/Fagomr%C3%A5der/Internkontroll/Veileder-internkontroll.pdf>
- Ellingsen, D., Kjelsaas, I., Bruvoll, A., Guldvik, M. K., Høiseth-Gilje, K., & Backe-Hansen, E. (2019). *Uønsket deling av søskenflokker, Menon rapport 113*.

- Falch-Eriksen, A. (2017). *Søsken og plassering i fosterhjem. Rapport om utfordringer, hindringer og tiltak ved søskenplassering i fosterhjem*. NOVA-Rapport 11/17.
- Falch-Eriksen, A., & Backe-Hansen, E. (2018). *Human Rights in Child Protection Implications for Professional Practice and Policy*. Palgrave Macmillan.
- Folkehelseinstituttet. (2015). *Samtaler med barn. Rapport 2015:4*.
- Fylkesmannen i Nordland. (2019). *Rapport fra tilsyn med barneverntjenesten i Lurøy 2018*.
- Fylkesmannen i Oppland. (2017). *Rapport fra tilsyn med kommunens arbeid med meldinger til barneverntjenesten og tilbakemelding til melder, undersøkelser og evaluering av hjelpetiltak til hjemmeboende barn og oppfølging av barn i fosterhjem Nordre Land kommune barneverntjeneste 2017*.
- Fylkesmannen i Sogn og Fjordane. (2017). *Rapport frå tilsyn med Sogn barnevern 2016*.
- Helsetilsynet. (2015). «–Bare en ekstra tallerken på bordet?». Oslo.
- Ipsos. (2017). *Fosterhjemsundersøkelsen 2016/2017*.
- Langballe, Å., Gamst, K. T., & Jacobsen, M. (2010). *Den vanskelige samtalen. Barneperspektiv på barnevernarbeid. Kunnskapsbasert praksis og handlingskompetanse. Rapport 2/2010*. Oslo: NKVTS.
- Lehmann, S., & Kayed, N. (2018). Children placed in alternate care in Norway: A review of mental health needs and current official measures to meet them. *International Journal of Social Welfare*.
- Nordenfors, M. (2016). Children's participation in foster care placements. *European Journal of Social Work*, 856-870.
- NOU 2018:18. (2018). *Trygge rammer for fosterhjem*. Oslo: Fosterhjemsutvalget.
- Oosterman, M., Schuengel, C., Slot, N., Bullens, R., & Doreleijers, T. (2007). "Disruptions in foster care: A review and meta-analysis." *Children and Youth Services Review* 29(1), 53-76.
- Proba. (2017). *Barn med minoritetsbakgrunn i fosterhjem*.
- Riksrevisjonen. (2016). Riksrevisjonens rapport om den årlige revisjon og kontroll for budsjettåret 2015. *Dokument 1 (2016–2017)*.
- Rock, S. M. (2015). "Understanding placement instability for looked after children: Synthesis of quantitative and qualitative evidence" . *British Journal of Social Work* 45 , 177-203.
- SSB. (2019). *10660: Barnevernstiltak i løpet av året, per 31. desember og for nye barn, etter tiltak (F) 2013 - 2018*. Hentet fra Statistisk Sentralbyrå: <https://www.ssb.no/statbank/table/10660/>
- SSB. (2019). *11600: Barn 0-22 år med plasseringstiltak, etter år, plasseringstiltak, omsorgs-/hjelpetiltak, alder og statistikkvariabel*. Hentet fra Statistisk Sentralbyrå: <https://www.ssb.no/statbank/table/11600>
- SSB. (2019). *12115: Organisering av barnevernstenesta, etter region, år og statistikkvariabel*. Hentet fra Statistisk Sentralbyrå: <https://www.ssb.no/statbank/table/12115/tableViewLayout1/>

Unrau, Y. (2008). *Research on placement moves, Seeking the perspective of foster children*. Children and Youth Services Review, 29, 122-137.

Vista Analyse. (2018). *Kommunenes tilbud til sine fosterhjem - Et kunnskapsgrunnlag for Fosterhjemsutvalget*.

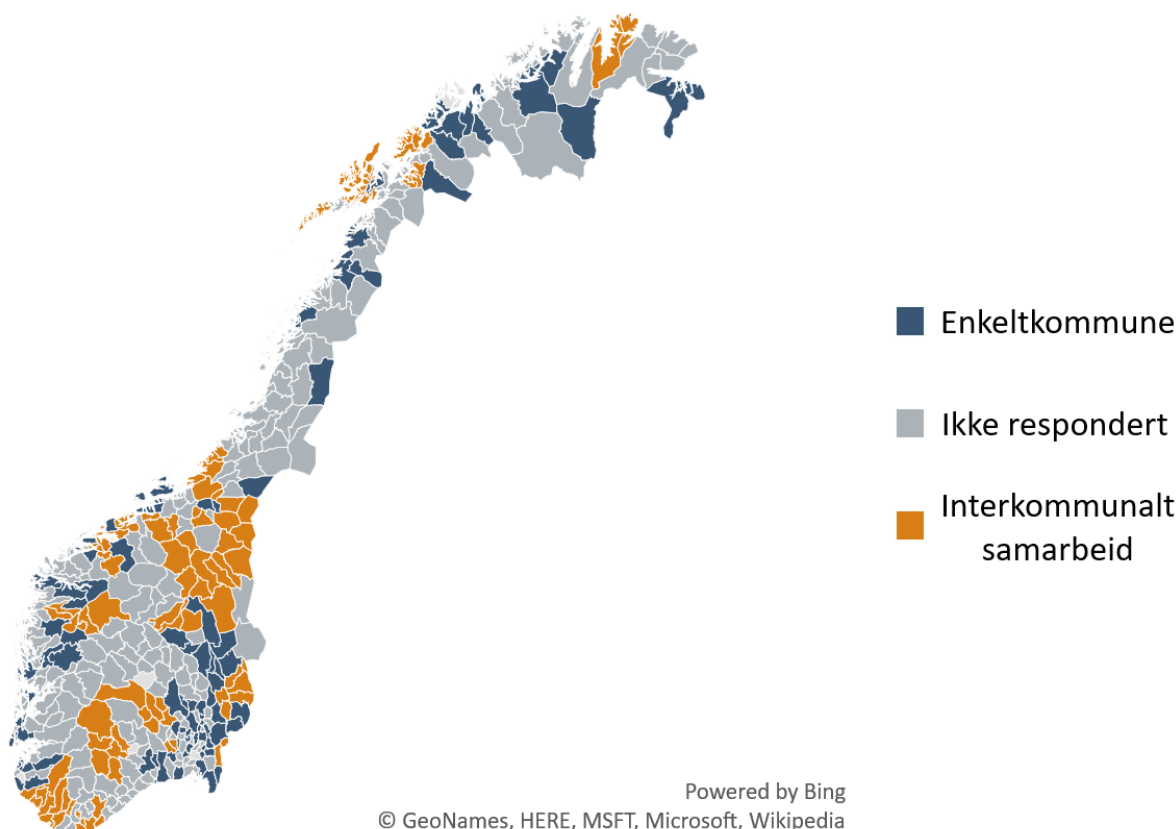
Vedlegg 1. Representativitet i spørreundersøkelsen

Gjennom spørreundersøkelsen har vi fått svar som representerer 47 prosent av kommunene i Norge. Vi har vurdert hvorvidt disse kommunene utgjør et representativt utvalg med hensyn til geografisk spredning (Figur V.1 og Figur V.2), størrelse på kommuner (Figur V.3) og andelen fosterbarn respondentene representerer (Figur V.4).

Vi har fått svar fra totalt 135 respondenter, der 28¹⁰ svarer som vertskommune på vegne av interkommunale samarbeid og 10 svarer som representanter for bydeler i Oslo eller Bergen. Ifølge tall fra SSB for 2018 har 239 kommuner organisert barneverntjenesten i et interkommunalt samarbeid (SSB, 2019), hvorav 101 er representert gjennom vår spørreundersøkelse.

Figur V.1 viser den geografiske fordelingen av kommunene som er representert gjennom i spørreundersøkelsen. Kommunene er relativt godt spredt over hele landet

Figur V.1 Kart som representerer den geografiske fordelingen av respondentene fordelt på enkeltkommuner og kommuner i interkommunale samarbeid

Figur V.2 viser kommunene i spørreundersøkelsen som andel av totalt antall kommuner i hvert fylke, inkludert kommunene som er representert i interkommunale samarbeid. Vi finner høyest svarandel for Hedmark fylke (91 prosent), etterfulgt av Vestfold og Vest-Agder (67 prosent), mens Aust-Agder, Hordaland og Oppland har

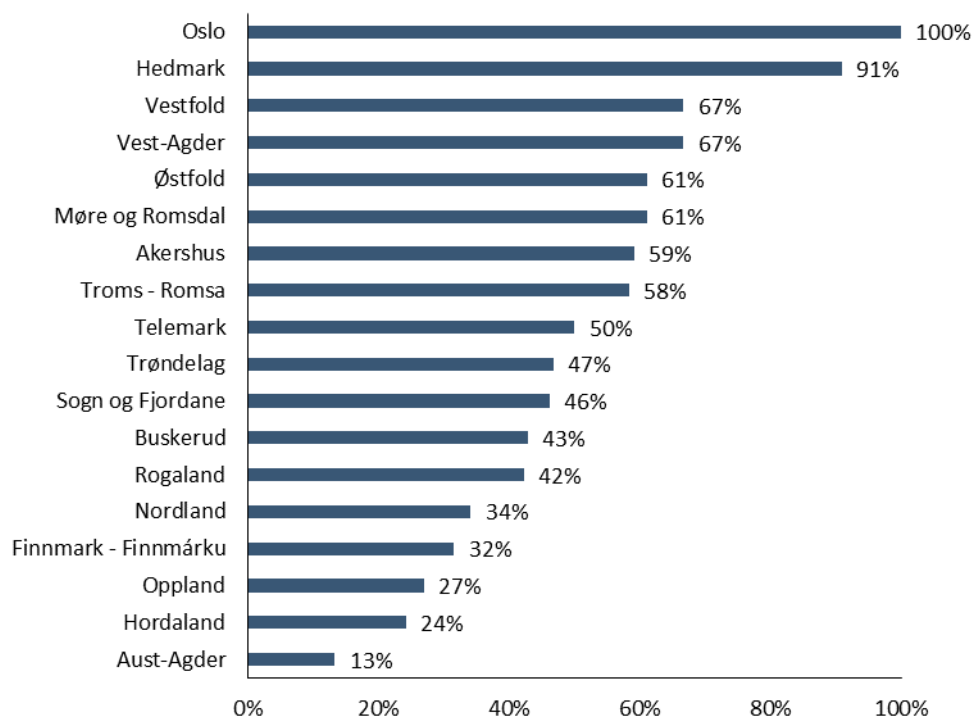
---

¹⁰ To av kommunene som har svart som enkeltkommuner inngår også i interkommunale samarbeid.

lavest svarandel. For Oslo og Bergen er undersøkelsen sendt ut til bydelene, hvor vi har fått svar som representerer 6 av 15 bydeler i Oslo, og 7 av 9¹¹ bydeler, i Bergen.

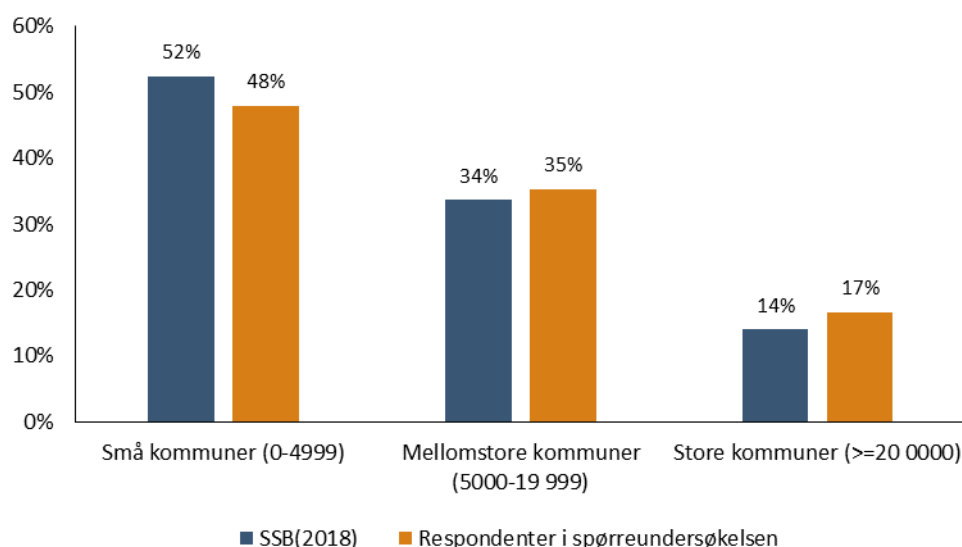
Figur V.2: Kommuner representert gjennom spørreundersøkelsen som andel av det totale antallet kommuner i et fylke

I Figur V.3 ser vi på svarandelen fra kommuner fordelt etter innbyggertall. Vi bruker her SSBs definisjon av små, mellomstore og store kommuner som beskrevet i Langørgen, Løkken og Aaberge (2015). Kommunene som har besvart spørreundersøkelsen fordeler seg omtrent likt i størrelse som innbyggertall fra SSB i 2018. Små kommuner ser ut til å være noe underrepresentert (48 prosent i spørreundersøkelsen, sammenlignet med 52 prosent for alle kommuner i 2018), mens både mellomstore og store kommuner er noe overrepresentert blant respondentene. Ser vi respondentene som andel av de tre kommunegruppene (små, mellomstore, store), finner vi at 43-56 prosent av kommunene har svart innenfor hver gruppe.

¹¹ Det er 9 enheter i Bergen dersom det inkluderes Barneverntjenesten for enslige mindreårige asylsøkere.

Figur V.3 Fordelingen i størrelsen på kommunene som har svart på undersøkelsen etter innbyggertall

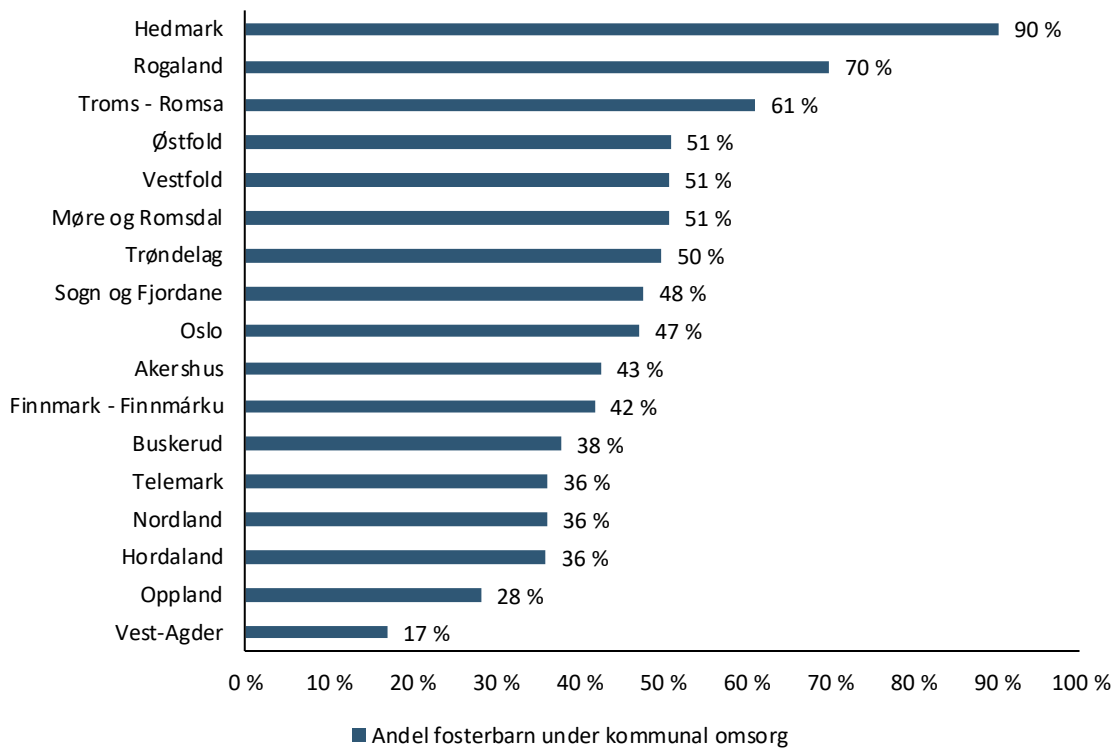

Videre har vi undersøkt hvor representativt utvalget er etter antall fosterbarn en har ansvar for. Det er viktig å tolke tallene i lys av at dataene for SSB gjengir barn plassert i kommunale fosterhjem ved utgangen av 2018 (SSB, 2019), mens vårt utvalg dekker antallet fosterbarn barneverntjenestene selv har oppgitt de har ansvar for per september 2019. For to respondenter er barna oppgitt av vertskommunen for et interkommunalt samarbeid, hvor én eller to kommuner er i et annet fylke enn vertskommunen. Data dekker alle fylker bortsett fra Aust-Agder, se og Figur V.4. Gitt datagrunnlaget, er Hedmark, Rogaland og Troms best representert i vår spørreundersøkelse, med en dekning på 60-90 prosent av det totale antallet barn under kommunal omsorg, mens Vest-Agder er svakest representert med under 20 prosent.

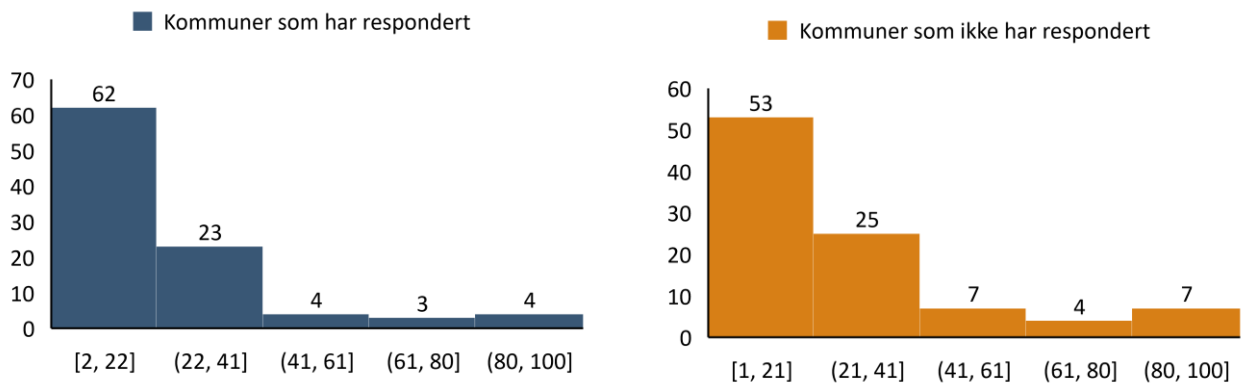
Avslutningsvis har vi sett på fordelingen mellom de kommunene som har respondert på spørreundersøkelsen (eller de som har blitt svart for gjennom et interkommunalt samarbeid), og de som ikke har respondert med tanke på hvorvidt de oppfylder lovkravet til oppfølging eller ikke. Hva lovkravet innebærer er nevnt i kapittel 3.2 i Backe-Hansen m.fl. (2019). Vi har brukt tallene for 2018 til å sammenligne ettersom rapporteringen ikke er fullført for 2019. Vi har altså sett på kommunene enkeltvis. Av kommunene som *har respondert* finner vi at 51 prosent oppfylder lovkravet, mens 48 prosent ikke gjør det. Til sammenligning er det 55 prosent av kommunene som *ikke har respondert* som oppfylder kravet, mens 43 prosent ikke oppfylder lovkrav om oppfølging. Det er også noen kommuner det ikke er data på. Dette er hhv. 1 og 4 prosent for respondenter og ikke-respondenter. Det er altså ingen stor forskjell på de som har svart og de som ikke har svart med tanke på om de oppfylder lovkravet til oppfølging eller ikke.

Vi har også sett på hvordan de som ikke oppfylder lovkravet fordeler seg med tanke på andelen fosterbarn som ikke får oppfølging. Her er det heller ikke stor variasjon. For de kommunene som ikke er representert i spørreundersøkelsen er det et gjennomsnitt på 27 prosent av fosterbarna i den enkelte kommune som ikke får oppfølging i henhold til minimumskravet, mens det for kommunene i spørreundersøkelsen er en gjennomsnittlig andel på 23 prosent av fosterbarna som ikke får oppfølging i henhold til minimumskravet. Figur V.6 viser fordelingen mellom de to gruppene, hvor vi ser at det ikke er slik at respondentene våre skiller seg nevneverdig fra de som ikke har svart på undersøkelsen.

Figur V.4: Andel fosterbarn under kommunal omsorg som er oppgitt i spørreundersøkelsen av det totale antallet barn under kommunalt omsorg i hvert fylke

Figur V.5 Antall kommuner fordelt på andelen barn som ikke får oppfølging i henhold til lovkravet

Vedlegg 2. Litteraturstudie

Oppfølging av fosterbarn og fosterhjem

Av Elisabeth Backe-Hansen, NOVA ved OsloMet, Dag Ellingsen, Arbeidsforskningsinstituttet ved OsloMet, og Ingrid Höjer, Göteborgs Universitet

Innhold

SAMMENDRAG	3
Dagens oppfølging av fosterhjem og fosterbarn	3
Omfang av oppfølging	3
Gjennomføring av oppfølgingsbesøk	4
Samtaler med barn	5
Dokumentasjon av samtaler, observasjoner og barnevernfaglige vurderinger	6
Innspill til modell for oppfølging fra spørreundersøkelsen og intervjuene	6
Innspill til modell for oppfølging fra litteraturgjennomgangen	7
Oppsummering: En forenklet modell for oppfølging	8
1 INNLEDNING	10
2 METODE	11
2.1 Informasjonsgrunnlag	11
2.1.1 Spørreundersøkelse	11
2.1.2 Dybdeintervjuer og casestudier	11
2.1.3 Litteraturgjennomgang	12
2.1.4 Gjennomgang av tilsynsrapporter	12
2.1.5 Statistiske data	12
2.2 Avgrensninger	12
3 BAKGRUNN: OPPFØLGING AV FOSTERBARN OG FOSTERHJEM	14
3.1 Fosterhjem som plasseringstiltak	14
3.2 Krav om oppfølging av fosterbarn og fosterhjem	16
3.3 Områder som dekkes i denne rapporten	19
4 FORUTSETNINGER FOR Å SIKRE GOD OPPFØLGING	20
5 FUNN OM OPPFØLGING AV FOSTERBARN OG FOSTERHJEM	24
5.1 Overordnede rammer for oppfølging	24
5.2 Omfanget av oppfølgingen	26
5.3 Slekts- og nettverksfosterhjem	28
5.4 Gjennomføring av oppfølgingsbesøk i fosterhjem	31
5.4.1 Forberedelser før oppfølgingsbesøk	31
5.4.2 Gjennomføring av oppfølgingsbesøket	33
5.4.3 Forhold som vurderes som del av oppfølgingsbesøk	35
5.4.4 Videre oppfølging	41
5.5 Samtaler med barn	42

5.5.1	Tilpasning av samtalen	43
5.5.2	Temaer i samtaler med barn	44
5.5.3	Samtaleverktøy	45
5.5.4	Involvering av øvrige barn i fosterhjemmet	48
5.6	Samtaler med fosterforeldre	49
5.7	Dokumentasjon av samtaler, observasjoner og barnefaglige vurderinger	50
5.8	Øvrige utfordringer knyttet til oppfølgingen	52
6	VURDERINGER OG ANBEFALINGER	54
6.1	Sentrale punkter for oppfølging av fosterhjem	54
6.2	Innhenting og bruk av informasjon	57
6.3	Grad av standardisering	58
6.4	Avslutning	59
7	REFERANSER	60
	VEDLEGG 1. REPRESENTATIVITET I SPØRREUNDERSØKELSEN	63
	VEDLEGG 2. LITTERATURSTUDIE	67
1	SAMMENDRAG	71
2	METODE	72
2.1	Innledning	72
2.2	Inklusjons- og eksklusjonskriterier	73
2.3	Endelig utvalg av litteratur	73
3	IDENTIFISERTE MODELLER	74
3.1	Tre mulige grunnlag for helhetlige modeller	74
3.1.1.	Vinnerljung et al og velferdsstaten	74
3.1.2.	Shlonsky og Berricks mer holistiske tilnærming	77
3.1.3	Socialstyrelsens kvalitetsmodell	78
3.1.4	Oppsummering – behov for utviklingsarbeid ut fra norske forhold	79
3.2	Kunnskapsstøtte for oppfølging av samvær	80
3.3	Modell for å kommunisere med barn om å være under omsorg	80
3.4	Oppsummering	82
4	ULIKE FORSTÅELSER AV FOSTERHJEMSORDNINGEN	83
4.1	Privat eller offentlig, «frivillig» eller profesjonell?	83
4.1.1.	Privat eller offentlig?	83
4.1.2.	“Frivillig” eller profesjonell?	84
4.1.3.	Oppsummering	85
4.2	Ustabilitet med et overordnet perspektiv	85
4.2.1.	Sammenbrudd som en lang prosess	85
4.2.2.	En systematisk og narrativ tilnærming til forståelsen av ustabilitet	85
4.2.3.	Ny kunnskap om ustabilitet	87
4.3	Et fattigdomsperspektiv på fosterhjems plasseringer	87
4.4	Oppsummering	87
5	FOSTERBARNES OPPFATNINGER OM SIN SITUASJON	89
5.1	Innledning	89
5.2	Mest vanlig med forskning om barn og unges medvirkning i egen sak	89
5.3	Fosterbarns perspektiver på fem viktige områder i dagliglivet	90
5.3.1.	Fosterbarn om ustabilitet under omsorg	90
5.3.2.	Fosterbarn om samvær	91
5.3.3.	Fosterbarn om tilknytning til både foreldre og fosterforeldre	92

5.3.4.	Fosterbarn om skolegang og fullføring av utdanning	92
5.3.5.	Fosterbarn om egen mentale helse og betydningen av tidligere traumer	93
5.4	Oppsummering	94
6	FOSTERFORELDRENE EGENE BARN	96
6.1	Innledning	96
6.2	Hvordan fosterforeldrenes egne barn påvirkes	96
6.3	Utdyping av noen spesielle temaer	99
6.4	Oppsummering	100
7	FOSTERFORELDRES OPPFATNINGER	101
7.1	Innledning	101
7.2	Fosterforeldres ulike perspektiver på det å være fosterforeldre	101
7.3	Oppsummering	103
8	FOSTERBARN OG UTDANNING	105
8.1	Innledning	105
8.2	Resultater fra fire systematiske litteraturoversikter	105
8.2.1.	O'Higgins med flere (2017)	105
8.2.2.	Liabo med flere (2013)	106
8.2.3.	Forsman og Vinnerljung (2012)	107
8.2.4.	Männistö og Pirttimaa (2018)	107
8.3	Resultater fra ti empiriske studier	108
8.3.1.	Durbeej og Hellner (2017)	108
8.3.2.	Forsman (2017)	108
8.3.3.	Flynn, Tessier og Coulombe (2013)	109
8.3.4.	Cheung med flere (2012)	109
8.3.5.	Berridge (2017)	109
8.3.6.	Dæhlen (2018)	110
8.3.7.	Skilbred og Havik (2011)	111
8.3.8.	Skilbred og Iversen (2014)	111
8.3.9.	Höjer og Johansson (2012)	112
8.3.10.	Höjer og Johansson (2014)	112
8.4	Oppsummering	113
9	FOSTERBARNES PSYKISKE HELSE	115
9.1	Norsk studie av prevalens	116
9.2	To internasjonale studier om resiliens	116
9.3	Oppsummering	116
10	SAMVÆR	117
10.1	Innledning	117
10.1.1.	Samvær er en rettighet for både barn og foreldre	117
10.1.2.	Samvær kan og bør gjennomføres på mange måter	117
10.2	Relevante temaer i litteraturen	118
10.2.1.	Samvær og tilbakeføring til opprinnelsesfamilien	118
10.2.2.	Samværenes betydning for at en plassering blir stabil	118
10.2.3.	Fører samvær til mer positiv utvikling for barn og unge?	119
10.2.4.	Betydningen av at søsken får treffe hverandre	119
10.2.5.	Samvær med tilsyn	119
10.3	Kunnskapsstøtte	120
10.4	Oppsummering	120
11	FOSTERHJEM: PROBLEMFELTER OG SUKSESSFÅTØRER	122

11.1	Om utilsiktet flytting og ustabilitet	122
11.2	Suksessfaktorer for fosterhjem	123
11.3	Om faktorer som påvirker fosterforeldrene (negativt)	124
11.4	Oppsummering	124
12	ANBEFALINGER PÅ GRUNNLAG AV LITTERATURGJENNOMGANGEN	125
12.1	Vesentlige punkter til bruk i en modell for oppfølging av fosterbarn og fosterhjem	126
12.1.1.	Regelverket er fulgt	127
12.1.2.	Barnet er utredet i forkant/tidlig etter innflytting	127
12.1.3.	Barnets rett til medvirkning er ivaretatt og man kjenner barnet	128
12.1.4.	Egne barn i fosterhjemmet	129
12.1.5.	Fosterforeldrenes synspunkter	129
12.1.6.	Barnets fysiske og psykiske helse er kjent og behov avklart	130
12.1.7.	Barnets skolesituasjon er kjent og eventuelle ekstra behov dekket	130
12.1.8.	Det foreligger en samværsordning som evalueres jevnlig	131
12.1.9.	Det foreligger en omsorgsplan som gir best mulig avklaring	132
12.2	Avslutning	132
	REFERANSER	132
	VEDLEGG SØKEPROSESS	139
	Utvikling av litteratursøket	139
	Inkluderte databaser	139
	Elementer inkludert i søket	139
	Utfordringer ved søket	140
	Søkehistorikk	140
	Dublettsjekk	144
	PRISMA	144
	VEDLEGG 3. SPØRREUNDERSØKELSE	146

1 Sammendrag

Denne litteraturgjennomgangen er skrevet på oppdrag av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir), og inngår i prosjektet «Best egnede tiltak når barn skal bo utenfor foreldrehjemmet». Litteraturgjennomgangen skal være en del av kunnskapsgrunnlaget der siktemålet har vært å lete etter eksisterende, helhetlige modeller for oppfølging av fosterhjem, samt kunnskap som kan være et grunnlag for å utvikle slike modeller.

Vi har gjennomført et omfattende søk i nasjonal og internasjonal litteratur for å avdekke i hvilken grad modeller i andre land kan overføres til norsk planlegging, med hensyn til tilpasningsbehov, kostnader og risiko. Litteratursøket er gjort i samarbeid med Senter for velferds- og arbeidslivsforskningens forskningsbibliotekarer. Vi gikk bredt ut med hensyn til søkeord og antall og omfang på baser. Søket ga utgangspunkt i 4240 treff, som senere ble filtrert etter relevans. Søket ble supplert med rapporter og bøker, håndsøk i spesielt relevante publikasjoner som Children and Youth Services Review og Child & Family Social Work, og publikasjoner fra slutten av 2018 og 2019, etter at biblioteket avsluttet sitt søk.

I dette omfattende litteratursøket fant vi ingen litteratur som tilfredsstillende det vi leter etter: modeller som brukes i oppfølging av fosterhjem og fosterbarn og de tilhørende barnevernfaglige vurderingene som gjøres. Vi fant to bidrag som kan kalles innledende forsøk på å bygge en modell, samt en dansk modell med temaer, kriterier og indikatorer for oppfølging av fosterhjem som forutsetter en systematisk kvantifisering av observasjoner (Socialstyrelsen, 2017). Vinnerljung m. fl. (2015) tar utgangspunkt i den nordiske modellen for velferdsstaten. Dette samfunnet skal tilfredsstillende visse krav, krav som er særlig viktige for fosterbarn: En god og godt kartlagt psykisk og somatisk helse, og en skolegang som kvalifiserer for et godt voksenliv. For begge krav har Vinnerljung en nokså godt spesifisert liste over sjekkpunkter. Vinnerljung m. fl. (2015) er imidlertid begrenset og mangler innspill om fosterhjemmet, fosterforeldrene, samt deres barn som viktige innflytelsesfaktorer på barna og ungdommene.

Shlonsky og Berrick (2001) gir en omfattende oversikt over elementer som å være til stede for god omsorg i fosterhjem både med og uten familietilknytning. Artikkelen har et teoretisk og filosofisk utgangspunkt, og baserer seg på en litteraturgjennomgang. Artikkelen presenterer en serie «domains of quality», som skal kunne brukes for å kunne lage et kvalitetssikringsverktøy. Dette verktøyet blir imidlertid ikke presentert, men artikkelen tar opp hva dette skal innbefatte:

- Barnets sikkerhet, beskyttelse mot mishandling, seksuelt misbruk. Dette gjelder både fra fosterforeldre, og biologiske foreldre som har adgang til uovervåket kontakt med sine barn.
- Alminnelig fysisk sikkerhet i fosterhjemmet, unngå ulykker
- Gode nabolag uten overrepresentasjon av fattigdom, kriminalitet etc.
- Medisinsk behandling og omsorg, tannhelse
- Støtte til utdanning
- Mental helse og atferdsstøtte
- Utviklingsfaktorer
- Utvikling av god gjensidig tilknytning
- Karakteristika ved gode omsorgsgivere
- Livskvalitet

Dette bidraget gir altså en god oversikt, men blir på mange måter for opptatt av å finne en totalitet der «alt er med». Et godt verktøy bør være tydeligere på hvor det er kritisk å sette inn innsatsen. For eksempel vil punktet om gode nabolag antagelig være mindre viktig i en norsk kontekst.

Den danske Socialstyrelsen (2017) har utformet en generell kvalitetsmodell for sosiale tilsyn der man identifiserer temaer, kriterier og indikatorer. Også her identifiseres noen generelle områder, i alt ni stykker:

- Utdanning og arbeid
- Selvstendighet
- Relasjoner
- Målgruppe, metoder og resultater
- Helse og trivsel
- Familiestruktur og familiedynamikk (i fosterfamilien)
- Kompetanser
- Fysiske rammer

Områdene er delvis overlappende, men også litt mindre generelle enn Vinnerljung et al. (2015). Det foreligger også en veiledning til oppfølgingsplan for fosterfamilier (Socialstyrelsen, udatert), som skal utformes av fosterforeldrene i samarbeid med de som følger opp. Denne fokuserer på rutiner rundt oppfølgingen knyttet til dokumentasjon, frister osv.

Vi fant også et par bidrag som tar sikte på å systematisere enkelte deler av fosterhjemsarbeidet, som for eksempel kunnskapsstøtte for gjennomføring av samvær (Odham, 2019, fra den svenske Socialstyrelsen). Det finnes imidlertid ikke mange slike kunnskapsstøtter, og de ville heller ikke samlet dekke behovet for en helhetlig modell.

Søket ga imidlertid et betydelig omfang av litteratur som bidrar inn i en eventuell framtidig modellbygging. Vi har valgt ut følgende temaer, som vi presenterer i ni underkapitler i rapporten. Temaene er i stor grad, men ikke bare, gjenkjennbare fra oversikten til Shlonsky og Berrick (2001):

- Teoretisering om fosterhjemmenes plass i omsorgssystemet, samt utviklingstrekk i fosterhjemsomsorgen
- Fosterbarnet, det vil si viktigheten av å høre fosterbarnets stemme, data om fosterbarn, fosterbarn og utdanning, brudd, ustabilitet og flytting, fysisk og psykisk helse
- Fosterforeldrene, deres stemme, konsekvenser for egne biologiske barn, hva som påvirker deres rolle, opplæring og rekruttering av fosterforeldre og hva som er suksesskriterier for gode fosterhjem/foreldre
- Samvær mellom fosterbarn og biologiske foreldre

2 Metode

2.1 Innledning

Vi har gjennomført to litteratursøk i samarbeid med to forskningsbibliotekarer ved Senter for forskning om velferd og arbeidsliv (SVA), ett om oppfølging av fosterbarn og fosterhjem og ett om søskenplassering i fosterhjem (se Ellingsen m.fl. 2019). Begge litteratursøk gikk bredt ut med hensyn til søkeord og antall og omfang i de undersøkte litteraturdatabasene. Utgangspunktet for de videre analysene ble følgelig ganske omfattende; 4 240 treff i søket i tilknytning til oppfølging (se Vedlegg for oversikt over framgangsmåte, søkeord og databaser, samt gjennomgangen av litteraturen) og 1 275 treff i søket i tilknytning til søskenplassering.

Begge søkene dreide seg om modeller for fosterhjemsarbeid, som vi strengt tatt ikke fant. Søket ble særlig komplisert fordi temaet som berøres er så omfattende og har en serie med undertemaer. Dette søket ble supplert med rapporter og bøker, noe håndstøkk i spesielt relevante publikasjoner som Children and Youth Services Review og Child & Family Social Work (begge nivå 2-tidsskrifter som tar inn en del norsk og nordisk forskning),

samt publikasjoner fra slutten av 2018 og 2019 som var publisert etter at bibliotekarene avsluttet sitt søk. Dette søket ga imidlertid et betydelig omfang av litteratur som kan bidra inn i en eventuell framtidig modellbygging. Her har vi valgt ut i alt åtte temaer som virker spesielt interessante ut fra resultatene av litteratursøket og vår kjennskap til feltet. Utvalgt litteratur om disse presenteres i kapitlene 4-11 nedenfor.

2.2 Inklusjons- og eksklusjonskriterier

Inklusjons- og eksklusjonskriteriene ble diskutert mellom Dag Ellingsen, Ingrid Höjer og Elisabeth Backe-Hansen. Det var viktig for oss å finne gode kriterier for å redusere antallet studier som skulle gjennomgås, samtidig som vi var noenlunde sikre på å få med de mest relevante. Her var det en fordel å være tre forskere med noe ulikt kunnskapsgrunnlag.

- Litteratur om modeller var det første inklusjonskriteriet, men dette måtte som nevnt utvides fordi det omtrent ikke var referanser å finne
- Vi ønsket litteratur fra Norge, nordiske land, England, Nederland og Australia, men helst ikke USA fordi systemet der er så ulike vårt. Imidlertid er mengden litteratur om fosterhjem fra USA svært stor, og en del bidrag var interessante i forhold til de delområdene vi fant fram til. Vi inkluderte derfor likevel noe litteratur fra USA og dels Canada.
- Vi gikk i utgangspunktet bredt ut tidsmessig og tok med litteratur fra 1990 og utover. Imidlertid er fosterhjemsfeltet ganske omfattende utforsket, og mange problemstillinger har gått igjen over tid som f.eks. brudd i fosterhjem og årsaker til dette, belastninger for fosterforeldre osv. Vi valgte derfor å fokusere mest på litteratur fra år 2000 og senere, og vektla også spesielt litteratur fra 2018 og 2019 for å få med de nyeste studiene.
- Vi ekskluderte imidlertid studier om rekruttering og opplæring av fosterhjem, adopsjon av fosterbarn, om tilbakeføring av barn og unge fra fosterhjem, om ettervern samt om terapeutiske fosterhjem fordi disse områdene lå utenfor det som er dette prosjektets tema. Dessuten lot vi være å inkludere mesteparten av studiene av plasseringer i slekt og nettverk fordi konklusjonene fra disse studiene er nokså entydige, og fordi vi ikke fant litteratur om modeller for oppfølging av denne typen plasseringer.
- Vi var derimot relativt eklektiske når det gjaldt metodiske tilnæringsmåter, for å få variasjon og bredde i studiene som ble inkludert. Når det gjaldt studier som var publisert i fagfelleverderte tidsskrifter, regner vi med at kvaliteten er god nok. Når det gjaldt studier som var publisert i rapporter osv. (såkalt grålitteratur), diskuterte vi kvaliteten på studiene oss imellom.

2.3 Endelig utvalg av litteratur

Litteraturlisten som ble satt sammen etter bibliotekets litteratursøk, ble gjennomgått av Dag Ellingsen og Elisabeth Backe-Hansen, og studier som falt utenfor inklusjonskriteriene ble lagt til side selv om de handlet om en eller annen problemstilling knyttet til fosterhjem. Siden søket ble så vidt bredt, var det også en stor mengde publikasjoner som var irrelevante fordi de handlet om helt andre temaer enn fosterhjem og barnevern.

Etter at databasen var gjennomgått, sto det igjen 199 publikasjoner som enten den ene eller begge forskere vurderte at kunne være relevante. Det var da klart at ikke mer enn tre publikasjoner faktisk dreide seg om modeller for oppfølging av fosterhjem, nemlig Vinnerljung et al. (2015, se delkapittel 3.1.1), Shlonsky og Berrick (2001, se delkapittel 3.1.2) og Sosialstyrelsen (2017, se delkapittel 3.1.3). Følgelig ble de andre 196 publikasjonene kategorisert ut fra temaer som vi vet kan ha betydning foren systematisk og vellykket oppfølging av fosterhjem. I første omgang avgrenset vi i alt 15 kategorier som potensielt kunne være interessante: Samvær, samhandling og samarbeid, fosterforeldrenes stemmer, fosterforeldrenes egne barn, tiltak i fosterhjem,

fosterbarns stemmer, ulike forståelser av fosterhjemstiltaket, data om fosterbarn, fosterbarn og utdanning, utilsiktet flytting og ustabilitet, opplæring/veiledning av fosterforeldre, suksessfaktorer for fosterhjem, samt gode rekrutteringsmetoder. Etter nærmere diskusjon ble antallet kategorier redusert til 8. Dels var det noe overlapp mellom kategoriene, for eksempel suksessfaktorer på den ene siden og ustabilitet på den andre. Dels viste det seg at kategorien «tiltak i fosterhjem» i all hovedsak dreide seg om såkalte terapeutiske fosterhjem, som vi også vurderte til å være utenfor denne rapportens anliggende.

De åtte områdene vi satt igjen med, var følgende: Ulike forståelser av fosterhjemsordningen (kapittel 4), fosterbarns oppfatninger om sin situasjon (kapittel 5), fosterforeldrenes egne barn (kapittel 6), fosterforeldres oppfatninger (kapittel 7), fosterbarn og utdanning (kapittel 8), fosterbarns psykiske helse (kapittel 9), samvær (kapittel 10) og problemfelter og suksessfaktorer (kapittel 11). Vi fant mange beskrivelser av problemer med somatisk helse blant fosterbarn, men ingen studier av oppfølging av dette. Det er et område Vinnerljung med flere (2015) understreker i sin modell. Vi kommer tilbake til dette i det foreslåtte «målbildet».

Reduksjon i antall mulige områder førte til at antallet mulige artikler fra litteratursøket ble redusert fra 197 til 146. Abstractene ble lest for samtlige av disse artiklene, og deretter diskutert mellom de tre forskerne. Etter en nøyere diskusjon av relevansen for oppdraget, ble antallet deretter redusert til 46, som ble lest i fulltekst. De valgte områdene ble fordelt mellom forskerne.

Parallelt med arbeidet med resultatene av litteratursøket, har forskerne også sett etter såkalt «grå litteratur» (rapporter osv.), gjennomgang av spesielt aktuelle tidsskrifter, håndskøt ut fra egne oversikter, samt søk etter publikasjoner fra litteratursøket var ferdig våren 2018 til høsten 2019. Disse prosessene resulterte i ytterligere 94 publikasjoner som ble gjennomgått. Samlet bygger gjennomgangen av litteratur med sikte på å finne en modell for oppfølging av fosterhjem på i alt 92 artikler, rapporter og bøker. I tillegg har vi brukt en del bakgrunns litteratur, som også er tatt inn i litteraturlisten.

3 Identifiserte modeller

Et viktig resultat fra litteraturgjennomgangen er som nevnt, mangelen på helhetlige modeller i litteraturen. Litteratursøket ga ikke mer enn tre forsøk på slike modeller, som presenteres her. I tillegg fant vi to modeller knyttet til delområder for oppfølging i fosterhjem, nemlig en fra den svenske Socialstyrelsen om oppfølging av samvær (Odstam, 2019) og en nordisk om å kommunisere med barn under omsorg med sikte på å fremme trygghet og tilpasning (Coman med flere, 2016). Vi forutsetter at modeller for barnesamtaler som for tiden er i bruk i Norge er kjent, så vi går ikke nærmere inn på dem her.

3.1 Tre mulige grunnlag for helhetlige modeller

Vi søkte etter *ulike helhetlige modeller som brukes i oppfølging av fosterhjem og fosterbarn og de tilhørende barnevernfaglige vurderingene som gjennomføres*. Vi vil forstå en modell eller manual som et verktøy som gir saksbehandleren et utgangspunkt for å veie tilgjengelig og bredspektret informasjon opp mot hverandre, på en måte som gir en mest mulig kvalifisert avgjørelse, særlig i kompliserte beslutningssituasjoner.

Vi har så langt funnet tre bidrag som kan kalles innledende tilnærminger til å bygge en slik modell:

3.1.1. Vinnerljung et al og velferdsstaten

Vinnerljung et al (2015) tar utgangspunkt i den nordiske modellen for velferdsstaten. Dette samfunnet skal tilfredsstillende visse krav for borgerne, krav som er særlig viktige for fosterbarn:

- En god og godt kartlagt psykisk og somatisk helse.
- En skolegang som igjen kvalifiserer for overgangen til et godt voksenliv.

Forfatterne understreker at fosterbarn gjennomgående kommer fra en bakgrunn preget av en svak sosioøkonomisk status, og at dette gir behov for kompensasjon. Samtidig er man nøye med å påpeke at ikke alle har et like svakt utgangspunkt og like mange tapsområder i voksenlivet. For hvert av sine krav har Vinnerljung et al en nokså godt spesifisert liste over sjekkpunkter og standardiserte verktøy som kan vurderes tatt inn i en mulig fremtidig mal eller manual.

Somatisk helse

Rapporten peker på at fosterbarn som gruppe har betydelig helsesvikt før de blir plassert. Ofte vil de og deres foreldre ha uteblitt fra vanlige helsekontroller, dermed har de også mistet vaksinasjoner etc. Barnas tannhelse kan likeledes være dårlig. Også etter en omsorgsovertakelse ser det ifølge nordiske undersøkelser ut som at helseoppfølgingen er utilstrekkelig og at helsesvikten ofte fortsetter.

På denne bakgrunn foreslår man følgende gjennomførbare forbedringer:

- Gjennomføre en systematisk helsekontroll av alle barn ved plasseringen. Dette inkluderer tannhelse.
- Innhenting av tilgjengelige helseopplysninger fra oppveksten
- Opprette et oppdatert helsekort som følger barnet så lenge det er barnevernets ansvar og oppdateres jevnlig
- Overvåke helsetilstanden systematisk mens barnet/ungdommen er plassert utenfor hjemmet
- Arbeide på alle nivåer for at barn i fosterhjem får tilgang til samme gode helsetjenester som alle barn

Vi kjenner ikke situasjonen til dagens fosterbarn på disse områdene, men vil regne med at det store variasjoner på landsbasis når det gjelder kunnskap om fysisk helse og tannhelse i forkant av en fosterhjems plassering. Særlig når en sak går over tid, og det skjer skifter av saksbehandlere, er det en risiko for at denne typen opplysninger glemmes eller ikke oppdateres, med mindre det er spesielle ting som har vært framme. Her er det derfor viktig å etablere rutiner som sikrer at nødvendige opplysninger blir en del av saksdokumentene, slik at man kan få fulgt opp på en god måte framover.

Psykisk helse

Forfatterne konstaterer betydelige forekomster av psykisk helsesvikt blant fosterbarn, til dels en «ekstrem» overrepresentasjon av psykiske diagnoser med både alvorlig og mindre alvorlig grad som fullt ut poengterer dette gjennomgående problemfeltet. Dette avspeiler seg også i forbruk av helsetjenester, samt overrepresentasjon av dødelighet pga. selvmord. Undersøkelser som søker å måle endringer i fosterbarns psykiske helse etter plasseringen utenfor hjemmet gir motsetningsfylte resultater, og forfatterne konkluderer ikke med verken forbedring eller forverring her. Igjen har forfatterne noen konkrete råd til forbedringer, hvorav noen kan tilpasses en eventuell fremtidig modell/mal/manual:

- Tilbud til alle fosterbarn i adekvat alder om en grundig utredning av psykisk helse
- Symptomer på alvorlig psykisk lidelse bør kartlegges med standardiserte instrumenter – dog med et sideblikk på instrumentenes begrensinger
- Instrumentene bør brukes over tid for å følge utviklingen
- Aktuelle myndigheter på forskjellige nivåer bør samarbeide om å finne kunnskapsbaserte tiltak.

Det foreligger to nyere norske studier om psykisk helse blant henholdsvis fosterbarn og unge på institusjon, som fant et stort omfang av psykiske vansker målt ved instrumentet SDQ i begge grupper. I overkant av halvparten

av fosterbarna, som var mellom fem og tolv år gamle ved plassering, skåret over klinisk cutoff. En stor andel skåret også høyt på flere tilstander. Det samme gjaldt for ca. tre fjerdedeler av de unge på institusjon, som ble kartlagt i løpet av en tremånedersperiode etter plassering (Lehmann og Kayed, 2018). Det er derfor all grunn til å være oppmerksom på sannsynligheten for psykiske helseproblemer blant barn og unge under omsorg.

Reproduktiv helse

Vinnerljung et al foreslår prevensjonsundervisning og tilgang til preventiver for unge under omsorg. Som kjent er forekomsten av tenåringsmødre svært lav i Norge, men uansett er det viktig at fosterbarn sikres veiledning og tilgang til prevensjon på linje med andre unge.

Skole og utdanning

Vinnerljung et al konstaterer på dette feltet det samme negative bildet som er kjent fra så mye av litteraturen (se kapittel 8). De viser hvordan manglende utdanning predikerer en dårlig overgang til voksenlivet for mange, og at man ikke har forskningsmessige indikasjoner på at barna og ungdommene tar igjen noe av det tapte mens de er plassert utenfor hjemmet. De legger stor vekt på at utdanningsresultatene i liten grad kan koples til de biologiske foreldrenes psykiske helse og misbruk og heller ikke barnas kognitive evner. I stedet spør de om ikke forventningene til fosterbarn er så lave at det påvirker prestasjonene deres i negativ retning. Det kan dog argumenteres for at Vinnerljung et als konklusjoner er noe negative, i det longitudinelle analyser av registerdata viser at barn med erfaring fra barnevernet, og særlig fosterbarn, bedrer utdanningsnivået hvis de får noe mer tid (Backe-Hansen med flere, 2014). Oppnådd utdanningsnivå er også noe høyere for norske unge med barnevernserfaring enn for danske og særlig engelske unge (Boddy, Lausten, Backe-Hansen & Gulbrandsen, 2019). Norge har også bedre tiltak for unge under utdanning enn Danmark og særlig England. Det er færre med barnevernsbakgrunn som avslutter videregående skole og tar høyere utdanning enn blant dem som aldri har vært i kontakt med barnevernet (Bufdir, 2016), men samtidig spør det om det er rimelig å sammenlikne disse to gruppene.

Også her foreslås det tiltak:

- Å kartlegge lese- og regneferdigheter til fosterbarn med standardiserte instrumenter. Dette bør særlig skje før tenårene, for å unngå at man mislykkes tidlig i skolegangen.
- Gi barna tilgang til individuelt tilpassede kompenserende tiltak for å gi muligheten til «å ta inn» avstanden til de jevnaldrende.

Forfatterne diskuterer ikke det som er et stort problem for mange barn og unge under omsorg, nemlig en ustabil skolegang som følge av mange skolebytter. Dette er et tema mange tidligere fosterbarn selv tar opp (delkapittel 5.3.4) som en belastning. Mange vil også ha en bakgrunn der de kan ha skiftet skole mye fordi foreldrene har flyttet mye, og der foreldrene selv har hatt et vanskelig forhold til skolen og ikke nødvendigvis kan hjelpe barna sine.

Ettervern

Utgangspunktet for ettervern er å arbeide for en bedre overgang til voksenlivet. Vinnerljung et al påpeker fraværet av modeller for dette arbeidet i de nordiske landene, man har snarere en mer individuell tilnærming. Vi anser dette for å ligge utenfor vårt mandat i det vi skal forholde oss til oppfølging og tilsyn med fosterhjem, uten å nedtone viktigheten av et godt ettervern.

Hvert av tiltaksfeltene somatisk helse, psykisk helse og skole og utdanning blir mer utførlig beskrevet i egne appendix om screening og tiltak. Dette kan være nyttig i et eventuelt videre arbeid mot en manual/mal/modell.

En hovedinnvending mot Vinnerljung et als arbeide i vår kontekst er at de helt mangler innspill om fosterhjemmet, fosterforeldrene, samt deres barn. Disse personene, og samspillet mellom dem, må regnes som viktige innflytelsesfaktorer på barna og ungdommene.

3.1.2. Shlonsky og Berrick mer holistiske tilnærming

Shlonsky og Berrick (2001) gir en omfattende oversikt over elementer som må være til stede for god omsorg i fosterhjem. Artikkelen har et teoretisk og filosofisk utgangspunkt, samt baserer seg på en litteraturgjennomgang. Man presenterer en serie «domains of quality», disse skal igjen kunne omfatte følgende domener:

1. Barnets sikkerhet, beskyttelse mot mishandling, seksuelt misbruk. Gjelder både fra fosterforeldre, og biologiske foreldre som har adgang til uovervåket kontakt med sine barn.
2. Alminnelig fysisk sikkerhet i fosterhjemmet, unngå ulykker
3. Gode nabolag uten overrepresentasjon av fattigdom, kriminalitet etc.
4. Medisinsk behandling og omsorg, tannhelse
5. Støtte til utdanning
6. Mental helse og atferdsstøtte
7. Utviklingsfaktorer
8. Utvikling av god gjensidig tilknytning
9. Karakteristika ved gode omsorgsgivere
10. Livskvalitet

Dette bidraget gir en god oversikt, men blir på mange måter for opptatt av å finne en totalitet der «alt er med». Et godt verktøy bør være tydeligere på hvor det er kritisk å sette inn innsatsen, og hva som kan håndteres innenfor rammene av en normal oppfølging. Videre vil for eksempel dette med gode nabolag antagelig være mindre viktig i en norsk kontekst, noe som gir visse begrensninger i dette bidraget.

Shlonsky og Berrick arbeider ut fra en amerikansk kontekst med vesentlig større sosioøkonomiske forskjeller enn i de nordiske landene, samt en vesentlig mindre aktiv velferdsstat der oppfølging av barn i fosterhjem i stor grad skjer ved hjelp programmer som kan variere mye mellom delstater. Dette gir grunnlag for mange betraktninger av mindre relevans for vår problematikk. For vårt formål er deres fem første faktorer bedre og mer adekvat dekket av Vinnerljung et al (2015). De øvrige fem faktorene gir gode utgangspunkt for å utfylle Vinnerljung et al, gjerne i kombinasjon med litteratur fra flere av våre delemner.

Shlonsky og Berrick har samtidig en interessant diskusjon om to aktuelle problemfelter hvis man ønsker å gå videre på deres modelltilnærming:

For det første setter de opp motsetningen mellom å plassere barn og ungdom i familiebaserte fosterhjem og i fosterhjem uten tidligere tilknytning til barna. De finner at den familiebaserte omsorgen øker muligheten for tilknytning (attachment) som ofte er en god forutsetning for resiliens. Dette henger igjen sammen med forpliktelse, altså følelse av engasjement og forpliktelse for egne familiemedlemmer. På den andre siden øker risikoen for at barna får oppleve varianter av den negative sosiale arven som deres foreldre kan ha vært utsatt for og som de igjen kan ha videreført. Dette kan øke risikoen for overgrep eller forsømmelse (neglect).

For det andre, og i tråd med det første, diskuterer de to hovedkjennetegn ved fosterhjem som tangerer den diskusjonen man ellers kjenner fra vurderingen av kvaliteten på institusjonsbehandling i barnevernet. Dette dilemmaet, eller utfordringen, karakteriseres ved at man på den ene siden må sikre en minimumsstandard i form av trygghet, elementære helsetjenester, utdanning etc., mens man samtidig må arbeide for et fosterhjemsopphold av god kvalitet. Shlonsky og Berrick (2001) mener at slik kvalitet er noe man kan finne ved å se på «gode» familier der barn og ungdom blir behandlet på måter som gir gode utfall seinere i livet. Et godt verktøy, modell og manual må søke å sikre en slik balansering mellom krav. Shlonsky og Berrick antar at dette i

høy grad innebærer at fosterforeldre må ta individuelle hensyn til det enkelte fosterbarns behov og interesser, noe som ikke er lett å nedfelle i en mal. Dermed kommer man lett tilbake til en diskusjon om hvor mye som egentlig kan løses gjennom modell/manualer/verktøy, og hvor mye som må baseres på «det gode skjøn».

3.1.3 Socialstyrelsens kvalitetsmodell

Utgangspunktet er at dialog mellom tilsynet og fosterfamiliene er et avgjørende element i tilsynsvirksomheten. Kvalitetsmodellen ses derfor som et sentralt dialogredskap, som skal gi et systematisk og målrettet utgangspunkt for tilsynets samlede vurdering av fosterfamilienes kvalitet. Modellen er strukturert ut fra overordnede kvalitetstemaer som er nedfelt i lov om sosialtilsyn, § 6 avsnitt 1-6 og 8. Dette ville tilsvar en strukturering ut fra de seks kvalitetskriteriene som blant annet er tatt inn i Prop. L 106 (2012-2013).

Målet med det som kalles driftsorientert tilsyn, er å vurdere om fosterfamilien fortsatt har god nok kvalitet. Her skal eksisterende praksis og konkrete resultater for barnet eller barna inngå i tilsynets vurdering av kvaliteten, der de ulike indikatorene vurderes etter en skala fra 1-5 der 1 er oppfylt i meget lav grad og 5 er oppfylt i meget høy grad. «Karakteren» skal inngå som en del av en samlet, skriftlig kvalitetsvurdering for hvert av de ni kriteriene som er spesifisert. I motsetning til Vinnerljung et al (2015) foreslås ikke konkrete tiltak, men målsettingen med korrigerende tiltak framgår av indikatorene som er formulert. Det står imidlertid ikke noe spesielt om hvordan de ulike temaene skal vektas i forhold til hverandre, eller hva som bør skje hvis det å skåre bra på ett tema innebærer å skåre dårligere på et annet.

Her eksemplifiserer vi med tre av områdene, også for å belyse det vi vurderer som problematisk med tilnæringsmåten. Det er utdanning og arbeid (Tema 1), Selvstendighet (tema 2) og kompetanse (tema 8) (se ellers sammendraget først i litteraturgjennomgangen for en liste over alle temaene eller områdene).

Utdanning og arbeid

Kriteriet her er at fosterfamilien støtter barnet i å utnytte sitt fulle potensiale i forhold til skolegang, utdanning og arbeid. *Indikatorene* er at barnet er i dagtilbud, grunnskoletilbud, utdanningstilbud eller arbeid (1a) og at barnet har et stabilt framferte i sitt dagtilbud, grunnskoletilbud, utdanningstilbud eller arbeid (1b). Man kunne for eksempel spurt om barnets trivsel i sitt dagtilbud, og i hvor stor grad barnet har venner der.

Dette er viktige indikatorer, som inviterer til ja-nei svar heller enn skalerte svar. Det er vanskelig å vite hvordan man skal bruke skalaen fra 1-5 for å skåre nivået på fosterforeldrenes oppfølging. Bruk av slike skalaer forutsetter noen klare oppfatninger om avstanden mellom dem, det vil si når hvilken av skårene skal brukes, som det er allmenn enighet om. Barn vil imidlertid være svært forskjellige, og de vil ha helt ulike utgangspunkt slik at «baseline» eller startpunktet er vanskelig å sammenlikne. Et barn kan ha store vansker med å gå på skolen, og barnet og fosterhjemmet «fortjener» en høy skåre når framfertet bedres selv om det ikke er helt stabilt, fordi utgangspunktet var veldig dårlig. For et annet barn kan det være uproblematisk å møte opp, men det er samtidig problemer sosialt, eller barnet strever med noen fag. Dermed er det vanskelig å se for seg at sammenlikninger mellom flere barn blir realistiske, selv om dette er en hensikt med kvalitetsmodellen.

Selvstendighet

Kriterium: Fosterfamilien styrker barnets kompetanse når det gjelder å inngå i sosiale relasjoner og oppnå selvstendighet. *Indikatorer:* Barnet inngår i sosiale aktiviteter i samfunnet rundt fosterfamilien (2a) og Barnet har en fortrolig relasjon til en eller flere voksne, som har en positiv betydning for barnets liv (b).

Igjen ser vi at formuleringene inviterer til ja-nei svar, mens det er vanskeligere å tenke seg skalerte svar av samme årsak som over. Dette er vurderinger som vil pågå over tid mens et barn er i fosterhjem, med utgangspunkt i situasjonen som den var da barnet flyttet inn i fosterhjemmet. Da er det også viktig å ha en felles forståelse av om og i tilfelle hva som skal defineres som bedring. Barns funksjon er heller ikke lineær; og kan være bra en periode og bli dårligere igjen uten at dette har gjøre med svakere kvalitet på fosterhjemmet. Og hva innebærer det å ha en fortrolig relasjon, eller at noen har en positiv betydning for barnets liv?

Kompetanse

Kriterium: Fosterfamilien har relevant kompetanse i forhold til å ivareta oppgaven. *Indikatorer:* Fosterfamilien kan etablere og opprettholde tilknytning til barnet (8a). Fosterfamilien kan ivareta barnets særlige behov, utvikling og oppdragelse (8b). Fosterfamilien bidrar aktivt og konstruktivt til samarbeidet med de som plasserte barnet og andre profesjonelle rundt barnet (8c). Fosterforeldrene har fokus på stadig å utvikle nødvendig kompetanse i forhold til omsorgsoppgaven (8d).

Igjen ser vi at indikatorene oppfordrer til ja-nei svar, denne gangen på et mer generelt nivå. De dekker samtidig sentrale områder for vurdering av hvordan et fosterhjem fungerer, men spørsmålet blir stadig hvordan de skal operasjonaliseres slik at man både får fanget opp hva som var utgangspunktet ved plassering, nyansene i barnets og fosterfamiliens samspill over tid, og sist, men ikke minst, hva de ulike variasjonene man nødvendigvis vil finne over tid henger sammen med.

Hvem skal «eie» planen?

Den danske socialstyrelsen (udatert) har også formulert en veiledning til oppfølgingsplanen for fosterforeldre, som skal være et redskap til å synliggjøre, beskrive og dokumentere hvordan en fosterfamilie sikrer at fastsatte mål/kriterier for deres kvalitet oppnås. Man ser for seg at oppfølgingsplanen kan fungere som en ramme for handlinger og aktiviteter som fosterfamilien iverksetter for å rette opp eventuelle bekymringsfulle forhold, eller områder der fosterfamilien selv ønsker å initiere en utvikling. Det viktigste poenget etter vårt syn er at oppfølgingsplanen skal utarbeides av fosterforeldrene, eventuelt i dialog med barneverntjenesten. Rammene for planen skal være forberedelser eller forutsetninger som allerede forventes å være til stede både i fosterfamilien og barneverntjenesten. Dette kan eventuelt gjøre det mulig å skreddersy oppfølgingsplaner og hvordan de skal brukes på en måte fosterforeldre også vil føle seg forpliktet av, så lenge deres innflytelse er reell og også forplikter barneverntjenesten.

3.1.4 Oppsummering – behov for utviklingsarbeid ut fra norske forhold

I dette delkapitlet har vi trukket fram tre ulike tilnærminger til mer generelle modeller. Alle tre løfter fram områder det er viktig å være oppmerksom på. Vinnerljung et al (2015) kommer med forslag til tiltak på de ulike punktene, mens Socialstyrelsen (2017) formulerer en rekke kriterier og indikatorer som til sammen skal danne grunnlaget for en vurdering av fosterhjemmet langs en skala fra 1-5.

Alle tre tilnærmingsmåter kan i utgangspunktet danne grunnlaget for sjekkpunkter, som også vi har formulert på bakgrunn av litteraturgjennomgangen og det empiriske arbeidet som ellers er gjennomført. Utfordringen er for det første å velge sjekkpunkter som er relevante ut fra norske lover og retningslinjer, og for dagens virkelighet(er) for fosterbarn og fosterforeldre. Dernest må sjekkpunktene operasjonaliseres, i en form som kan forstås og brukes av både barneverntjenesten og fosterforeldrene, samtidig som de er av god nok kvalitet. Videre må sjekkpunkter og deres operasjonaliseringer være dynamiske av tre årsaker. De må kunne fange opp endringer som oppstår for fosterbarn og fosterhjem over tid, uten at det fører til feilaktige vurderinger av barnets situasjon.

Dette krever god, kvalitativ kunnskap om fosterbarn og fosterhjem, samt helheten i deres situasjon når forhold rundt fosterhjemmet også tas med i betraktningen.

For det andre må det være mulig å endre sjekkpunktene og den innbyrdes vektingen mellom dem når policy og praksis for fosterhjem forandrer seg. Et åpenbart eksempel er den vekten vi nå tillegger barns medvirkning, som var langt fra like framtrødende for 20-30 år siden. Sist, men ikke minst vil slike sjekklister lett se bort fra dynamikker som kan oppstå mellom fosterforeldrene og barneverntjenesten og som av og til fører til alvorlige konflikter. Slike konflikter kan også påvirke fosterbarnets situasjon negativt, mens tiltaket primært kan være god konfliktløsning. Det er heller ikke gitt at konflikter automatisk skyldes feil ved fosterforeldrene, ettersom fosterforeldrene inngår i et komplisert sosialt system der også barneverntjenesten, foreldrene og samarbeidspartnere spiller roller ved siden av fosterfamiliens egne barn, deres familie og nettverk.

Vår anbefaling er derfor at skal man velge å konkretisere og operasjonalisere kriterier og indikatorer, bør dette skje som resultat av et kvalitativt godt utviklingsarbeid i samarbeid med barneverntjenesten, fosterforeldre, fosterbarn, foreldre og andre aktører i barnas liv. Her bør ikke minst fosterforeldre og Norsk fosterhjemsforening ha en viktig rolle siden det er et generelt funn fra forskning og andre sammenhenger at fosterforeldre ofte føler at de ikke blir tatt på alvor, og ikke anses som likeverdige medlemmer av teamet rundt et barn på tross av oppgaven de er tillagt. Dessuten er det deres hjem som ivaretar barnas dagligliv, ofte i mange år. Derfor er det også svært viktig at fosterforeldre føler et reelt eierskap til avtaler de må inngå.

3.2 Kunnskapsstøtte for oppfølging av samvær

I 2017 fikk den svenske Socialstyrelsen som oppdrag fra regjeringen å utarbeide et dokument som kunne bidra til kunnskapsbaserte og treffsikre beslutninger om omfang og utforming av samvær mellom barn under omsorg og deres foreldre og andre nærstående (Odstam, 2019). Rapporten bygger på en del av den samme litteraturen som er diskutert tidligere i kapitlet, samt en rekke referanser i tillegg. Kunnskapsstøtten er utviklet i sammenheng med flere referansegrupper og forslagene er diskutert av i alt 15 sosialtjenester (se delkapittel 103 for en mer detaljert beskrivelse av modellen).

Rapporten er bygd opp slik at den tar for seg alle faser i prosessen med å vurdere og implementere samværsordninger. Et sentralt poeng er at samvær ikke skal ha mål i seg selv, men bør utformes slik at de blir en ressurs for barnet eller ungdommen og bidrar til positiv utvikling hos dem.

I tillegg til rapporten finnes tips til videre lesning, forhold som kan være anvendbare eller viktige for å forstå sammenhenger å se samvær i forhold til, forslag om hva som kan gjøres og sitater fra barn eller foreldre. Powerpointpresentasjoner er også tilgjengelig, alt på Socialstyrelsens hjemmesider (<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/kunnskapsstod/2019-3-1.pdf>). Det er en klar styrke ved denne kunnskapsstøtten at den er så tydelig og systematisk, og dessuten har blitt prøvd ut i mange sammenhenger,

Skal man følge alle anvisningene i kunnskapsstøtten som ledd i en helhetlig oppfølgingsmodell blir den imidlertid ganske omfattende, ettersom forfatteren går nøye gjennom hele prosessen knyttet til samvær og kommer med forslag om hva man skal undersøke og spørre om hele veien. Samtidig ville det vært interessant å prøve modellen ut i forhold til norske fosterhjem, for å undersøke om hele eller deler av den kan tilpasses norske forhold.

3.3 Modell for å kommunisere med barn om å være under omsorg

Utgangspunktet for modellen var at mange barn opplever en god del utrygghet, for eksempel i forhold til hvorfor de måtte flytte fra opprinnelsesfamilien sin, hvem som hadde skylden for at det skjedde og hvorvidt man skal

flytte hjem eller ikke. Barn kan også være utrygge på situasjonen der de er nå, de juridiske kompleksitetene rundt plasseringen og hvor lang tid det tar før det tas en endelig beslutning om hva som skal skje. Spørsmålet er hvordan profesjonelle voksne og andre i nettverket rundt barna kan besvare disse spørsmålene på en best mulig måte for barnet (Coman med flere, 2016). Forfatterne, som har arbeidet med barn under omsorg og nettverket rundt dem i mange år, formulerte en modell for å kommunisere med barn om deres reise inn i barnevernet. Modellen må ses som et hjelpemiddel i kommunikasjon med barn om vanskelige temaer som en kontinuerlig dialog, og må tilpasses det enkelte barnet. Med andre ord er forfatterne opptatt av balansen mellom barns rett til medvirkning og deres rett til beskyttelse, slik at barnet ikke utilsiktet utsettes for ekstra belastninger samtidig som det er viktig å gi informasjon.

Forfatterne påpeker at det er vanskelig å dele en del informasjon med barn, samtidig som man vet at de vil prøve å fylle hull selv hvis ingen andre gjør det, og det kan føre til misforståelser og ofte en tendens til at barnet legger skylden på seg selv. Følgende forhold bør vurderes når man skal snakke med barn om disse tingene:

- Hvordan kan man oversette informasjonen på en aldersriktig måte?
- Hva visste barnet om situasjonen i familien sin, og hva er det passende å dele?
- Er det riktig tid å dele informasjon på? Vil barnet bli ekstra belastet og føle seg overveldet? Vil dette føre til at plasseringen utsettes for ekstra stress?
- Er det riktig å utsette barnet for større følelsesmessig smerte gjennom å snakke om disse tingene? Hvordan kontrollerer man sine egne følelser om dette mens man snakker med barnet? Vil det å snakke med barnet føre til at foreldrenes mentale helse blir dårligere?
- Hvordan vil dette bli fortolket i en juridisk kontekst?
- Vil det å dele informasjon «slippe katta ut av sekken» og resultere i at barnet etterspør informasjon om mange forhold som av ulike årsaker ikke kan besvares der og da?
- Vil det å diskutere disse tingene føre til ekstra belastninger på relasjonen mellom barn og foreldre? Vil det øke presset på det som allerede kan være en utfordrende relasjon mellom foreldre og barnevern?
- Hva hvis foreldrene ikke samtykker i at informasjonen gis til barnet?

Med sin bakgrunn fra praksisfeltet ser Coman og hans medforfattere (2016) disse samtalene som terapeutiske anledninger for barnet til å oppleve noe nytt og annerledes enn de ofte er vant til fra sin egen familie. Det er også en anledning til å formidle til barna at de ikke er alene om sine opplevelser. Følgelig er prosessen rundt deling av informasjon like viktig som det å dele, og en mulighet for å sette en norm for videre interaksjoner mellom barna og deres omsorgsnettverk.

Forfatterne har diskutert modellen i forhold til foreldre, fosterforeldre, sosialarbeidere, terapeuter og verger, brukt tenkningen på ulike typer saker og modifisert modellen underveis. Den er imidlertid ikke empirisk utprøvd. Ettersom den brukes når barn plasseres, er det også viktig å ha i mente at den i første omgang skal hjelpe barn med å tilpasse seg sin nåværende situasjon gjennom at de får en klar forståelse av den.

Selve modellen bygger på en narrativ tilnærming i sju deler:

A Nettverksmøter sett som en samarbeidsprosess der alle involverte har viktige bidrag.

B Bruke narrativer om den informasjonen man ønsker at barnet skal huske i ettertid, for eksempel om hvorfor man ikke bor hjemme, hvor lenge man skal være der man er osv.

C Konstruere en narrativ for barnet i samarbeid med omsorgsnettverket som hjelper barn med å skjønne realiteten i sin situasjon uten at de blir helt overveldet.

D Formidle narrativen til barn på en slik måte at man blir sikker på at de har skjønnet hovedpoengene idet som har blitt sagt. Dette krever tid og bruk av sjekkpunkter underveis. Det blir også viktig å besvare spørsmål fra barn som trigges av narrativen.

E Å bryte tausheten og forformidle narrativen til andre viktige personer, og at barn forstår at dette skjer. Barn kan være med på å bestemme hvem som skal høre den. Noen barn ønsker for eksempel at læreren deres skal få vite ting. Sosialarbeideren bør så delta på neste samvær mellom barn og foreldre og forsikre seg om at narrativen formidles en gang til.

F Respondere på stress barnet viser i situasjonen og støtte barnet både på dette og på å hankses med de tapsopplevelsene barnet ellers har, som kan mobiliseres der og da.

G Bygge videre på narrativen, slik at barn får tid og rom til å stille spørsmål de kanskje ikke har våget å stille tidligere. Disse bør møtes med respekt fra de voksne, og man bør diskutere mulige spørsmål og hvordan de skal besvares på forhånd.

Som forfatterne selv påpeker, er dette en modell som er basert på klinisk praksis og tilbakemelding fra en rekke personer. I tillegg har de utviklet et dagskurs for sosialarbeidere, ansatte i institusjoner og fosterforeldre. En eventuell utprøving krever mer stringent metodikk. Samtidig er dette en tilnærming der forfatterne virkelig prøver å involvere barn på en respektfull og beskyttende måte, i samarbeid med viktige personer rundt barnet.

Deler av modellen er blitt evaluert senere (McGill med flere, 2018, se også Coman med flere, 2017), gjennom en survey til 18 sosialarbeidere om hva de opplevde når de brukte modellen. Resultatene viser at de erkjenner betydningen av å hjelpe barn med å forstå hvorfor de er under omsorg, men at de finner det vanskelig å snakke med barna om det. Deltakerne rapporterte også at den narrative modellen økte deres selvtillit når det gjaldt å bruke modellen og at den er positiv for barna fordi de får en forklaring som kan bidra til å øke stabiliteten i plasseringen deres.

3.4 Oppsummering

I dette kapitlet har vi forsøksvis presentert fire modeller. To av dem tar mål av seg til å være generelle, dog på hver sine måter. To av dem er innrettet mot spesielle fenomener knyttet til fosterbarns situasjon. Ingen av dem tilfredsstiller behovet for en enhetlig, kunnskapsbasert og konsistent mal som kan anvendes som grunnlag for oppfølging av norske fosterhjem.

De to første modellene inneholder elementer som bør kunne brukes i utviklingen av en slik modell. Vinnerljung et al (2005) er god på understrekingen av behovet for oppfølging av somatisk og psykisk helse og skolegang, men ser til gjengjeld bort fra andre forhold som vil påvirke barn og unges trivsel. De fem første punktene i Shlonsky og Berrick's (2001) modell anses bedre dekket av Vinnerljung et al (2015), mens deres fem siste punkter kan danne grunnlaget for videre operasjonalisering. Dessuten har de en styrke gjennom å påpeke at fosterhjems plasseringer også skal øke barns følelse av stabilitet, trygghet og tilknytning, som igjen kan bidra til bedre livskvalitet og bedre forutsetninger som voksne.

De to siste modellene er eksempler på høy grad av operasjonalisering og konkretisering, med støttedokumenter som er tilgjengelige på nett. Den svenske kunnskapsstøtten er sannsynligvis den som ligger tettest opp til det man gjerne skulle sett for helheten, men er også svært detaljert om et enkelt om enn sentralt område. Den nordirske modellen bygd er opp på basis av klinisk praksis og deretter evaluert i en pågående prosess, og fokuserer på å hjelpe barn med å skape en narrativ om sin plasseringshistorie som skal bidra til bedre psykisk helse. Den inneholder sjekklister om punkter som skal dekkes, og blir på den måten mindre omfattende enn den svenske modellen. Samtidig skiller den seg fra en mer rutinisert tilnæringsmåte fordi den er så tett på barna og ungdommene og de voksne som betyr noe for dem.

Når det nå ikke gikk an å finne eksempler på helhetlige modeller for oppfølging av den typen Bufdir ønsket seg, vil det være viktig å sette i gang et arbeid med å utforme en slik modell. Skal man benytte samme tilnæringsmåte som i Sverige (Odstam, 2019), innebærer det en sikring av at all relevant litteratur har blitt funnet, og videre operasjonalisering av temaer som har vist seg viktige og nødvendige på en slik måte at de kan

formuleres som sjekkpunkter for oppfølging. Det vil også være viktig å ta stilling til om man ønsker en helhetlig modell, eller en mer helhetlig overbygning som kan fylles ut på viktige områder. Da bør man i tilfelle ordne materialet ut fra gangen i en fosterhjems plassering, noe også Odstam (2019) gjør.

4 Ulike forståelser av fosterhjemsordningen

Det foreligger som nevnt en svært omfattende litteratur om barn og unge i fosterhjem, deres foreldre og fosterforeldre, deres problemer, prognoser osv. Mengden litteratur gjenspeiles i den store mengden treff litteratursøket resulterte i. Det er imidlertid mindre vanlig å finne litteratur som prøver å diskutere ulike forståelser av hva fosterhjem er, og hva slags konsekvenser forståelsen av fosterhjem som ordning kan få for barn og unge, deres foreldre og fosterforeldre. Som en ramme rundt presentasjonen av litteratur om delområdene, har vi derfor valgt ut i alt seks publikasjoner som diskuterer fosterhjemsordningen fra et mer overordnet perspektiv. Disse er publisert mellom 2004 og 2019. Ved siden av to metastudier er fire empiriske artikler basert på henholdsvis en svensk, en sveitsisk, en belgisk og en norsk studie.

4.1 Privat eller offentlig, «frivillig» eller profesjonell?

Mange land, blant dem også Norge, ønsker å plassere barn og unge i fosterhjem og ikke institusjon hvis de ikke kan bo i sin egen familie. Særlig har det de Wilde med flere (2019) kaller det frivillige elementet i fosterhjemsarbeidet vært verdsatt fordi det antas å sikre at fosterbarn opplever varme og kjærlighet. På grunn av preferansen for fosterhjem har dette feltet ekspandert de siste par tiårene i de fleste vestlige velferdsstater, om enn på ulike måter, og blitt modifisert og tilpasset i løpet av prosessen. I Norge har antallet barn og unge i alle typer fosterhjem per 31.12 økt fra 6 697 i 2003 til 11 666 i 2018, det vil si nesten en 75 prosent økning, enda fosterhjem allerede i 2003 hadde vært det mest brukte omsorgstiltaket i lengre tid (Kilde: SSB).

Parallelt har vi både i Norge og andre land sett en utvikling i retning av økt profesjonalisering av fosterhjemsordningen (Backe-Hansen med flere, 2013; De Wilde med flere, 2019). Historisk har spørsmålet diskusjonen dreid seg om fosterforeldreskap nærmest er et kall eller et yrke, eller satt på spissen om det dreier seg om kjærlighet eller penger. Utelukker det «frivillige» aspektet profesjonelle holdninger og ferdigheter? Dette er noe fosterhjemsorganisasjoner i mange vestlige land har arbeidet med i mange år (de Wilde med flere, 2019). Her har vi valgt ut to artikler som diskuterer disse utfordringene, fra henholdsvis Sverige og Belgia. Begge bygger på empiriske studier med fosterforeldre.

4.1.1. Privat eller offentlig?

Höjer (2006) bygget på sin egen avhandling om fosterfamiliens indre liv (Höjer, 2001) og en senere studie om å vokse opp med fostersøsken (se kapittel 6 om fosterforeldrenes egne barn).

Fosterforeldre tilhører generelt en gruppe mennesker som er veltilpasset og integrert i samfunnet. De har blitt utredet og godkjent og bedømt som gode foreldre og velfungrende borgere. De oppfatter også seg selv som kompetente foreldre, og har stor tiltro til sin evne til å gi god omsorg til barn.. Det er denne kompetansen som vil benytte seg av når de bestemmer seg for å ta imot fosterbarn. Særlig fostermødrene betoner sin kompetanse som foreldre og god omsorgsgivere. Fosterforeldre er som oftest svært fokuserte på oppdraget sitt, og å skulle greie det på best mulig måte. Selv om det er tidkrevende og anstrengende er likevel de fleste fornøyde med sitt oppdrag. De synes de gjør en bra job, og at de får mye følelsesmessig belønning gjennom sine relasjoner til plasserte barn. Mange forteller om gleden ved å leve med fosterbarn, og 60 prosent (366) mener at de har en meget nær relasjon til plasserte barn og unge (Höjer, 2001). En majoritet av fosterforeldrene (76%) tror at deres egne barn har vært fornøyde med at familien er fosterfamilie. Imidlertid kan det være vanskelig å få tiden til å strekke til både til egne barn og fosterbarn. 25 prosent av fosterforeldrene sier at de ofte forsømmer sine egne

barn, ettersom arbeidet med fostervarna tar mye tid. De biologiske barna bekrefter dette, men mener også at de har forståelse for foreldrenes engasjement, og at fosterbarns behov prioriteres framfor deres behov (se også kapittel6).

Fosterforeldrene mente at samarbeidet med fosterbarnas foreldre som oftest fungerte bra, men at de togså kunne innebære store utfordringer. Misnøyen kunne for eksempel bunne i at foreldrene ikke holdt avtaler, eller at de kritiserte fosterforeldrenes måter å være på mens fosterbarna hørte det. Fosterforeldrene kunnen oppleve det som problematisk at de ikke selv kunne fatte beslutninger de anså som best for fosterbarna, etter som beslutningsansvaret ble delt med foreldrene og sosialtjenesten. Det forekom også at fosterforeldre fikk ta imot kritikk fra slekt, venner og kollegaer for at de fikk lønn for å ta hånd om fosterbarna. Kontakten med nettverket kunne også bli vanskelig, ettersom fosterbarna kunne være utagerende og krevende, noe som ble opplevd som negativt av nettverket.

Höjer konkluderer med at fosterfamilier er "vanlige", private familier, med ulike forutsetninger. Det stilles store forventninger til en fosterhjems plassering, likevel er det sjelden at fosterfamiliens muligheter og forutsetninger for å leve opp til forventningene diskuteres. De fleste menn og kvinner har valgt å bli fosterforeldrne fordi de vil gjøre en god innsats for barn og unge som trenger kompletterende foreldre. Fosterhjemmene utgjør en viktig ressurs for barnevernet, men for å kunne være en god ressurs er det viktig at sosialtjenesten gir dem den støtten og den hjelpen som kreves for at de skal kunne løse sitt oppdrag på en tilfredsstillende måte. Det er iogså viktig å se alle fosterfamiliens medlemmer som delaktige i oppdraget, både fosterforeldrene og deres barn er engasjert i oppdraget.

De senere årene har man sett endringer i fosterforeldrerollen, ikke minst på grunn av intensjoner om at færre barn og unge skal plasseres på institusjon. De Wilde med flere (2019) påpeker at fosterhjemstiltaket har blitt mer komplisert, og må forholde seg til nye og mer komplekse oppgaver enn tidligere. Det påpekes også at profilen på fosterbarna har endret seg, slik at barn og unge i fosterhjem har større behov enn tidligere antatt, ofte på grunn av tidligere mishandling og omsorgssvikt (for Norge: Se Lehmann med flere, 2013). Av dette følger at policymakere og barneverntjenester i større grad ser fosterforeldreskap som en profesjon som forutsetter bestemte ferdigheter. På grunn av en voksende og mer kompleks populasjon med fosterbarn prøver nå flere europeiske land å finne måter å profesjonalisere fosterhjemsområdet på. Studier av fosterforeldre viser også at fosterforeldre selv ønsker å bli sett som et fullverdig medlem av teamet rundt fosterbarnet deres, og som del av planleggingen som skal skje. Andre fosterforeldre har argumentert for at de representerer barnet som et familiemedlem heller enn som en omsorgsgiver. Dette illustrerer kompleksiteten og dobbeltheten i dagens fosterforeldrerolle.

4.1.2. "Frivillig" eller profesjonell?

De Wilde med flere (2019) intervjuet 33 fosterforeldre i den flamske delen av Belgia om deres opplevelser av å være i skjæringspunktet mellom "frivillighet" og profesjonalisering. Forfatterne var interessert i å undersøke nærmere hvorvidt og hvordan disse to rollene er forenlige og et problem å hankses med. Et hovedtema fra intervjuene var nettopp i hvilken grad det å oppdra et fosterbarn skal ses som annerledes enn å oppdra egne barn, og hva denne forskjellen betyr for fosterforeldrerollen som "frivillig" eller profesjonell. Deltakerne distanserte seg fra en oppfatning av fosterforeldreskap som en jobb, samtidig som de understreket at det å være fosterforeldre krever betydelig innsats og også ofre. De var også opptatt av at barnevernet kunne ønske å profesjonalisere "frivilligheten", samtidig som det var uklart akkurat hva dette innebar. Dessuten uttrykte fosterforeldrene behov for å bli hørt og tatt alvorlig i beslutningsprosesser om fosterbarnets liv, som de opplevde at ikke ble gjort fordi de manglet "ekspertstatus".

Etter hvert som det blir mer vanlig med fosterhjem har det imidlertid blitt et sterkere fokus på fosterforeldres rettigheter. Dette kan være vanskelig for barnas foreldre samtidig som fosterforeldre må ha en klar status.

Fosterforeldreskapet er per definisjon tvetydig, og følgelig er det viktig å akseptere dette og søke å finne måter å støtte samarbeid mellom alle parter på.

4.1.3. Oppsummering

De to artiklene er publisert med nærmere 15 års mellomrom, men med ganske like konklusjoner selv om den ene studien kommer fra Sverige og den andre fra Belgia. Med mindre de er spesifikt ansatt som profesjonelle fosterforeldre, beveger fosterforeldre seg i et tvetydig felt mellom å være fosterforeldre fordi de er motivert for å hjelpe barn og unge, med vekt på å utøve et foreldreskap, og en økende forventning om profesjonalisering både fra det offentlige og kanskje dem selv på grunn av den problembelastningen svært mange fosterbarn bærer på når de flytter inn. I tillegg kommer kompleksiteten knyttet til oppfølgingen av barnet i mange settinger, eventuelle konflikter om samvær og selve omsorgsovertakelse, et til tider vanskelig samarbeid med barneverntjenesten osv. En løsning kan være en sikrere formell status, og et annet, svært viktig punkt er fosterforeldrenes ønsker om å bli sett på som en fullverdig samarbeidspartner som skal høres gjennom sitt kjennskap til barnet.

4.2 Ustabilitet med et overordnet perspektiv

Sammenbrudd i fosterhjems plasseringer som fører til utilsiktede flyttinger skjer for ofte, samtidig som man fortsatt ikke vet nok om alle mekanismene bak disse situasjonene på tross av mange års forskning om temaet. Her har vi valgt tre artikler som på hver sine måter tilbyr et mer overordnet perspektiv på ustabilitet i fosterhjems plasseringer. De er publisert mellom 2015 og 2019. To av dem er metastudier, og en er en teoretisk og empirisk studie fra Sveits.

4.2.1. Sammenbrudd som en lang prosess

I en sveitsisk studie ønsket Bombach, Thomas og Stohler (2018) å generere ny kunnskap gjennom å undersøke tvetydigheten og ambivalensen i bruken av terminologi i flere internasjonale studier (f.eks. ustabilitet, sammenbrudd og brudd) og den ensidige bruken av dokumentstudier i nyere studier om temaet. Dette kontrasteres med empiriske data fra i alt 12 unge og voksne med fosterhjemserfaring som var mellom 14 og 32 år gamle da de ble intervjuet. De hadde opplevd sammenbrudd fra tre måneder til 16 år tidligere, fra plasseringer som hadde vart fra tre til hele 16 år. Deres konklusjon er at man må se sammenbrudd i fosterhjem som en prosess der barnets situasjon før plasseringen, situasjonen mens barnet er plassert, krisen som utvikler seg og oppstår og konsekvensene for alle involverte parter alle er den av prosessen. Det er først i etterkant at en situasjon defineres som et sammenbrudd der utilsiktet flytting blir konsekvensen. Derfor kritiserer også forfatterne at terminologien knyttet til sammenbrudd både er utilstrekkelig og lite systematisk, og at det ikke er tilstrekkelig å studere fenomenet ved hjelp av registerstudier og analyser av saksdokumenter, som er de vanligste framgangsmåtene i dagens forskning.

4.2.2. En systematisk og narrativ tilnærming til forståelsen av ustabilitet

Rock med flere (2015) valgte en litt annen tilnærming en forfatterne over. De gjennomførte en litteraturgjennomgang som inkluderte både kvantitative (40) og kvalitative (18) studier som ble vurdert som akseptable i henhold til en tilpasset metode for å vurdere kvaliteten på helseforskning. Målsettingen var å finne korrelater til flyttinger mellom plasseringssteder med sikte på å forbedre praksis. Flertallet av de kvantitative studiene var retrospektive eller prospektive studier, men noen tverrsnittstudier ble også inkludert. Flertallet av studiene var fra engelsktalende land, flest fra England og USA, men også noen fra Canada og Australia, mens tre var fra henholdsvis Nederland og Sverige.

Forfatterne fant i alt 69 underkategorier på tvers av fem grove temaer: barnet, foreldrene, omsorgsgiver, relasjoner og plasseringen. De samme kategoriene ble brukt til å organisere funnene fra de kvalitative studiene. Deres funn siteres relativt omfattende her fordi de dekker mange sider ved fosterhjemsplassing og gir en del anvisninger på hva det er viktig å være opptatt av.

Når det gjaldt *barna*, var tre faktorer sentrale: Alder (jo eldre barn, jo høyere sannsynlighet for utilsiktet flytting), plasseringshistorie (jo flere flyttinger, jo høyere sannsynlighet) og barnets egne vansker. Når det gjaldt *foreldrene*, fant man ikke overbevisende resultater om noen sammenhenger mellom sammenbrudd og kjennetegn ved foreldrene. Dog fant man svake sammenhenger mellom foreldrenes rusbruk og foreldrenes sosioøkonomiske situasjon. Det var også usystematisk evidens for en sammenheng mellom *kontakten mellom barn og foreldre* og ustabilitet, som gikk begge veier når det gjaldt å påvirke sannsynligheten for ustabilitet. Her synes godt samarbeid mellom foreldre og fosterforeldre å være viktig for å fremme stabilitet.

Rock med flere (2015) fant sterke sammenhenger mellom slektsplassing og stabilitet, sannsynligvis fordi slektsfosterhjem oftere tilbyr betingelsesløs omsorg og føler seg mer forpliktet. Derimot ble *atskillelse fra søsken* assosiert med økt ustabilitet i flere studier, samtidig som konflikt mellom søsken kan øke sannsynligheten for sammenbrudd.

Betydningen av flere barn i samme hjem virket komplisert og varierte i henhold til fosterbarnets alder og hvorvidt andre barn i hjemmet var fosterbarn eller egne barn. En plassering kunne bli sårbar hvis egne barn ble for belastet, mens flere fosterbarn kunne gjøre sammenbrudd mindre sannsynlig.

Flere faktorer handlet om kjennetegn ved omsorgsgiver og om relasjonen mellom omsorgsgiver og barn. Beskyttende faktorer når det *gjelder personlige egenskaper blant omsorgsgivere* var for eksempel at de var effektive når det gjaldt grensesetting, tolerante, emosjonelt involverte og barnesenterte. Når det gjaldt *skole og viktige ferdigheter* var det spesielt viktig med støtte til skolegang og oppmuntring til å lære viktige ferdigheter. Når det gjaldt *relasjonen mellom omsorgsgiver og barn*, var stabilitet positivt forbundet med gjensidig forpliktelse i forhold til plasseringen fra begge parter, god kommunikasjon og tilknytning til fosterfamilien. Her ble også nytten av tålmodighet fra fosterforeldrenes side og hjelp til barnet med vanskelige følelser understreket, samt bruk av familiemøter for å ta opp vanskeligheter. Dessuten var det sterk evidens for at dårlig integrasjon i fosterfamilien var assosiert med økt ustabilitet. Det samme gjaldt hvis fosterforeldrene ikke var forberedt på omfanget av barnets vansker.

Avslutningsvis fant Rock med flere (2015) at *flere skifter av saksbehandler* hadde sammenheng med økt ustabilitet. Hyppigere kontakt mellom sosialarbeider og fosterhjem, og ha god kontakt med fosterforeldrene, hadde derimot en sammenheng med minsket sannsynlighet for sammenbrudd. Samtidig var kvaliteten på kontakten viktig, for fosterforeldre kunne tenkes å avslutte en plassering hvis de opplevde manglende støtte, særlig i krisesituasjoner, uærlighet, at sosialarbeideren blandet seg for mye, ikke inkluderte dem i beslutninger om barnet eller konfliktene med vedkommende ble for store. Dette understreker den store betydningen sosialarbeideren har, og hvor viktig det følgelig er å investere i at denne relasjonen blir robust og god.

Disse resultatene er ikke nye i den forstand at de ikke er kjent fra før, men de har en styrke med at svært mange studier er gjennomgått, og at resultater fra kvantitative og kvalitative studier supplerer hverandre. Og selv om studiene stort sett er fra engelsktalende land, stemmer resultatene godt overens med det man finner i norske studier og norsk praksis.

4.2.3. Ny kunnskap om ustabilitet

Rock med flere (2015) bygger på studier som var publisert fram til rundt 2010. Den aller nyeste metastudien om ustabilitet i fosterhjem er nettopp publisert (Ronjin med flere, 2019), og dekker i alt 42 studier publisert mellom 1990 og 2017. Forfatterne gjennomførte i alt ti multinivå metaanalyser for å undersøke mulige faktorer som kan påvirke at fosterhjems plasseringer blir ustabile. De endte med i alt 293 ulike effektstørrelser. Moderat signifikante effekter med hensyn til ustabilitet ble funnet for barnets atferdsproblemer, plassering hos andre enn slektninger, og fosterforeldrenes omsorgskapasitet. Det var lavere signifikante effekter når det gjaldt barnets alder ved plassering, plassering uten søsken, og at barnet hadde en historie med mishandling. Effektene var generelt beskjedne, men viste generaliserbarhet på tvers av tid og kontinenter.

Det ser ikke ut som om studiene som ble inkludert i disse analysene omhandlet systemfaktorer som sosialarbeiderens rolle eller organiseringen av fosterhjemsarbeidet. De har heller ikke omhandlet betydningen av samvær, altså begge forhold som Rock med flere (2015) fant betydningsfulle. Samtidig peker også denne metastudien på forhold som det er viktig å ha med seg i utviklingen av en modell for oppfølging av fosterhjem.

4.3 Et fattigdomsperspektiv på fosterhjems plasseringer

De senere årene har forskere innen barnevern rettet søkelyset mot betydningen av at barn under barnevernets omsorg vokser opp i hjem som ofte er preget av fattigdom (Kojan og Fauske, 2011). Andenæs (2004) ønsket å diskutere hva slags betydning dårlige økonomiske ressurser får for foreldres omsorgsevne. Hun argumenterer for at kunnskap om foreldrenes levekår også er nødvendig for å kunne gjøre barnevernets innsats mer effektiv. Hun tok utgangspunkt i en norsk, landsomfattende studie av 109 barn mellom 6 og 12 år som ble plassert utenfor hjemmet i kortere eller lengre tid. Barn, foreldre og saksbehandlere ble intervjuet.

Som forventet var flertallet av mødrene, i alt 79 av 109, avhengige av sosialhjelp. De hadde problemer med å komme seg ut i arbeidslivet blant annet på grunn av lav utdanning. Å ikke være i arbeid over tid er en sentral årsak til fattigdom. Nesten halvparten av barna hadde levd i familier der det forekom vold, og mer enn halvparten av barna hadde foreldre som manglet et støttende nettverk. Med andre ord var foreldrene marginalisert på flere livsområder, og Andenæs (2004) påpeker at det ikke bare er mangelen på ressurser i seg selv som har betydning, men at den også påvirker selvoppfatningen. Det er en skam å være fattig, og fattigdommen fører til minket kontroll over eget liv. Forfatteren konkluderer med at det finnes en motvilje mot å se fattigdom i den norske velferdsstaten, og at den vektleggingen man ser av barnas psykologiske behov medfører et mindre fokus på familiens hverdagsliv og sosioøkonomiske situasjon. Mødrene selv vektla dette sterkt. Det er følgelig viktig at barnevernet skaffer seg kunnskap om ytre faktorer som påvirker barns utvikling.

De senere årenes økning i antall barn som lever under fattigdomsgrensen, også over tid, har ført til over tid har blitt mer opptatt av hvordan barn som lever i fattigdom har det (Kristofersen, 2019). Samtidig er det et åpent spørsmål i hvor stor grad sosiale og økonomiske forhold trekkes inn i vurderingene av foreldres omsorgsevne, og hvordan man i tilfelle vil trekke disse vurderingene inn når man skal sette sammen en tiltaksplan.

4.4 Oppsummering

Skal man lage et helhetlig program for oppfølging av fosterhjem, er det rimelig å fokusere på fosterhjemmet, barna og barnas opprinnelsesfamilie, samt skolegang, helse og andre tjenester barn og unge eventuelt trenger å være i kontakt med. Samtidig er det nødvendig å ha i mente at fosterhjemsordningen er en del av større systemer, som reflekterer endringer i det profesjonelle så vel som det politiske synet på hva fosterhjem skal være. Her spiller også rettsavgjørelser en viktig rolle. Et slikt spørsmål, som er uavklart per i dag, er nettopp hvordan man skal håndtere at fosterforeldre som private familier har et offentlig oppdrag, der behovet for

profesjonalisering på grunn av økt problembelastning blant fosterbarna er en stor utfordring. En helhetlig plan må blant annet forholde seg til fosterforeldrenes juridiske og faktiske status, og deres interesser når det gjelder å bli behandlet som reelle og kompetente samarbeidspartnere.

Man kommer ikke utenom at fosterhjems plasseringer medfører en risiko for ustabilitet på mange nivåer, fra bytte av oppholdssted og bytter av skole til en iboende usikkerhet for barnet om hva som skal skje framover og hvorfor. Bombach m. fl. (2018) viser hvordan en utilsiktet flytting på grunn av at et fosterhjem bryter sammen egentlig er sluttproduktet av en lang prosess som vil ha påvirket barnet på mange måter. Dette illustrerer viktigheten av å studere disse prosessene nærmere, hvilket igjen vil si å ha kunnskap om ulike risikofaktorer som er en del av selve ordningen og inkorporere en oppmerksomhet på disse i en plan for oppfølging. Rock m. fl. flere (2015) og Konijn m. fl. (2019) understreker kompleksiteten i hva fosterhjem er og hvor mye som kan påvirke hvordan en plassering forløper. Til sammen betyr dette at en modell må fange opp og operasjonalisere denne kompleksiteten på best mulige måter.

Sist, men ikke minst er det viktig å ha i mente at foreldre til barn under omsorg svært ofte er marginaliserte på en rekke livsområder, ikke minst økonomisk. Dette har påvirket foreldrenes muligheter for å være gode omsorgspersoner, og direkte eller indirekte påvirket barnas fungering. Som en del av kartleggingen som bør ligge til grunn for oppfølgingen av fosterhjems plasseringer, bør derfor kunnskap om foreldrenes økonomiske og materielle situasjon inngå. Denne kunnskapen vil også være nyttig når det gjelder å vite hva slags støtte foreldrene for eksempel vil trenge for å følge opp en samværsordning.

Tabell 4.1 Oversikt over grunnlagsartiklene

Tittel	Type bidrag	Metode
Andenæs, A. (2004). "Hvorfor ser vi ikke fattigdommen? Fra en undersøkelse om barn som blir plassert utenfor hjemmet." <i>Nordisk sosialt arbeid</i> (01): 19-33.	Redovisning av forskningsprosjekt	I studien inngick 109 barn: 71 pojkar och 38 flickor. Intervjuer gjordes med barn och föräldrar, samt också med deras <i>sagsbehandlar</i> .
Bombach, C., Gabriel, T. & Stohler, R. (2018). Acknowledging the complexity of processes leading to foster care breakdown. <i>International Journal of Child, Youth, and Family Studies</i> , 9. 38-60.	Tar sikte på å analysere kompleksiteten i utilsiktede flyttinger fra fosterhjem, og vise at dette er prosesser som finner sted på flere nivåer.	Litteraturgjennomgang og intervjuer med 13 tidligere fosterbarn
Höjer, I. (2006). Fosterfamiljen - en privat familj med ett offentligt uppdrag, <i>Socialmedicinsk tidskrift</i> . 83:1, s. 74-81.	Redovisning av två forskningsprosjekt	Diskutera resultat från avhandlingen <i>Fosterfamijens inre liv</i> (Höjer 2001) och studien <i>Att växa upp med fostersyskon</i> (se avsnittet om fosterföräldrars egna barn)
Ronjin, C., Admiraal, S., Baarr, J., van Rooij, F. et al (2019). Foster care instability: A meta-analysis. <i>Children and Youth Services Review</i> , 96, 483-490.	Hensikten var å finne faktorer som kan føre til ustabilitet i fosterhjems plasseringer	Ti flernivå metaanalyser ble gjennomført av i alt 42 studier
Rock, S., Michelsen, D., Thomson, S. & Day, C. (2015). Understanding placement instability for looked after children:	Litteraturgjennomgang med sikte på å generere ny kunnskap om korrelater til	Systematisk og narrativ syntese basert på 40 kvantitative og 18 kvalitative

Synthesis of quantitative and qualitative evidence. <i>British Journal of Social Work</i> , 45, 177-203.	ustabilitet og sammenbrudd i fosterhjems plasseringer samt beskyttende faktorer som fremmer vellykte plasseringer.	studier som tilfredsstilte inklusjonskriteriene
De Wilde, L., Devlighere, J., Vandebroeck, M. & Venobbergen, B. (2019). Foster parents between voluntarism and professionalisation. Unpacking the backpack. <i>Children and Youth Services Review</i> , 98, 290-296.	Artikkel om fosterforeldres opplevelse av egen rolle som "frivillige" eller profesjonelle	Dybdeintervjuer med 33 fosterforeldre i den flamske delen av Belgia

5 Fosterbarns oppfatninger om sin situasjon

5.1 Innledning

Barn og unges rett til medvirkning i alle spørsmål som gjelder dem ble tatt inn i Norges Grunnlov i 2014, der det også slås fast at deres oppfatninger skal tas hensyn til i tråd med deres alder og modenhet. Spørsmålet om barn og unges medvirkning i forbindelse med en fosterhjems plassering er derfor et viktig element i utviklingen av en helhetlig modell (se også Forskrift om medvirkning og tillitsperson, 2018).

I kapitlet vil vi først oppsummere viktige elementer fra forskningen om barn og unges medvirkning i egen sak, som er det vanligste forskningstemaet. I tillegg har vi valgt ut i alt sju artikler om temaer som ikke er så vanlige å adressere for dem som skriver om barn og unges medvirkning, men som likevel er svært relevante for barn og unge i fosterhjem. Det er ustabilitet under omsorg, fosterbarns syn på samvær, lojalitetskonflikt i forhold til biologiske foreldre og fosterforeldre, tanker om utfordringer knyttet til å fullføre skolegang, samt tanker om egne mentale helseproblemer og betydningen av tidligere traumer.

De sju artiklene er publisert mellom 2007 og 2019, og studiene er fra flere land: New Zealand (1), England (2), Nederland (2) og USA (2). Det må følgelig tas forbehold om overførbarheten av en del resultater mellom ulike systemer og land. Samtidig vurderer vi temaene som utforskes som sentrale også for norske forhold. Fire av studiene brukte en kvalitativ tilnærming med intervjuer og fokusgrupper som involverte mellom 14 og 20 ungdommer fra 12 år og oppover. En artikkel bygger på analyser av intervjuer med 108 unge, og en artikkel bygger på surveydata fra 59 unge. Forskningen som er sitert her, gjelder imidlertid unge og unge voksne. Det savnes derfor forskning om barns opplevelser.

5.2 Mest vanlig med forskning om barn og unges medvirkning i egen sak

Det foreligger relativt etter hvert mye litteratur om barn og unges opplevelser av medvirkning (se f.eks. Bakketeig og Bergan, 2013; Bergan, 2017; Unrau, 2008). Dog er svært mye av litteraturen knyttet til medvirkning i forbindelse med beslutninger som skal tas i egen sak. Eksempler i tilknytning til fosterhjem kan være valg av fosterhjem, om fosterhjemmet fungerer godt nok, om man ønsker å ta imot tilbud om behandling, informasjon om egen sak, om ettervern og flytting. Konklusjonen er i all hovedsak at barn og unge flest ønsker å få si sin mening, selv om de vet at de ikke kan bestemme. Et tilbakevendende funn er dessuten at barn og unge opplever at de har blitt hørt for lite, og gjerne skulle involveres mer. Dog er det også de som ikke ønsker å medvirke, men heller ønsker at noen de har tillit til agerer på deres vegne (Kennan, Brady og Forkan, 2018). Etter hvert har det

også blitt påpekt at det er viktig å ikke forveksle brukermedvirkning med brukerstyring (Helsetilsynet, 2019), i den forstand at både for lite og for mye medvirkning kan ha uheldige virkninger for barn og unge.

Mer generelt understreker forskningen at medvirkning skjer i relasjon til andre mennesker (Backe-Hansen, 2011; Fitzgerald, Graham og Taylor, 2010). Dessuten er det viktig å tilrettelegge mulighetene for medvirkning slik at det blir enklere for barn og unge å uttale seg, eller skape det Coyne og Harder (2011, sel også Lundy, 2007) kaller rettighetsfremmende omgivelser. Medvirkning er dessuten en viktig del av opplevelsen av «agency» eller myndiggjøring, som igjen har betydning for opplevelser av mestring (Bakketeig og Backe-Hansen, 2018; Munford & Sanders, 2015). Dette gjelder imidlertid ikke bare beslutninger som skal tas om en sak, men mer generelt prosesser, hendelser og beslutninger som gjelder ting som skjer i det daglige.

Her vil vi spesielt løfte fram et bidrag fra et longitudinelt prosjekt på New Zealand der flere hundre unge mellom 13 og 17 år som hadde vært i kontakt med minst to hjelpetjenester, ble fulgt opp i en årrekke. Denne artikkelen diskuterer hvordan de unge utøvet aktørskap (agency), ved hjelp av intervjuer med 108 unge mellom 17 og 20 år som ble analysert med tematisk analyse (Munford og Sanders, 2015). Det viste seg at en søken etter aktørskap var sentral i de unges beretninger. Dette nedfelte seg i tre tematiske cluster: (a) å skape mening og sammenheng i livet, (b) å agere for å få en stemme og bli hørt, og (c) være aktør i forhold til verden og dermed skape nye utviklingsmuligheter.

Ungdommene delte sine perspektiver på voksne i livene deres som gjorde en forskjell og åpnet opp muligheter som satte unge i stand til å håpe på og navigere mot en positiv framtid. Sosialarbeidere kunne gjøre en forskjell gjennom å etablere autentiske og ekte relasjoner til de unge. De hjalp de unge til å skape mening med deres erfaringer og få en viss kontroll over sin situasjon. Slike sosialarbeidere brukte tid på de unge og på å forstå hvordan erfaringene deres påvirket atferden deres. «Go the extra mile» var viktig og representerte et positivt, kritisk punkt for de unge (Bakketeig og Backe-Hansen, 2018). Støttende relasjoner satte de unge i stand til å være aktive partnere i diskusjoner om intervensjoner, og ga dem anledninger til å prøve ut agency på prososiale måter.

De unge demonstrerte «hidden resilience» (Ungar, 2015), og fant måter å forhandle om ressurser og mediere virkningene av å leve med vanskelige livssituasjoner. Det vil alltid være rom for at unge kan forhandle og finne muligheter på tvers av systemiske begrensninger. De unge hadde utviklet mestringsstrategier og lært å hanske med omgivelsene selv om de falt ut av utdanning osv. De forholdt seg samtidig til at de ikke har ubegrensede valgmuligheter, men at miljøet og konteksten begrenser handlingsrommet deres, kanskje i stor grad.

Denne artikkelen er viktig fordi den fokuserer på unges vurdering av hva slags profesjonelle egenskaper sosialarbeidere bør vise for at unge skal ha tillit til dem. Den sier derfor også det samme som mye, liknende forskning (f.eks. Van Bijleveld med flere, 2015; Kennan, Brady & Forkan, 2016; Hiles med flere, 2013), men utdyper samtidig denne fordi innholdet i disse relasjonene konkretiseres gjennom analysene av intervjuene.

5.3 Fosterbarns perspektiver på fem viktige områder i dagliglivet

5.3.1. Fosterbarn om ustabilitet under omsorg

Utsiktede flyttinger fra fosterhjem har i mange år vært brukt som mål på resultater av barnevernets innsatser, ved siden av å være en indikator på uønsket ustabilitet (Backe-Hansen, Havik og Christiansen, 2013; Backe-Hansen med flere, 2014). Det kan også argumenteres for at ustabilitet og utsiktede flyttinger er en integrert del av barnevernets omsorgstiltak fordi dette delvis har systemiske årsaker som er nær knyttet til organiseringen av tiltakene (Bombach, Gabriel og Stohler, 2018).

Hyde og Kammerers (2009) artikkel om unges reaksjoner på ustabilitet i omsorgen de får, bekrefter forskningen vi allerede kjenner til. På den andre siden poengterer analysene at ustabilitet dreier seg om noe mye mer enn

bytter av omsorgssted, nemlig opplevelser av ustabilitet mens man er plassert et sted. Det kan dreie seg om skolebytter, usikkerhet om hva som kan skje, hyppige bytter av personale (særlig på institusjoner) osv.

Det viste seg at de som hadde vært lengst under omsorg, hadde opplevd flest flyttinger. Dette er resultater som også kommer fram i norske og andre nordiske studier (Bufdir, 2010; Vinnerljung osv.), men som langt fra gjelder alle som plasseres tidlig og er lenge under omsorg. Deltakerne rapporterte videre mange årsaker til flytting, som kunne samles i tre kategorier: (a) Afterdsvansker mens de var plassert, (b) mismatch mellom fosterbarn og fosterforeldre og (c) bevisste endringer fra mer til mindre restriktive omgivelser. Mange opplevde dessuten at de ikke visste hvorfor de måtte flytte.

Flertallet av deltakerne var i institusjon, og de ble spurt om i hvor stor grad de opplevde disse som kaotiske og tilmed farlige, hvorvidt de opplevde regler og forventninger som uklare, inkonsistente og urettferdige, samt den emosjonelle betydningen av å bo på institusjon i tillegg til å måtte flytte mange ganger. Deltakerne rapporterte om «sprø» ungdommer der de var, at de ble løyet til om hvor lenge de skulle være plassert og om hva som skulle til for at de kunne flytte hjem, og dessuten at slike erfaringer fikk dem til å slutte å bry seg.

En institusjonssetting kan også bidra til å øke bar og unges opplevelse av ustabilitet i det daglige. Dette inkluderte raske utskiftninger av personale og beboere, utfordringer knyttet til å hankes med uforutsigbar atferd blant beboerne, og økt påpasselighet på grunn av en manglende følelse av sikkerhet og trygghet. Et viktig poeng med denne artikkelen er følgelig at unge opplever ustabilitet innen en plassering og ikke bare mellom plasseringer, særlig i institusjon. Noe av dette kan nok overføres til fosterhjem også, selv om fosterhjem vanligvis oppleves som tryggere enn institusjon (jfr. Hestbæk, 2018; Rambøll, 2016). I fosterhjem vil gjerne opplevelsen av ustabilitet være knyttet til ulike uttrykk for midlertidigheten i ordningen og forskjellen mellom det å være fosterbarn og det å være barn av fosterforeldrene. Disse forholdene er til stede selv om det gjøres mye for å gjøre en fosterhjemsplassing så forutsigbar som mulig.

5.3.2. Fosterbarn om samvær

Barn og unge i fosterhjem vil ofte bekymre seg for foreldrene sine, og samvær kan være en måte å dempe bekymringen på. Sen og Broadhurst (2011) oppsummerer også at selv om barn og unge ikke ønsker å flytte tilbake til sin opprinnelsesfamilie, vil mange gjerne opprettholde kontakten gjennom samvær. Samvær kan bidra til å styrke barn og unges opplevelse av kontinuitet, som er viktig fordi det bidrar til å skape mening og sammenheng i livet deres, om enn både på godt og ondt. En engelsk studie spurte 169 barn og unge mellom 7 og 12 år om deres synspunkter på omfanget av samvær, og da svarte sju av ti at de syntes samværene var passe ofte (Larkins med flere, 2015). Dette kan imidlertid også være uttrykk for at barna hadde tilpasset seg situasjonen de var i.

Barn og unge kan også differensiere mellom ulike familiemedlemmer og ønske kontakt med noen, men ikke alle. Selv om loven i første hånd hjemler samvær mellom barn og foreldre, er det også mulig å etablere samværsordninger med for eksempel besteforeldre og søsken hvis dette er til barn og unges beste. Lundgren og Sallnäs (2012) viser for eksempel hvordan samvær med søsken kan ha stor betydning for barn og unge i fosterhjem.

Det vil imidlertid også være barn og unge som ikke ønsker samvær, eller som ønsker lite samvær med hele eller deler av sin opprinnelsesfamilie. De kan også ha ulike behov og ønsker over tid og med alder. Som Odstam (2019) påpeker, er det derfor viktig å undersøke hva fosterbarn tenker om de samværsordningene de til enhver tid har, både når de etableres og underveis i prosessen.

5.3.3. Fosterbarn om tilknytning til både foreldre og fosterforeldre

Å være i skvis mellom foreldre og fosterforeldre er også en form for ustabilitet, fordi barn og unges forhold til begge sett med foreldre stadig kan utfordres når en plassering blir konfliktfylt. At Maarkant med flere (2015) fant sterkere tilknytning til fosterforeldrene enn til foreldrene er ikke rart ettersom deres intervjupersoner både hadde vært lenge i fosterhjem og var ganske unge da de kom dit. Samtidig vil det være variasjoner blant fosterbarn, og spørsmålet griper inn i dagens debatt om barns rett til familieliv i form av mer ustrakt samvær enn det som nå er vanlig med biologisk familie. Lærdommen i forhold til oppfølging av fosterhjem, vil være betydningen av å være kjent med det enkelte fosterbarnets relasjoner til ulike personer i deres liv, og prøve å unngå eller dempe, samt arbeide med disse situasjonene som ofte følger med å være i fosterhjem.

Det er vanlig å søke å forstå barn og unges reaksjoner i forbindelse med samvær som uttrykk for lojalitetskonflikter, kanskje ut fra en forutsetning om at barn er like knyttet til begge sett foreldre. Det er ikke like vanlig å spørre barn og unge direkte om slike temaer, og følgelig interessant at barna åpenbart ikke er like fokusert på dette som voksne er. Det er også interessant at opplevelsen av velbefinnende knyttes mer til fosterforeldrene enn de biologiske foreldrene – selv om dette nok kommer an på hvor tilknyttet fosterbarna er til fosterhjemmet, og nok også har sammenheng med at det er snakk om langvarige plasseringer.

Dansey, John og Shbero (2018) var mer opptatt av å studere prosessene i barns tenkning om lojalitet. De fant fem kjerne kategorier: (a) nye virkeligheter, (b) tanker om egen posisjon, (c) å skape mening, (d) å relatere seg emosjonelt, (e) arbeide med lojaliteter. En sjettede kategori var mer overordnet, nemlig selvbestemmelse, som igjen hadde sammenheng med resiliens. Med andre ord virket det som om barna aktivt skapte sin egen mening med situasjonen og aktivt forhandlet med ulike maktsystemer. Av og til agerte også barna aktivt for å beskytte seg selv. Som Maarkant med flere (2015), fant også disse forfatterne at spørsmålet om lojalitetskonflikt er uløselig knyttet sammen med barnas tilknytning til opprinnelsesfamilien og den tilknytningen som utvikler seg til fosterfamilien. Dermed kan måten lojalitet forhandles og konstrueres på være med på å bestemme hvordan det går med barna, via kompliserte prosesser knyttet til tilknytning samt kognitiv, sosiale og emosjonell fungering.

5.3.4. Fosterbarn om skolegang og fullføring av utdanning

Et sentralt tema for barn og unge under omsorg er utdanning. Det er et vedvarende problem i de fleste vestlige land at unge under omsorg ikke fullfører videregående utdanning i samme omfang som andre, selv om fosterbarn gjør det i større grad enn unge på institusjon. Følgelig pågår det mye forskning og utprøving av tiltak som skal føre til at flere unge under omsorg fullfører videregående utdanning.

Utdanning og fosterbarn har vært et satsingsområde over flere år, og i Norge er vi i den heldige stilling at det finnes en rekke tiltak for å hjelpe utsatte og sårbare unge med å fullføre videregående utdanning. At disse hjelper, kan ses på statistikken når flere land sammenliknes (Lausten, Boddy, Backe-Hansen og Gundersen, 2019). Nettopp derfor er det viktig med forskning som får fram unges egen perspektiv på hva som er vanskelig og hva som skal til. Bidraget fra Clemens med flere (2017) får fram kompleksiteten i dette bildet, som er relevant for norske forhold selv om det her er amerikanske forhold som diskuteres. Særlig minnes vi på at unge kan påvirkes av sine emosjonelle reaksjoner på det å være fosterbarn, inklusive et stigma de kan oppleve for eksempel på skolen.

Det er ikke heldig for unge at det stilles for lave forventninger til fosterbarn (Vinnerljung og Forsman; Seeberg med flere 2013), men samtidig kan det å satse på yrkesrettet utdanning framstå som et «enklere» alternativ (som dessuten gir arbeid hvis man fullfører). Det er ikke tilstrekkelig å ha rett på skoleplass, heller bør fosterbarns skolegang ses i et helhetlig perspektiv der planlegging av et videregående løp ses i forhold til eventuelle

kunnskapshull fra tidligere av, eventuelle uheldige skoleerfaringer, konsekvenser av hyppige skolebytter og ikke minst fosterbarnets egne tanker og oppfatninger om sine muligheter. Skolegangen kan med fordel ses som en integrert del av et fosterhjemsopphold, som påvirkes av andre sider ved det å være i fosterhjem.

I denne artikkelen ble unge voksne trukket inn i en diskusjon basert på data som de kunne reflektere over. Mye av det de sa, er i tråd med det vi vet fra annen forskning. Dog la de unge voksne vesentlig mer vekt på emosjonelle konsekvenser av å være i fosterhjem, og etterlyste personell i skolene med kunnskap om traumbasert behandling. Videre vektla de alle de praktiske konsekvensene av ustabilitet mht. skolebytter osv. Dessuten understrekes betydningen av forventninger på godt og ondt, og det er viktig å unngå for lave forventninger.

For øvrig vises til resultater fra den europeiske YIPPEE-prosjektet, som omtales nærmere i kapitlet om fosterbarns skolegang (se delkapittel 8.3.10).

5.3.5. Fosterbarn om egen mentale helse og betydningen av tidligere traumer

Det foreligger mye forskning om dokumenterer høy sannsynlighet for ulike mentale helseproblemer blant fosterbarn og i enda større grad barn og unge i institusjon, både når det gjelder enkeltdiagnoser og at barn og unge skårer over klinisk grense på flere diagnoser samtidig (komorbiditet). Slik har det også vært i norsk forskning (Lehmann og Kaye, 2018). Denne kunnskapen kommer fram ved at barn og unge og deres omsorgspersoner og/eller lærere fyller ut standardiserte kartleggings skjemaer. Det har ikke vært like vanlig å undersøke barn og unges syn på sin mentale helse på andre måter, noe som også har vært påpekt når det gjelder forskning om atferdsvansker. Det har vært langt mindre vanlig å utforske barn og unges egne opplevelser av sin mentale tilstand og hva fortidens traumer har betydd for dem, så her er forskning og innspill fra brukerorganisasjoner (ForandringsFabrikken, 2019), som er skeptiske til bruk av diagnoser, sentrale supplement.

Bidragene fra de to siste artiklene som er inkludert her, understreker for det første behovet for å ha med et syn på disse unge som potensielt sviktet av systemet som skal ta vare på dem. Dermed må mye av den atferden som oppleves som vanskelig og kanskje farlig av omgivelsene rundt dem, ses som forsøk på å få kontroll over en tilværelse man opplever som uforutsigbar og som man ikke har innflytelse på (Stanley, 2017). Ungdommene i denne studien understreket betydningen av å få valg og få kontroll når det gjaldt å søke og motta støtte, noe som blant annet dreide seg om taushetsplikt og konfidensialitet. De påpekte verdien av positive rollemodeller gjennom de som har «overlevd» omsorgssystemet og mente disse burde involveres i tjenestetilbudet. Ungdommene var opptatt av den hjelpen de kunne få fra sine mødre og omsorgsgivere. Dessuten påpekte de at det å være i omsorgssystemet innebar stigma.

På den andre siden er det reelt at opplevde traumer kan gi reaksjoner som er vanskelig å håndtere for ungdommene selv så vel som deres omsorgsgivere (Steenbakker med flere, 2019), slik at oppbyggingen av et godt og målrettet behandlingstilbud må være sentralt. Beretningene om betydningen av tidligere, traumatiske opplevelser kunne kategoriseres i tre temaer: (a) opplevelsen av å ha emosjonelle og sosiale problemer (som internaliserte problemer, aggresjon, og tap av personer man var knyttet til), (b) strategier for å hankses med traumatiske opplevelser (som unngåelse, å se etter svar og opprettholde en følelse av å være den samme) og (c) at man ikke alltid følte at tidligere erfaringer hadde påvirket en. Dette er også et poeng man bør ha i mente.

Deltakerne hadde stort sett flyttet mer enn en gang, og vært under omsorg i flere år. De listet samlet opp hele 20 ulike traumatiske opplevelser de hadde hatt før plassering, som både dreide seg om foreldrene, vold og mishandling og utilstrekkelige foreldreferdigheter. I tillegg kom traumatiske hendelser i løpet av tiden under omsorg. Selv om ingen av dem hadde blitt diagnostisert med PTSD, var det «triggere» som utløste sterke reaksjoner hos flere av deltakerne som kunne være både personlige, auditive og kontekstuelle. Denne

variasjonen gjorde det vanskelig for fosterforeldre og andre å være proaktive. Også derfor er det viktig å ha et godt behandlingstilbud tilgjengelig. Det er imidlertid også viktig å fokusere på læring av positive mestringsstrategier, og studien gir grunn til optimisme mht. at man kan komme videre og greie seg på tross av traumer.

Det har vært forsket relativt lite på hva fosterbarn selv mener er positive former for støtte, og hvordan dette påvirker deres trivsel i fosterhjemmet. Samtidig henger tilgjengeligheten av støtte og hvordan den utformes sannsynligvis sammen med hvordan fosterbarn opplever egne mentale problemer. En ny, dansk rapport (Bolvig med flere, 2020) analyserte data fra en spørreundersøkelse blant rundt 1 400 barn og unge som var plassert i fosterhjem i 2015 som ledd i en oppfølgingsstudie over tre datainnsamlinger. Det viste seg for det første at nettverksstøtte i form av nettverks- eller samtalegrupper med andre fosterforeldre hadde en positiv effekt i form av risikoen for skifte av anbringelsessted ble redusert med 65 prosent. Støtten var til hjelp for at fosterforeldrene skulle klare oppgaven, men hadde ingen målbare effekter på barnets trivsel eller fungering. Likevel er dette et viktig resultat.

For det andre viste det seg at veiledning av fosterforeldre av psykolog eller psykiater hadde positive effekter på fosterbarnas trivsel. Andelen barn med negative, følelsesmessige symptomer sank da med 12 prosent. Veiledning av for eksempel fosterhjemskonsulent hadde ikke samme effekt. Dette kan forstås ut fra at psykolog eller psykiater forventes å ha spesialkunnskap om nettopp psykiske problemer og hvordan fosterforeldre bør hanskles med dem. I tillegg viste det seg at veiledningen så ut til å føre til en raskere avslutning på fosterhjemsforholdet i form av at flere flyttet tilbake til foreldrene i løpet av de tre årene undersøkelsen varte.

For det tredje viste det seg at fosterhjemsplasserte gutter med hyperaktivitetsproblemer eller konsentrasjonsvansker profiterte på å delta i spesialundervisning. Slik undervisning hadde imidlertid ingen effekt for jenter i fosterhjem. Av interesse her, blir da betydningen av barnas kjønn som en faktor å ta med i betraktningen når tiltak skal planlegges.

Vi vet ikke hvor generaliserbare disse resultatene er i forhold til eventuelle ulikheter mellom den danske og den norske måten å følge opp fosterhjem på. Vi kan dog forutsette at det neppe er vesentlig lavere forekomst av psykiske vansker blant danske fosterbarn enn blant norske. Undersøkelsen er heller ikke barnesentrert i form av at fosterbarna ble spurt om hva slags støtte de kunne tenke seg hvis de fikk velge. Samtidig kunne det være av interesse å replisere denne studien i Norge, og bruke resultatene i planleggingen av gode oppfølgingstiltak i fosterhjem som kan være til nytte til både fosterbarn og fosterforeldre.

5.4 Oppsummering

To dimensjoner er gjennomgående når man tar utgangspunkt i direkte kunnskap om fosterbarns medvirkning. Den første gjelder forholdet mellom stabilitet og ustabilitet, og får tydelig fram hvordan opplevd ustabilitet er noe mye mer enn hvor mange ganger man bytter oppholdssted. En flytting betyr at hele barnets kontekst byttes ut, ofte en situasjon hvor barnet ikke vet hvor lenge den nye konteksten med nytt hjem, nye venner, nye fritidsaktiviteter og ny skole skal vare. Dette kan oppleves som en stor belastning.

Den andre dimensjonen gjelder forholdet mellom barn og unges aktørskap og deres opplevelse av mangel på kontroll og selvbestemmelse. Dette dreier seg om noe mer enn det å medvirke i forhold til beslutninger som skal tas i deres sak. Her kommer det tydelig fram at tid og en positiv relasjon til den de unge skal snakke med, er grunnleggende for at barn og unge skal oppleve at de kan vise «agency» på måter som fremmer samarbeid som fungerer positivt for de unge.

I tillegg kommer et behov for å se nærmere på hva slags oppfølging som er god for fosterbarn og fosterforeldre, der innspill fra barn og unge kombineres med kunnskap om hvilke som ser ut til å ha positiv effekt på barns trivsel og fosterforeldrenes mestring når slike indikatorer brukes som effektmål.

Tabell 5.1 Oversikt over grunnlagsartiklene

Tittel	Type bidrag	Metode
<p>Munford, R. & Sanders, J. (2015). Young people’s search for agency: Making sense of their experiences and taking control. <i>Qualitative Social Work</i>. https://www.DOI:10.1177/1473325014565149.</p>	<p>Artikkel som redegjør for delresultater fra et større, longitudinelt prosjekt på New Zealand</p>	<p>Dybdeintervjuer med 108 unge mellom 17 og 20 år som hadde vært i kontakt med minst to hjelpetjenester. Tematisk analyse</p>
<p>Hyde, J. & Kammerer, N. (2009). Adolescents’ perspectives on placement moves and congregate settings: Complex and cumulative instabilities in out-of-home care. <i>Children and Youth Services Review</i>, 31, 265-273.</p>	<p>Presenterer resultater fra et prosjekt fra en delstat i USA. Atten av de 20 deltakerne hadde opplevd minst fire flyttinger.</p>	<p>Gjentatte dybdeintervjuer med i alt 20 unge i alderen 16-19 år, som bodde i fosterhjem eller på institusjon. Intervjuene ble transkribert og analysert med utgangspunkt i Grounded Theory.</p>
<p>Sen, R. & Broadhurst, K. (2011). Contact between children in out-of-home placements and their family and friends networks: a research review. <i>Child & Family Social Work</i>, 16, 298-309.</p>	<p>Artikkel om resultatene av en systematisk litteraturgjennomgang om en serie viktige temaer knyttet til samvær</p>	<p>Narrativ gjennomgang av litteratur i de vanligste databasene, begrenset til empiriske og peer-reviewed kvalitative og kvantitative studier</p>
<p>Maaskant, A. N., van Rooij, F. B., Bos, H. M. W. & Hermanns, J. M. A. (2015). The wellbeing of foster children and their relationships with foster parents and biological parents: a child’s perspective. <i>Journal of Social Work Practice</i>. http://dx.doi.org/10.1080/02650533.2015.1092952.</p>	<p>Presentasjon av en studie fra en del av Nederland om fosterbarns tilknytning til henholdsvis foreldre og fosterforeldre, blant annet sett i forhold til forekomsten av lojalitetskonflikter blant barna.</p>	<p>Tverrsnittstudie som inkluderte i alt 59 barn og unge mellom 10 og 18 år. Deltakerne fylte ut spørreskjemaer. Standardiserte skalaer ble brukt.</p>
<p>Dansey, D., John, M. & Shbero, D. (2018). How children in foster care engage with loyalty conflict: presenting a model of processes informing loyalty. <i>Adoption & Fostering</i>, 42, 354-358.</p>	<p>Artikkel fra en studie av hvorvidt fosterbarn opplever lojalitetskonflikter og hvordan de hankses med dem</p>	<p>Semistrukturerte intervjuer med 15 barn mellom 7 og 14 år, utvalgt av sosialarbeidere på grunnlag av hvor stabil deres nåværende plassering var og deres emosjonelle stabilitet. Grounded theory-tilnærming</p>
<p>Clemens, E. V., Helm, H. M., Myers, K., Thomas, C. & Tis, M. (2017). The voices of youth formerly in foster care: Perspectives on educational attainment gaps. <i>Children and Youth Services Review</i>, 79, 65-77.</p>	<p>Presentasjon av resultater fra en “Consensual Qualitative Research (CQR)” studie, som ble gjennomført med sikte på å øke forståelsen av perspektivene til fosterbarn på manglende fullføring av videregående utdanning og deres</p>	<p>Fire fokusgruppeintervjuer med i alt 16 unge voksne som hadde opplevd mellom en og 32 plasseringer. En del av prosjektet dreide seg om å reflektere over eksisterende</p>

	erfaringer med utdanning. Amerikansk studie.	data om manglende utdanning blant fosterbarn.
Stanley, N. (2007). Young people's and carers' perspectives on the mental health needs of looked-after adolescents. <i>Child & Family Social Work, 12</i> , 258-267.	Artikkelen presenterer resultater fra en studie der hensikten var å få fram ideer og erfaringer fra ungdom under omsorg i to engelske kommuner.	Fire fokusgruppeintervjuer med i alt 14 fosterbarn mellom 12 og 19 år ble gjennomført. Tematisk analyse.
Steenbakkens, A., van der Steen, S. & Grietens, H. (2019). How do youth in foster care view the impact of traumatic experiences? <i>Children and Youth Services Review, 103</i> , 42-50.	Artikkelen presenterer resultater fra en nederlandsk studie der hensikten var å få fram unge fosterbarns syn på hvilke sider ved erfaringen som fosterbarn som kan bidra til psykiske vansker, og hvordan disse vanskene best kan møtes.	Det ble gjennomført narrative intervjuer med i alt 13 unge voksne mellom 15 og 23 år som hadde bodd minst to år i minst ett fosterhjem. Tematisk analyse.

6 Fosterforeldrenes egne barn

6.1 Innledning

Når barn og unge skal bo i fosterhjem, anser man det vanligvis som en fordel at fosterforeldrene har erfaring med egne barn. Ofte bor også barn fortsatt hjemme når fosterbarnet eller fosterbarna flytter inn. Man vet videre at en risikofaktor for utilsiktet flytting fra fosterhjem er at fosterforeldrene opplever at deres egne barn får for store belastninger. Likevel har egne barn i fosterhjem vært relativt lite fokusert i forskningslitteraturen inntil de siste årene. Vi vurderer dette temaet som nødvendig å ha med i en helhetlig modell for oppfølging av fosterhjem, og har valgt ut i alt fem publikasjoner som belyser temaet med ulike, metodiske innfallsvinkler. De er publisert i perioden 2006-2018, og består av en litteraturstudie, en rapport som bygger på flere artikler og en doktoravhandling, samt artikler fra en engelsk og to norske empiriske studier.

6.2 Hvordan fosterforeldrenes egne barn påvirkes

I dette delkapitlet oppsummerer vi resultatene fra en rapport (Höjer og Nordenfors, 2006) og en litteraturoversikt (Höjeer, Luke og Sebba, 2013) som begge omhandler ulike virkninger på egne barn av å få fostersøsken.

Rapporten bygger egentlig på to svenske studier; et mindre prosjekt og et doktorgradsprosjekt fra tidlig på 2000-tallet, som samlet involverte fokusgrupper og intervjuer med 49 barn og unge i alderen 9-25 år og i tillegg diskusjongrupper med deltakere i samme alder. I tillegg kom en spørreskjemaundersøkelse med svar fra 684 barn og unge fra 184 svenske kommuner (Höjer, 2007; Höjer og Nordenfors, 2006, Nordenfors 2006; Nordenfors 2016). En så omfattende studie har ikke vært gjennomført i Norden senere. Hensikten var å undersøke hvordan fosterforeldrenes egne barn påvirkes av å leve med fostersøsken.

Det overgripende inntrykket fra både barn og unges uttalelser i grupper, spørreskjemaer og intervjuer gir et bilde av at relasjonen til fostersøsken er god i de fleste tilfeller. Av de som svarte på spørreskjemaet anså tre fjerdedeler at de har et svært bra eller ganske bra forhold til sine fostersøsken.

I studien framtrer barn og unge på mange måter som selvstendige aktører som tar ansvar og gir omsorg både til sine foreldre og sine fostersøsken. Barn og unge beskriver sine foreldre som dypt engasjerte i sitt oppdrag som fosterforeldre, og viser som oftest stor forståelse for deres engasjement. De vet at foreldrene anstrenger seg for å klare oppdraget, og gjøre et godt arbeid slik at I studien fostersøsknenes situasjon skal bli så bra som mulig både hjemme, på skolen og i kontakten med opprinnelsesfamilien.

Barn og unge så at oppdraget som fosterforeldre tok mye tid og krefter fra foreldrene, og våre respondenter tok ansvar for foreldrenes velbefinnende, blant annet gjennom å ikke tyngte dem med å fortelle om sine egne problemer. Mange fortalte også at de tok et stort ansvar for fostersøsken. Det kunne handle om ulike ting – om å hjelpe dem med rutiner i hjemmet, med lekser, med å lette kontakter med kamerater, lytte til fortellinger om vanskelige erfaringer, trøste og støtte. Å bo som fosterhjem innebærer blant annet å også bli involvert i plasserte barn og unges nettverk, både det private og det profesjonelle. Fosterforeldrenes egne barn blir dermed mer delaktige i forholdet mellom fostersøsknene og deres foreldre, i fostersøsknenes kontakt med sosialtjenesten og de beslutningene som tas i forbindelse med plasseringen, i fostersøsknenes vennerelasjoner osv. I følge resultatene fra studien påvirkes relasjoner til fostersøsknene som oftest positivt av det ansvaret egne barn tar. Av informasjonen vi har fått av barn og unge kan vi se at det å ta ansvar for fostersøsken oppfattes som positivt og kompetansehevende av mange. Å ta ansvar kan sies å være en måte å delta på, men også som en måte å føle seg nyttig på.

I studien er *rettferdighet* et begrep som våre respondenter, særlig de yngrem ofte kommer tilbake til. *Urettferdighet* innen familien ble opplevd som særlig krenkende og vanskelig å håndtere. Det er selve opplevelsen av foreldrenes ulike handlemåter mot søsken som oppleves som negativt, ikke om foreldrenes handlemåter var ulike i reliteten. For våre yngre respondenter kunne følelsen av urettferdighet bli en påtakelig konsekvens i hverdagen, særlig når de hadde fostersøsken som var jevngamle med dem selv. Opplevelsen av at det ble tatt spesielle hensyn til fostersøsken, at fostersøsken fikk spesielle fordeler fordi det var synd på dem, kunne påvirke relasjonen negativt. Opplevelsen av urettferdighet kunne av og til lede til misunnelse hos fosterforeldrenes egne barn i forhold til fostersøsknene.

Søsken som er nær hverandre i alder har ofte liknende behov, og er på liknende sosiale arenaer. Derfor kan også konkurranen bli stor mellom jevngamle søsken. Gruppedeltakere med jevngamle fostersøsken, eller fostersøsken som var nær i alder, fortalte om ulike former for konkurranse – om foreldre, om kamerater, om tilhørigheter. *Alder* påvirket ikke relasjonen i seg selv, dermot fantes det en svak sammenheng mellom *aldersforskjell* og relasjonen til fostersøsken. Relasjonen ble bedre hvis aldersforskjellen var større enn to år. Ju større aldersforskjellen er, jo bedre er relasjonen. I gruppediskusjoner, men også i skriftlige svar på spørreskjemaet, framgikk det at det som kunne være mest problematisk med jevngamle fostersøsken var at de agerte på de samme sosiale arenaene.

Barn og unge etterlyste mer informasjon om plasserte barn, først og fremst for å få økt forståelse for fostersøsken. De som opplever at de har fått adekvat informasjon av sosialtjenesten har også en signifikant bedre relasjon til sine fostersøsken ($p < .001$). Følgelig viser resultatene med all ønskelig tydelighet at kontakten mellom sosialtjenesten og fosterforeldrenes egne barn har betydning for hvordan relasjonen til fostersøsken utvikler seg.

Når en familie påtar seg oppdrage som fosterhjem økes offentlighetens innsyn i svært stor grad. En fosterfamilien blir åpen for innsyn og gjøres tilgjengelig både for plasserte barns profesjonelle og private nettverk. En konkret og praktisk konsekvens for fosterforeldrenes egne barn kan være at deres fysiske utfoldelsesmuligheter i hjemmet begrenses, for eksempel av samtale og møter av ulike slag som de ikke skal være med på. Det kan også handle om besøk av fostersøsknenes foreldre, som kan begrense de egne handlingsmulighetene i hjemmet.

Noen av våre respondenter følte at de måtte holde seg unna i slike situasjoner. De kunne heller ikke ta med seg venner hjem, eller bevege seg fritt i huset. Dermed ble deres eget hjem ikke lenger like selvfølgelig tilgjengelig for dem, på grunn av den "offentlige virkosmheten" som foregikk.

En faktor vi selv bet oss merke i når vi lyttet til barn og ungdommers egne beretninger, eller når vi leste svarene på spørreskjemaet, var at de kunne beskrive situasjoner som kunne være ganske konfliktfylte, skremmende eller forvirrende, og samtidig ha en positiv holdning til å leve med fostersøsken. Det er flere årsaker til dette, blant annet relasjonen til og omsorg for fostersøsken, men det er spesielt verd å framheve evnen til *refleksjon*. I mange tilfeller beskrev barn og unge en kontinuerlig dialog mellom familiemedlemmene, en stadig tilbakevendende refleksjon, som også virker som om den har hatt en styrkende effekt på familierelasjonene i seg selv.

Sammenfatningsvis kan det understrekes at det er viktig at foreldrene gjør de egne barna delaktige i beslutningen om å bli fosterhjem og lytte til deres spørsmål og anliggender. Det finnes en risiko for at relasjonen til fostersøsken blir dårligere hvis biologiske bar og fostersøsken er for nær i alder, derfor kan det være en god ide at det finnes noen års avstand i alder mellom dem. Det er også viktig at fosterforeldrene forsøker å gi egne barn egen tid sammen, at de viser barna at de lytter til dem, og at de tillater dem å klage på fostersøsknene iblant, for eksempel om det er store konflikter mellom egne barn og fostersøsken.

Litteraturoversikten til Höjer, Sebba og Luke (2013) hadde som mål å få et oversiktlig bilde av hvordan fosterforeldres egne barn påvirkes av å leve i en familie som tar imot fosterbarn. Et søk i et stort antall databaser supplert med kontakter med kjente forskere på området resulterte i 20 artiklerpublikasjoner som ble nærmere analyser.

En kort sammenfatning av resultatene viser at plasserte barn tar en stor del av fosterforeldrenes tid, og at det dermed kan bli mindre tid til overs til de egne barna. Fosterforeldrenes oppmerksomhet er ofte rettet mot fosterbarna, og de egne barna kan oppleve at foreldrene ikke rekker eller orker å bruke tid på dem og at de får løse problemene sine selv. Det hendte at fosterforeldrenes egne barn opplevde at deres liv, og deres problemer, var mindre viktige enn fosterbarnas. Noen barn og unge opplevde dette som problematisk, og kunne både føle seg sveket og være sinte på foreldrenes mangel på oppmerksomhet. De fleste hadde dog stor forståelse for foreldrenes engasjement i fosterbarna, og forsøkte å støtte sine foreldre så de skulle mestre oppraget. Egne barn valgte derfor i blant å ikke snakke om sine egne problemer, ettersom de var redde for at foreldrene skulle bli urolige og dermed ikke orke å være fosterforeldre. Det var også åpenbart at plasserte barn kunne skape en helt annen type familielive gjennom sin atferd, som var mer fylt av bråk og konflikter enn det barna var vant til fra før.

Imidlertid opplevde de fleste det som positivt å leve med fostersøsken. De følte at de var del av et "team", der de sammen med foreldrene arbeidet for at fostersøsknene deres skulle få det så bra som mulig. Fosterforeldrene selv mente at deres egne barn hadde fått en lekse i empati gjennom å leve med fostersøsken. Med det mente fosterforeldrene at de egne barna hadde fått lære seg om ulike livsvilkår, og misbruk og mentale problemer, og at de derigjennom hadde tilegnet seg en god forståelse for andre mennesker og deres problemer. De hadde også fått lære seg å ta ansvar, både for seg selv og for andre barn. De egne barna tegnet et liknende bilde. De var ofte stolte over sine kunnskapsker om menneskers livsvilkår, og syntes det ga dem en kompetanse som skilte dem fra deres jevnaldrende.

6.3 Utdyping av noen spesielle temaer

De tre siste publikasjonene som er tatt mer her, går mer i dybden på spesielle temaer. Den første (Adam, Hasset og Lumsden, 2018), ønsket å fokusere på erfaringene til fosterforeldrenes egne barn ved hjelp av en fenomenisk analyse av semi-strukturerte intervjuer med åtte barn mellom 14 og 16 år.

Måten de egne barna forsøkte å forstå relasjonene i familien på var viktig. Det var positivt når biologiske barn selv kunne føle at de hadde en rolle i familien – at de kunne hjelpe til og støtte fosterbarna. Da følte de seg betydningfulle, og stolte over å kunne gjøre en innsats. En annen positiv faktor var at de fortsatt kunne få "egentid" med foreldrene om de bad om det. Mer negative erfaringer handlet om den tiden oppdraget som fosterforeldre tok, at det innvikret på deres tid med foreldrene. Foreldrene var fokusert på fosterbarna, og de egne barna fikk mindre oppmerksomhet. Følelser av å bli urettferdig behandlet – fosterbarna kom unna med handlinger de selv ikke fikk lov til. De egne barna løste dette gjennom å "forstå" at fosterbarna hadde større behov enn dem selv. Som i flere andre studier støttet de egne barna foreldrene sine, og forsøkte gjøre det enklere for dem. Selv her foreslå barna at de skulle få delta i grupper med andre barn med fostersøsken.

Konklusjonen var at de egne barna deltar i "fosterforeldreoppdraget". De håndterer problemer gjennom å se oppdraget som meningsfullt, og se egne bidrag som viktige. Dette er i tråd med resultatene fra de to publikasjonene som ble presentert i forrige delkapittel.

Vi vet at mange barn og unge som flytter til fosterhjem, har med seg belastninger og problemer som kan resultere i atferd som er vanskelig og utfordrende å forholde seg til. Ellingsen og Øyre (2016) undersøkte hvordan det er å vokse opp med fostersøsken med slik atferd gjennom retrospektive intervjuer med åtte unge mellom 18 og 25 år. Analysene ble gjennomført med inspirasjon fra konstruktivistisk grounded theory. Tre temaer framsto som viktige: Uro og konflikter i hverdagen, effekter på familienettverket og familierelasjonene og økt sosial kompetanse og andre framtidsperspektivet. Momentene som kom fram i diskusjonene er i tråd med det som har kommet fram i andre studier

Sammenfatningsvis mener forfatterne at det både har positive og negative sider å vokse opp med fostersøsken. Det mest framtrepende av de negative sidene var uro og konflikter i hverdagen, samt en endret relasjon til familiens nettverk.

Man må også regne med at selvpoppfatningen til fosterforeldrenes egne barn påvirkes av å få fostersøsken, kanskje både på godt og ondt, selv om barna snakker positivt om det de lærer av å ha fostersøsken. Knutsen (2014) ønsket å beskrive barn og unges forståelse av leve med fostersøsken gjennom intervjuer med i alt åtte barn mellom 10 og 15 år. Forfatteren mener at han vil anvende et barneperspektiv i intervjuene. Det ble gjennomført en tematisk analyse med tre hovedkategorier – barnas forståelse av fosterbarnet, fosterforeldrene og oppdraget som fosterhjem.

Halvparten av barna anså at deres relasjon til fosterbarnet kunne sammenliknes til et "vanlig" søsken, selv om det også var forskjeller. Fostersøsken behøver mer hjelp av sine eldre søsken enn "vanlige" søsken. Flere ville ha mer informasjon, og få den tidligere, om sine fostersøsken. Det ble opplevd som problematisk om fostersøskenene plaget kjæledyr, skadet seg selv eller tok for mye av foreldrenes oppmerksomhet.

Barna opplevde at de fikk mindre oppmerksomhet fra foreldrene, men det var noe de kunne håndtere ettersom de syntes at foreldrene gjorde en god innsats som fosterforeldre. De kunne akseptere at fostersøskenenes behov var større enn deres egne. Flere snakket om hvor stolte de var av foreldrene sine og den gode innsatsen de gjorde.

Noen barn oppfattet at oppdraget gikk ut på å lære fosterbarna det barn trenger å lære, og som de ikke hadde lært i sine egne familier. De anså seg selv som ansvarlige for å lære fosterbarna ting. De syntes også at de hadde lært mye selv gjennom å leve med fostersøsken.

Alle beskrev seg selv som aktører. Det fantes både likheter og forskjeller mellom fostersøsken og "vanlige" søsken. Forfatteren finner at det er nødvendig å involvere egne barn i oppdraget som fosterramille i større grad, i tråd med det annen forskning også påpeker.

6.4 Oppsummering

De viktigste resultatene fra studiene som er presentert her, kan oppsummeres gjennom de anbefalingene Höjer, Sebba og Luke (2013) ga med utgangspunkt i sin forskningsoversikt.

- Egne barn trenger å føle seg delaktige i beslutningen
- Fosterforeldrenes egne barn trenger god informasjon om hva det innebærer å være fosterfamilie, og de trenger også informasjon om de barna som plasseres i familien
- Fosterforeldre og sosialarbeidere må passe på å lytte til fosterforeldrenes egne barn. Ved besøk i fosterhjemmet er det viktig at de egne barna også får oppmerksomhet.
- Det kan være en god ide å skape grupper der fosterforeldrenes egne barn kan møtes og sammenlikne erfaringene sine.

Tabell 6.1 Oversikt over grunnlagsartiklene

Titel	Typ av artikkel	Metode
Höjer, I & Nordenfors, M (2006). <i>Att leva med fostersyskon.</i> Rapport i skriftserien 2006:5. Göteborgs universitet.	Rapport som redegjør for resultater fra prosjektet "Att dela sina föräldrar med fostersyskon. En studie om fosterföräldrars egna barn"	Spørreskjemaundersøkelse med svar fra 684 barn og unge fra 184 svenske kommuner. Fokusgrupper med 17 barn og unge 9 – 25 år. Diskusjonsgrupper med barn og unge 11 – 25 år. Intervjuer med åtte unga.
Adams, E., Hasset, A. & Lumsden, V. (2018). "They needed the attention more than I did': How do the birth children of foster carers experience the relationship with their parents?" <i>Adoption & Fostering 2018</i> , Vol. 42(2) pp. 135–150	Artikkel som redegjør for ett mindre forskningsprosjekt	Fenomenologisk analyse av åtte semi-strukturerte intervjuer. Deltakerne var mellom 14 og 16 år. Data ble analysert ved hjelp av IPA-metoden. analyserede med hjelp av IPA metoden.
Ellingsen, I. T. and I. Øyre (2016). "Å vokse opp med fostersøsken med utfordrende atferd - erfaringer i et retrospektivt lys." <i>Tidsskriftet Norges Barnevern</i> 92(01): 20-35.	Artikkel som redegjør for et mindre forskningsprosjekt	Retrospektive intervjuer med åtte unge, 18 – 25 år, fra to bykommuner. Analysene ble gjort med inspirasjon fra konstruktivistisk grounded theory.
Knutsen, J. M. (2014). "De navnløse hjelperne – om selvpoppfatningen til barn av fosterforeldre." <i>Tidsskriftet Norges Barnevern</i> (01): 20-30.	Artikkel som redegjør for et mindre forskningsprosjekt	Åtte intervjuer med barn mellom 10 og 15 år. Forfatteren uttrykker at han vil anvende et

		barneperspektiv i intervjuene. Tematisk analyse med tre hovedkategorier – Barnass forståelse av 1. Fosterbarnet. 2. Fosterforeldrene. 3. Oppdraget som fosterhjem.
-Höjer, I, Sebba, S & Luke, N (2013) <i>The impact of fostering on foster carers' children. An international literature review.</i> Oxford: University of Oxford, Rees Centre.	Forskningsoversikt	Genomgang av databaser + kontakt med internasjonale forskere

7 Fosterforeldres oppfatninger

7.1 Innledning

Mange fosterhjem fungerer bra og gir barna en god oppvekst så lenge de skal være der. Samtidig er det hele tiden en relativt stor andel som flytter utilsiktet. Flyttingene kan være ledd i nye planer for barnet eller ungdommen, og behøver følgelig ikke bety ekstra belastninger for dem. Det er imidlertid grunn til å tro at flertallet av de utilsiktete flyttingene skjer brått, og gjerne på grunn av at problemene i fosterhjemmet blir uoverkommelige, uventede hendelser i fosterhjemmet eller fordi fosterforeldrenes egne barn reagerer for sterkt (Backe-Hansen, Christiansen og Havik, 2013; Oosterman med flere, 2007). Mange barn og unge i fosterhjem kan også oppleve en rekke flyttinger mellom fosterhjem og institusjoner. En norsk telling basert på statlige tiltak (Bufdir, 2013) antyder at dette kan gjelde mellom 20 og 25 prosent av fosterbarna, mens andelen vanligvis registreres som til dels langt høyere for unge med atferdsvansker (Oosterman med flere, 2007; Rock med flere, 2015). Dessuten kan systemiske faktorer i seg selv komme til å fungere drivende for ustabilitet (Bombach, Gabriel og Stohler, 2018; Egelund og Vitus, 2009) (jfr. delkapittel 11.1). Derfor er det av interesse å utforske nærmere hva fosterforeldre tenker om egne erfaringer, behov og hva som skal til for at de opplever at en plassering er vellykket.

Vi har valgt ut i alt seks artikler og en rapport. Rapporten er norsk (Backe-Hansen med flere, 2013) og dekker et fireårig norsk forskningsprosjekt om ulike aspekter ved fosterhjemsarbeidet. Artikkene er utgitt mellom 2008 og 2018. Tre er reviewartikler. De tre empirisk baserte artikkene er fra henholdsvis Canada, USA og England. Disse analyserer både kvalitative og kvantitative data, og spenner fra intervjuer med ganske få fosterforeldre til større spørreskjemaundersøkelser.

7.2 Fosterforeldres ulike perspektiver på det å være fosterforeldre

Med sin syntetisering av funn i 18 artikler ønsket Blythe, Wilkes og Halcomb (2014) å utforske fosterforeldres erfaringer nærmere. Resultatene viser at det å være fosterforeldre har både positive og negative virkninger på deres personlige velbefinnende. Disse avhenger stort sett av i hvor stor grad fosterforeldrene opplever sin rolle som foreldre eller profesjonelle, hva slags relasjon de har til barneverntjenesten og deres evne til å håndtere barnas vanskelige atferd. Det viste seg å være et stort behov for å klargjøre fosterforeldrerollen, ettersom dette igjen påvirker fosterforeldres velbefinnende (se også de Wilde med flere, 2019).

Dessuten trenger fosterforeldre både personlig og profesjonell støtte for kunne gi optimal omsorg til barn med komplekse fysiske, mentale og utviklingsmessige behov. Det er tydelig at fosterforeldre opplever ekstra engstelse og stress i forhold til sin rolle som omsorgsgivere (jfr. neste avsnitt), og at dette varierer i forhold til hvordan de

forstår sin rolle og hvordan de relaterer seg til sosialarbeidere. Samrai, Beinart og Harper (2011) intervjuet åtte fostermødre, og fant at fosterforeldrenes opplevelse av å få støtte var grunnleggende for om de opplevde plasseringen som vellykket. Brown (2008) intervjuet 63 fosterforeldre for å få mer kunnskap om hva slags støtte som trengs for at plasseringer lykkes. Deltakerne framhevet at de trengte riktig personlighet og ferdigheter, informasjon om fosterbarnet, et godt forhold til barneverntjenesten, støtte fra familien så vel som ferdigheter i å ta vare på seg selv.

En amerikansk studie hadde som mål å undersøke nærmere faktorer som påvirker en beslutning om å fortsette så vel som slutte som fosterforeldre. Geiger, Hayes og Lietz (2013) fikk svar på et elektronisk spørreskjema fra i alt 649 fosterforeldre, som besto av validerte skalaer og åpne spørsmål. De fant at en intensjon om å fortsette som fosterforeldre påvirkes positivt av fosterforeldrenes indre belønninger og motivasjon, tilfredshet med å være fosterforeldre, indre kontrollplassering, og hvor mye emosjonell og praktisk støtte man får. Redusert godtgjørelse, problemer med å navigere i systemet, tilgang på tjenester for fosterbarn og fosterfamilier samt endringer i familien ble nevnt som årsaker til at fosterforeldre kunne tenkes å slutte. Forfatterne konkluderer at fosterforeldres kompetanse når det gjelder deres fosterbarn bør verdsettes høyere, og at fosterforeldre i større grad bør være en del av et team. De påpekte også ulempene ved rask turnover.

I tillegg er det nyttig å gå nærmere inn på litteratur som spesifikt er opptatt av mulig stress og utbrenthet blant fosterforeldre, som også kan spille en rolle når fosterhjem gir opp. To artikler fra 2018 diskuterer dette. Adams, Hassett og Lumsden (2018) gjennomførte en litteraturstudie som inkluderte i alt 15 publikasjoner. Kriteriene var at studiene inkluderte fosterforeldre med spesielt fokus på stress, samt studier der man brukte mål på velbefinnende, mestring eller tilfredshet med å være fosterforeldre. Målsettingen var å syntetisere og evaluere eksisterende empirisk evidens for årsaker og konsekvenser av stress blant fosterforeldre, og hva som minker eller øker dette. Fem forhold ble særlig løftet fram. Flere av studiene påpekte at relasjonen til og forpliktelsen fra barneverntjenesten var sentrale kilder til stress for fosterforeldre, og var en vanlig årsak til at man sluttet med å være fosterforeldre. Her må man ha i mente ulike systemer og ressurser, og sikkert ulike forventninger, på tvers av land. Samtidig er dette en problemstilling som går igjen også for norske fosterforeldre. En annen bidragsyter til stress og det å ikke fortsette som fosterforeldre var effekten på fosterfamilien, selv om ulike studier kan ha ulike resultater på dette punktet. En tredje faktor var fosterbarnas atferd, og også her var resultatene blandet. Det er en viktig interaksjon mellom opplevd «self-efficacy» og kvaliteten på relasjonen mellom fosterforeldre og fosterbarn når det gjaldt intensjonen om å fortsette som fosterforeldre. For det fjerde var sosial støtte en viktig faktor for å øke tilfredsheten med å være fosterforeldre, det være seg fra formelle eller mer uformelle kilder. Den siste faktoren, tilknytning mellom fosterbarn og fosterforeldre, var bare tatt opp i en enkelte av de inkluderte studiene. Artikkelen etterlyser videre forskning, samt adresserer behovet for et holistisk perspektiv på de profesjonelle som omgir fosterfamilien. Det er også viktig å finne metoder for å få fosterforeldre til å åpne seg i en trygg setting i forhold til å snakke om de problemer de har med å ivareta rollen.

Forfatterne understreker variasjonen i stressorer og nivåer for stress fosterforeldre opplever. Disse påvirkes ikke bare av kjennetegn ved barna og deres tidligere erfaringer, men også av forhold knyttet til fosterforeldrene. Dette tilsier individualiserte tilnæringsmåter. Samtidig var det allmenn enighet i studiene om at det er viktig å være spesielt oppmerksom på fosterforeldres problemer med å forholde seg til barnevernssystemet og håndtere forholdet til biologiske foreldre. Sosial støtte ble da en viktig buffer. Følgelig bør et systemisk perspektiv på omsorgen rundt et barn og utforsking av hvordan disse faktorene interagerer være en viktig inngang til å undersøke årsaker til og konsekvenser av stress for fosterforeldre (Adam, Hassett og Lumsden, 2018). Muligheten for burnout ble også framhevet av deltakerne i studien til Geiger, Hayes og Lietz (2013).

Hannah og Woolgar (2018) studerte det de kaller «compassion fatigue» eller en form for utbrenthet profesjonelle kan utvikle når de jobber med barn og voksne som har opplevd traumer. Forfatterne ønsket å finne ut om også fosterforeldre kan utvikle dette. Grunnlaget var elektroniske spørreskjemaabesvarelser fra 131 fosterforeldre. De fikk bekreftet at slik utbrenthet finnes blant fosterforeldre, på nivå med det man ellers finner blant profesjonelle som arbeider med barn. En av fem var over en klinisk grense, mens en av fire var i risikozonen. Høy grad av «compassion fatigue» hadde sammenheng med at fosterforeldrene i mindre grad tenkte å fortsette, samt at de var mindre fornøyd med arbeidssituasjonen. Forfatterne fant også at unngående mestringsstrategier og mangel på psykologisk fleksibilitet, samt å undertrykke tanker, hadde sammenheng med «compassion fatigue».

På sin side har (Adams et al 2008) sett på hva som påvirker stress hos fosterforeldre og hva dette betyr for dem. Man finner at fosterforeldrene er påvirket av omsorgssystemet rundt dem og barnet (barnevernet), påvirkninger fra foreldrenes egen familie og barnets atferd. Dette er «stressorer» som påvirker tilbøyeligheten til å fortsette som fosterforeldre. Stress kan bli redusert med sosial støtte. Artikkelen etterlyser videre forskning, samt adresserer behovet for et holistisk perspektiv på de profesjonelle som omgir fosterfamilien. Det er også viktig å finne metoder for å få fosterforeldre til å åpne seg i en trygg setting i forhold til å snakke om de problemer de har med å ivareta rollen.

Det er vanlig å finne at atferdsvansker er belastende for fosterhjem, og svært ofte løftes dette fram som årsak til at fosterhjems plasseringer ender med utilsiktet flytting (Oosterman med flere, 2007; Rock med flere, 2015). Her vil vi kort referere en britisk studie der ti erfarne fostermødre ble intervjuet om helseproblemer deres fosterbarn hadde, tjenestene de tilbød for å støtte barna og hvor nyttige de synes tjenestene var (Sargent og O'Brien, 2014). Studien gir et innblikk i hva ved atferdsproblemer som kan oppleves som spesielt problematisk. Det viste seg at dette gjaldt noen typer atferd pekte seg spesielt ut. Det var atferd som truet fosterfamiliens medlemmer, seksualisert og voldelig atferd og mangel på respekt for grenser og ansvar, og atferd som utsatte fosterbarnet for risiko, som selvskadning og rusmisbruk. Slik atferd førte til høy grad av engstelse hos fostermødrene, og innebar risiko for at plasseringen skulle bryte sammen. Fostermødrene kunne også synes det var vanskelig å ta kontakt med psykisk helsevern fordi det impliserte at familien deres trengte hjelp fra psykisk helsevern, i stedet for at det var fosterbarnet som hadde problemer. Tok de kontakt, opplevde de imidlertid at den kunne være hjelpsom. Nettverksmøter ble også opplevd som nyttige selv om en plassering likevel kunne bryte sammen.

7.3 Oppsummering

Dette kapitlet har primært hatt som målsetting å trekke fram en del nyere litteratur om fosterforeldres egne erfaringer, på godt og ondt, også i form av mindre, kvalitative studier som kan supplere litteraturgjennomganger og spørreskjemaundersøkelser. Selv om studiene er hentet fra flere land formidles mange av de samme erfaringene som vi finner i norske studier (f.eks. Backe-Hansen, Havik og Grønningsæther, 2013). Noen punkter kan løftes fram som nyttige når det gjelder utviklingen av en modell for oppfølging, og understreker behovet for å forstå fosterforeldrenes rolle og erfaringer både på individ- og systemnivå.

Fosterforeldre kan, som andre som arbeider med mennesker som har det vanskelig, bli utbrente av det de gjør. Det kan være viktig å sette ord på fosterforeldres reaksjoner som mulige tegn på utbrenthet, og tilby støtte i forhold til det. Avlastning til da ikke være tilstrekkelig.

Fosterforeldre opplever både positive og negative sider ved rollen sin, som vi også vet fra norske undersøkelser. Positive aspekter er blant annet knyttet til følelsen av å få til noe, av å være motivert og av å ha en viss kontroll med det som skjer. Negative aspekter er blant annet knyttet til manglende støtte og anerkjennelse, foruten

forhold knyttet til problemer fosterbarna måtte ha og virkningene på egne barn og familien for øvrig. Mange fosterhjem fungerer bra og gir barna en god oppvekst så lenge de skal være der. Samtidig er det hele tiden en relativt stor andel som flytter utilsiktet. Flyttingene kan være ledd i nye planer for barnet eller ungdommen, og behøver følgelig ikke bety ekstra belastninger for dem. Det er imidlertid grunn til å tro at flertallet av de utilsiktede flyttingene skjer brått, og gjerne på grunn av at problemene i fosterhjemmet blir uoverkommelige, uventede hendelser i fosterhjemmet eller fordi fosterforeldrenes egne barn reagerer for sterkt (Backe-Hansen, Christiansen og Havik, 2013; Oosterman med flere, 2007). Mange barn og unge i fosterhjem kan også oppleve en rekke flyttinger mellom fosterhjem og institusjoner. En norsk telling (Bufdir, 2011) antydte at dette kan gjelde mellom 20 og 25 prosent av fosterbarna, mens andelen vanligvis registreres som til dels langt høyere for unge med atferdsvansker (Oosterman med flere, 2007; Rock med flere, 2015). Dessuten kan systemiske faktorer i seg selv komme til å fungere drivende for ustabilitet (Bombach, Gabrielog Stohler, 2018; Egelund og Vitus, 2009) (jfr. også kapittel 11).

Tabell 7.1 Oversikt over grunnlagsartiklene

Tittel	Type publikasjon	Metode
Backe-Hansen, E., T. Havik & A. B. Grønningsæther (2013). <i>Fosterhjem for barns behov. Rapport fra et fireårig forskningsprogram.</i> Oslo: NOVA, rapport nr. 16/13.	Rapport fra et forskningsprosjekt som dekker en rekke temaer knyttet til fosterhjem og utviklingen av fosterhjemstilbudet	En kombinasjon av spørreskjemaer og intervjuer med fosterforeldre, ungdom og saksbehandlere som informanter, samt litteraturgjennomgang
Adams, E., Hassett, A. R. & Lumsden, V. (2018). What do we know about the impact of stress on foster carers and contributing factors? <i>Adoption & Fostering</i> , 42, 338-353.	Studiens hensikt var å syntetisere og evaluere nyere evidens om årsaker og konsekvenser av stress blant fosterforeldre	Systematisk litteraturoversikt etter gjennomgang av flere databaser, men nærmere analyser av 15 artikler som tilfredsstilte inklusjonskriteriene
Blythe, S. L., Wilkes, L. & Halcomb, E. J. (2014). The foster carer's experience: An integrative review. <i>Collegian</i> , 21, 21-32.	Studie som ønsket å syntetisere utvalgt litteratur for å få mer kunnskap om fosterforeldres erfaringer	Integrativ litteraturstudie av i alt 18 artikler som tilfredsstilte inklusjonskriteriene.
Brown, J. D. (2008). Foster parents' perceptions of factors needed for successful foster placements. <i>J. Child Fam Studies</i> , 17, 538-554.	Undersøkelse med sikte på å utvikle kunnskap om hvilke faktorer som bidrar til vellykte plasseringer slik fosterforeldre ser det. Fra en canadisk provins.	Intervjuer med 63 tilfeldig utvalgte fosterforeldre blant i alt 1664 – rekrutteringen fortsatte til oppnådd metning
Geiger, J. M., Hayes, M. J. & Lietz, C. A. (2013). Should I stay or should I go? A mixed methods study examining the factors influencing foster parents' decisions to continue or discontinue providing foster care. <i>Children and Youth Services Review</i> , 35, 1356-1365.	Studie med sikte på å utdype faktorer som påvirker fosterforeldre både til å fortsette og gi opp	Online spørreskjemaundersøkelse til fosterforeldre i en amerikansk delstat, kombinasjon av validerte skalaer og frie kommentarer. 169 svar (17 % av alle aktuelle)

<p>Hannah, B. & Woolgar, M. (2018). Secondary trauma and compassion fatigue in foster carers. <i>Clinical Child Psychology and Psychiatry</i>, 23, 629-643.</p>	<p>Studien ønsker å bekrefte at "compassion fatigue" er et nyttig begrep for å forstå fosterforeldres situasjon. Britisk studie.</p>	<p>131 fosterforeldre fylte ut et online spørreskjema som inkluderte selvrapportert "compassion fatigue" og relaterte risikofaktorer. Slektsfosterhjem og andre fosterhjem var inkludert.</p>
<p>Rock, S., Michelson, D., Thomson, S. & Day, C. (2015). Understanding foster placement instability for looked after children: a systematic review and narrative synthesis of quantitative and qualitative evidence. <i>British Journal of Social Work</i>, 45, 177-203.</p>	<p>Litteraturgjennomgang med sikte på finne faktorer som kan bedre stabiliteten for barn og unge under omsorg, og komme med anbefalinger til praksisfeltet</p>	<p>Systematisk review av en rekke databaser med både kvantitative og kvalitative data, hvorav 40 kvantitative og 18 kvalitative studier tilfredsstilte inklusjonskriteriene</p>

8 Fosterbarn og utdanning

8.1 Innledning

Etter å ha vært lite fokusert på som forskningsområde i mange år, har nå forskning om plasserte barn og unge og deres skolegang og utdanning økt kraftig særlig det siste tiåret. Det finnes en stor mengde litteratur om dette området, og der har vi vær tvunget til å foreta et utvalg av publikasjoner i denne oversikten. Noen få av artiklene diskuterer fosterbarn spesielt, men flertallet diskuterer barn og unge under omsorg generelt. Noen ganger skilles også mellom ulike plasseringstyper i analysene, men ikke bestandig.

For å få et så variert bilde som mulig, har vi valgt ulike typer artikler: Forskningsoversikter, artikler som bygger på kvantitativt materiale så vel som kvalitativt materiale, inklusive interjuer med plasserte barn og unge, sosialarbeidere og fosterforeldre. I alt presenterer vi her resultater fra 15 publikasjoner publisert mellom 2011 og 2018, de fleste fra de to siste årene, hvorav fire er systematiske litteraturoversikter. Disse presenteres først. I tillegg kommer resultater fra empiriske studier fra flere land: Sverige (3), Norge (3), Canada (1), England (1) og USA (1). Den siste artikkelen bygger på analyser i forbindelse med et europeisk, komparativt prosjekt som involverte fem land.

8.2 Resultater fra fire systematiske litteraturoversikter

8.2.1. O'Higgins med flere (2017)

O'Higgins, A., Sebba, J. & Gardner, F. (2017) gjennomførte åtte databaser for artikler fra årene 1996 til 2016 for å gjøre rede for fosterbarns skoleprestasjoner. Kriterier: Barn og unge skulle være fosterhjemsplassert i høyinntektsland, inklusive i familie eller nettverk. 7135 studier ble identifisert, full tekst ble lest for 498, og 39 ble valgt ut til å inngå i forskningsoversikten. Flertallet av studiene var gjennomført i USA (24), fem var fra Canada, fem fra Storbritannia, fire fra Australia og en fra Sverige.

Forfatterne fant ulike resultater når det gjelder betydningen av alder. En del studier fant at eldre barn presterte dårligere i skolan, mens andre ikke fant noen sammenhenger mellom alder og skoleprestasjoner. I alt 14 studier

fant att jenter presterte bedre enn gutter, mens andre studier ikke fant slike resultater. Man fant videre at de barna som fikk spesialundervisning, ofte presterte dårligere enn andre. Denne gruppen hadde også byttet skole oftere og hadde høyere fravær enn andre barn. Barn med store atferdsvansker presterte også dårligere (hvilket ikke er så rart). Dette gjaldt også barn med dårlig psykisk helse. Vanskelige barndoms erfaringer var en annen negativ faktor, som fattigdom. De som ble plassert som tenåringer hadde dårligere skolerestultater enn barn som var yngre da de ble plassert. Barn og unge som hadde ambisjoner og håp koblet til utdanning, presterte på sin side bedre. Flere studier fant dessuten positive sammenhenger mellom barns skolerestultater og fosterforeldrenes engasjement i skolen. Skolebytte var en negativ faktor.

Det er vanskelig å si noe entydig om resultatene, men det går an å se at gutter, barn fra minoritetsgrupper og barn med særskilte behov presterer dårligere enn andre barn. Fosterforeldrenes engasjement i barns skolegang er en positiv faktor. Luke og O’Higgins (2018)

Kan man gi omsorgssystemet skylden for at barn og unge under omsorg får så dårlige skolerestultater? Luke og O’Higgins (2018) bygget delvis på den samme oversikten som over (O’Higgins med flere, 2017). Resultaten er oppdaterte, og sammenliknes med en analyse av data som redegjør for skolerestultater blant plasserte barn i England. Forfatterne ønsker å inkludere andre faktorer enn selve plasseringen, for å se om forskjellene da ble annerledes. Studier som sammenliknet plasserte barns skoleprestasjoner med prestasjonene til barn som ikke var plassert, inngikk. Ni databaser ble gjennomført fra perioden 1990 – 2017. 28 studier ble valgt ut til å inngå i oversikten. 16 var fra USA, tre fra Storbritannia, fem fra Australia, og fire fra Canada.

Åtte studier fant at plasserte barn presterer dårligere på skole enn andre barn. Imidlertid fant 7 studier at det ikke var så store forskjeller mellom plasserte barn og andre barn, om man tok hensyn til barnas levekår. Forfatterne konstaterer at det fins et begrenset grunnlag i forskningen for oppfatningen om at det er selve plasseringen i fosterhjem som er årsaken til at barn og unge presterer dårligere på skolen. Det er også nødvendig å ta hensyn til barnas erfaringer i løpet av oppveksten og av deres familieforhold. Valset (2014) fant tilsvarende resultater i en analyse av norske, longitudinale data der karakterene ved utgangen av ungdomskolen til unge med barnevernserfaring og unge uten slik erfaring ble sammenliknet.

Når plasserte barn ble sammenliknet med andre barn som levde med problematiske forhold (children in need), gikk det bedre på skolen med plasserte barn (om de hadde vært plassert lenger enn to år) enn for ”children in need”. Begge gruppene hadde mye felles. Det gikk bedre på skolen med de som hadde vært plassert mer enn to år enn for dem som nylig var plassert. De som hadde vært plassert mer enn to år greide seg også bedre enn de som ikke var plassert, men som fikk støtte fra sosialtjenesten av ulike årsaker.

Når skolerestultater skal sammenliknes, er det bedre å se på individens behov og erfaringer enn bare å undersøke om de er eller ikke er plassert utenfor hjemmet. Forskjellene mellom de som er og de som ikke er plassert blir ikke like framtrødte da. Det går derfor ikke an å si at det er plasseringen i seg selv om er årsaken til at plasserte barn presterer dårligere enn andre barn.

8.2.2. Liabo med flere (2013)

Flere forskere har de senere årene vært opptatt av å utvikle og evaluere intervensjoner som kan støtte plasserte barns skolegang og utdanning. Liabo med flere (2013) studerte intervensjoner rettet mot plasserte barn i alderen 10-15 år i ”vanlig” skole. 6 514 studier ble identifisert og 11 ble valgt ut. Ni studier var pilotevalueringer av nye programmer.

Det viste seg at barna var mer bekymret for å måtte bytte skole enn for sine faktiske skoleresultater. Det viste seg at barna var mer bekymret for å måtte bytte skole, enn for faktiske skoleresultater. Voksne hadde vage oppfatninger om hvordan barna opplevde sin skolegang. Barna satte pris på støtte fra lærere og fosterforeldre. De satte også pris på støttende intervensjoner, men ikke hvis disse intervensjonene pekte dem ut som "plasserte barn" for skolekameratene. Forfatterne påpeker at det er komplisert å vurdere intervensjonene. Det er viktig å ha "realistiske forventninger" til barn som har vært utsatt for omsorgssvikt og konfliktfylte familierelasjoner i lang tid.

Forfatterne fant tre typer intervensjoner:

- Plasserte barns utdanning planlegges ikke på best mulig måte og følges ikke opp. Støtten kan være målrettet – strategiske intervensjoner.
- Plasserte barn presterer dårlig på skolen fordi de må bytte skole ofte, og fordi de har problemer i familien. Her behøves direkte støtte – "tutoring".
- Plasserte barns hjemmemiljø er ikke støttende i forhold til utdanning. Her trengs intervensjoner i familien, for å sikre at (foster)foreldre hjelper plasserte barn med å lese hjemme, og sikrer at de har bra fritidsaktiviteter.
- Det går ikke an å si noe om hvor effektive intervensjonene er. De mest populære intervensjonene var personlig veiledning (tutoring), kreativ skriving og gratis bøker. Barna satte pris på belønning når de hadde nådd målene sine. Intervensjonene viste at myndigheter, praktikere og forskere gjør mye for å støtte plasserte barns utvikling. Imidlertid ble ikke barna gjort delaktige i intervensjonene eller hvordan disse best kunne utformes.

8.2.3. Forsman og Vinnerljung (2012)

Forsman og Vinnerljung (2012) ønsket også å gjøre rede for intervensjoner som har til hensikt å støtte skoleprestasjonene til plasserte barn, dog ikke begrenset i alder. Søk i databaser ga 413 treff, hvorav 32 studier ble lest. Bare fire var relevante, og ble supplert med sju studier som ble gunnet gjennom kontakt med andre forskere. Dette ga i alt 11 studier som tilfredsstilte inklusjonskriteriene.

Ni studier rapporterer positive resultater. Barnas leseferdigheter ble bedre i de fleste av intervensjonene, mens det var mer blandede resultater knyttet til regneferdigheter. Intervensjonene omfattet eksempelvis individuell veiledning og strukturert, individuell støtte. Veiledning (tutoring) er den metoden som har vært mest evaluert, og som også baseres på teoretisk kunnskap om barns læring.

Konklusjonen var at de fleste fokuserte intervensjonene forbedret plasserte barns skoleprestasjoner. Intervensjoner som omfattet individuell veiledning (tutoring projects) ga best resultater. Forfatterne konstaterer også at det trengs mer forskning om intervensjoner.

8.2.4. Männistö og Pirrtimaa (2018)

Den siste systematiske litteraturoversikten vi presenterer her, dreier seg også om intervensjoner som skal støtte opp under fosterbarns skoleprestasjoner. Männistö og Pirrtimaa (2018) gjennomgikk seks databaser og valgte ut i alt 19 artikler. 10 kategorier ble brukt for å måle utfall: Leseferdigheter, regneferdigheter, kognitive ferdigheter, karakterer, psykisk helse, velbefinnende, livskvalitet, sosiale relasjoner, tilstedeværelse på skolen, kunnskapsnivå og hindre for læring.

Intervensjonene omfattet både direkte og indirekte støtte. Man fant gode resultater av intervensjonene når det gjaldt barn og unges leseferdigheter. Det fantes også signifikante forskjeller når det gjelder regneferdigheter. Kognitive ferdigheter ble påvirket positivt. Barnas velbefinnende er koblet til skoleprestasjoner, som ble bedre

når velbefinnendet økte. Siden studiene var svært varierende når det gjaldt metode, var det imidlertid vanskelig å si noe generelt om resultatene

Forfatterne fant følgende Intervensjoner som ga resultater:

- Individuell veiledning og mentorskap – forutsatt at mentorskapet var gjennomtenkt og langvarig.
- Skolebaserte intervensjoner ga generelt gode resultater – men de var vanskelige å måle, ettersom intervensjonene var basert på individuell støtte. Veiledning som ble gitt i hjemmet ga dårligere resultater, økte opplevelsen av stigmatisering og minket barnas engasjement.

8.3 Resultater fra ti empiriske studier

8.3.1. Durbeej og Hellner (2017)

Forskere i Sverige har utviklet en modell som kalle Skolfam for å støtte fosterbarms skoleprestasjoner gjennom kartlegging av evnenivå og intervensjoner i skolen. Durbeej og Hellner (2017) ønsket å undersøke resultatene av den støtten som gis ved hjelp av denne modellen, sammenliknet med "vanlig" støtte som gis til barn i skolen. 91 fosterbarn ble inkludert, hvorav 54 deltok i intervensjonsgruppen og 37 i kontrollgruppen.

Barna i intervensjonsgruppen viste visse forbedringer, med svake, positive effekter når det gjelder oppfatningsevne, kognitive ferdigheter og leseferdigheter sammenliknet med barna i kontrollgruppen og som ikke fikk noen intervensjon.

Skolfam som modell har positiv virkning på skoleprestasjoner, og kan ses som et godt tiltak for å forbedre sjansene til plasserte barn. Det er grunn til forsiktig optimise hva angår forbedrede framtidsutsikter for plasserte barn som mottok intervensjonen. En norsk implementering av prosjektet ga tilsvarende resultater (Havik, 2013).

8.3.2. Forsman (2017)

"Paired reading" er en metode der fosterforeldre og barn leser høyt sammen, og der barnet siden kan velge å fortsette å lese på egen hånd. Forsman (2017) undersøkte hvordan fosterforeldre opplever intervensjonen ved hjelp av intervjuer med 15 fosterforeldre (13 kvinner og to menn) som deltok i intervensjonen.

I ett tilfelle ble lesingen en negativ opplevelse for både fosterbarn og den plasserte gutten, ettersom gutten opplevde at han ble kritisert når han gjorde feil. Et par andre plasserte barn, som var søsken, opplevde også den strukturerte lesingen som både påtvunget og negativ. I et annet tilfelle fungerte metoden først mindre bra, men ble mer positiv da de modifiserte metoden og lot den plasserte gutten lese selv, i stede for å insistere på å lese sammen i henhold til instruksjonene. Flere andre barn opplevde den felles lesningen som positiv, og som en fin metode å tilbringe tid sammen på. Fosterforeldrene syntes at den felles lesningen ble en bra metode for å få dem til å forstå barnas behov bedre.

Det er viktig at fosterforeldrene er engasjert i prosjektet fra starten, og at de har en positiv holdning. Det var positivt å kunne ha en fleksibel innstilling til programmet, og endre det etter behov. Det er viktig å integrere lesningen i daliglivet, og motivere plasserte barn til å prioritere den felles lesningen. Både fosterforeldre og barn trenger støtte for å kunne gjennomføre intervensjonen på en god måte.

8.3.3. Flynn, Tessier og Coulombe (2013)

Hensikten var å redegjøre for en studie som formulerte og testet en modell for gode skoleprestasjoner for plasserte barn.

Data ble samlet inn fra 1106 barn og unge som var plassert utenfor hjemmet i perioden 2007-2009. Gode skoleprestasjoner ble vurdert ut fra karakterer og hvordan barna klarte lesing, matematikk og naturvitenskapelige emner, her med utgangspunkt i fosterforeldrenes vurderinger. Følgende forklaringsvariabler ble brukt: Alder, kjønn, plasseringstyp (fosterhjem, plassering hos slektninger eller i institusjon), tre risikofaktorer og tre beskyttende faktorer.

Det viste seg at de variablene som best forklarte gode skoleprestasjoner var: Kjønn (Jenter presterte bedre enn gutter), relativt få atferdsvansker (mer negative prestasjoner for de med store atferdsproblemer), gode utviklingsmessige betingelser og at fosterforeldrene hadde høyere ambisjoner når det gjaldt barn og unges skolegang og skoleprestasjoner.

8.3.4. Cheung med flere (2012)

Målsettingen med Cheung et al (2012) studie var å undersøke hvordan selve plasseringen påvirker skoleprestasjonene blant plasserte barn og unge. Det ble brukt en modell for å se forskjeller i skoleprestasjoner blant plasserte barn. Betydningen av fosterforeldrenes engasjement og barnas skoleprestasjoner ble undersøkt. Utvalget bestod av 687 barn og unge mellom 10 og 15 år.

Forfatterne fant at 95 prosent av forskjellene når det gjaldt skoleprestasjoner kunne forklares av forskjeller mht. Plasseringen, mens de øvrige 5 prosentene kunne forklares av individuelle forskjeller blant plasserte barn. Yngre barn presterte bedre enn eldre barn, og jenter bedre enn gutter. Barn og unge som hadde fosterforeldre som ga dem mye støtte med skolearbeidet, og der det fantes bøker i fosterhjemmet og en positiv holdning til lesning, presterte bedre på skolen. Også det at fosterforeldrenes forventninger til at fosterbarn skulle prestere bra på skolen hadde positiv innvirkning på prestasjonene. Følgelig er det viktig å være oppmerksom på selve plasseringen – omsorgsmiljøets – betydning for plasserte barns skoleprestasjoner, og ikke bare konsentrere støttende tiltak direkte i forhold til barn og unge.

Tre faktorer som kan støtte barn og unge med å gjøre det bra på skolen:

- Fosterforeldrenes engasjement i skolen, hjelp med lekser osv.
- Fosterforeldres forventninger om gode skolerresultater
- Et hjemmemiljø i fosterhjemmet som oppmuntrer til lesing.

8.3.5. Berridge (2017)

Som kjent, foreligger det mye forskning om dårlige skolerresultater og lavere utdanningsnivå blant barn og unge under omsorg, selv om resultatene har en tendens til å bli bedre blant fosterbarn. Hensikten med Berridges (2017) studie var å redegjøre for en studie om hva som bidrar til gode skolerresultater for plasserte barn. 26 unge, deres fosterforeldre (17), lærere (20) og sosialarbeidere (17) ble spurt om sine erfaringer med skolegang og utdanning, og hva som bidrar til gode skoleprestasjoner.

De unge mente at det var positivt at de følte at de hadde kontroll over utdanningen sin – de uttrykte en oppfatning om at de selv var agenter (Agency) og at de hadde evne og vilje til å styre sine liv selv. De hadde hatt flere vanskelige erfaringer i livene sine før de ble plasserte, og mente at de kunne engasjere seg i sin egen utdanning når de hadde fått tilfredsstillt andre, viktig behov. Å bli plassert i fosterhjem hadde ført til store

forbedringer i livet til flere av dem. Resultatene ble analysert ved hjelp av teoretiske perspektiver fra barndomssosiologi og "sosialøkologisk" resiliens. De unges svar ble delt i fire grupper:

- Stresset, uløste problemer. I noen tilfeller hadde de biologiske foreldrene fortsatt en stor, negativ innvirkning på de unges liv.
- Fått støtte og var en "high progress" gruppe. Mye støtte fra fosterforeldre. De unge følte at de betød noe, og at det tjente til noe å anstrenge seg.
- Stoler på seg selv og sine egne forutsetninger. Vil ikke føle seg avhengige av andre.
- Uengasjerte. Denne gruppa bestod av fire unge menn, som selv mente at de ikke hadde lyttet til de rådene de hadde fått, og ikke utnyttet mulighetene de hadde blitt tilbudt.

Det er tydelig at de unge er selvstendige og har en egen "agency". Behovet for medbestemmelse og kontroll går også igjen i de fleste studiene som er referert i denne kunnskapsoversikten der unges oppfatninger er etterspurt. Følgende faktorer er viktige:

- Det er ønskelig med individuelle løsninger
- Barn og unges egen motivasjon
- Barn og unge trives der de bor
- Barn og unge trenger å mestre sine emosjonelle vanskeligheter
- Barn og unge trenger tydelig støtte, å bli "dyttet i riktig retning".
- Lærere trenger å vise mer forståelse for plasserte barn og unges situasjon
- Det være tilgang til mer støtte og veiledning i skolen

8.3.6. Dæhlen (2018)

Videregående utdanning innebærer mange ulike utdanningstilbud i norsk skole, og Dæhlen (2018) undersøkte her spesielt forskjeller i fullføring av utdanning på helse- og sosialfag blant unge som har hatt kontakt med barnevernet. Datamaterialet inneholder opplysninger om alle barn og unge som hadde fått hjelp av barnevernet i minst ett år i perioden 1900-2010. Analysene i denne artikkelen bygger på et utvalg av jenter som begynte utdanningen på helse- og oppvekstfag i 2006. Kohortene 1987-1990, totalt 1257 unge, inngikk i utvalget, som ble inndelt i tre grupper:

1. Bare kontakt med barnevernet.
2. Kontakt og fosterhjems plassering
3. Kontakt og fosterhjems plassering/institusjons plassering

Det viste seg at flere jenter som hadde hatt kontakt med barnevernet, og som var elever på helse- og oppvekstfag, ikke fullførte utdanningen sammenliknet med jenter fra majoritetspopulasjonen. Graden av fullføring var lavest blant dem som hadde bodd på institusjon (her hadde 13 % fullført). Av de som hadde bodd i fosterhjem fullførte 24 prosent, og av de som bare hadde hatt hjelpetiltak fullførte 33 prosent. Et eksempel på et interessant resultat er at for jenter som ikke har hatt kontakt med barnevernet, og som oppnår yrkeskompetanse, betyr ikke grunnskolekarakterene mye. Slik er det imidlertid ikke i barneverns populasjonen, der det er en sammenheng mellom karakterer og yrkeskompetanse. Jenter som har bodd på institusjon får langt sjeldnere arbeid innen sitt arbeidsområde sammenliknet med andre med liknende karakterer.

For "barneverns populasjonern" fantes det ingen sammenheng mellom å fullføre utdanningen og sosial bakgrunn. Å ikke fullføre utdanningen var koblet til lave karakterer, men å ha gode karakterer var ingen garanti for å fullføre. På sin side fant Valset (2014) en klar sammenheng mellom det å ha vært utsatt for omsorgssvikt og mishandling og dårligere karakterer på ungdomstrinnet, men sammenhengene ble betydelig svekket når det ble kontrollert for sosial bakgrunn og foreldrenes utdanningsnivå uansett om barnet var plassert eller ikke.

8.3.7. Skilbred og Havik (2011)

To norske studier (denne og den neste artikkelen) har fokusert spesielt på barn og unge i fosterhjem og skolegang. Skilbred og Havik (2011) ønsket å redegjøre for hvordan unge som bor i fosterhjem synes de mestrer skolen, hvordan de trivs å skolen og hvilke oppfatninger fosterforeldre og lærere har om dette. Data ble hentet fra den longitudinelle studien "Barn som blir plassert utenfor hjemmet – risiko og utvikling", som også var grunnlaget for artikkelen til Andenes (2004, se delkapittel 4). Barna var mellom sek og tolv år gamle da de ble plassert utenfor hjemmet.

Barn og unge syntes at de greide skolen bra – et større antall var fornøyde på slutten av studien enn da den beegynte. Forholdet til kamerater var viktig for barnas trivsel. Mer enn halvparten av de som ble intervjuet, mente at lærerne var engasjerte og brydde seg om dem.

Fosterforeldre og lærere var i høyere grad opptatt av ungdommenes utfordringer og vanskeligheter, mens de unge selv hadde en mer positiv innstilling til sin skolegang. Fosterforeldrene nevnte konsentrasjonsvansker og følelsesmessige problemer, og mente at barn og unge hadde store behov for støtte på skolen. Det var større grad av enighet når det gjaldt barnas og ungdommenes trivsel – der var fosterforeldre og ungdommer mer enige om at de fleste trivdes på skolen. Lærerne mente at omtrent 60 prosent hadde behov for tilrettelagt undervisning og spesiell støtte. Samarbeidet mellom skole og fosterhjem ble opplevd som godt. En forklaring på at barna vurderte sine skoleprestasjoner som bedre enn det lærere og fosterforeldre gjorde, kan være at barn som oftest vurderer sin situasjon som bedre enn det voksne gjør. Tidligere forskning har også funnet at barn synes at skoleprestasjonene deres blir bedre en tid etter at de er plassert i fosterhjem.

8.3.8. Skilbred og Iversen (2014)

Mens Skilbred og Havik (2011) var opptatt av fosterbarns skolegang mer generelt, fokuserte Skilbred og Iversen (2014) på å finne årsaker til at unge voksne som har bodd i fosterhjem lykkes med høyere utdanning. De intervjuet 16 unge voksne som var i gang med, eller hadde avsluttet høyere utdanning, samt 13 fosterforeldre.

Ulike motivasjonsfaktorer hos de unge var viktige. Eksempelvis var en motivasjonsfaktor det å "få et bedre liv enn sine foreldre". De unge var også nysgjerrige, og hadde lyst til å lære mer. De kunne diskutere valg av utdanningsalternativ med sine fosterforeldre. Fosterforeldrene var på sin side nøye med å ikke utsette de unge for et for stort press. Kontakten med jevnaldrende betød mer for motivasjonen og for en interesse for utdanning. Innen de unge ble plassert i fosterhjem hadde de hatt store problemer med skolen, og det var mange kunnskapshull som måtte fylles.

Gode rutiner i fosterhjemmet var viktige for å lykkes i skolen. Hverdagslivet fungerte bra, med lekselesing osv. Det var positivt å bli behandlet som fosterforeldrenes egne barn. De unge følte seg hjemme i fosterhjemmet, de følte at fosterforeldrene var engasjert i deres situasjon. De unge hadde fortsatt mye kontakt med fosterforeldrene etter at de hadde flyttet hjemmefra. Fosterforeldrene hadde også alltid vært nøye med at det er viktig å gjøre sitt beste, og prøve og ikke å gi opp. Fosterforeldrene formidlet en positiv holdning til utdanning til de unge.

Flere beskyttende faktorer bidrar til at unge lykkes i skolen. Derfor er det nødvendig å anlegge et økologisk perspektiv på fosterbarns utdanning. Bedre koordinerings og samarbeid mellom ulike instanser er viktig, likeledes arbeid med barn og unges egen motivasjon. Derfor er det nødvendig å kartlegge fosterbarns behov bedre når de plasseres i fosterhjem. Fosterforeldrenes holdning til barnet (hvor inkludert han eller hun er i familien) og deres holdning til utdanning, samt gode rutiner i hverdagen, var viktige beskyttelsesfaktorer.

8.3.9. Höjer og Johansson (2012)

Denne studien er svensk og hadde samme formål som Skilbred og Iversen (2014), nemlig å beskrive og diskutere hvordan skolen kan være en mulighet og en positiv faktor for unge som lever i en utsatt livssituasjon og/eller plassert i fosterhjem eller på institusjon. De intervjuet 33 unge som hadde erfaring med plassering i fosterhjem og/eller institusjon, på to ulike tidspunkter.

Det viste seg at skolen innebar struktur og trygghet for mange, i motsetning til det kaotiske familielivet som de unge var en del av før de ble plassert. Når foreldrenes problemer gjorde det umulig å ha med venner hjem, kunne skolen gi unge fra dysfunksjonelle familier muligheter for å omgås med venner og utvikle en følelse av "normalitet". I skoler med utdannede, profesjonelle lærere, mentorer og helsesøstre som møtte barna og ungdommene med empati og engasjement, følte de unge seg sett og verdsatt. Dette var av stor betydning for de unges velbefinnende og deres skoleprestasjoner.

Tilgang til utdanning av høy kvalitet, med velutdannede og engasjerte profesjonelle, kan utgjøre en viktig resiliensfaktor for utsatte barn og dermed skape en plattform for høyere utdanning og bedre, framtidige livsmuligheter. Skolen kunne også gi tilgang til sosial kapital når opprinnelsesfamilien manglet slike ressurser.

8.3.10. Höjer og Johansson (2014)

Hensikten med Höjer og Johanssons (2014) var å besvare spørsmål om skolegang og utdanning for unge som var eller hadde vært plassert utenfor hjemmet, med utgangspunkt i det internasjonale forskningsprosjektet "Young people from a public care background: Pathways to education in Europe" (YIPPEE).

En rekke databaser ble analysert:

- Databasen GOLD (Gothenburg Educational Longitudinal Database), med informasjon om utdanningsrelaterte spørsmål om alle individer født i perioden 1972–1992, som bodde i Sverige i 16-årsalderen.
- Databasen UGU ("Utvärdering genom uppföljning"), en del av GOLD. 10 prosent av elevene i ett årskull svarer på spørsmål hvert femte år. Spørsmålene er både åpne og lukkede og omhandler elevenes oppfatning av sine skoleprestasjoner. I UGU inngår også resultater fra kognitive tester.
- Sosialstyrelsens register over barn og unge under omsorg.
- 33 unga, med erfaring fra fosterhjem og/eller institusjon, ble intervjuet ved to ulike anledninger (se også Höjer og Johansson, 2012, delkapittel 8.3.9).

Resultatene fra den svenske delen av prosjektet viser at 60 prosent av ungdommene født 1972-1992 som noen gang hadde vært plassert i fosterhjem eller institusjon ikke fullfører videregående utdanning (det tilsvarende er 18 % i normalbefolkningen). Dessuten fullfører 20 prosent videregående utdanning med det som tidligere ble kalt individuelle programmer, mot fire prosent i normalbefolkningen. I intervjuer med ungdommer framgår det at faktorer som påvirket skolegangen deres negativt kunne være foreldrenes problemer med rusmisbruk og/eller psykisk sykdom samt manglende stabilitet i skolegangen, både før og etter plasseringen utenfor hjemmet. De ungdommene som hadde blitt oppmuntret og hadde fått adekvat støtte fra skole, fosterhjem og institusjon har likevel lykkes i å prestere godt på skolen i mange tilfeller. En "lærende identitet" og en sterk vilje til å skape seg et bedre liv ved hjelp av utdanning har vært positive faktorer, likeledes tilgang til kommunal voksenutdanning.

Resultatene viser at med riktig støtte og adekvate innsatser har denne gruppen ungdommer gode muligheter for å forbedre sine skoleresulater.

8.4 Oppsummering

Som vi har konstatert tidligere, finnes det en omfattende forskningslitteratur om barn og unge som er plassert i fosterhjem eller på institusjon, deres utdanning og skolerresultater.

En av artiklerne vi har presentert her (Luke & O'Higgins 2018) tar opp et viktig og interessant resultat – nemlig at det i høyere grad er barns livssituasjon som påvirker skolerresultatene enn plasseringen i seg selv. Når plasserte barn og unge ble sammenliknet med barn som levde i problematiske livssituasjoner forsvant en del av forskjellen mellom plasserte og ikke plasserte barn. Når plasserte barn og unge sammenliknes med barn som levde i problematiske livssituasjoner forsvant også forskjellene mellom plasserte og ikke plasserte barn. I noen tilfeller fikk også plasserte barn bedre resultater enn ikke plasserte barn. Vi viser til delkapittel 12.1.7 for en mer detaljert oppsummering,

Tabell 8.1 Oversikt over grunnlagspublikasjonene

Tittel	Type av artikkel	Metode
O'Higgins, A., Sebba, J. & Gardner, F. (2017). "What are the factors associated with educational achievement for children in kinship or foster care: A systematic review. " <u>Children and Youth Services Review</u> 79 : 198 – 220	Forskningsoversikt.	Åtte databaser ble gjennomført etter artikler fra 1990 – 2016 som omhandlet plasserte barn og unges skoleprestasjoner. Kriterier: Barn og unge skulle være plassert i fosterhjem, eller hos familie og nettverk, i høyinntektsland. 7135 studier ble identifisert, full tekst ble hentet inn for 298 og 39 ble valgt ut til å inngå i oversikten. Majoriteten av studiene var fra USA, fem var fra Canada, fem fra Storbritannia, fyra Nederland och en fra Sverige.
Luke, N. and A. O'Higgins (2018). "Is the Care System to Blame for the Poor Educational Outcomes of Children Looked After? Evidence from a Systematic Review and National Database Analysis. " <u>Children Australia</u> 43(2) : 135-151	Forskningsoversikt analyse av database	Studier som sammenliknet plasserte barns skoleprestasjoner med prestasjonene til barn som ikke var plasserte inngikk. Ni databaser ble gjennomført etter litteratur fra 1990 – 2017. 28 studier ble valgt ut til å inngå i oversikten. 16 var fra USA, tre fra Storbritannia, fem fra Australia, og fire fra Canada.
Liabo, K., et al. (2013). "A systematic review of interventions to support looked-after children in school." <u>Child & Family Social Work</u> 18(3) : 341-353.	Oversikt over intervensjoner	Studie av intervensjoner, som har til hensikt å støtte skolearbeidet og forbedre skolerestultatene til plasserte barn mellom 10 og 15 år som går i vanlig skole. 514 studier ble identifisert – 11 ble valgt ut. Ni studier var pilot-evalueringar av nye programmer.
Männistö, I. I. and R. A. Pirttimaa (2018). "A review of interventions to support the educational attainments of children and adolescents in foster care." <u>Adoption & Fostering</u> 42(3) : 266-281.	Forskningsoversikt over intervensjoner	Forskningsoversikt over intervensjonsstudier. Resultater fra seks ulike databaser. 19 artikler ble valgt ut. 10 kategorier ble brukt for å måle utfall: Leseferdigheter, regneferdigheter, kognitive ferdigheter, karakterer, psykisk helse, velbefinnende, livskvalitet, sosiale relasjoner, tilstedeværelse på skolen, kunnskapsnivå og hindre for å lære.
Durbeej, N. and C. Hellner (2017). "Improving school performance among Swedish	Interventionsstudie. Undersøker utfallet av den støtten som	91 fosterbarn ble inkludert, hvorav 54 deltok i intervensjonsgruppen och 37 i kontrollgruppen.

foster children: A quasi-experimental study exploring outcomes of the Skolfam model." <u>Children and Youth Services Review</u> 82 : 466.	gis i den svenska modellen "Skolfam" sammenliknet med den "vanlige" støtten som gis til barn i skolen.	
Forsman, H. & Vinnerljung, B. (2012) Interventions aiming to improve school achievements of children in out-of-home care: A scoping review. <i>Children and Youth Services Review</i> , 34, pp 1084 – 1091	Forskningsoversikt. Gjør rede for vurderte intervensjoner som tar sikte på å støtte plasserte barns skoleprestasjoner.	Databaser ble gjennomført og man identifiserte 413 treff. 32 studier ble gjennomlest. Bare fire studier var relevante. De resterende sju studiene ble funnet gjennom kontakt med andre forskere.
Forsman, H. (2017). "Foster carers' experiences of a paired reading literacy intervention with looked-after children." <u>Child & Family Social Work</u> 22 (1): 409-418.	Artikkelen undersøker hvordan fosterforeldre opplever en bestemt intervensjon; Såkalt "paired reading"	Intervjuer med 15 fosterforeldre, 13 kvinner og to menn, som deltok i intervensjonen..
Flynn, R. J., Tessier, N. & Coulombe, D. (2013). "Placement, protective and risk factors in the educational success of young people in care: cross-sectional and longitudinal analyses." <u>European Journal of Social Work</u> 16 (1): 70-87.	Redegjør for en studie som formulerte og testet en modell for gode skoleprestasjoner for plasserte barn.	Data ble samlet inn fra 1106 barn og unge som var plassert utenfor hjemmet i perioden 2007-2009. Gode skoleprestasjoner ble vurdert ut fra karakterer og hvordan barna greide seg i lesing, matematikk og naturvitenskapelige emner ut fra fosterforeldrenes vurderinger. Følgende forklaringsvariabler ble brukt: Alder og kjønn, Type plassering, tre risikofaktorer og tre beskyttende faktorer.
Cheung, C., et al. (2012). "Helping youth in care succeed: Influence of caregiver involvement on academic achievement." <u>Children and Youth Services Review</u> 34 (6): 1092-1100.	Artikkelen redegjør for en studie som undersøker hvordan selve plasseringen påvirker skoleprestasjoner blant barn og unge.	Det ble anvendt en modell for å se forskjeller i skoleprestasjoner blant plasserte barn. Betydningen av fosterforeldrenes engasjement og barnas skoleprestasjoner ble undersøkt. Utvalget bestod av 687 barn og unge mellom 10 og 15 år.
Berridge, D. (2017). "The education of children in care: Agency and resilience." <u>Children and Youth Services Review</u> 77 , pp 86 - 93	Artikkelen redegjør for en studie om hva som bidrar til gode skoleprestasjoner for plasserte barn.	26 unge, deres fosterforeldre (17), lærere (20) og sosialarbeidere (17) ble spurt om deres erfaringer med skolegang og utdanning, og om hva som bidro til gode skoleprestasjoner.
Dæhlen, M. (2018). "Sikrer gode karakterer fullføring?" <u>Tidsskrift for velferdsforskning</u> (02): 86-102.	Artikkelen tar sikte på å studere forskjeller når det gjelder fullføring av utdanning i helse- og sosialfag i videregående skole, for unge jenter som har hatt kontakt med barnevernet.	Metod: Datamaterialet inneholder opplysninger om alle barn og unge som hadde fått hjelp av barnevernet i minst ett år i perioden 1990-2010. Analysen bygger på jenter som begynte sin utdanning i helse- og sosialfag på videregående skole i 2006, og omfatter kohortene 1987-1990. Totalt inntår 1257 personer. Utvalget ble inndelt i tre grupper: 1) Bara kontakt med barnevernet. 2) Kontakt och fosterhmsplacering 3) Kontakt och fosterhmsplacering/ institutionsplacering

Skilbred, D. and T. Havik (2011). "Barn og unge som bor i fosterhjem — mestring og trivsel i skolen." Tidsskriftet Norges Barnevern (03): 146-156.	Gjør rede for resultater fra et forskningsprosjekt	Data er hentet fra studien "Barn som blir plassert utenfor hjemmet – risiko og utvikling
Skilbred, D. and A. C. Iversen (2014). "Unge voksne som har bodd i fosterhjem og tatt høyere utdanning: suksessfaktorer?" Tidsskriftet Norges Barnevern(04): 161-176.	Gjør rede for resultater fra et forskningsprosjekt	Intervjuer med 16 unge voksne som holdt på med eller hadde avsluttet høyere utdanning, samt intervjuer med 13 fosterforeldre.
Höjer, I & Johansson, H (2012) School as an opportunity and resilient factor for young people placed in care. <i>European Journal of Social Work</i> . Volume 15, Issue 4, September 2012, pages 581-595	Gjør rede for resultater fra forskningsprosjektet YIPPEE	33 unge med erfaring fra plassering i fosterhjem og/eller institusjon ble intervjuet ved to ulike anledninger.e
Höjer, I & Johansson, H (2014) En lång och slingrig väg. Situationen för ungdomar som varit placerade i samhällets dygnsvård. I Olofsson, J, (red.) <i>Den långa vägen till arbetsmarknaden</i> . Lund: Studentlitteratur. S 271 - 294	Gjør rede for resultater fra forskningsprosjektet YIPPEE	Analyse av følgende databaser: <ul style="list-style-type: none"> - Databasen GOLD (Gothenburg Educational Longitudinal Database), med informasjon om utdanningsrelaterte spørsmål om alle individer født 1972–1992, og som bodde i Sverige ved 16 års alder. - Databasen UGU ("Utvärdering genom uppföljning"), en del av GOLD. 10 prosent av elevend i et årskull svarer på spørsmål hvert femte år som berører elevenes oppfatninger om sine skoleprestasjoner. I UGU inngår også resultater av kognitive tester. - Sosialstyrelsens register over barn og ungdommer som er plassert utenfor hjemmet. - 33 unge, med erfaring med plassering i fosterhjem eller fosterhjem og institusjon, ble intervjuet ved to ulike anledninger.

9 Fosterbarns psykiske helse

Her er det hele 24 bidrag fra søket. Vi har valgt ut bidrag som omhandler norske data, sammen med bidrag som går noe utover temaet psykisk helse (som synes veldokumentert både nasjonalt og internasjonalt) og/eller som omtaler fenomenet resiliens. Dette siste fordi mange av undersøkelsene som dokumenterer særlig (svak) psykisk helse kan gi et unødvendig mørkt bilde av fosterbarn som en homogen marginalisert gruppe med dystre framtidsutsikter.

9.1 Norsk studie av prevalens

Lehmann et al 2017 analyserer diagnostisk informasjon fra 279 fosterbarn i en region i Norge, basert på et opprinnelig utvalg på 396. Diagnostiseringen er basert på surveydata innhentet fra barnas fosterforeldre og lærere, og har utgangspunkt i en manual for diagnose kalt DAWBA (Developmental and Well-Being Assessment).

Mange av barna har emosjonelle lidelser (24 prosent), ADHD (19 prosent) og atferdsmessige forstyrrelser (21,4 prosent). Over 30 prosent hadde en kombinasjon av to av tre av disse lidelsene. Tilknytningsrelaterte problemer ble konstater hos knapt 20 prosent og nesten 60 prosent hadde lidelser fra tre av de andre hovedgruppene nevnt over. Risikoen for psykiske problemer økte med utsatthet for vold, alvorlig forsømmelse og antall tidligere plasseringer.

9.2 To internasjonale studier om resiliens

I en longitudinell analyse av 59 australske fosterbarn som brukte flere metodiske tilnæringsmåter, finner Fernandez (2008) mye av det samme bildet av psykiske problemer, samtidig som de over fire år rapporterer betydelig framgang. Dette gjelder både familiære og sosiale relasjoner og det man kaller «prososial» atferd. Barnas lærere er intervjuet, og de legger vekt på at skolemiljøet og læringsprosessen der skaper struktur, grenser og sikkerhet for fosterbarna og øker deres «well-being». Sett i sammenheng med de mange studier som legger vekt på betydningen av skoleresultater, peker denne studien mot at oppfølging av barna i skolesammenheng er en viktig del av den generelle oppfølgingen fra barnevernets side.

En kanadisk studie (Bell et al 2015) følger 313 fosterbarn over en fireårsperiode og finner at nær 65 prosent av dem følger en resiliert utviklingsbane for atferdsmønstre i denne perioden. Nær 60 prosent av barna hadde en lignende utvikling når det gjaldt emosjonelt funksjonsnivå. Færre barn i fosterfamilien, at barna fikk behandling og en god foreldrerelasjon mellom fosterbarn og fosterforeldre var faktorer som økte sjansen for en gunstig utvikling: Forfatterne påpeker viktigheten av å ha en dynamisk forståelse av barnas utvikling og mulighet for resiliens.

9.3 Oppsummering

Vi har vist bidrag som omhandler det dobbelte bildet som finnes på dette feltet, og som går igjen i de fleste studier: Betydelig forekomst av psykiske lidelser, kombinert med klare muligheter for resiliens i løpet av årene som fosterbarn.

Under oppfølgingen av fosterbarn og fosterhjem bør man ta sikte på både å sikre behandling for psykiske og andre lidelser, samt å holde en grei kontakt med barn og ungdom som er mer lik den gjennomsnittlige gutt eller jente. Det kan foreligge en risiko for klientifisering av ellers greit fungerende barn og ungdom, samtidig som risikoen for å overse alvorlige og livshemmende psykiske problemer også er betydelig.

Tabell 9.1 Oversikt over grunnlagsartiklene

Tittel	Type bidrag	Metode
Bell, T., Romano, E., Flynn, R.J. (2015). "Profiles and predictors of behavioral resilience among children in child welfare." <u>Child Abuse & Neglect</u> 48 : 92-103.	Artikkel om utvikling hos et utvalg kanadiske fosterbarn. Legger vekt på utviklingsbaner som viser resiliens.	Longitudinell studie som følger opp 313 barn over en fireårsperiode. Barna blir intervjuet av sosialarbeidere med et eget vurderingsverktøy.

<p>Fernandez, E. (2008). "Psychosocial Wellbeing of Children in Care: A Longitudinal Study of Outcomes." <u>Child Indicators Research</u> 1(3): 303-320.</p>	<p>Australsk bidrag om utviklingen hos fosterbarn med betydelige sosiale og psykiske problemer. Legger vekt på resiliens og skolen som arena.</p>	<p>Longitudinell studie med «mixed» kvalitativ metode. Intervjuer med 59 barn, deres fosterforeldre og saksbehandlere. Rapporterer etter år 4 av 7.</p>
<p>Lehmann, S., Havik, O.E., Havik, T., Heiervang, E.R. (2013). "Mental disorders in foster children: A study of prevalence, comorbidity and risk factors." <u>Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health Vol 7</u> 2013, ArtID 39 7.</p>	<p>Artikkel med gode norske data som viser prevalens av psykiske diagnoser/lidelser hos et utvalg fosterbarn i en region. Viser betydelig utsatthet for flere lidelser (komorbiditet).</p>	<p>Diagnostiske web-baserte intervjuer med fosterforeldre og lærere med verktøyet DAWBA – Developmental and Well-Being Assessment</p>

10 Samvær

10.1 Innledning

Hva slags kontakt det skal være mellom et barn eller en ungdom og hans/hennes familie etter en fosterhjems plassering, er en sentral del av vurderingene som må gjennomføres i forbindelse med at en plassering skal skje. Disse vurderingene kan være svært kompliserte og konfliktfylte, både med en gang og over tid. Dette er ikke minst fordi samvær er en integrert del av en fosterhjems plassering griper inn i dagliglivet der, samtidig som det krever tid og ressurser å skulle organisere samværene, eventuelt transportere barn og unge til og fra, å bearbeide reaksjoner som kan komme både i forkant og etterkant, og kanskje møte stadige forespørslers fra familiens side om mer samvær eller andre måter å ha dem på. Det må være en overordnet målsetting at samværene organiseres på en slik måte at man i størst mulig grad får til positive opplevelser for de som deltar. Utgangspunktet er imidlertid at samvær er en rettighet for både barn og foreldre.

10.1.1. Samvær er en rettighet for både barn og foreldre

Retten til samvær er nedfelt i lov om barneverntjenester § 4-19. I tillegg hjemler barnevernsloven at barn og unge kan ha kontakt med andre enn foreldrene, som søsken og besteforeldre, hvis dette er personer som betyr mye for dem. Et svært aktuelt spørsmål etter en nylig dom i Den europeiske menneskerettighetsdomstolen som har fått svært mye oppmerksomhet (Strand Lobben-saken fra 2019), er hvor mye samvær kan innskrenkes relativt tidlig i en plassering før barnets rett til familieliv blir krenket. Familieliv ses da i forhold til opprinnelsesfamilien. Avgjørelsen vil med stor sannsynlighet føre til forslag om mer samvær i en del saker.

10.1.2. Samvær kan og bør gjennomføres på mange måter

Samvær kan foregå ansikt til ansikt, og indirekte, i form av brev og bilder, eller kontakt via ulike sosiale medier inklusive Skype. Direkte kontakt kan skje uten noen form for tilsyn, eller under tilsyn av sosialarbeidere, tilsynsfører, fosterforeldre, andre profesjonelle eller noen ganger andre familiemedlemmer enn foreldrene. Samværene kan gjennomføres i fosterhjemmet, hjemme hos foreldrene, eller på nøytrale steder som kafeer eller i dertil egnede rom hos barneverntjenesten. De kan vare kort eller lenge hver gang, fra et par timer til overnattingsbesøk, og de kan forekomme sjelden, som et par ganger i året, eller hyppig, som ukentlig eller hver

fjortende dag. Samvær kan også avskjæres fullstendig, selv om dette ikke skjer ofte. Vurderinger i enkeltsaker kan derfor bli både kompliserte og detaljerte. I neste del av kapitlet trekker vi fram noen sentrale temaer som har betydning for disse vurderingene. I kapitlets siste del oppsummeres de viktigste punktene i en beslutningsstøtte for samvær som ble utformet på oppdrag av den svenske Socialstyrelsen (Odstam, 2019), og ses i sammenheng med litteraturen som er gjennomgått.

Kapitlet bygger på fem utvalgte publikasjoner foruten den ovennevnte kunnskapsstøtten. Publikasjonene er valgt ut fordi de enten gir en samlet oversikt over forskningen eller går i dybden om viktige temaer som betydningen av barns reaksjoner på samvær, hvordan organisere samvær med tilsyn og samvær mellom søsken. Artikkene er publisert mellom 2012 og 2018. Tre er litteraturoversikter som samlet er basert på studier som har anvendt både kvalitativ og kvantitativ metodikk. De to siste artiklene er henholdsvis basert på en norsk og en svensk studie.

10.2 Relevante temaer i litteraturen

10.2.1. Samvær og tilbakeføring til opprinnelsesfamilien

Både i Norge og andre land er en fosterhjemsplassing i utgangspunktet midlertidig, og tilbakeføring til opprinnelsesfamilien er et overordnet mål. Det foreligger god dokumentasjon over flere tiår for at det er mer sannsynlig at barn og unge flytter tilbake til foreldrene hvis de har regelmessig kontakt mens de bor i fosterhjem. Hvis kontakten blir veldig sporadisk eller opphører, er det tilsvarende mindre sannsynlig at tilbakeføring vil skje, særlig hvis barnet er lite ved plassering (Sen og Broadhurst, 2011). Ungdommer i fosterhjem vil i større grad ha muligheter for å regulere kontakten med opprinnelsesfamilien selv, særlig hvis de ikke flytter hjemmefra før de nærmer seg ungdomsalderen.

Sen og Broadhursts (2011) litteraturgjennomgang viser at samvær er en nødvendig, men ikke tilstrekkelig betingelse for tilbakeføring, og at samvær bare er nøkkelen til tilbakeføring i samspill med andre faktorer. Eksempler på slike faktorer er en sterk tilknytning mellom barnet og moren, ingen historie med alvorlig vanskjøtsel, at barnet ikke hadde funksjonsnedsettelse, eller at foreldrene primært var fysisk syke. På den andre siden foreligger det forskning som viser høy risiko for ytterligere mishandling eller omsorgssvikt for noen barn som tilbakeføres, med derpå følgende nye plasseringer. Dette understreker igjen betydningen av en grundig vurdering av risikofaktorer forbundet med en tilbakeføring, hvilke behov familien i så fall vil ha for støtte, og i hvor stor grad familien er motivert for å motta hjelp.

10.2.2. Samværenes betydning for at en plassering blir stabil

Kontakten et barn eller en ungdom har med sin opprinnelsesfamilie kan ha stor betydning for hvor stabil en fosterhjemsplassing blir. Har kontakten god kvalitet, og er det en god relasjon mellom saksbehandler og foreldre, kan dette bidra til en mer stabil plassering (jfr. Brobyggerprosjektet, få referanse her; Boyle, 2017; Zabern og Bouteyre, 2018). I en norsk studie undersøkte Fossum med flere (2018) hvorvidt antallet besøk fra foreldrene hadde innflytelse på tilknytning, barns kompetanse og mentale helse og stressnivåer hos fosterforeldrene. Datagrunnlaget var informasjon fra fosterforeldre til 203 langtidsplasserte barn i fosterhjem hos familie eller andre. Halvparten av mødrene og en femtedel av fedrene hadde hyppigere kontakt enn månedlig. De fant at besøkene fra foreldre ikke hadde vesentlig betydning for noen av variablene de studerte. De påpeker samtidig at beslutninger om samvær bør ses på jevnlig både på kort og lang sikt, ettersom både ønsker og muligheter for de involverte lett kan endre seg over tid.

Derimot kan kontakt som er konfliktfylt eller er av dårlig kvalitet bidra til å destabilisere en plassering. Eksempelvis kan tidligere mishandling og hyppig kontakt med familiemedlemmer uten tilsyn ha sammenheng med økt forekomst av sammenbrudd i fosterhjems plasseringer. Det samme gjelder samvær når det er høyt konfliktnivå mellom foreldre og fosterforeldre (Boyle, 2017; Sinclair 2004 a,b). Boyle konkluderer derfor med at det er viktig å ha en dynamisk tilnærming til vurdering og planlegging av samvær, noe også annen forskning finner.

10.2.3. Fører samvær til mer positiv utvikling for barn og unge?

Betydningen av samvær for barn og unges utvikling var og er relativt lite utforsket, og flere eldre studier viste blandede resultater i den forstand at samvær kunne fungere både positivt og negativt for emosjonell, atferdsmessig eller kognitiv utvikling. Fossum med fleres studie (2018) viste ingen signifikante sammenhenger mellom hyppigheten av samvær og utviklingsmål som kompetanse og mental helse. Et unntak kan imidlertid være for hyppige og slitsomme skifter mellom veldig små barn og flere omsorgsgivere, knyttet til at barna skal utvikle tilknytning til flere og atskilte voksne på en gang. Sen og Broadhurst (2011) konkluderer med at det trengs mer forskning av god kvalitet om sammenhenger mellom samvær og barns utvikling.

10.2.4. Betydningen av at søsken får treffe hverandre

Mange fosterbarn har søsken, og det er ikke alltid mulig eller ønskelig å plassere dem i samme fosterhjem selv om dette er en ideell målsetting. Lundström og Sallnäs (2012) gjennomførte strukturerte intervjuer med 240 unge mellom 13 og 18 år som var i enten fosterhjem eller institusjon, med sikte på å finne ut hyppighet av kontakt mellom søsken og hvilke ønsker barn og unge hadde. De undersøkte også hvorvidt det er en sammenheng mellom søskenkontakt og barnas egen vurdering av sitt velbefinnende.

Det viste seg at nærmere 40 prosent av deltakerne så søsken sjeldnere enn hver måned, og vel halvparten, flere jenter enn gutter, ønsker mer kontakt. Det viste seg også at jo lenger man er under omsorg, jo større blir risikoen for at man enten er uten kontakt med søsken eller ser dem sjelden. Derfor er det viktig at barnevernansatte prioriterer kontakt mellom søsken, så sant barna og ungdommene selv ønsker det. Fra et rettighetsperspektiv er det viktig å lytte til hva de ønsker seg. Analysene støttet imidlertid ikke en hypotese om at søskenkontakt har signifikant betydning for barnas egenvurderte velbefinnende når andre variable kontrolleres for. Dette er i tråd med Sen og Broadhursts (2011) understreking av samvær må ses som en del av et større og komplisert hele.

10.2.5. Samvær med tilsyn

En viss andel av samværene vil alltid foregå med tilsyn av hensyn til barna og ungdommene. Dette er situasjoner med mye sosial kontroll, ofte på offentlige steder og med begrenset varighet, og man opplever lett at det er vanskeligere å oppføre seg naturlig i en slik setting. Det foreligger samtidig lite forskning som adresserer dette spørsmålet spesielt. I Norge finnes ingen slik forskning. Bullen med flere (2017) gjennomførte en systematisk litteraturgjennomgang der i alt 11 publikasjoner tilfredsstilte inklusjonskriteriene, med sikte på å evaluere evidensen for intervensjoner som skal bidra til å forbedre kvaliteten på samvær med tilsyn. Forfatterne fant at foreldre rapporterte økte ferdigheter i å mestre sine følelser, og de var veldig fornøyde. Noen lovende funn var at individuell støtte og programmer for grupper hadde en potensiale for å forbedre foreldre-barnrelasjoner så vel som kvaliteten på besøk.

Imidlertid gjaldt publikasjonene primært små pilotstudier, og det trengs mer forskning på området. Forskingen antyder at det vil være behov for langsiktig og kontinuerlig støtte til noen familier, etter som noen intervensjoner

som bare skjedde en gang hadde negative effekter på barna. Det at slike samvær er ressurskrevende, er også et argument for mer rigorøs forskning.

10.3 Kunnskapsstøtte

I 2017 fikk den svenske Socialstyrelsen som oppdrag fra regjeringen å utarbeide et dokument som kunne bidra til kunnskapsbaserte og treffsikre beslutninger om omfang og utforming av samvær mellom barn under omsorg og deres foreldre og andre nærstående (Odham, 2019). Rapporten bygger på en del av den samme litteraturen som er diskutert tidligere i kapitlet, samt en rekke referanser i tillegg. Kunnskapsstøtten er utviklet i sammenheng med flere referansegrupper og forslagene er diskutert av i alt 15 sosialtjenester. Den omhandler:

- Viktige faktorer å ha med i vurderingen
- En samlet vurdering, som formidles til partene
- Skriftlig planlegging, som formidles til partene
- Beslutninger om samvær, som må styres av barnets behov

Dessuten diskuterer rapporten

- Betydningen av støtte til barn, foreldre og fosterhjem for at samværene skal fungere. Det kan trenge støtte av både praktisk og emosjonell art til barn, foreldre og fosterforeldre
- Betydningen av at partene samarbeider for å gjøre samværene og barnets situasjon mindre belastende
- Oppfølging av samvær, som det er viktig å dokumentere
- Samvær etter en omsorgsovertakelse

Rapporten er bygd opp slik at den tar for seg alle faser i prosessen med å vurdere og implementere samværsordninger. Et sentralt poeng er at samvær ikke skal ha mål i seg selv, men bør utformes slik at de blir en ressurs for barnet eller ungdommen og bidrar til positiv utvikling hos dem.

I tillegg til rapporten finnes tips til videre lesning, forhold som kan være anvendbare eller viktige for å forstå sammenhenger å se samvær i forhold til, forslag om hva som kan gjøres og sitater fra barn eller foreldre. Powerpointpresentasjoner er også tilgjengelig, alt på Socialstyrelsens hjemmesider (<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/kunskapsstod/2019-3-1.pdf>).

10.4 Oppsummering

Hovedbudskapet fra Sen og Broadhursts (2011) litteraturgjennomgang er følgende: Kontakt av god kvalitet med familiemedlemmer i kombinasjon med andre, positive profesjonelle intervensjoner vil sannsynligvis være positivt for barn med hensyn på vellykte tilbakeføringer og/eller stabile plasseringer. Her understrekes betydningen av den innflytelsen saksbehandler kan ha på mønstrene for og kvaliteten på kontakten. Det er imidlertid viktig å ha i mente at samvær og kontakt må ses som en nødvendig, men ikke tilstrekkelig betingelse, fordi mange andre faktorer også har betydning. Det advares dessuten mot generelle opplegg som skal gjelde alle, ettersom dårlig planlagte samvær som er av dårlig kvalitet og uten tilsyn kan være direkte skadelige. Følgelig er det viktig å reflektere over når samvær ikke nødvendigvis er til beste for barn og unge, særlig når det er en historie med alvorlig mishandling og omsorgssvikt (Zabern og Boutheyre, 2018). Dette understreker behovet for å se samvær i en større kontekst, og for å kjenne barnets eller ungdommens historie og involvere dem også i planleggingen av samværene.

Odstams (2019) beslutningsstøtte er et godt eksempel på effektiv bruk av systematisering, bruk av litteratur, planlegging, skriftliggjøring og formidling. Hennes punkter kan med fordel inngå i en helhetlig plan for oppfølging av fosterhjem. Det ville også vært av interesse å gjennomføre et utviklingsprosjekt der dokumentet kunne tilpasses norske forhold og prøves ut i et representativt antall saker. Tabell 10.1 Oversikt over grunnlagsartiklene

Tittel	Type bidrag	Metode
Sen, R. & Broadhurst, K. (2011). Contact between children in out-of-home placements and their family and friends networks: a research review. <i>Child & Family Social Work, 16</i> , 298-309.	Artikkel om resultatene av en systematisk litteraturgjennomgang om en serie viktige temaer knyttet til samvær	Narrativ gjennomgang av litteratur i de vanligste databasene, begrenset til empiriske og peer-reviewed kvalitative og kvantitative studier
Fossum, S., Vis, S. A. & Holtan, A. (2018). Do frequency of visits with birth parents impact children's mental health and parental stress in stable foster care settings. <i>Cogent Psychology</i> . https://doi.org/10.1080/2311908.2018.1429350	Artikkel om resultater fra en norsk studie av effekter av samvær mht. barnas mentale helse og fosterforeldrenes stress	Fosterforeldre som informanter om 203 fosterbarn hos familie eller i nøytrale hjem. Statistiske analyser.
Boyle, C. (2017). 'What is the impact of birth family contact on children in adoption and long-term foster care?' A systematic review. <i>Child & Family Social Work, 22</i> , 22-33.	Artikkel om systematisk gjennomgang av studier som undersøkte faktorer som fremmer positive eller negative konsekvenser av samvær mellom barn og opprinnelsesfamilie	Systematisk gjennomgang av 11 studier (utgangspunkt: 412)
Bullen, T., Taplin, T., MacArthur, M., Humphreys, C. & Kertesz, M. (2017). Interventions to improve supervised contact visits between children in out of home care and their parents: a systematic review. <i>Child & Family Social Work, 22</i> , 822-833.	Artikkel som presenterer resultatene av en systematisk gjennomgang av publikasjoner om samvær med tilsyn	Systematisk gjennomgang av i alt 12 intervensjonsstudier plukket ut på grunnlag av sju kriterier, primært små, utprøvende studier
Lundström, T. & Sallnäs, M. (2012). Sibling contact among Swedish children in foster and residential care – Out of home care in a family service system. <i>Children and Youth Services Review, 34</i> , 396–402.	Artikkel som rapporterer fra et prosjekt der formålet var å undersøke ønsket om kontakt mellom barn og unge under omsorg og deres søsken	Strukturerte intervjuer med 240 unge mellom 13 og 18 år som enten bodde i fosterhjem eller institusjon og hadde vært under omsorg i minimum seks måneder.
Odstam, R.-M. (2019). <i>Barn i familjehem – umgänge med föräldrar och andra närstående. Kunskapsstöd för socialtjänstens bedömningar.</i>	Kunnskapsstøtte fra den svenske Socialstyrelsen, til bruk for kommuner når samvær skal arrangeres og følges opp	Litteraturgjennomgang, gjennomgang av lovverket, utforming av sjekkpunkter og forslag til praksis. Utprøvd i

11 Fosterhjem: Problemfelter og suksessfaktorer

Fosterhjemmet er en vital faktor for fosterbarns utvikling og en sentral arena for oppfølgingen fra kommunenes side. Vi har lagt vekt på å presentere studier som ser på fosterhjemmet som et sosialt system og i mindre grad bare fokuserer på de enkeltaktørene som inngår i dette sosiale systemet. Problemet er imidlertid at man oftest analyserer mest på dem man vet mest om – fosterbarna.

Vi ser først på studier som ser på brudd i fosterhjemmet, dernest på dets motsats: Suksessfaktorer for fosterhjem, før vi til slutt ser på hva som medfører stress for fosterforeldre.

11.1 Om utilsiktet flytting og ustabilitet

De fleste fosterhjem er et langvarig hjem for de fosterbarna som bor der. Men en andel av barna opplever at de vil eller må skifte fosterhjem eller flytte til en institusjon. Slike brudd er som en regel uheldige. Fosterbarnet må skifte bolig og sine nærmeste foresatte i det daglige, og med det ofte skole, venner, fritidsaktiviteter etc. Bruddet er også ugunstig fordi det vil være en negativ hendelse for medlemmene av fosterfamilien. I tillegg til å være en belastning, kan det også redusere mulighetene for at familien påtar seg nye oppdrag som fosterhjem (Sinclair og Wilson, 2003; Wilson og Sinclair, 2003). Fosterhjem er en begrenset og ettertraktet ressurs, og det er også forbundet med utgifter å rekruttere og lære opp nye fosterforeldre. «Hva som skjer» i fosterhjemmet er altså noe som man bør være særlig på utkikk etter i oppfølgingen av fosterbarn og fosterhjem.

Oosterman et al (2007) er både en litteraturgjennomgang og en metaanalyse av 26 studier av til sammen 20 650 barn i fosterfamilier. Risikoen for brudd i omsorgen var signifikant høyere, men liten eller moderat (antall studier i parentes):

- Jo høyere barnets alder var ved plasseringen (15)
- Jo større atferdsvansker barnet hadde (13)
- Hvis barnet/ungdommen hadde vært på en institusjon (7)
- Hvis barnet hadde hatt flere opphold i fosterhjem (6)

I en multivariat analysemodell fant man betydelig effekt av atferdsproblemer, andre studier fant betydelige effekter av kvaliteten på fosterhjemmet. I andre tilsvarende modeller fant man medierende og modererende effekter av variabler som knyttet seg til barnets bakgrunn. I sum har forfatterne vansker med å konkludere med noen sikre faktorer som kan forebygge brudd.

Vinnerljung et al 2017 følger et regionalt utvalg (N=136) av fosterbarn fra de var 12 år til de enten fylte 18 år eller hadde brudd i forhold til fosterhjemmet. Risikoen for brudd øker med barnets alder for når det ble plassert, de som kom i fosterhjem før de var to år gamle hadde minst risiko for brudd. Overraskende nok økte risikoen for de som ble plassert med søsken, et funn som forfatterne også stiller seg skeptiske til. Videre finner man at der barna selv gjentatte ganger uttrykker misnøye med fosterhjemmet, eller fosterforeldrene omtaler barna i negative termer, øker risikoen for brudd betydelig. Slike ytringer skal altså tas på alvor.

11.2 Suksessfaktorer for fosterhjem

Dette er på mange måter motsatsen til brudd i fosterhjem.

Day et al (2017) er særlig interessant både fordi den er en omfattende litteraturgjennomgang av 48 studier, men også fordi den fokuserer på karakteristika ved fosterforeldrene og –hjemmet i stedet for et ofte ensidig fokus på barna og ungdommene. Studien tar særlig sikte på å finne hva som er gode ressurspersoner for eldre barn og ungdommer i fosterhjem eller adopsjon, en gruppe som jo i høyere grad har brudd i oppholdet. Forfatterne peker på følgende karakteristika ved personligheten til fosterforeldrene som gunstige:

- Å ha toleranse for motstand og avvisning
- Å ha fleksibilitet i forventningene til barna/ungdommene
- En gudstro
- Tro på egen mestringsevne
- Motivasjon for å være fosterforeldre

Andre, mer klassiske og gunstige ressurser var:

- Høyere utdanning
- Tilstrekkelige økonomiske ressurser
- Funksjonelle familiære og ekteskapelige forhold
- Tilgang til støtte

Studien identifiserer også noen gunstige kunnskapsområder, ferdigheter og ressurser som økte sjansen for stabilitet, så som kommunikasjonsevner, lydhørhet overfor barna/ungdommen, forstå implikasjonene av deres traumer osv. I sum er det altså betydelig hva som kan kreves av det ideelle fosterhjem og deres foreldre.

Zabern and Bouteyre (2017) har gjennomført en litteraturgjennomgang med 17 inkluderte studier for å se på beskyttende faktorer for barn som lever utenfor sitt opprinnelige hjem. De presenterer sju faktorer som virker særlig viktige:

- Positiv selvoppfatning
- Å opprettholde jevnlig kontakt med biologisk familie
- Å delta i aktiviteter utenom skolen
- Å delta aktivt i utdanning
- Tilgang til sosial støtte
- Varme, stabile og forutsigelige omgivelser
- Mindre utsatthet for overgrep og traumer

Wilson et al 2003 er regnet som et viktig bidrag i denne litteraturen. Tilnærmingen er mer uvanlig: Gjennom et case søker man konkret å illustrere hvordan man utøver god omsorg i fosterhjemmet. Caset er konstruert med bakgrunn i en større statistisk studie. Tittelen «a kind of love» uttrykker også hvordan en diffus variabel som kjærlighet – hvis den kan kalles en variabel – er en viktig ingrediens i et godt fosterhjem.

Det legges vekt på tre faktorer knyttet til a) barnet, b) foreldrene og c) relasjonen dem imellom. Overskriften på relasjonene er «responsive parenting», som kjennetegnes av at man kan håndtere *tilknytning* gjennom å kommunisere sin kjærlighet og ved å tilby en sikker base. En annen utfordring er å håndtere vanskelig atferd, noe som kan gjøres ved å gi barnet/ungdommen håndterbare oppgaver og forutsigbare grenser. Responsive parenting innebærer også å fremme barnets selvutvikling, identitetsfølelse og mestringsevne.

11.3 Om faktorer som påvirker fosterforeldrene (negativt)

Her har vi bare ett bidrag (Adams et al 2008) som ser på hva som påvirker stress hos fosterforeldre og hva dette betyr for dem. Adams gjennomførte en litteraturgjennomgang med 15 inkluderte studier.

Man finner at foreldrene er påvirket av omsorgssystemet rundt dem og barnet (barnevernet), påvirkninger fra foreldrenes egen familie og barnets atferd. Dette er «stressorer» som påvirker tilbøyeligheten til å fortsette som fosterforeldre. Stress kan bli redusert med sosial støtte.

Artikkelen etterlyser videre forskning, samt adresserer behovet for et holistisk perspektiv på de profesjonelle som omgir fosterfamilien. Studier bør også i større grad inkludere fosterforeldrenes egne barn. Det er også viktig å finne metoder for å få fosterforeldre til å åpne seg i en trygg setting i forhold til å snakke om de problemer de har med å ivareta rollen.

11.4 Oppsummering

Fosterhjemmene og de interaksjonene mellom de viktige aktørene som er der er et vesentlig mindre studert felt enn for eksempel hva som kjennetegner fosterbarna. Typisk nok er det også oftest karakteristika ved fosterbarna som blir analysert i forhold til brudd. Dette er antagelig en avspeiling av vesentlig mindre kunnskap i for eksempel registre om hva som kjennetegner fosterforeldrene og deres sosiale setting. Vi har ikke grunnlag for å dra noen klare konklusjoner etter den gjennomgangen vi her har gjort, dertil er tilnærminger og funn for sprikende. Vi vil bare peke på at det synes å kunne gi betydelige praktiske gevinster å finne «suksessformelen» for et godt fosterhjem, samtidig som slike fosterhjem antagelig kan være vanskelige å finne. Noen bidrag peker i retning av det gode fosterhjem som «den gode familie».

Fosterhjemmets kvaliteter og særlig hva som forteller oss at det er risiko for brudd, er et viktig felt i oppfølgingsøymed. Dette er åpenbart et område som kaller på mer forskning og særlig i en norsk/nordisk kontekst.

Tabell 11.1 Oversikt over grunnlagsartiklene

Tittel	Type bidrag	Metode
Adams, E., Hassett, A.R., Lumsden, V. (2018). "What do we know about the impact of stress on foster carers and contributing factors?" <u>Adoption & Fostering</u> 42 (4): 338-353.	Litteraturstudie som ser på hva som forårsaker stress hos fosterforeldre og hvilke konsekvenser det får. Bakgrunnen er mismatchen mellom tilgjengelige fosterhjem og antall barn som trenger fosterhjem.	Systematisk litteraturgjennomgang av artikler – 15 inkluderte bidrag.
Day, A., Willis, T., Vanderwill, L., Resko, S., Patterson, D., Henneman, K., Cohick, S. (2018). "Key factors and characteristics of successful resource parents who care for older youth: A systematic review of research." <u>Children and Youth Services Review</u> 84 : 152.	Litteraturgjennomgang som ser på hva som kjennetegner fosterforeldre som håndterer særlig ungdom med suksess. Hvilke personlige karakteristika, evner og ferdigheter har de?	Den systematiske litteraturgjennomgangen omfattet 838 identifiserte dokumenter, hvorav 48 ble inkludert. Dette var originale forskningsbidrag som omhandlet temaene.

Lipscombe, J. and Farmer, E. (2007). "What matters in fostering adolescents?" <u>Social Work and Social Sciences Review</u> 13 (1): 41-58.		Droppes. Bedre dekket hos Day et al over
Oosterman, M., Schuengel, C., Slot, N.W, Bullens, R.A.R., Doreleijers, T.A.H. (2007). "Disruptions in foster care: A review and meta-analysis." <u>Children and Youth Services Review</u> 29 (1): 53-76.	Litteraturgjennomgang som ser på faktorer som øker risikoen for brudd i fosterhjems plasseringer, og motsatt hva som kan beskytte mot brudd.	Gjennomgang av 26 studier som innbefatter 20 650 barn i fosterfamilier. Materialet har også vært gjenstand for en metaanalyse.
Vinnerljung, B., Sallnäs, M., Berlin, M. (2017). "Placement breakdowns in long-term foster care - a regional Swedish study." <u>Child & Family Social Work</u> 22 (1): 15-25.	Studie av fosterhjem og fosterbarn i en region i Sverige for å se på frekvensen av brudd i plasseringen etter at de fylte 12 år.	Longitudinell studie med 136 fosterbarn født 1980-1992, basert på saksmapper. Bi- og multivariat analyse
Wilson, K., Petrie, S., Sinclair, I. (2003). "A Kind of Loving: A Model of Effective Foster Care." <u>British Journal of Social Work</u> 33 (8): 991-1003.	En studie av hva som fører til vellykkede fosterhjems plasseringer og hva som siden motvirker brudd.	Funnene illustreres gjennom et case, men baserer seg på en større statistisk analyse
Zabern, A. and Bouteyre, E. (2018). "Leading protective factors for children living out of home: A literature review." <u>Child & Family Social Work</u> 23 (2): 324-335.	Litteraturgjennomgang som ser etter de beskyttende faktorene som kan gi resiliens for fosterbarn.	Inkluderer 17 studier, hvorav noen bare er publisert på fransk.

12 Anbefalinger på grunnlag av litteraturgjennomgangen

Litteraturgjennomgangen hadde som formål å finne og systematisere kunnskap som kan danne et grunnlag for faglige anbefalinger om oppfølging av fosterhjem, inklusive fosterhjem i slekt og nære nettverk. Vi har valgt å ikke skille mellom slekts- og nettverksfosterhjem og andre fosterhjem i litteraturgjennomgangen fordi begge typer har samme krav på oppfølging etter gjeldende retningslinjer. Vi har også valgt å ikke fokusere spesielt på fosterhjem for barn og unge med innvandrerbakgrunn, rett og slett fordi det finnes så lite litteratur om dette temaet. Vi vil forutsette at de samme lovene og reglene gjelder her, men at man samtidig må ivareta en del mer spesifikke hensyn når barn og unge med innvandrerbakgrunn fosterhjems plasseres. Dette handler om valg av fosterhjem, samt deres rett til å ivareta religion, etnisitet, kultur og språk.

Som påpekt innledningsvis, ga ikke litteratursøket noen helhetlige og systematiske modeller for oppfølging i fosterhjem (se kapittel 3). Det nærmeste vi kom var en kunnskapsstøtte til oppfølging av samvær mellom barn

og unge i fosterhjem og deres opprinnelsesfamilie, som var utarbeidet på oppdrag av den svenske Socialstyrelsen (Odstam. 2019). Denne er meget strukturert og detaljert, men om ett eneste tema blant helheten i oppfølgingen av fosterbarn. Det er derfor vanskelig å tenke seg at det vil være fornuftig å lage en så detaljert plan for helheten, samtidig som systematikken i denne kunnskapsstøtten godt kan fungere som en mal fordi den trekker fram de temaene man må være opptatt av.

Fordi det var så lite litteratur om modeller, valgte vi også å gå nærmere inn på en del områder som vi vet fra forskningslitteraturen at har betydning for barn og unge i fosterhjem, og som også er i fokus for oppfølging fra tilsyns- og andre myndigheter. Det vi presenterer, må så ses i sammenheng med rammene rundt oppfølging, som er knyttet til lov og forskrift, og som diskuteres utfyllende i hovedrapporten foran.

Temaene presenteres i kapittel 5-11. Det er for det første fosterbarns oppfatning av sin situasjon, som presenterer oppdatert kunnskap av relevans for kravet om medvirkning for barn og unge (kapittel 5). Barn og unges perspektiver på samvær følges spesielt opp i kapittel 6. I kapittel 7 følges barneperspektivet opp med litteratur om fosterforeldrenes egne barn, mens brukerperspektivet definert som fosterforeldres oppfatninger er temaet for kapittel 8.

Kapittel 9 og 0 presenterer litteratur om to andre, sentrale temaer for oppfølging av fosterhjem: utdanning og psykisk helse. Vi fant lite om somatisk helse og tannhelse, bortsett fra det som trekkes fram i Vinnerljung med fleres (2015) forslag om en oppfølgingsmodell (kapittel 3). Vi vil likevel trekke dette inn i modellen. På sin side er kapittel 9 det mest omfattende kapitlet i denne litteraturoversikten, ikke minst fordi det foreligger svært mye forskning om barn og unge under omsorg og utdanning.

To kapitler rammer inn litteraturgjennomgangen. Det ene er kapittel 2 hvor vi har trukket fram noen artikler som ser på ustabilitet og flyttinger med et mer overordnet perspektiv. I kapittel 11 er så temaet problemfelter og suksesskriterier. Slik vi ser det, bør konklusjonene fra disse to kapitlene ses som en viktig del av rammene rundt fosterhjemsordningen. Av relevans for en helhetlig modell vil være risiko- og resiliensfaktorer som kan styre temaer og spørsmålsstillinger innen modellen.

12.1 Vesentlige punkter til bruk i en modell for oppfølging av fosterbarn og fosterhjem

Vi starter presentasjonen av modellen med en figur som summerer opp elementene som etter vårt syn må være med. Deretter oppsummerer vi innholdet i de ulike elementene. Punktene som gjengis her, er videreutviklet og formulert i en modell som er tatt inn i hovedrapporten.

Sett isolert blir disse elementene stillbilder. Men hvis de samme spørsmålene stilles ved hvert besøk, sammen med en samtale om hva som har forandret seg siden sist, eventuelt hva som ikke har forandret seg, kan man få fram en utviklingslinje. Har det vært kontakt mellom barneverntjenesten og fosterforeldrene mellom hvert oppfølgingsbesøk, kan man summere opp hva resultatene av disse samtalene har vært. Har det skjedd forventede eller ikke forventede endringer, kan disse registreres. Dessuten kan en slik systematikk gjøre det enklere å se for eksempel et års oppfølgingsbesøk i sammenheng, og planlegge flere oppfølgingsbesøk på en gang. Det kan selvsagt alltid skje ting som krever andre former for oppfølging, men uansett er det fornuftig å ha et så langsiktig perspektiv som mulig på den oppfølgingen som skjer. I sammendraget videreutvikles disse punktene til en mer helhetlig modell der resultatene fra litteraturgjennomgangen ses i sammenheng med resultatene fra surveyen og casestudien.

Figur 12-1 Vesentlige punkter på grunnlag av litteraturgjennomgangen

12.1.1. Regelverket er fulgt

Lov om barneverntjenester § 4.1 hjemler at det skal tas hensyn til barns behov for stabilitet og kontinuitet i omsorgen. Å følge et regelverk som er klart definert og åpent tilgjengelig, kan bidra til dette. For øvrig viser vi til hovedrapporten på dette punktet.

12.1.2. Barnet er utredet i forkant/tidlig etter innflytting

De senere årene har både policy-makers, fagfolk og fosterforeldre vært opptatt av at mange fosterbarn ikke er tilstrekkelig utredet når de plasseres. Dette kan øke risikoen for feilplasseringer og senere utilsiktede flyttinger. Det ville derfor være ønskelig å sette en tidsfrist for hvor lang tid etter innflytting en utredning skal være gjennomført hvis dette ikke har skjedd på forhånd. Hensikten må være å bli ordentlig kjent med barnet, samt avdekke eventuelle ekstra oppfølgingsbehov.

Neste spørsmål er selvsagt hva som må være utredet. Her vil det være noen viktige elementer:

- Fysisk helse, inklusive vaksiner og barnesykdommer, og tannhelse
- Psykisk helse
- Utviklingshistorie, inklusive antall flyttinger og skolebytter
- Skolegang
- Barnets relasjon til foreldre og andre i opprinnelsesfamilien
- Barnets relasjon til søsken, og hvor eventuelle søsken bor
- Barnets relasjon til andre ressurspersoner
- Barnets omsorgshistorie, både traumer og gode perioder
- Barnets tiltakshistorie, inklusive eventuelle tidligere flyttinger i barnevernets regi

- Barnets ressurser, interesser og eventuelle fritidsaktiviteter
- Barnets måte å være på, ting barnet liker og misliker, hva som betyr mye for ham eller henne og hva hun eller han eventuelt er engstelig for

Etter vårt syn er ikke en utredning som fokuserer ensidig på psykisk helse tilstrekkelig. Det er viktig med helhetlige utredninger for å få god kjennskap til barnet. Det er også viktig å hente informasjon fra flere kilder utenom barnet, som av etiske årsaker heller ikke bør belastes med for omfattende informasjonsinnhenting hvis andre kan gi samme informasjon. Foreldrene vil være viktig informasjonskilder, likeledes andre i familien, samt fagpersoner som har hatt kontakt med barnet. Barneverntjenesten vil måtte ha ansvaret for å sikre at all den nødvendige informasjonen forekommer, og dokumentere dette. Hvis det først foreligger så vidt utfyllende informasjon om et barn eller en ungdom ved plassering, vil vurderinger som foretas over tid være forankret i barnets historie, og historien vil være et kunnskapsunderlag som gjør videre utredninger enklere.

Vi har ikke gått inn i en vurdering av ulike typer verktøy, også fordi en del verktøy, som SDQ, allerede er i bruk. Disse avveiningene bør foretas av fagdirektoratet i samarbeid med brukere og profesjonelle. Uansett vil det være snakk om å kombinere informasjon som framkommer ved hjelp av standardiserte kartleggingsinstrumenter med «tykke» beskrivelser av det enkelte barnets livssituasjon.

12.1.3. Barnets rett til medvirkning er ivaretatt og man kjenner barnet

Flere dimensjoner er gjennomgående når man tar utgangspunkt i direkte kunnskap om fosterbarns medvirkning. Den første dimensjonen gjelder forholdet mellom barn og unges aktørskap og deres opplevelse av mangel på kontroll og selvbestemmelse, som dreier seg om mye mer enn det å medvirke i forhold til beslutninger som skal tas i deres sak. Ifølge medvirkningsforskriften har barn og unge i barnevernet rett til å medvirke i alle forhold som gjelder dem, det vil si alle dagliglivets små og store hendelser og beslutninger. Det gjelder også kontakt med hjelpeapparatet, måter dette kan skje på og hva barna selv kan tenke seg.

For det andre er det spørsmål som er særegne for det å være fosterbarn. Føler barn seg mindre normale fordi de er fosterbarn, føler de seg stigmatisert, og engster de seg på grunn av det som kan kalles ustabilitet på mange nivåer? Hva tenker de om samvær og om hvorfor de bor i fosterhjem? Hva tenker de om framtida? Hvordan samspiller det å være fosterbarn med barn og unges mer generelle ønske om å være aktører?

Bruk av samtaleverktøy kan ha en viktig funksjon i mange sammenhenger, men det er også viktig å bygge opp en relasjon til barn som på den ene siden gjør dem trygge, og på den andre siden gjør at viktige ting kan behandles på mange ulike måter ut fra der barn er når man snakker med dem.

Barn og unge skal høres, og man skal ta hensyn til det de sier ut fra alder og modenhet. De vet også at de ikke kan bestemme. På den andre siden er det ingen medvirkningsplikt for barn (Lundy, 2007), og det å ikke ville medvirke er også en måte å utvise aktørskap på.

- Har barnet fått mulighet til å uttale seg om aktuelle temaer for barneverntjenesten i den grad han eller hun vil?
- Har barnet fått anledning til å reflektere over sin situasjon, og komme fram med spørsmål som er viktige?
- Har man fått et godt inntrykk av om barnet føler seg trygg og vel i fosterhjemmet, eller hva som eventuelt er til hinder for dette?
- Har man fått inntrykk av om barnet ønsker endringer i sin situasjon, eller har problemer han eller hun ønsker hjelp med?

12.1.4. Egne barn i fosterhjemmet

I henhold til fosterhjemsforskriften kan, men må ikke barneverntjenesten snakke med egne barn i fosterhjemmet. Samtidig er forskningen nokså entydig på at egne barn føler seg tilsidesatt i prosessen rundt fosterbarn, og at dette i neste omgang kan påvirke situasjonen i fosterhjemmet negativt. Rådene er at følgende temaer sikres gjennom involvering av egne barn:

- Egne barn i fosterhjemmet trenger å medvirke til beslutninger som tas
- Fosterforeldres egne barn trenger å få god informasjon om hva det innebærer å være en fosterfamilie, og de trenger å få informasjon som angår barn som flytter inn i familien.
- Fosterforeldre og sosialarbeidere bør passe på å lytte til egne barn i fosterhjemmet. Ved besøkene i fosterhjemmet er det viktig at de egne barna også får oppmerksomhet.
- Det kan være en god ide å lage grupper der egne barn treffes og sammenlikner sine erfaringer. Dette kan for eksempel skje i regi av frivillige organisasjoner eller interesseorganisasjoner som Norsk fosterhjemsforening.

12.1.5. Fosterforeldrenes synspunkter

Fosterforeldre opplever både positive og negative sider ved rollen sin, som vi også vet fra norske undersøkelser. *Positive aspekter* er blant annet knyttet til følelsen av å få til noe, av å være motivert og av å ha en viss kontroll med det som skjer. *Negative aspekter* er blant annet knyttet til manglende støtte og anerkjennelse, usikkerhet knyttet til kontrakter, problematisk samarbeid med barneverntjenesten eller andre samarbeidspartnere, eller forhold knyttet til problemer fosterbarna måtte ha og virkningene på egne barn og familien for øvrig.

Mange fosterhjem fungerer bra og gir barna en god oppvekst så lenge de skal være der. Samtidig er det hele tiden en relativt stor andel som flytter utilsiktet, også på grunn av at problemene i fosterhjemmet blir uoverkommelige, uventede hendelser i fosterfamilien eller fordi fosterforeldrenes egne barn reagerer for sterkt.

Fosterforeldre kan, som andre som arbeider med mennesker som har det vanskelig, bli utbrente av det de gjør. Det kan være viktig å sette ord på fosterforeldres reaksjoner som mulige tegn på utbrenthet, og tilby støtte i forhold til det.

Forhold det kan være viktig å avklare i løpet av oppfølgingen, er for eksempel:

- Opplever fosterforeldrene at de er en respektert del av teamet rundt barnet? Hvis ikke, hvor butter det? Hva slags forslag har fosterforeldrene selv?
- Opplever fosterforeldrene seg primært som foreldre, eller som profesjonelle?
- Opplever fosterforeldrene at barnet trives hos dem, bryr seg om dem og føler seg trygg?
- Opplever fosterforeldrene at de bryr seg om barnet?
- Opplever fosterforeldrene at barnet utvikler seg positivt?
- Har fosterforeldrene bekymringer knyttet til egne barn fordi de er fosterforeldre? Hvordan kan de eventuelt hjelpes med det?
- Opplever fosterforeldrene at barnet trives på skolen, både sosialt og faglig?
- Har fosterbarnet spesielle behov som ikke blir ivaretatt, og hva kan eventuelt gjøres?
- Opplever fosterforeldrene at barneverntjenesten er passe tilgjengelig, eller er det behov for mer kontakt, ekstra veiledning eller liknende?
- Hvordan vurderer fosterforeldrene at tilsynsordningen fungerer?
- Har fosterforeldrene noen tanker om barnets samværsordning med familien? Kunne den endres, justeres, kunne flere personer trekkes inn eller liknende?

- Hva tenker fosterforeldrene når barnet fyller 18 år?
- Er fosterforeldrene fornøyde med godtgjørelse og eventuelt frikjøp, og hvordan fungerer samarbeidet om kontraktsforholdene?

Det blir lett slik at besøk i forbindelse med oppfølgingen i fosterhjemmene blir problemfokuset, og det er viktig å få med det som er positivt også. Oppfølging av fosterhjem er en prosess, særlig hvis samme saksbehandler er der over tid og bidrar til kontinuitet for barn og fosterhjem. Dermed vil man være med på opplevelsene av at det går opp og ned, og at konflikter kommer og går, som en naturlig del av en oppvekst. Dermed kan spørsmål stilles om igjen med henvisning til det som har vært diskutert tidligere, og man kan reflektere sammen med fosterforeldrene om hva som har skjedd og hvorfor.

12.1.6. Barnets fysiske og psykiske helse er kjent og behov avklart

Som tidligere nevnt, fant vi ikke spesiell litteratur om fysisk helse bortsett fra den foreslåtte modellen til Vinnerljung et al (2005). Dette understreker hvor viktig det er at barnets fysiske helsetilstand, inklusive tannhelse, er kjent i forbindelse med en fosterhjems plassering og at kunnskapen hele tiden oppdateres og eventuelle «hull» tettes. Det er også viktig at man spør fosterforeldrene om barnets løpende helsetilstand, som man ville følge opp egne barn i det daglige. Så kan man i tillegg spørre om det har skjedd noe ekstra.

Samtidig finnes det store mengder litteratur om psykisk helse. Her har vi vist bidrag som omhandler det dobbelte bildet som finnes på dette feltet, og som går igjen i de fleste studier: Betydelig forekomst av psykiske lidelser, kombinert med klare muligheter for å utvikle resiliens i løpet av årene som fosterbarn. Under oppfølgingen av fosterbarn og fosterhjem bør man ta sikte på både å ivareta behovet for hjelp med psykiske og andre lidelser, samt å holde en grei kontakt med barn og ungdom som er mer lik den gjennomsnittlige gutt eller jente. Det kan foreligge en risiko for klientifisering av ellers greit fungerende barn og ungdom, samtidig som risikoen for å overse alvorlige og livshemmende psykiske problemer også er betydelig. Dette dilemmaet kan bare løses gjennom jevn oppfølging av barnet med jevn kontakt med både barn og fosterhjem. Dessuten vil det være viktig å ha kontakt med skole og barnehage, eventuelle behandlere, rehabiliteringstjenesten osv. som en del av oppfølgingen.

12.1.7. Barnets skolesituasjon er kjent og eventuelle ekstra behov dekket

Det finnes en omfattende forskning om plasserte barn og unge og deres utdanning og skoleprestasjoner. Det betyr at kunnskapsgrunnlaget for å følge opp skolegangen til barn i fosterhjem er til stede, samtidig som det etter hvert gjennomføres prosjekter også i Norge som kan bidra til utviklingen av bedre tilbud. Her vil vi trekke fram det som kan oppsummeres om negative og positive faktorer knyttet til hva slags skolerresultater og utdanningsnivå fosterbarn vanligvis oppnår. Som det framgår, er det langt flere positive enn negative faktorer, og det er mulig å gjøre noe med flere av de negative faktorene.

Negative faktorer:

- Å plasseres i tenårene
- Å bytte skole ofte – både før og i løpet av plasseringen
- Å kjenne seg utpekt som et plassert barn i skolen
- Å bo i et hjemmemiljø som ikke er støttende, og som i blant kan ha en negativ holdning til skolegang
- Store atferdsproblemer og følelsesmessige problemer
- Utviklingsbetingede utfordringer knyttet til skoleprestasjoner

Positive faktorer:

- Engaserte fosterforeldre som interesserer seg for skolearbeidet
- Forventninger om gode skolerestulater fra fosterforeldre, lærere og sosialarbeidere
- Det finnes bøker og en positiv holdning til lesing i fosterhjemmet
- Støtte fra lærere og fosterforeldre
- Forståelse fra skolen og lærerne. Muligheter for ekstra ressurser
- De unge er svært motivert for å få et bedre liv
- Tidlig plassert utenfor hjemmet
- Vært plassert mer enn to år (samtidig viktig å ha i mente at langvarige plasseringer i form av hyppige flyttinger og skolebytter vil være negativt)
- At barn og unge trivs der de bor, kjenner seg akseptert og inkludert i familien
- Gode hverdagsrutiner i fosterhjemmet, hjelp med lekselesing

Disse faktorene danner et godt grunnlag for oppfølgingen av fosterhjem med hensyn til barn og unges skolegang. De understreker også betydningen av at fosterhjemmet har et godt samarbeid med skolen, gjerne også i samarbeid med barneverntjenesten. Det finnes en rekke tilbud til unge som strever med videregående skole i regi av utdanningsmyndighetene,

12.1.8. Det foreligger en samværsordning som evalueres jevnlig

Hovedbudskapet fra Sen og Broadhursts (2011) litteraturgjennomgang var at kontakt av god kvalitet med familiemedlemmer i kombinasjon med andre, positive profesjonelle intervensjoner sannsynligvis vil være positivt for barn med hensyn på vellykte tilbakeføringer og/eller stabile plasseringer. Her understrekes betydningen av den innflytelsen saksbehandler kan ha på mønstrene for og kvaliteten på kontakten.

Det advares mot generelle opplegg som skal gjelde alle, ettersom dårlig planlagte samvær som er av dårlig kvalitet og uten tilsyn kan være direkte skadelige. Følgelig er det viktig å reflektere over når samvær ikke nødvendigvis er til beste for barn og unge, særlig når det er en historie med alvorlig mishandling og omsorgssvikt (Zabern og Bouteyre, 2018). Landsforeningen for Barnevernsbarn har i flere sammenhenger minnet om at unge ikke alltid ønsker samvær, og kan ha følt seg presset til å gjennomføre dem. Igjen er det viktig å ha i mente at samvær er en rett for barn under omsorg, knyttet til retten til familieliv, men det er neppe en plikt selv om foreldrenes rett kan føre til at unge må gjøre noe de helst ikke vil.

Dette understreker behovet for å se samvær i en større kontekst, og for å kjenne barnets eller ungdommens historie og involvere dem også i planleggingen av samværene. Samvær må ses i sammenheng med den endelige omsorgsplanen for barnet, men her er det viktig å ha dommen i EMD i mente i den forstand at man ikke for tidlig kan avskjære samvær med henvisning til en langvarig plassering. Dette må i tilfelle begrunnes veldig godt. Dette understreker det prosessuelle med samværsordninger, og derigjennom behovet for å ha løpende kjennskap til hvordan de virker for barnet.

Vi vil foreslå at man ser nærmere på kunnskapsstøtten til Odstam (2019) og ellers peke på noen mulige spørsmålsstillinger:

- Hva er begrunnelsen for den eksisterende samværsordningen? Er det fornuftig å beholde den, eller trengs eventuelle justeringer mht. lengde, tid, sted og hvem som skal være til stede, eller endringer i forhold til hyppighet?
- Er samværsordningen i overensstemmelse med omsorgsplanene og tenkningen om varighet?

- Er barnet fornøyd med ordningen?
- Har barnet reaksjoner på ordningen som det er viktig å gjøre noe med, og hvor lenge varer de? Er det tilbakemeldinger fra andre om dette som skolen, behandlere osv.?
- Hva tenker fosterforeldrene om ordningen?
- Hva tenker foreldrene?
- Er det flere enn foreldrene som gjerne vil eller bør ha samvær, som besteforeldre, søsken eller andre, og hvordan organiseres disse så barnet ikke må være for mye borte fra fosterhjemmet?
- Virker samværsordningen veldig forstyrrende på dagliglivet i fosterhjemmet og for fosterbarnet, og hva kan man i tilfelle gjøre med det?

12.1.9. Det foreligger en omsorgsplan som gir best mulig avklaring

Heller ikke på dette punktet har vi funnet mye litteratur, selv om man generelt snakker om betydningen av å redusere usikkerhet så mye som mulig for barn og unge i fosterhjem av hensyn til deres opplevelse av stabilitet. En omsorgsplan kan være et viktig redskap i den forbindelse, men da må den være et verktøy som brukes aktivt i forbindelse med oppfølgingen av barnet. Det vil si at den må være konkret nok, dekkende nok, og enkel å justere underveis i samarbeid med barnet, fosterforeldrene og eventuelt foreldrene.

12.2 Avslutning

I dette kapitlet har vi foreslått områder for en fokusert og helhetlig oppfølging av fosterhjem som følger av litteraturstudien som er gjennomført. Vi har også til en viss grad foreslått spørsmålsstillinger motivert ut fra tenkning om hva som kan gjøre en fosterhjems plassering mer forutsigbar og stabil for barnet, samt hva som eventuelt kan lette eller løse problemer barnet måtte ha. Barnets synspunkter, trivsel og følelse av trygghet, og fokus på relasjoner mellom fosterbarnet og andre i fosterhjemmet samtidig som man kan få fram risikofaktorer for utilsiktet flytting både på individ- og systemnivå.

Konklusjonene bærer også preg av å være sjekklister, noe vi tror er nødvendig for å lett kunne få oversikt over hva som er gjort, hva som mangler, og hvem som eventuelt må ta tak i det som mangler. Det er ingenting i veien for å strukturere eller bruke verktøy innenfor disse rammene. Ettersom det foreligger så lite litteratur om helhetlige oppfølgingsmodeller, er det også vårt råd at Bufdir initierer et arbeid for å utvikle en slik modell på grunnlag av konklusjonene fra denne rapporten.

Referanser

Adams, E., Hassett, A. R. & Lumsden, V. (2018). What do we know about the impact of stress on foster carers and contributing factors? *Adoption & Fostering*, 42, 338-353.

Andenæs, A. (2004). Hvorfor ser vi ikke fattigdommen? Fra en undersøkelse om barn som blir plassert utenfor hjemmet *Nordisk sosialt arbeid*, 1, 19-33.

Backe-Hansen, E., E. Bakketeig, H. Gautun & A. Backer Grønningsæter (2011). *Institusjonsplassering – siste utvei?* Oslo: NOVA, rapport 21/2011.

Backe-Hansen, E. (2011). Teoretiske perspektiver i synet på ungdoms medvirkning – en litteraturgjennomgang. Oslo: NOU 2011:20, Ungdom, makt og medvirkning, vedlegg.

- Backe-Hansen, E., C. Madsen, L. B. Kristofersen & B. Hvinden (red). (2014). Barnevern i Norge 1990-2010: En longitudinell studie. Oslo: NOVA, rapport nr. 9/2014.
- Backe-Hansen, E., Ø. Christiansen & T. Havik (2013). *Utsiktet flytting fra fosterhjem. En litteratursammenstilling*. Oslo: NOVA, NOVA-notat nr. 2/2013.
- Backe-Hansen, E., T. Havik & A. B. Grønningsæther (2013). *Fosterhjem for barns behov. Rapport fra et fireårig forskningsprogram*. Oslo: NOVA, rapport nr. 16/13.
- Backe-Hansen, E., C. Madsen, L. B. Kristofersen & B. Hvinden (2014). Barnevern i Norge 1990-2010. En longitudinell studie. Oslo: NOVA Rapport 9/2014
- Bakketeig, E., E. Backe-Hansen (2018). Agency and flexible support in transition from care: Learning from the experiences of a Norwegian sample of care leavers doing well. 13 s. *Nordic Social Work Research*.
- Bakketeig, E. & L. T. Bergan (2013). I E. Backe-Hansen, E. Bakketeig, H. Gautun & A. Backer Grønningsæter (eds). *Fosterhjem for barns behov*. Oslo: NOVA, rapport 11/2013, s. 85-108
- Bell, T., et al. (2015). "Profiles and predictors of behavioral resilience among children in child welfare." *Child Abuse & Neglect* **48**: 92-103.
- Bergan, L. T. (2017). Barns medvirkning under barnevernets omsorg. En kvalitativ intervjuundersøkelse av hvordan barn i fosterhjem opplever å medvirke. Oslo: VID, masteroppgave i sosialt arbeid.
- Berridge, D. (2017). "The education of children in care: Agency and resilience." *Children and Youth Services Review* **77**, pp 86 – 93
- Van Bijlefeld, G., Dedding, C. & Bunders-Aelen, J. (2015). Children's and young people's participation within child protection and child welfare services: A state-of-the-art review. *Child & Family Social Work*, **20**, 129-138.
- Blythe, S. L., Wilkes, L. & Halcomb, E. (2012). The foster carers' experience: An integrative review. *SciVerseScienceDirect*. <http://dx.doi.org/10.1016/j.colegn.2012.12.001>.
- Boddy, J., M. Lausten, E. Backe-Hanse and T. Gundersen (2019). Understanding the lives of care-experienced young people in Denmark, England and Norway. ISBN: 978-87-7119-616-0. 38 s.
- Bolvig, I., T. L. Mundbjerg Eriksen, M. Thorsager Jensen med flere (2020). *Støtteforanstaltninger til børn anbragt i plejefamilie og deres plejeforeldre*. København: VIVE, Rapport
- Bombach, C., Gabriel, T. & Stohler, R. (2018). Acknowledging the complexity of processes leading to foster care breakdown. *International Journal of Child, Youth, and Family studies*, **9**, 38-60.
- Boyle, C. (2017). 'What is the impact of birth family contact on children in adoption and long-term foster care?' A systematic review. *Child & Family Social Work*, **22**, 22-33.
- Brown, J. (2018). Foster parents' perceptions of factors needed for successful foster placements. *J Child Fam Stud*, **17**, 538-554.
- Bufdir (2013). *Flyttinger i statlig barnevern*. Oslo: Rapport 2013. Tilgjengelig på http://www.bufetat.no/Documents/Bufetat.no/Om%20oss/%C3%85rsmelding/2012/Vedlegg12_Rapport_om_flyttinger.pdf
- Bullen, T., Taplin, T., MacArthur, M., Humphreys, C. & Kertesz, M. (2017). Interventions to improve supervised contact visits between children in out of home care and their parents: a systematic review. *Child & Family Social Work*, **22**, 822-833.
- Cheung, C., et al. (2012). "Helping youth in care succeed: Influence of caregiver involvement on academic achievement." *Children and Youth Services Review* **34**(6): 1092-1100

- Clemens, E. V., Helm, H. M., Myers, K., Thomas, C. & Tis, M. (2017). The voices of youth formerly in foster care: Perspectives on educational attainment gaps. *Children and Youth Services Review*, 79, 65-77.
- Coman, W., Dickson, S., McGill, L. & Rainey, M. (2016). Why am I in care? A model for communicating with children about entry to care that promotes psychological safety and adjustment. *Adoption & Fostering*, 40, 49-59.
- Coman W, Dickson S, McGill L and Rainey M (2017), Using narratives with children in care to communicate about challenging issues. *Context* 152: 36–38.
- Daniel, E. (2011). Gentle iron will: Foster parents' perspectives. *Children and Youth Services Review*, 33, 910-917.
- Dansey, D., John, M. & Shbero, D. (2018). How children in foster care engage with loyalty conflict: presenting a model of processes informing loyalty. *Adoption & Fostering*, 42, 354-358.
- Day, A., et al. (2018). "Key factors and characteristics of successful resource parents who care for older youth: A systematic review of research." *Children and Youth Services Review* 84: 152.
- Durbeej, N. and C. Hellner (2017). "Improving school performance among Swedish foster children: A quasi-experimental study exploring outcomes of the Skolfam model." *Children and Youth Services Review* 82: 466.
- Dæhlen, M. (2018). "Sikrer gode karakterer fullføring?" *Tidsskrift for velferdsforskning*(02): 86-102.
- Egelund, T. & Vitus, K.. (2008). Breakdown of care: The case of Danish teenage placements. *International Journal of Social Welfare*. 18. 45 - 56. 10.1111/j.1468-2397.2008.00564.x.
- Ellingsen, D., I. Kjelsaas, A. Bruvoll, M. K. Guldvik, K. Høiseth-Gilje og E. Backe-Hansen (2019). Uønsket deling av søskenflokker, Menon rapport 113.
- Ellingsen, I. T. & Øyre, I. (2016). Å vokse opp med fostersøsken med utfordrende atferd - erfaringer i et retrospektivt lys. *Tidsskriftet Norges barnevern*, 92, 20-35.
- Fernandez, E. (2008). "Psychosocial Wellbeing of Children in Care: A Longitudinal Study of Outcomes." *Child Indicators Research* 1(3): 303-320.
- Fitzgerald, R., Graham, A. & Taylor, N. (2010). Children's participation as a struggle over recognition: exploring the promise of dialogue. I In B. Percy-Smith & N. Thomas (eds). *A handbook of children and young people's participation*. London: Routledge, s. 293-305.
- Flynn, R. J., Tessier, N. & Coulombe, D. (2013). "Placement, protective and risk factors in the educational success of young people in care: cross-sectional and longitudinal analyses." *European Journal of Social Work* 16(1): 70-87.
- Forandringsfabrikken (2019). *Hvis jeg var ditt barn. Om tvang i barnevernsinstitusjon*. Oslo: Forandringsfabrikken. Rapport.
- Forskrift om medvirkning og tillitsperson (2014). FOR-2014-06-01-697. Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2014-06-01-697>
- Forsman, H. (2017). "Foster carers' experiences of a paired reading literacy intervention with looked-after children." *Child & Family Social Work* 22(1): 409-418.
- Forsman, H. & Vinnerljung, B. (2012) Interventions aiming to improve school achievements of children in out-of-home care: A scoping review. *Children and Youth Services Review*, 34, pp 1084 – 1091
- Fossum, S., Vis, S. A. & Holtan, A. (2018). Do frequency of visits with birth parents impact children's mental health and parental stress in stable foster care settings. *Cogent Psychology*. <https://doi.org/10.1080/2311908.2018.1429350>

- Geiger, J. M., Hayes, M. J. & Lietz, C. A. (2013). Should I stay or should I go? A mixed methods study examining the factors influencing foster parents' decisions to continue or discontinue providing foster care. *Children and Youth Services Review*, 35, 1356-1365.
- Hannah, B. & Woolgar, M. (2018). Secondary trauma and compassion fatigue in foster carers. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 23, 629-643.
- Havik, T. (2013). Å styrke fosterbarns læring – erfaringer fra et utviklings- og forskningsprosjekt. I E. Backe-Hansen, T. Havik & A. Backer Grønningsæther (red). *Fosterhjem for b behov. Rapport fra et fireårig forskningsprosjekt*. Oslo: NOVA, rapport nr. 16/2013, s. 197-222.
- Helsetilsynet (2019). *Omsorg og rammer. Når barn trenger mer*. Oslo: Helsetilsynet, rapport nr. 9/2019.
- Hestbæk, A., D. (2018). The rights of children placed in out-of-home care. I A. Falch-Eriksen og E. Backe-Hansen (eds.). *Human rights in child protection. Implications for professional practice and policy*. London: Palgrave MacMillan, s. 129-146.
- Hiles, D., Moss, D., Wright, J. & Dallos, R. (2013). Young people's experiences of social support during the process of leaving care. A review of the literature. *Children and Youth Services Review*, 35, 2059-2071.
- Hyde, J. & Kammerer, N. (2009). Adolescents' perspectives on placement moves and congregate settings: Complex and cumulative instabilities in out-of-home care. *Children and Youth Services Review*, 31, 265-273.
- Höjer, I. (2001). Fosterfamiljens inre liv. Doktorsavhandling. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Höjer, I. (2006). Fosterfamiljen – en privat familj med ett offentligt uppdrag. *Socialmedicinsk tidskrift*, 83, 74-81.
- Höjer, I (2007). Sons and daughters of foster carers and the impact of fostering on their everyday life. *Child & Family Social Work*, 12, 73 – 83.
- Höjer, I & Johansson, H (2012) School as an opportunity and resilient factor for young people placed in care. *European Journal of Social Work*. Volume 15, Issue 4, September 2012, pages 581-595
- Höjer, I & Johansson, H (2014) En lång och slingrig väg. Situationen för ungdomar som varit placerade i samhällets dygnsvård. I Olofsson, J, (red.) *Den långa vägen till arbetsmarknaden*. Lund: Studentlitteratur. S 271 - 294
- Höjer, I & Nordenfors, M (2006). Att leva med fostersyskon. Rapport i skriftserien 2006:5. Göteborgs universitet.
- Höjer, I, Sebba, S & Luke, N (2013) The impact of fostering on foster carers' children. An international literature review. Oxford: University of Oxford, Rees Centre.
- Kennan, D., Brady, B. & Forkan, C. (2018). Supporting children's participation in decision making: A systematic literature review exploring the effectiveness of participatory processes. *The British Journal of Social Work*, Volume 48, 1985–2002, <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcx142>
- Kennan, D., B. Brady & C. Forkan (2016). A Systematic Literature Review Exploring the Effectiveness of Structures and Procedures Intended to Support Children's Participation in Child Welfare, Child Protection and Alternative Care Services. Key findings tilgjengelige på http://www.childandfamilyresearch.ie/media/unescochildandfamilyresearchcentre/dmpfilesmaster/Childrens-Participation_literature-review_key-findings-new.pdf
- Knutsen, J. M. (2014). "De navnløse hjelperne – om selvpoppfatningen til barn av fosterforeldre." *Tidsskriftet Norges Barnevern* (01): 20-30.
- Kojan, Bente & Fauske, Halvor. (2011). Et klasseperspektiv på barnevernets familier. *Tidsskrift for velferdsforskning*. 14. 95 - 110.
- Kristofersen, L. B. (2019). *Barnefattigdom og barn i lavinntektsfamilier. Begrepsdrøfting og forskningskunnskap*.

ISBN: 978-82-7894-693-0. 56 s.

Larkins, C., Ridley, J., Farrelly, N., Austerberry, H., Bilson, A., Hussein, S., Manthorpe, J. & Stanley, N. (2015). Children's, Young People's and Parents' Perspectives on Contact: from the Evaluation of Social Work Practices. *British Journal of Social Work*, 45, 296-312.

Lehmann, S. & Kayed, N. S. (2018). Children placed in alternate care in Norway: A review of mental health needs and current official measures to meet them. *International Journal of Social Welfare*, 27. <https://doi.org/10.1111/jsw.12323>.

Lehmann, S., et al. (2013). "Mental disorders in foster children: A study of prevalence, comorbidity and risk factors." *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health Vol 7 2013, ArtID 39 7*.

Liabo, K., et al. (2013). "A systematic review of interventions to support looked-after children in school." *Child & Family Social Work* 18(3): 341-353.

Lipscombe, J. and Farmer, E. (2007). "What matters in fostering adolescents?" *Social Work and Social Sciences Review* 13(1): 41-58

Luke, N. and A. O'Higgins (2018). "Is the Care System to Blame for the Poor Educational Outcomes of Children Looked After? Evidence from a Systematic Review and National Database Analysis." *Children Australia* 43(2): 135-151

Lundström, T. & Sallnäs, M. (2012). Sibling contact among Swedish children in foster and residential care – Out of home care in a family service system. *Children and Youth Services Review*, 34, 396–402.

Lundy, L. (2007). 'Voice' is not enough: Conceptualizing Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *British Educational Research Journal*, 33, 927-942

Maaskant, A. N., van Rooij, F. B., Bos, H. M. W. & Hermanns, J. M. A. (2015). The wellbeing of foster children and their relationships with foster parents and biological parents: a child's perspective. *Journal of Social Work Practice*. <http://dx.doi.org/10.1080/02650533.2015.1092952>.

Männistö, I. I. and R. A. Pirttimaa (2018). "A review of interventions to support the educational attainments of children and adolescents in foster care." *Adoption & Fostering* 42(3): 266-281.

Mc Gill, L., Coman, W., McWhirter, J. & O'Sullivan C. (2018). Social workers' experiences of using the narrative model to talk to children about why they are in care and other sensitive issues. *Adoption and Fostering*, 42, 49-57.

Munford, R. & Sanders, J. (2015). Young people's search for agency: Making sense of their experiences and taking control. *Qualitative Social Work*. <https://www.DOI:10.1177/1473325014565149>.

Nordenfors, M. (2006) *Ett reflexivt syskonskap: En studie om att växa upp tillsammans med fostersyskon*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet, Akademisk avhandling.

Nordenfors, M (2016) Children's participation in foster care placements. *European Journal of Social Work*, 19, 856 – 870.

Odstam, R.-M. (2019). Barn i familjehem – umgänge med föräldrar och andra närstående. Kunskapsstöd för socialtjänstens bedömningar. Stockholm: Socialstyrelsen, Artikelnummer 2019-3-1.

O'Higgins, A., Sebba, J. & Gardner, F. (2017). "What are the factors associated with educational achievement for children in kinship or foster care: A systematic review." *Children and Youth Services Review* 79: 198 – 220

Oosterman, M., Schuengel, C., Slot, N.W, Bullens, R.A.R., Doreleijers, T.A.H. (2007). "Disruptions in foster care: A review and meta-analysis." *Children and Youth Services Review* 29(1): 53-76.

Rambøll (2016). Brukerundersøkelsen 2016. Oslo: Bufdir. Tilgjengelig på https://bibliotek.bufdir.no/BUF/101/Brukerundersøkelsen_2016_Ramboll.pdf

Rock, S., Michelsen, D., Thomson, S. & Day, C. (2015). Understanding placement instability for looked after children: Synthesis of quantitative and qualitative evidence. *British Journal of Social Work*, 45, 177-203.

Rogers, J. (2017). 'Different and devalued': Managing the stigma of foster care with the benefit of peer support. *British Journal of Social Work*, 47.1078-1093.

Ronjin, C., Admiraal, S., Baarr, J., van Rooij, F. et al (2019). Foster care instability: A meta-analysis. *Children and Youth Services Review*, 96, 483-490.

Samrai, A., Beinart, H. & Harper, P. (2011). Exploring foster carer perceptions and experiences of placements and placement support. *Adoption & Fostering*, 35, 38-49.

Sargent, K. & O'Brien, K. (2004). The emotional and behavioral difficulties of looked after children. Foster carers' perspectives and an indirect model of placement support. *Adoption & Fostering*, 28, 31-37.

Seeberg, M.-L., A. Winsvold & S. Sverdrup (2013). Skoleresultater og utdannings situasjon for barn i barnevernet. En kunnskapsoversikt. Oslo: NOVA, notat 4/13.

Sen, R. & Broadhurst, K. (2011). Contact between children in out-of-home placements and their family and friends networks: a research review. *Child & Family Social Work*, 16, 298-309.

Shlonsky, A. R & Berrick. D. (2001). Assessing and Promoting Quality in Kin and Nonkin Foster Care. *Social Service Review* 75(1): 60-83.

Sinclair, I., & Wilson, K. (2003). Matches and mismatches: The contribution of carers and children to the success of foster placements. *British Journal of Social Work*, 33. 871-884.

Socialstyrelsen (2017). *Kvalitetsmodel for socialtilsyn. Temaer, kriterier og indikatorer for plejefamilier*. København, Socialstyrelsen, versjon av 13/11/2017. Lastet ned fra <https://socialstyrelsen.dk/filer/tvaergaende/socialtilsyn/kvalitetsmodel-plejefamilier.pdf> januar 2020.

Socialstyrelsen (udatert). Vejledning til opfølgingsplan – plejefamilier. Lastet ned fra <https://socialstyrelsen.dk/filer/tvaergaende/socialtilsyn/opfolgningsplan-inkl-vejledningstekst-2013-plejefamilier-03022015-1.pdf> januar 2020.

Skilbred, D. and T. Havik (2011). "Barn og unge som bor i fosterhjem — mestring og trivsel i skolen." *Tidsskriftet Norges Barnevern* (03): 146-156.

Skilbred, D. and A. C. Iversen (2014). "Unge voksne som har bodd i fosterhjem og tatt høyere utdanning: suksessfaktorer?" *Tidsskriftet Norges Barnevern*(04): 161-176.

Stanley, N. (2007). Young people's and carers' perspectives on the mental health needs of looked-after adolescents. *Child & Family Social Work*, 12, 258-267.

Steenbakkens, A., van der Steen, S. & Grietens, H. (2019). How do youth in foster care view the impact of traumatic experiences? *Children and Youth Services Review*, 103, 42-50.

Ungar, M. (2015). Working with children and youth with complex needs. 20 skills to build resilience. New York: Routledge.

- Unrau, Y. (2008). Research on placement moves: Seeking the perspective of foster children. *Children and Youth Services Review*, 29, 122-137. DOI: [10.1016/j.childyouth.2006.08.003](https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2006.08.003)
- Valset, K. (2014). Ungdom utsatt for omsorgssvikt: Hvordan presterer de på skolen? I E. Backe-Hansen, C. Madsen, L. B. Kristofersen & B. Hvinden (red). *Barnevern i Norge 1990-2010 – en longitudinell studie*. Oslo: NOVA, rapport nr. 9/2014, s. 129-160.
- Vinnerljung, B. m.fl. (2015). *Barn kan inte vänta. Översikt av kunskapsläget och exempel på genomförbara förbättringa*. Nordens välfärdscenter: Rapport.
- Vinnerljung, B., Sallnäs, M., Berlin, M. (2017). "Placement breakdowns in long-term foster care - a regional Swedish study." *Child & Family Social Work* 22(1): 15-25.
- De Wilde, L., Devlighere, J., Vandenbroeck, M. & Venobbergen, B. (2019). Foster parents between voluntarism and professionalisation. Unpacking the backpack. *Children and Youth Services Review*, 98, 290-296.
- Wilson, K., Petrie, S., Sinclair, I. (2003). "A Kind of Loving: A Model of Effective Foster Care." *British Journal of Social Work* 33(8): 991-1003.
- Wilson, K. & Sinclair, I. (2003). A kind of loving: A model of effective foster care. *British Journal of Social Work*, 33, 991-1003.
- Zabern, A. & Bouteyre, E. (2018). Leading protective factors for children living out of home: a literature review. *Child & Family Social Work*, 23, 324-335.

Vedlegg Søkeprosess

Av Tordis Korvald og Camilla Thorvik, noe modifisert av Elisabeth Backe-Hansen

Utvikling av litteratursøket

Dette litteratursøket handler om modeller for oppfølging av fosterhjem, og er ett av tre søk i forbindelse med et prosjekt om barnevern og egnede tiltak for plassering av barn utenfor foreldrehjemmet. Søket skulle ikke være uttømmende, men inngå som en del av grunnlaget for en litteraturgjennomgang på oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir). Samarbeidspartnere i prosjektet er oppdragsgiverne fra AFI og NOVA (OsloMet), og Göteborgs universitet, samt Menon som har det administrative ansvaret. Under oppstartsmøte ble oppdragsgiver og vi som skulle utføre søket, enige om at hovedfokus i søket er fosterhjem og modeller for oppfølgingen av disse. I noe av litteraturen finnes det beskrivelser av bestemte modeller, men i forskningen kan oppfølgingen like gjerne bli beskrevet med andre ord. Ord og begreper for å fange feltet er av generell karakter, som f. eks. modell, metode, kontroll og vurdering. Men med avgrensningen på populasjonen fosterhjem/fosterforeldre/fosterbarn, så vi likevel muligheten for å utvikle en søkestrategi som kunne fange den relevante litteraturen.

Oppdragsgiver leverte engelske, norske, svenske og noen danske ord og uttrykk som vi tok utgangspunkt i ved utvikling av søkestrategien. I tillegg hentet vi en del fra forskernes prosjektbeskrivelse til Bufdir. Ved søk på emneord i SocINDEX fanget vi også opp noen ytterligere begrep som ble avklart fortløpende med oppdragsgiver. Disse ordene ble også del av tekstordsøket. En epost med forslag på søkeord ble sendt til oppdragsgiver, testsøk ble utført i databasen SocINDEX, og resultatet ble oversendt oppdragsgiver.

I to av databasene finnes en Tesaurus som vi hentet relevante emneord fra. I den tredje databasen (ASSIA) fantes tilsvarende mulighet, men her søkte vi på emneord generelt og ikke på spesifikke emneord, fordi denne framgangsmåten er vel så dekkende. Fordi det er litt ulik bruk av emneord i de internasjonale databasene, måtte vi av hensyn til dette og tilpasse søkene noe i hver enkelt database.

Etter gjennomgang av testsøk fra SocINDEX, ble flere generelle termer lagt til og oppdragsgiver valgte å sette en tidsavgrensning på perioden 1990 til 2019. I tillegg skulle søket avgrenses på språkene engelsk, svensk, dansk og norsk.

Inkluderte databaser

Vi ble videre enige om å søke i de internasjonale databasene i SocINDEX, PsychINFO og i den tverrfaglige Web of Science (WoS). I perioden hadde vi også prøvetilgang til databasen ASSIA: Applied Social Sciences Index and Abstracts, og valgte å inkludere denne ettersom den var den eneste av disse fire som hadde indeksert alle de tre kjente studiene, og man derfor må kunne anta at det er en relevant database for fagfeltet.

For å fange opp flere av de skandinaviske publikasjonene, ble det også utført søk i Oria, Norart, SwePub og Den danske forskningsdatabasen (DEF). I DEF går databasen tilbake til 1998, derfor er det ingen tidsavgrensning der. Det er heller ingen språkavgrensning i disse databasene da det enten er tekniske begrensninger eller treffmengden kun er på et skandinavisk språk eller engelsk.

Elementer inkludert i søket

1. Fosterhjem /fosterfamilie / fosterbarn /fosterforeldre

- 2. Modeller /verktøy / metode
- 3. Oppfølging / veiledning

Utfordringer ved søket

På grunn av tidspress og forsinket oppstart av prosjektet, var det et ønske om å holde treffmengden nede ved å snevre søket inn noe. Dette ble en utfordring ettersom to av søkets elementer inneholder mange generelle ord. Ved søk som inneholder elementer med generelle ord, er det en utfordring å finne et balansepunkt mellom presisjon og sensitivitet. Man vil ikke få for mye støy i treffene, men blir søket veldig presist (snevert), risikerer man å gå glipp av relevante referanser. For å imøtekomme dette har vi gjort noen tilpasninger i den tverrfaglige databasen WoS, men beholdt søkestrategien tilnærmet lik i de mer fagspesifikke databasene. I de tre fagdatabasene søkte vi på «fosterhjem AND modell AND oppfølging», men i WoS søkte vi med nærhetsoperator mellom modell og oppfølging: Fosterhjem AND (modell NEAR Oppfølging). Betingelsen her ble at metode og oppfølging skulle stå med maksimum 15 ord i mellom, mens i de andre databasene er eneste betingelsen at kombinasjonen finnes i tittel, sammendrag eller emneord uavhengig av nærhet. Vårt inntrykk var at det medførte at relevansen i treffene økte, men fordi treffmengden ble redusert betraktelig så må man anta at man kanskje har gått glipp av enkelte relevante treff. Se for øvrig søkehistorikken til de enkelte databasene nedenfor. Ved å søke i flere databaser, dekker man noe opp for denne risikoen, og forskerne vil også selv gjøre søk basert på referanselister og gjennomgang av aktuelle forskningsinstitutters rapporter.

I de nordiske databasene måtte vi gjøre en del tilpasninger pga. tekniske begrensninger med trunkering, boolske operatører og filtreringsmuligheter (Oria), lengde på søkestrengen (Norart) og fravær av muligheten for å bruke nærhetsoperator i alle disse databasene. I tillegg gjorde vi en tilpasning i SwePub som åpnet søket noe for å fange mer av den relevante litteraturen. Vi har heller ikke søkt på emneord i disse databasene, fordi det ikke er gjennomgående og konsistent brukt.

Søkehistorikk

Database: SocINDEX via EBSCOhost
Dato: 02.04.2019
Antall treff: 1168

#	Query	Results
S1	TI((Foster N2 (home* OR care* OR parent* OR famil* OR child* OR son* OR daughter* OR placement* OR mother* OR father*)) OR "Substitute care*" OR "Child placement*" OR "Out of home placement" OR "Out of home care" OR "Looked after children" OR "Children in care") OR AB ((Foster N2 (home* OR care* OR parent* OR famil* OR child* OR son* OR daughter* OR placement* OR mother* OR father*)) OR "Substitute care*" OR "Child placement*" OR "Out of home placement" OR "Out of home care" OR "Looked after children" OR "Children in care"))	8,396
S2	DE "FOSTER children"	1,338
S3	DE "Foster home care"	3,595
S4	DE "Foster parents"	1,201

S5	DE "FOSTER grandparents"	20
S6	DE "FOSTER mothers"	38
S7	DE "LGBT foster parents"	6
S8	S1 OR S2 OR S3 OR S4 OR S5 OR S6 OR S7	9,535
S9	TI (Models OR model OR "evidence-based approach*" OR "knowledge-based approach*" OR systematic* OR "Integrated children* system" OR procedure* OR tool* OR mapping OR method*) OR AB (Models OR model OR "evidence-based approach*" OR "knowledge-based approach*" OR systematic* OR "Integrated children's system" OR procedure* OR tool* OR mapping OR method*)	419,972
S10	DE "EVIDENCE-based social work"	284
S11	S9 OR S10	420,133
S12	TI (guidance* OR "follow up" OR Supervis* OR Involv* OR participat* OR assess* OR control* OR assist* OR support* OR measur*) OR AB (guidance* OR "follow up" OR Supervis* OR Involv* OR participat* OR assess* OR control* OR assist* OR support* OR measur*)	713,654
S13	DE "participation"	2,625
S14	DE "NEEDS assessment"	2,179
S15	DE "OUTCOME assessment (Social services)"	373
S16	DE "BEHAVIORAL assessment of children"	362
S17	S12 OR S13 OR S14 OR S15 OR S16	714,652
S18	S8 AND S11 AND S17	1,494
S19	S8 AND S11 AND S17 Limiters - Date of Publication: 19900101-20191231	1,188
S20	S8 AND S11 AND S17 Limiters - Date of Publication: 19900101-20191231 Narrow by Language: - english	1,168

Database: Ovid 1806 to March Week 4 2019

Dato: 02.04.2019

Antall treff: 2137

#	Searches	Results
1	models/ or Evidence Based Practice/	79683
2	(Models or model or evidence-based approach* or knowledge-based approach* or systematic* or Integrated children* system or tool* or procedure* or mapping* or method*).tw.	1581477
3	1 or 2	1590704
4	involvement/ or participation/ or MEASUREMENT/ or needs assessment/ or professional measures/	67362
5	(guidance* or follow up or Supervis* or Involv* or participat* or assess* or control* or assist* or suport* or measur*).tw.	2167054
6	4 or 5	2172870
7	foster care/ or foster children/ or foster parents/	6554
8	((Foster adj3 (home* or care* or parent* or famil* or child* or son* or daughter* or placement* or mother* or father*)) or Substitute care* or Child placement* or Out of home placement or Out of home care or Looked after children or Children in care).tw.	11584
9	7 or 8	12141
10	3 and 6 and 9	2444
11	10 and 1990:2019.(sa_year).	2239
12	limit 11 to (danish or english or norwegian or swedish)	2137

Database: Web of Science:
Social Sciences Citation Index (SSCI) --1987-present
Arts & Humanities Citation Index (A&HCI) --1987-present
Emerging Sources Citation Index (ESCI) --2015-present

Dato: 02.04.2019

Antall treff: 1 012

Set	Search	Results
#1	(TS=((Foster NEAR/2 (home* OR care* OR parent* OR famil* OR child* OR son* OR daughter* OR placement* OR mother* OR father*)) OR "Substitute care*" OR "Child placement*" OR "Out of home placement" OR "Out of home care" OR "Looked after children" OR "Children in care") AND TS=((Models OR model OR "evidence-based approach*" OR "knowledge-based approach*" OR systematic* OR "Integrated children* system" OR tool* OR mapping* OR procedure* OR Method*) NEAR (guidance* OR "follow up" OR Supervis* OR Involv* OR participat* OR assess* OR control* OR assist* OR support* OR measure*))) AND LANGUAGE: (English OR Danish OR Norwegian OR Swedish) Indexes=SSCI, A&HCI, ESCI Timespan=1990-2019	1,012

Database: ASSIA
Dato: 01.04.2019
Antall treff: 1189

(ti,ab,su((Foster NEAR/3 (home* OR care* OR parent* OR famil* OR child* OR son* OR daughter* OR placement*)) OR "Substitute care*" OR "Child placement*" OR "Out of home placement" OR "Out of home care" OR "Looked after children" OR "Children in care") AND ti,ab,su(Models OR model OR "evidence-based approach*" OR "knowledge-based approach*" OR systematic* OR "Integrated children* system" OR tool* OR mapping* OR procedure* OR Method*) AND ti,ab,su(guidance* OR "follow up" OR Supervis* OR Involv* OR participat* OR assess* OR control* OR assist* OR support* OR measure*)) AND (la.exact("ENG") AND yr(1990-2019))

Database: ORIA
Dato: 25.03.2019
Antall treff: 246

Søket er tilpasset maks antall søkeord, trunkeringer osv.

((Fosterhjem* OR fosterbarn* OR fosterfamilie* OR fosteromsorg OR fosteromsorgen OR "Plassering utenfor hjemmet" OR "biologiske barn") AND (Modell* OR Samtaleverktøy* OR Kartleggingsverktøy OR "evidensbasert praksis" OR "kunnskapsbasert praksis" OR Verktøy* OR metode*) AND (veiledning OR Oppfølging OR Kvalitetssikring OR vurdering OR Tilsyn OR Besøk OR Involvere OR Kontakt OR Støtte OR Vurdere))

Database: Norart
Dato: 25.03.2019
Antall treff: 77

((Fosterhjem* OR fosterbarn* OR fosterfamilie* OR fosteromsorg* OR "Plassering utenfor hjemmet" OR "biologiske barn") AND (Modell* OR Samtaleverktøy* OR Kartleggingsverktøy* OR "evidensbasert praksis" OR "kunnskapsbasert praksis" OR Verktøy* OR metode*)) = 10 treff

+

((Fosterhjem* OR fosterbarn* OR fosterfamilie* OR fosteromsorg* OR "Plassering utenfor hjemmet" OR "biologiske barn") AND (veiled* OR Oppfølg* OR Kvalitetssikr* OR Tilsyn* OR Besøk* OR Involver* OR Kontakt* OR Støtte* OR Vurder*)) = 67

Database: SwePub
Dato: 3.4.2019
Antall treff: 179

(fosterhem* OR fosterbarn* OR fosterfa* OR fostermor* OR fosterbarnsvård* OR Familjehemsvård* OR Dygnsvård* OR nätverkshem* OR Placering* OR Familjehemsplacerade* OR "biologiska barn")(model* OR metod* OR utredning* OR "Barns behov i centrum" OR BBIC OR vägled* OR Handled* OR Uppfölj* OR värdering* OR värdera OR besök* OR involvera* OR Kontakt* OR Kontrol* OR stöd*) år:(199* OR 200* OR 201*)

Database: Den danske forskningsdatabasen/DDF
Dato: 3.4.2019
Antall treff: 34

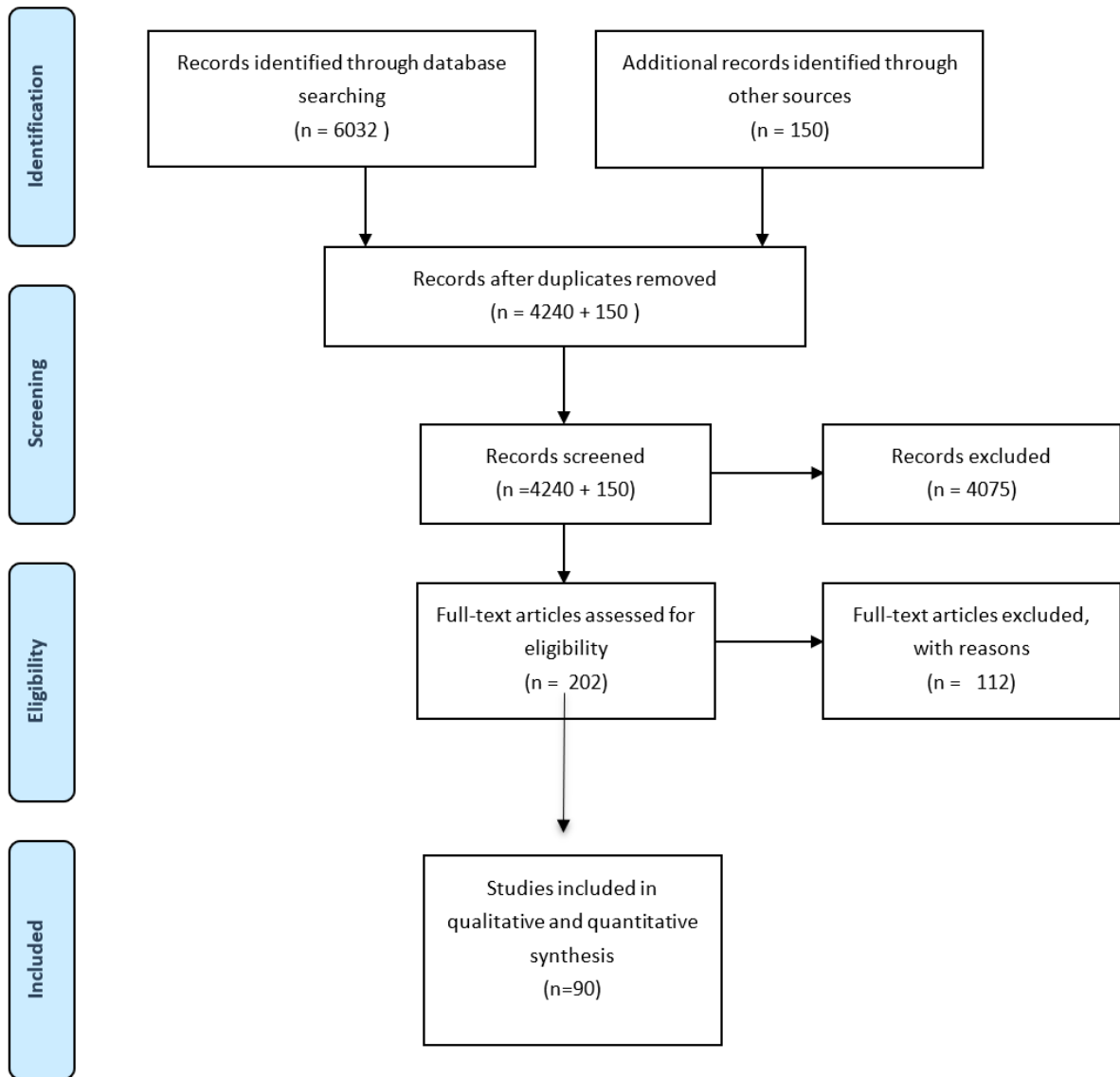
(Familiepleje OR Plejefamilie OR Anbring* OR Anbragt* OR netværksplejefamilie OR plejeb* OR plejef* OR plejem*) AND (model* OR metod* OR Samtal* OR Værktøj OR evidens* OR kundskab*) AND (Supervis* OR Retled* OR Vejled* OR opfølg* OR Følge-op OR Involver* OR kontrol* OR Støtte* OR Kontakt*)

Dublettsjekk

Det har blitt utført dublettsjekk i EndNote både med EndNotes automatiske funksjon og ved manuell gjennomgang. De åpenbare duplikatene ble fjernet i denne prosessen. I et fåtall tilfeller gjør variasjoner i informasjonen registrert for enkeltreferanser det vanskelig å være sikker på om det dreier seg om en dublett eller ei uten å gå til fulltekst for verifisering. Disse referansene, og mulige dubletter, finnes derfor fortsatt i EndNote. Det er derfor mulig at screeningprosessen avdekker noen få ytterligere dubletter.

PRISMA

From: Moher D, Liberati A, Tetzlaff J, Altman DG, The PRISMA Group (2009). Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses: The PRISMA Statement. PLoS Med 6(7): e1000097. doi:10.1371/journal.pmed1000097

Vedlegg 3. Spørreundersøkelse

Oppfølging av fosterbarn og fosterhjem og uønsket deling av søskenflokker

Undersøkelsen er todelt. Del 1 handler om barneverntjenestens oppfølging av fosterhjem og fosterbarn i henhold til barnevernloven § 4-16 og § 4-22 og Forskrift om fosterhjem § 7. Del 2 handler om uønsket deling av søskenflokker som skal plasseres utenfor hjemmet. Tusen takk for hjelpen!

1) Hvilke kommuner/bydeler svarer du på vegne av?

	Navn på bydel/kommune(r)		
På vegne av	Enkeltkommune	Bydel	Interkommunalt samarbeid
	☐	☐	☐

2) Hva er din stilling?

- Barnevernleder
- Saksbehandler i barnevernet
- Rådmann / ansatt i rådmannens stab
- Annet

Del 1: Oppfølging av fosterbarn og fosterhjem

3) Hvor mange fosterbarn har dere per i dag ansvar for som omsorgskommune? (Oppgi antall barn per september 2019.)

4) Av fosterbarna dere har ansvar for som omsorgskommune, hvor mange er plassert: (Oppgi antall barn per september 2019.)

Hos slekt

Hos nettverk (nabo, person tilknyttet skole/barnehage e.l.)

Hos andre

5) Hvem blir barna i slektsfosterhjem vanligvis plassert hos? (Flere valg er mulig.)

- Besteforeldre
- Fedre

- Tante og/eller onkel
- Fetter/kusine
- Annet
- Vet ikke

6) Hvem blir barna i nettverksfosterhjem vanligvis plassert hos? (Flere valg er mulig.)

- Nabo
- Person tilknyttet skole/barnehage
- Annet
- Vet ikke

7) Når barn skal plasseres i fosterhjem: vurderer du generelt at barna er godt nok utredet?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

8) Dersom barna ikke er godt nok utredet/kartlagt, hvilke forhold opplever du som mangelfullt utredet? (Flere valg er mulig.)

- Psykisk helse
- Emosjonelle vansker
- Somatisk helse
- Tannhelse
- Fungereing i skole eller barnehage
- Barnets ressurser
- Viktige tilknytningspersoner for barnet
- Tidligere plasseringer
- Tidligere tiltak som er forsøkt
- Forholdet mellom barnet og foreldrene
- Barnets etniske, religiøse, kulturelle og språklige bakgrunn
- Annet

Vet ikke

9) Er det noen fellestrekk ved de barna som er mangelfullt utredet?

10) Har dere rutiner, retningslinjer e.l. for oppfølging av fosterbarn og fosterhjem?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen

Følgende betingelser må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Dersom spørsmålet Har dere rutiner, retningslinjer e.l. for oppfølging av fosterbarn og fosterhjem? inneholder noen av disse alternativene

- Ja

11) I hvilken grad blir deres rutiner og/eller retningslinjer for oppfølging av fosterbarn og fosterhjem...

	Ikke i det hele tatt	I liten grad	I noen grad	I stor grad	I veldig stor grad	Vet ikke
...fulgt?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...justert ved behov?	☐	☐	☐	☐	☐	☐

12) Hvordan forberedes vanligvis oppfølgingsbesøk i fosterhjem? (Flere valg er mulig.)

- Den som skal besøke fosterhjemmet setter seg på forhånd inn i barnets tiltaksplan, omsorgsplan og/eller individuelle plan
- Den som skal besøke fosterhjemmet setter seg på forhånd inn i tilsynsrapport(er)
- Den som skal besøke fosterhjemmet har en samtale med fosterbarnets foreldre og/eller andre i opprinnelsesfamilien (f.eks. søsken, besteforeldre)
- Det innhentes opplysninger om barnets situasjon fra andre tjenester (f.eks. skole, barnehage og/eller tillitsperson)
- Det gjøres ingen forberedelser
- Annet

Vet ikke

13) I hvilken grad vurderes følgende forhold ved oppfølgingsbesøk i fosterhjem?

	Ikke i det hele tatt	I liten grad	I noen grad	I stor grad	I veldig stor grad	Vet ikke
Hva som har skjedd i fosterhjemmet siden forrige oppfølgingsbesøk	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Om det enkelte barn får nødvendig omsorg	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Skole- og opplæringstilbud	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Om fosterforeldrene følger opp barnets individuelle behov	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Om oppfølgingen er i samsvar med planer (tiltaksplan/omsorgsplan/individuell plan)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Barnets utvikling sosialt	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Barnets forhold til, og eventuelt samvær med, foreldre	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Barnets forhold til, og eventuelt samvær med, søsken	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Om barnet får nødvendig helsehjelp	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Om det er behov for å gjøre endringer eller iverksette tiltak	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Hvordan fosterforeldrene opplever situasjonen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Hvordan fosterbarnet opplever situasjonen	☐	☐	☐	☐	☐	☐

14) Eventuelle kommentarer

15) Er det noen forhold dere synes er spesielt vanskelig å avdekke gjennom besøk i fosterhjemmet?

16) I forbindelse med oppfølgingsbesøk i fosterhjemmet: I hvor stor grad gjennomfører dere vanligvis...

	Ikke i det hele tatt	I liten grad	I noen grad	I stor grad	I veldig stor grad	Vet ikke
...samtaler med fosterforeldre?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...samtaler med fosterbarnet?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...samtaler alene med fosterbarnet?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...samtaler med øvrige barn i fosterhjemmet (dersom det er øvrige barn i fosterhjemmet)?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...observasjon av samspill mellom fosterforeldre og fosterbarnet?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...observasjon av generelle forhold i fosterhjemmet?	☐	☐	☐	☐	☐	☐

17) Eventuelle kommentarer

Svarer du ja på disse spørsmålene kan du utdype på neste side.

18) Skiller oppfølging av slektsfosterhjem seg fra oppfølging av andre fosterhjem?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

19) Skiller oppfølging av nettverksfosterhjem seg fra oppfølging av andre fosterhjem?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen

Følgende betingelser må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Dersom spørsmålet Skiller oppfølging av slektsfosterhjem seg fra oppfølging av andre fosterhjem? inneholder noen av disse alternativene

- Ja

20) På hvilken måte er oppfølgingen av slektsfosterhjem annerledes? (F.eks. hyppighet eller innhold i oppfølging.)

Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen

Følgende betingelser må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Dersom spørsmålet Skiller oppfølging av nettverksfosterhjem seg fra oppfølging av andre fosterhjem? inneholder noen av disse alternativene

- Ja

21) På hvilken måte er oppfølgingen av nettverksfosterhjem annerledes? (F.eks. hyppighet eller innhold i oppfølging.)

22) Hvilke verktøy og rutiner benytter dere vanligvis i forbindelse med oppfølging av fosterbarn og fosterhjem? (Flere valg er mulig.)

- Retningslinjer for fosterhjem (Bufdir, 2004)
- Rutinehåndbok for kommunenes arbeid med fosterhjem (BLD, 2006)
- Egenutviklede/kommunale rutiner, prosedyrer og/eller retningslinjer
- Egenutviklede/kommunale maler/spørsmålsguider til bruk i forbindelse med besøk i fosterhjem
- Andre egenutviklede maler
- IT-basert fagsystem (f.eks. Visma Familia)
- Ingen
- Annet
- Vet ikke

23) I hvilken grad opplever du at verktøy og rutiner (som dere benytter i oppfølgingen) gir tilstrekkelig hjelp i å avdekke problemer i fosterhjemmet?

- Ikke i det hele tatt
- I liten grad
- I noen grad
- I stor grad

- I veldig stor grad
- Bruker ikke verktøy og rutiner
- Vet ikke

24) Hvilke av disse verktøyene benytter dere i samtale med fosterbarn? (Flere valg er mulig.)

- Benytter vanligvis ikke samtaleverktøy i samtaler med fosterbarn
- Verktøy til å snakke om følelser
- Barnesamtalen (Gamst og Langballe)
- Utviklingsstøttende tilnæringsmåte (Øvreeide)
- Tegning
- Nettverkskart/relasjonskoffert
- Spill
- Annet
- Vet ikke

25) I hvilke situasjoner bruker dere vanligvis ikke samtaleverktøy? (Flere valg er mulig.)

- Bruker alltid
- Dersom man kjenner barnet godt
- Dersom barnet har vært plassert lenge i fosterhjemmet
- Annet
- Vet ikke

26) I hvilken grad opplever du at verktøy og rutiner (som dere benytter i oppfølgingen) gir tilstrekkelig hjelp i å avdekke barnets egen vurdering av å være i fosterhjem?

- Ikke i det hele tatt
- I liten grad
- I noen grad
- I stor grad
- I veldig stor grad
- Bruker ikke verktøy og rutiner

- Vet ikke

27) I hvilken grad blir samtalen tilpasset det enkelte barn og situasjon?

- Ikke i det hele tatt
- I liten grad
- I noen grad
- I stor grad
- I veldig stor grad
- Vet ikke

28) På hvilke måter tilpasses samtalen det enkelte barn og situasjon?

29) I hvilken grad etterspørres barnets synspunkter om...

	Ikke i det hele tatt	I liten grad	I noen grad	I stor grad	I veldig stor grad	Vet ikke
...situasjonen i fosterhjemmet?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...beslutninger som angår barnet?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...hvordan barnet har det under samvær med foreldre, søsken eller andre slektninger?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...hvordan barnet har det i det daglige?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...hvordan barnet har det i barnehagen eller på skolen?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...hvordan barnet opplever kontakten med hjelpeapparatet, hvis de har noen?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...ønsker for framtiden?	☐	☐	☐	☐	☐	☐

30) Eventuelle kommentarer

31) Har dere eksempler på gode verktøy som andre kommuner kan dra nytte av? (Hva gjør dem gode og til hvilke situasjoner?)

32) Hva gjør dere i tilfeller der fosterbarn og/eller fosterhjem trenger mer oppfølging enn det lov og forskrift krever? (Flere valg er mulig.)

- Ekstra kontakt per telefon, e-post e.l.
- Ekstra hjembesøk
- Ekstra forsterkningstiltak
- Involvering av andre tjenester (f.eks. PPT, BUP e.l.)
- Ekstra veiledning
- Ingenting
- Annet
- Vet ikke

33) Eventuelle kommentarer

34) I hvilken grad mener du det er behov for nasjonale retningslinjer og/eller faglige anbefalinger for hvordan barneverntjenesten skal utføre oppfølgingsbesøk i fosterhjem?

- Ikke i det hele tatt
- I liten grad
- I noen grad
- I stor grad
- I veldig stor grad
- Vet ikke

35) I forbindelse med oppfølging av fosterbarn og fosterhjem: I hvilken grad dokumenteres...

	Ikke i det hele tatt	I liten grad	I noen grad	I stor grad	I veldig stor grad	Vet ikke
...barnevernstjenestens arbeid?	☒	☐	☐	☐	☐	☐
...barnevernfaglige vurderinger?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...hva barnet har uttrykt?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...andre relevante opplysninger?	☐	☐	☐	☐	☐	☐

36) Hvordan dokumenteres oppfølgingen av fosterbarn og -hjem?

37) Hvor ofte avdekker oppfølgingsbesøkene behov for ytterligere tiltak i fosterhjemmet?

- Aldri
- Av og til
- Alltid
- Vet ikke

38) Hva mener dere er viktigst å gjøre for å forbedre oppfølgingen av fosterbarn og fosterhjem? Hvorfor?

39) Har dere noen positive eller negative erfaringer som andre kommuner kan lære av?

Del 2: Søskensplasseringer

40) Hvordan definerer dere søsken i forbindelse med plassering av barn utenfor hjemmet? (Flere valg er mulig.)

- Biologiske helsøsken
- Biologiske halvsøsken
- Barn med sterk relasjon som ikke er biologiske hel- eller halvsøsken

Annet

Vet ikke

41) Av barna i deres bydel/kommune/samarbeid som skal bo utenfor foreldrehjemmet: Hvor stor andel anslår du har søsken?

- Ingen
- 1-20 %
- 21-40%
- 41-60%
- 61-80%
- 81-100%
- Vet ikke

42) Hvor mange søskenplasseringer gjennomfører dere vanligvis per år? (Med søskenplasseringer mener vi her at hele eller deler av søskenflokket plasseres sammen.)

43) Hvor mange søsken mener du det maksimalt er forsvarlig å plassere sammen?

44) Hva er det største antallet søsken dere har plassert sammen per i dag?

45) I sakene hvor dere skal plassere søsken utenfor foreldrehjemmet, hvor ofte vil du anslå at søsken ikke plasseres sammen?

- Aldri
- 1-20 % av tilfellene
- 21-40 % av tilfellene
- 41-60 % av tilfellene
- 61-80 % av tilfellene

- 81-100 % av tilfellene
- Vet ikke

46) I hvilken grad gjør følgende kjennetegn ved søsken det vanskelig å plassere dem sammen:

	Ikke i det I hele tatt	I liten grad	I noen grad	I stor grad	I veldig stor grad	Vet ikke
Det er flere enn to søsken	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Det er høy alder på barna	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Det er stor spredning i alder mellom barna	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Barna har innvandrerbakgrunn	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Én eller flere søsken med store problembelastninger	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Det er dårlig forhold mellom søsknene	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ett eller flere av barna ønsker ikke å bo sammen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De biologiske foreldrene ønsker ikke at barna skal bo sammen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Det er begrenset tilgang til nettverk	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Søsken er av samme kjønn	☐	☐	☐	☐	☐	☐

47) Er det andre kjennetegn ved søsken som gjør det vanskelig å plassere søsken sammen?

48) I hvilken grad opplever du (i dag) at følgende strukturelle forhold gjør det vanskelig å plassere søsken sammen?

	Ikke i det hele tatt	I liten grad	I noen grad	I stor grad	I veldig stor grad	Vet ikke
Det er ikke tilstrekkelig økonomisk handlingsrom til å prioritere	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Det prioriteres ikke å plassere søsken sammen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Det er begrenset tilgang på fosterhjem som ønsker å ta imot to søsken	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Det er begrenset tilgang på fosterhjem som ønsker å ta imot flere enn to søsken	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Det er begrenset tilgang på fosterhjem som har mulighet til å ta imot søsken	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Begrenset tjenestetilbud (f.eks. skole) gjør det vanskelig å plassere søsken samme sted	☐	☐	☐	☐	☐	☐

49) Er det andre forhold av særskilt betydning som gjør det vanskelig å plassere søsken sammen?

50) Vurderes barn som skal bo utenfor foreldrehjemmet og er del av en søskenflokk annerledes enn når ett barn skal plasseres? (Flere valg er mulig.)

- Nei
- Utreddes/kartlegges grundigere
- Det benyttes andre verktøy/metoder ved vurdering av søskenplassering
- Det gjøres senere vurderinger av om det fortsatt er barnets beste at søsken (ikke) bor sammen
- Annet

51) Har du andre erfaringer om søskenplasseringer, som vil være nyttig å lære av for andre kommuner?

52) Har du andre kommentarer?

53) * Kan vi ta kontakt i etterkant av spørreundersøkelsen for eventuelle oppfølgingsspørsmål?

- Ja
- Nei

Denne informasjonen vises kun i forhåndsvisningen

Følgende betingelser må være oppfylt for at spørsmålet skal vises for respondenten:

Dersom spørsmålet Kan vi ta kontakt i etterkant av spørreundersøkelsen for eventuelle oppfølgingsspørsmål? inneholder noen av disse alternativene

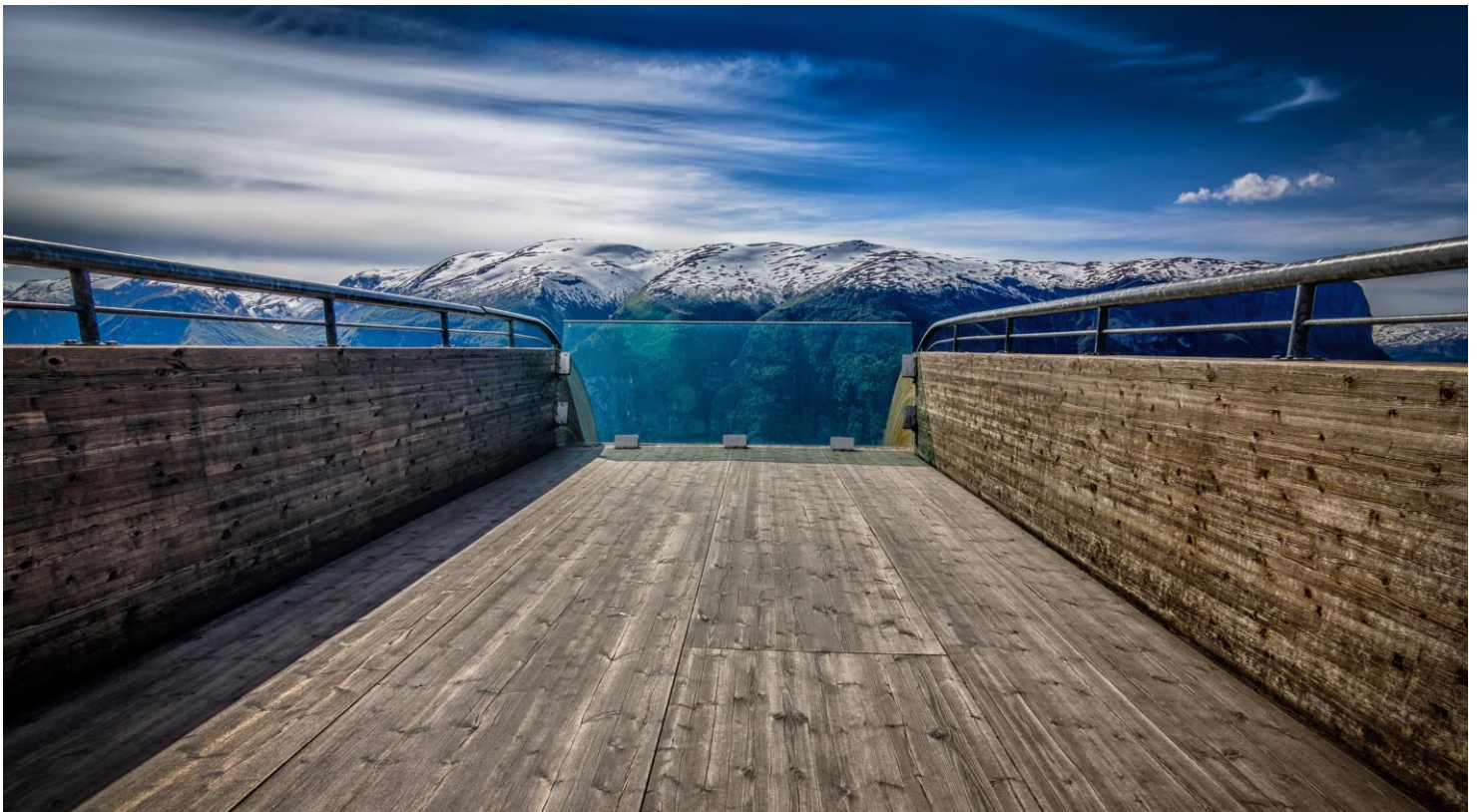
- Ja

54) Hva er ditt telefonnummer:

[Send]

100 % fullført

Menon Economics analyserer økonomiske problemstillinger og gir råd til bedrifter, organisasjoner og myndigheter. Vi er et medarbeidereiet konsultentselskap som opererer i grenseflatene mellom økonomi, politikk og marked. Menon kombinerer samfunns- og bedriftsøkonomisk kompetanse innenfor fagfelt som samfunnsøkonomisk lønnsomhet, verdsetting, nærings- og konkurranseøkonomi, strategi, finans og organisasjonsdesign. Vi benytter forskningsbaserte metoder i våre analyser og jobber tett med ledende akademiske miljøer innenfor de fleste fagfelt. Alle offentlige rapporter fra Menon er tilgjengelige på vår hjemmeside www.menon.no.

+47 909 90 102 | post@menon.no | Sørkedalsveien 10 B, 0369 Oslo | menon.no